

ה'ש"ס. ו' אדר. א.ט. קו. ק"א

בא"מ א.ט. ו' אדר. א.ט. קו. ק"א

תולדות הכהנים הגדולים

ששמשו בישראל מאהרן הכהן עד סוף בית שני עם הערות על חיי ישראל
בימים ההם השפעת בית המקדש על בני הגולה
ולקורות הכתות בישראל

מאת

יקותיאל יהודה גרינוואלד

רב ואב"ד בבית הכנסת „בית יעקב" בקאלומבוס, אהייא.

ניו-יארק, תרצ"ג.

מחיר הספר \$1.25

COPYRIGHT 1932
BY
RABBI LEOPOLD GREENWALD
COLUMBUS, OHIO

נרפס בבית-הדפוס „גענעראל ליינאטייפ קא“ 112 רחוב סופולק, ניו-יורק

All Rights Reserved

תוכן הספר :

דברים אחדים.

פרק ראשון :

הבכורים. כהנים, מטרתם, יהוסם. הכהן הגדול. המשכן במדבר, בגלגל, בשילה, בנוב ובנבעון. בנין בית המקדש. השפעת בית המקדש על הגולה, הקשר והיחס בינם לבית המקדש. הכהנים הגדולים עד חרבן בית המקדש הראשון.

פרק שני :

יהודה תחת ממשלת פרס ויוון. הנביאים. היהודים בבבל ובמצרים. אלכסנדר הגדול. מלכי מצרים. היהודים באויא ואפריקא. העתקת התורה לשפת יונית. בית חוניו במצרים. הכהנים הגדולים בימי פרס ויוון.

פרק שלישי :

תקופת החשמונאים. תור הזהב. מלכי ישראל. הכתות בישראל. צדוקים ופרושים. היהודים באירופא ובארץ הדייב. פומפיוס. הורקנוס והורדוס. הכהנים הגדולים מבית חשמונאים.

פרק רביעי :

ימי הורדוס וביתו. נציבי רומא. הורדוס וארכילאוס. נציבי רומא הראשונים. אגריפס. נציבי רומא האחרונים. הכהנים הגדולים. עם חרבן בית המקדש בטלו הקרבנות.

דברים אחרים

הספר הזה, הוא אחד מהספרים הרבים אשר חברתי פה בארצות הברית, במשך השנים שהנני פה ובשעה שראשי שקוע בטרדות שונות, אם כי הודות לה' אינני צריך ללחום את מלחמת הקיום, כי בני קהלתי, "בית יעקב" מחזיקים אותי זה כשמונה שנה בכבוד, דואגים לפרנסת ביתי וסריס למשמעתי בכל ענין הנוגע לדת ישראל ומנהגיו, ישלם ה' ויפקדם לטובה ובכל אשר יפנו יצליחו. עכ"ז כמה וכמה פעמים יש לי פזור הנפש בדברים של מה בכך, וביטולים רבים, כמנהג אצל הרבנים בארץ הזאת.

גם סבלתי הרבה פעמים צער חסרון ספרים, אם כי האדון מר א. ש. אקא, והרב מנחם עקשטיין, פתחו בטובם הגדול את אוצרותיהם לפני, גם לא חסו על טרחתיהם ושלחו לי על ידי הדואר ספרים הרבה מאד, כל מה שהיה לא ידם להמציא לידי. אולם למרות יגיעי לא עלה בידי להשיג כמה ספרים חשובים ונחוצים למלאכתי זו. וחסרון עוד יותר גדול הרגשתי בשעת כתבי את ספרי זה, הוא מה שחסרים לנו הרבה ספרים מהימים ההם. ואנכי אינני בורא יש מאין כדרך שעשו כמה מכותבי הדורות שבנו על ידי השערות רחוקות מגדלים פורחים באויר. אין לנו ידיעה ברורה מימי המשכן בשילה ומחיי הכהנים הגדולים בימי בית ראשון, ואנכי לא הבאתי רק אלה הכהנים הגדולים שנזכרים בתנ"ך, אבל היו ספרים אחרים שנאבדו מאתנו, ואנו רואים כי יוסף בן מתתיהו ראה גם ספרים אחרים מהימים ההם, והתפאר בספרו, "נגד אפיון" כי יש לישראל, "ספר דברי הימים אשר בו נמצאו שמות כל הכהנים ותולדותיהם מדור דור זה קרוב לאלפים שנה", (ונמצא כן גם בחז"ל במדות פ"ה מ"ד, ובשאר מקומות), ועוד ספרים רבים אשר נאבדו מאתנו.

המקורים לספרי הם: כתבי הקודש, ספרי חשמונאים, מגלת תענית, סדר עולם, חז"ל בתלמודים ומדרשים, ספרי ידדיה האלכסדרוני, וספרי יוסף בן מתתיהו הכהן⁽¹⁾, אשר המה כלי חמדה, וישארו לנו כלי חמדה כל

(1) כל חכמי הדור זה י"ח מאות שנה שאבו מספרי יוסף, גם גדולי ישראל נתנו כבוד לשמו, וגם המה ראו את האוצר הרב אשר בספריו והשתמשו בהם, אם כי הם הביאו את ספר יוסיפון אשר נתיחס בטעות אליו. אבל עכ"ז רוב ספר היוסיפון לקוח מספריו. הראשונים שהביאו את היוסיפון הם: ר"נ בעל הערוך (בערך שבע), רש"י בב"ב, דף ג', ע"ב: "וכתובה היא ביוסיפון בן גריון", וכן בדניאל י"א ב'. האברבנאל בספרו על אבות, תוסיו"ט סוף מס' תענית, ונודע כי הגאון מוויילנא השתוקק מאד שספריו יתורגמו לעברית (ראה הסכמת הגאון ר' אברהם שמחה רב באמטשיסלאוו ע"ס "מלחמות היהודים" ליוסף), וכן הרב ר' מנשה ב"ר ישראל בספרו נשמת חיים, והג' יעב"ץ בהנהגותיו לש"ס עמ"ס יומא ט', ע"א, כתב: "וכן קיים מנין זה היוסיפון והוא היה מהכהנים החשובים, ומשוח מלחמה בבית שני".

יוסף היה בן משפחה נכבדה בישראל. מצד האב, מראשי שרי קודש אשר לעשרים וארבע משמרות הכהנים, ומצד האם נצר מלכים ממשפחת חשמונאים. אביו זקנו שמעון

הימים, כי יוסף בן מתתיהו קבץ מכל הספרים שקדמו לו וסידר דבריו בשפה ברורה כזקן ורגיל, וכל חכמי הדור אחריו כולם שאבו את דבריהם מבארו. והודות לה' שספריו נשארו לנו, כי אלמלא יוסף היינו מגששים באפלה, כי כל הספרים שנתהברו לפניו ובזמנו כולם אבדו ואינם.

אמת כי יוסף סתר את עצמו כמה פעמים בספריו, מטעם פשוט כי יוסף העתיק דבריו מספרים שונים, וכ"פ ממחברים נכרים, ושכח כי במקום אחר העתיק מכפר אחר באופן אחר. וכמה פעמים לא נדע אנו מה לבחור, ולזאת נתהוו על ידי המעתיקים הרבים טעויות ושיבושים בודון או בשגגה, עכ"ז מי שעיניו בראשו יודע ברוב המקומות מה לקרב ומה לרחק, ויודה כי יש בספריו פנינים יקרים וחומר ולבנים לקורות ישראל.

ואני תפלה לה' שיוזכני להוציא לאור את כל הספרים אשר מונחים בכ"י ומחכים לצאת לאור, זה עשרים שנה, והם פרי נעורי, אשר

המכונה פועללום (כבר פה), היה בימי הורקנוס הראשון בן שמעון כ"ג ואחר מבניו מתתיהו היה חתן הורקנוס. (ועי' כתב עליו גדולות בספריו).

בן י"ט שנה דבק בדרכי הפרושים, ואפשר להכיר מספריו כי נשאר נאמן לתורתם. בספרו חיי יוסף כתב: כי כאשר שמע כי הכהנים חבריו אשר נאסרו ונשלחו לרומא לעמוד שם לפני נירון קיסר רומא למשפט בגלל חטאים אשר לא עשו ולא יאכלו טריפות, רק ישיבועו נפשם בתאנים ואגוזים להחיות נפשם, נמר בנפשו ליסע לרומא להיות עבורם לפה ולמליץ אצל הקיסר. גם מצא חן בעיניו והכהנים נשלחו חפשי לביתם. גם בספרו "מלחמות" ס"ז, פ"ח, ס"א, כתב על יוחנן בן לוי: "כי פרק עול מלכות שמים מעליו ויאכל מאכלים אסורים, גם לא שמר את משמרת טהרת הקדש אשר חק היא לכל תופשי תורת ה'". נראה מדבריו כי הוא היה זהיר בכ"ז.

הוא היה נכבד מאד בעמו ומראשי הדור, ואת זה אפשר לראות מזה, שבעת שפרץ הריב ביהודה, נתנו ראשי העם עליו את עיניהם להיות ראש וראשון בגליל ומשוח מלחמה עם הרומאים, אם כי היה בעת הזאת צעיר לימים כבן שלשים שנה, והעם אהבו מאד. רבים אמנם יטילו ספק בדבריו ונתנו אותו לאיש בליעל. אבל באמת טחו עיניהם מראות את פעולותיו של האדם הגדול הזה.

חבל כי לא נעתקו כל ספריו לעברית, כי יש בהם אוצר נחמד, ועל ידיהם אפשר להבין גם כן כמה ענינים בדברי חז"ל אשר המה עד היום כספר חתום. והבאתי כמה מהם פה בספר. וראה נא כי כמה גדולי ישראל יגעו למצוא רמז קל בכתבי קדשנו על מאמר העממי: המאבד עצמו לדעת אין לו חלק לעולם הבא. עי' רמב"ם פ"ב, מה' רוצח: אך דמכם לנפשותיכם אדרוש, זה ההורג את עצמו. רבים מצאו רמז למאמר זה בסוף כתובות: מעשה בההוא כובס שהפיל עצמו מן הגג ויצאה בת קול דמומן לחיי עוה"ב, ובלא"ה לא היה זוכה לפי שהאביר עצמו לדעת. ועוד הביאו ראיות מגיטין נ"ז: מעשה בד' מאות ילדים וכו', ומע"ז י"ח מר"א בן רדודיא וכו', ומדברי יוסף יש לראות כי היתה זאת הלכה פשוטה בין העם, הלא כה דבריו ב"מלחמות" ס"ד, פ"א, ס"ה: "הלא ידעתם כי האיש אשר יגוע וימת ביד ה' כמשפט כל בני חלוף, האיש הזה יזכר לטוב, נפשו תעלה אל מעון הקודש בשמים ממעל להתענג מה', ולקץ הימים תשוב הנפש ההיא אל תכל ארצנו, להחיות גויה חדשה זכה וטהורה אשר יוכיח לו ה'". אך נפש איש אשר ישלח רצח בעצמותיו בודון, תרד לתחתיות ארץ עיפתה מגורת כל מגור ובלהות צלמות ואל יפקוד את עונה גם על בנייה ועל בני בנייה, על פי חקינו הצדיקים נשלך את נבלת המרצח ההוא כדומן על פני האדמה, וקבר לא נקברנה עד בא השמש, תחת אשר עלינו המצוה למחר ולקבר גם את פגרי אויבינו ואנשי מלחמתנו, ועל פי חקי העמים האחרים תגור בגרון ימין האיש אשר ירצח את נפשו, הלא חטא יחטא האיש הזה לה' היוצר רוח האדם ונותן נשמה באפו, ולא יכפר לו את הרצח הזה כל ימי עולם".

ספריו של יוסף בן מתתיהו הם: (א) "קדמוניות היהודים", עשרים ספרים. (ב) "מלחמות היהודים עם הרומאים", שבעה ספרים. (ג) "נגד אפיון". (ד) "חיי יוסף", תולדותיו וכל מה שעבר עליו בשעת המלחמה הגדולה, והתנצלות נגד שונאיו, וביחוד נגד יוחנן ויוסטוס מטבריא. וכבר הבאתי פה בספרי, כי כנראה אפריקאנוס השתמש בספרי יוסטוס, וכן התפאר הח' געלצער בספרו "יוליאס אפריקאנוס" ח"א, דף 259.

הקדשתי ימי הבחרות שלי עבורם. גם את הספרים אשר חברתי פה
באמעריקא, הלא הם: (א) „בבלי וירושלמי“, הקשר והיחס בין חכמי ארץ
ישראל לחכמי בבל, והעולים מבבל לארץ ישראל, והיורדים מארץ ישראל
לבבל. (ב) „האם ראה הבבלי את הירושלמי“? (ג) „דברי הימים“ קובץ כל
מאמרי חז"ל, התנאים ואמוראים, בש"ס ירושלמי אשר לא נזכרים בבבלי,
וספרי אנדח, ושו"ת.

על הטוב יזכרו ידידי הרה"ח הנעלה המפורסם מו"ה שמואל
מילער הי"ו מיאנקערס, וידידי הסופר המצוין מר א. ר. מלאכי
הי"ו מניו-יארק, שעזרו לי בנוגע לפרטים שונים של ספרי זה, ועל הערותיהם
החשובות.

קאלומבוס, אהי"א, ער"ח אלול, תרצ"ב.

יקותיאל יהודה גרינוואלד

רב ואב"ד דביהכ"נ בית יעקב

3

פרק ראשון

הבכורים. כהנים, מטרתם, יחוסם. הכהן הגדול, במדבר, בנלגל, בשילה, בנוב, בנבעון. בניו בית המקדש, השפעת בית המקדש על הגולה. הקשר והיחס בינם לבית המקדש. הכהנים הגדולים עד חרבן בית המקדש הראשון.

תולדות הכהנים הגדולים, הן תולדות עם ישראל. בחיק הכהנים הגדולים היו צפונות כל עתותי היהדות. המה לחמו ויכלו, והמה הצילו את שארית הפליטה⁽¹⁾. המה עמדו על המשמר, המה בנו חומות ומבצרים בעד הדת, והמה החריבו והרעו, גם הביאו כליון על עם ישראל. בכל אופן שיהיה, פעולותיהם נראו על פני דורם.

מיום שמסרו נפשם בני לוי ללחום מלחמות ה', בעת שעשו בני ישראל את העגל, מהיום הזה בחר ה' בהם להיות לכהנים ולמורים בעם. ה' העביר את הבכורים⁽²⁾, אשר עוד במצרים בחר בהם להיות כהנים⁽³⁾ ויקח לו את הלויים, המה קבלו את התורה בראשונה⁽⁴⁾ על מנת ללמדה את בני ישראל, ועליהם היה להכריע בכל ענפי התורה כאשר יפנו אליהם העם בשאלות שונות⁽⁵⁾, ועל העם לשמוע בקול הכהן. והאיש אשר יעשה בזדון לבלתי שמוע אל הכהן העומד לשרת ומת האיש ההוא⁽⁶⁾.

משה רבינו הכפיל להם לפני מותו את חובתם⁽⁷⁾, גם הזכירם את סבת קבלם מה' את המתנה הגדולה להורות לעם ולחקטיר קרבנות, מפני

(1) יומא ע"ב: אלמלא בגדי כהונה לא נשתייר משונאיהו של ישראל שריד ופליט.
(2) ירושלמי, מגילה פ"א, ה"א: "כי לי כל בכור ביום הכותי כל בכור בארץ מצרים, וגם קודם לכן היתה עבודה בבכורים, ועשו היה ג"כ כהן גדול כדכתיב: ותקח רבקה את בנדי עשו בנה הגדול החמדות אשר אתה בבית, מהו החמדות שהיה משמש בבנדי כהונה גדולה, אבל הבכורות הקריבו לעגל תחלה". ועי' זבחים קי"ב: עד שלא חוקם המשכן היו הבמות מותרות ועבודה בבכורות, משהקים המשכן נאסרו הבמות ועבודה בכהנים. וכן במ"ר ד'—ו': הלויים שהיו צדיקים ולא נשתתפו במעשה העגל ומסרו עצמן על קדושת השם, אמר הקב"ה הם נשתתפו לי אף אני אשתתף להם למנותו בעצמי ובבכורי, אבל בכורים המה ריחקו עצמן מן הקב"ה והם הקריבו לפני העגל לכך ריחקם הקב"ה מן מנינם. עוד שם, סימן ח': בתחלה היו הבכורות משמשי עד שלא עמד שבט לוי וכו'. עוד שם: אמר להם הקב"ה, אני נתתי פרוקפי לבכורות, ועשיתי אותן גדולים בעולם וכפרו בי ועמדו והקריבו לפני העגל, הרי אני מוצא את הבכורות ומכנים את בני לוי.
(3) שמות י"ט—כ"ב: "וגם הכהנים הנגשים אל ה' הכונה בכורים, ועי' זבחים קט"ו, וירושלמי הנ"ל.
(4) דברים ל"א, ט': ויכתב משה את התורה הזאת ויתנה אל הכהנים בני לוי.
(5) דברים, י"ז, ח'.
(6) שם, י"ב.
(7) דברים ל"ג. ועי' מלאכי ב': כי שפתי כהן וכו' וחורה יבקשו פפיהו. ועי' יחזקאל כ"ב, כ"ו, צפניה ג', ד', ובמפרשים שם, וחז"ל בסנהדרין נ"ב, בזמן שיש כהן יש משפט, ובזמן שאין כהן אין משפט.

שבשעת העגל מסרו נפשם. על כן עליהם להורות התורה והמשפט את בני ישראל.

באחד לחדש הראשון בשנה השנית לצאת בני ישראל ממצרים הקימו את המשכן, ואז מלא משה⁽⁸⁾ את יד אהרן ובניו לכהן במשכן ה', ומאז שמשו המה בכהונה, ובכהונה גדולה כל ימי בתי המקדש⁽⁹⁾, אבל ללמד את העם⁽¹⁰⁾

(8) כפי אנדות חו"ל, כל שבעת ימי המילואים היה משה משמש בכהונה גדולה, ובחיים ק"ב. חכמים אומרים: לא נתכהן משה, אלא שבעת ימים ימי המילואים בלבד, ויש אומרים לא פסקה כהונתו אלא מורעו של משה (אבל הוא היה כל ימיו כהן, שם ברש"י). ושם ק"א: משה רבינו כהן גדול היה וחולק בקדשי שמים היה. ובירושלמי פ"א דיומא, ה"א: א"ר תנחום בר' יודן: ותני לה כל שבעת ימי המילואים היה משה משמש בכ"ג ולא שרתה שכינה על ידו, וכיון שלקח אהרן בנדי כהונה גדולה ושמש, שרתה שכינה על ידו. ישנו אמנם אנדות שמשו רבינו היה כל ימיו כהן. ע"י גם במ"ר ויקרא, י"א, ו': רבי יודן בשם ר' יוסי בר' יהודה ור' ברכיה בשם ר' יהושע בר' קרח: כל מ' שנה שהיו ישראל במדבר לא נמנע משה מלשמש בכהונה גדולה, הה"ד: משה ואהרן בכהניו. ר"ת בשם ר' יודן: תניא כל שבעת ימי המילואים היה משה משמש בכהונה גדולה ולא שרתה שכינה על ידו, הה"ד: וירא כל העם וירדו ויפלו על פניהם. בשמות רבה, ל"ז, א': וכשבקש הקב"ה לעשות כ"ג היה משה סבור שהוא נעשה כ"ג, א"ל הקב"ה: לך ומינה לי כה"ג. אמר לפניו: מאיזה שבט אמנה לך. א"ל: משבט לוי. אותה השעה שמח משה, אמר: כך שבטי חביב. א"ל: אהרן אחיד הוא. לכך נאמר: ואתה הקרב וכו'. ונזכרו הדברים גם בפסיקתא רבתי, פרשת פרה.

משה שימש בכהונה גדולה בחלוק לבן. כן איתא בירושלמי, יומא, פ"א, ה"א: א"ר אלעזר בי רב אסא: פשוט הוא לו שבחלוק לבן שמש משה בכהונה גדולה. ובתענית י"א, ע"ב, ועבו"ז ל"ד. רב כהני מתני: בחלק לבן שאין בו אימרא. וכן הוא בש"מ. משה נעשה סגן הכהנים לאהרן, וכשם שנעשה לו סגן בחייו, כך נעשה לו סגן במותו, ספרא, צו, מס' מילואים, פ"א, ובש"מ.

(9) מלבד בימי אנטיוכוס הרשע שאז שמשו איוה כהנים שלא היו משבט לוי. ראה להלן בערכו.

(10) נביאי ישראל הוכיחו את הכהנים מדוע לא ילמדו את בני ישראל את התורה. יחזקאל אמר: "כהניה חמסו תורת" (כ"ב, כ"ג, ובמפרשים שם), וכן צפניה ג', ד': "כהניה הללו קדש חמסו תורה". וברש"י שם: לא הורו אותה לשואליהם. עכ"ז היה כבודם גדול מאד אצל העם והיו כמעט ראשי המדברים, ובפרט בימי ממשלת פרס אחרי שמתו הנביאים, וכן בימי ממשלת יוון. ובן סירא פרשה מ"ה יספר מפעולת הכ"ג ויאמר: "לשפוט את העם וללמדו דעת", כי באמת היו הרבה שהרביצו תורה בישראל. וכה יאמר יוסף בן מתתיהו בספרו נגד אפיון (דף 30, הוצאת לונדון): "והכהן הגדול מאחיו בשנות חייו, יהיה עליהם תמיד לראש, כל מלאכתו תהיה אך להקריב קרבנות לאלקים ולשום עיניהם על מעשה החקים לפתור כל דבר קשה ולחרוץ עונש על החטאים, ומי אשר לא יבא דברו לפניו ענש יענש גם הוא". גם בספר "קדמוניות" ספר י"ד, פ"ג, ס"ב, בעת הורקנוס וארוסתובלוס הציגו משפטם ודינם לפני פומפיוס, אז באו גם שלוחי העם וכה אמרו: "העם כבר קצה נפשם ממלכה ואצלם היה המנהג מימים קדמונים לשמוע בקול הכהן הגדול המכהן בשם ה'". הרבה חכמים, וביחוד חכמי הנוצרים האריכו לברר כי הכ"ג היה גם ראש לסנהדרין, אבל לא ידעו לברר זאת בשום אופן, רק מה שמביא יוסף בן מתתיהו בספרו "קדמוניות", ספר העשרים, פרק תשיעי, ס"א, כי חנו כ"ג קבץ את הסנהדרין ובקש מלפניהם להעניש את יעקב אחי ישו הנוצרי וחבריו. אבל כבר הבאתי פה בספרי כי נתברר כי כל הסימן הזה מעשה ידי זרים הוא, ומעולם לא זכר יוסף את ישו. אבל באמת כי השפעתו של הכ"ג היתה גדולה מאד, די לנו המקורים אשר יש לסמוך עליהם, כי א) יהודע כ"ג עשה קשר להעביר את המלכה עתליה ממשמרתה וימלך את יהואש השירי האחרון לבית דוד; ב) עזריהו כ"ג עמד בפרץ מול המלך עזיהו ולא נתנוהו להקטיר; ג) בימי ממשלת יוון פנו בני ישראל ממצרים אל הכה"ג יונתן להושיעם, ולהיות להם לפה ולמליץ אצל מושלי פרס; ד) אלכסנדר הגדול פנה אל הכה"ג ידוע לשלוח לו המס מה שהיה רגיל לשלוח למלכי פרס; ה) הכהנים הגדולים בימי התלמים קבצו את המס מיהודה ושלחו למצרים; ו) בספרי חשמונאים תמצא כי הכה"ג היו בכל עת ראשי המדברים בישראל ואליהם פנו מלכי אשפרא לכרות ברית שלום ואהבה עם בני ישראל; ז) שמעון בן קמחות כ"ג דבר בערב יום הכפור עם שר או מלך ערבי, ובלי ספק על עניני הכלל.

רפו ידיהם. כבוד הכהנים היה גדול ונכבד מאד בישראל, על כן בכל ימי הבית השניחו מאד על יחוסם. תעודת-ההולדת שלהם היתה שמורה⁽¹¹⁾ בידי זקני ישראל, וכאשר שבו מבבל בימי עזרא⁽¹²⁾ ונחמיה⁽¹³⁾ הבדילו את אלה שלא נמצא סדר יחוסם ומאז „התאמצו תמיד⁽¹⁴⁾ להחזיק את הכהנים בתמימות לבל ימצא בהם ערות דבר, כי חובה על כל משרת בכהונה לקחת אשה מעמיו, מבלי רדוף אחרי כסף וזהב, ומבלי הטות לבבו אל כבוד ויקר. ועליו לחקור ולדרוש היטב אחרי יחס אשתו מספרי דור דור. ולא לבד בארץ יהודה, גם בכל גלילות בני עמינו נהנו כך. כי גם בארץ מצרים ובבל, גם במקומות אחרים אשר כהנינו נפוצים שמה, יכתבו את כל נשואיהם בספר למשמרת ותמיד ישלחו לירושלים בכתב מפורש את שמות אבותיהם ואבות אבותיהם מאז ומקדם. ואם נמצא בהם חשר ערוה אחרי נפל בשבי, או הרחק ירחיקון הלאה. הן בספרנו דברי הימים נמצאו שמות כל הכהנים ותולדותיהם מדור דור זה אל פיס שנה. ואם נמצאו כהנים בתוכם אשר הפרו את החקים האלה, אינם רשאים לשרת במזבח או לכהן בכל דבר טהרה, והמשפט הזה הוא נכון וישר, כי אין רשות לכל אחד מהכהנים⁽¹⁵⁾ להיות כותב וסופר מאליו.”

ובמדות פ”ה מ”ד: „לשכת הגזית⁽¹⁶⁾ ושם היתה סנהדרי גדולה של ישראל יושבת ודנה את הכהונה. וכהן שנמצא בו פסול, לובש שחורים ומתעטף שחורים ויוצא והולך לו. ושלא נמצא בו פסול, לובש לבנים ומתעטף

(11) דבהי”א, ט’, כ”ב. דבהי”א, כ”ד, ו’. שם, ב’, ל”ה, ד’.

(12) עזרא, ח’, א’.

(13) נחמיה, ז’, ס”ד.

(14) יוסף בן מתתיהו „נגד אפיון” דף 3 (הוצאת לונדון).

(15) עי’ להלן משנה דמדות, פ”ה, מ”ד, וגם ביומא י”ט: „לשכת הגזית, שם היה

סנהדרין של ישראל יושבת ודנה את הכהנים, וכו’.” ומדייק המהרש”א (במדות פ”ה, מ”ד): „של ישראל” שלא היו בתוכם כהנים שאפשר שהם נוגעים בדבר כיון שדנין את הכהונה.

(16) לשכת הגזית היתה חציה בקדש וחציה בחול, ובחציה של קדש לא היו הסנהדרין יושבים, שאין ישיבה בעזרה אלא למלכי בית דוד בלבד. וכן הוא בתוספתא, חגיגה, פ”ב, ה”ד, ובסנהדרין, פ”ז, ה”א, ו”ז: „כל מי שהוא חכם ועניו וכו’ עושין אותו דיון בעירו, משנעשה דיון בעירו, מעלין ומושיבין אותו בהר הבית, ומשם מעלין ומושיבין אותו בחול, ומשם מעלין ומושיבין אותו בלשכת הגזית, ושם יושבין ובודקין יחסי כהונה. ועי’ ברמב”ם פ”ו הי”א מה’ ביאת המקדש: „ב”ר הגדול היו יושבין בלשכת הגזית, ועיקר מעשיהם התדיר שהיו יושבין ודנין את הכהונה ובודקין ביוחסין ובמומין.” אבל בספרי, קרח, פרשה י”ח, פסוק ז’, כתוב: „ולמבית לפרוכת, מכאן אמרו „מקום היה” אחורי בית לפרוכת ששם בודקין יחסי כהונה.” ובקידושין ע”ו: „אין בודקין מן הסובח ולמעלה וכו’.” „ששם” היו יושבים מייחסי כהונה ומייחסי לויה. ורש”י יפרש ששם היו יושבים בלשכת הגזית מתמיד של שחר עד תמיד של בין הערבים ומייחסים את הכהנים. והגר”א מחק ברש”י „לשכת הגזית”, כי הבודקין היו אחורי הכית. אבל במדות לא הניה כלום, רק הוסיף: „בכל יום ויום נתוספין כמה כהנים לכך לא היו רשאים לצאת.”

בני כהנים נתחנכו בבית המקדש מנעוריהם ושם השניחו על כל תורת העבודה. קודם שהגיעו זמנם לעבודה, היו נקראים רובים ואח”כ כאשר הגיעו זמנם לעבוד נקראים פרחי כהונה, והיו שומרים בבית המקדש (תמיד, א’, א’) ועוד משרות, (יומא י”ט: „בלי יוה”כ בקש הכה”ג להתנמנם פרחי כהונה וכו’”), הכל היה במשטר ובסדר, בכבוד והדר.

אבל גם על זה פרש צר ידו. הורדוס צוה לגנוז או לשרוף את כל ספרי היחס האצורים שם, כן הביא אפריקאנוס. וכבר כתבתי פה בספרי כי כנראה שהיה לפני אפריקאנוס ספר קורות לישראל ליוסטוס מטבריה, ואולי ע”ז רמזו הו”ל בפסחים ס”ב: מיום שנזנזו ספר יוחסין תשש כחו של חכמים וכהה מאור עיניהם.

לַבָּנִים נִכְנָם וּמִשְׁמֵשׁ עִם אַחֵיו הַכֹּהֲנִים. וַיּוֹטּוּ הָיוּ עוֹשִׂים שְׂלָא נִמְצָא פֶסוּל בְּזָרְעוֹ שֶׁל אַהֲרֹן הַכֹּהֵן". וְאַף מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הִתְחַתְּנוּ בַּכֹּהֲנִים נִחְשְׁבוּ לְמִשְׁפַּחַת הַמִּיּוֹחֶסֶת-בְּיִשְׂרָאֵל, וְהֵמָּה חָתְמוּ עַל כְּתוּבוֹת נָשִׁים כְּשֵׁרֹת⁽¹⁷⁾, וְכֵן כִּךְ נִחְשְׁבוּ הַכֹּהֲנִים בְּעֵינֵי הָעָם עַד כִּי אָמְרוּ חֹז"ל כֹּהֲנִים נִחְשְׁבוּ לְמַלְאכִים⁽¹⁸⁾... וְעַלֵּיהֶם הִתְנוּסָם לְפָאָר וּלְתַפְאֶרֶת הַכֹּהֵן הַגָּדוֹל⁽¹⁹⁾, אֲשֶׁר הָיָה הָרָאוּשׁוֹן לְכָל דָּבָר שֶׁבְּקִדּוּשַׁת הָעֲבוּדָה בַּמִּקְדָּשׁ. הוּא הָיָה קוֹדֵם לְנִבְיָא⁽²⁰⁾, וּמִקוֹמוֹ בְּכָל עֵת אַחֲרֵי הַמֶּלֶךְ⁽²¹⁾. לוֹ הָיָה הַמִּשְׁפָּט לִבָּא וּלְשִׁמְשׁ בְּכָל עֵת אֲשֶׁר יִדְבְּנוּ לָבוֹ, וּבִבּוֹאוֹ אֶל הַקֹּדֶשׁ הָיוּ מִקְדָּמִים פָּנָיו בְּכַבּוֹד גָּדוֹל, "וּמִמֶּנִּין כֹּהֵן אֶחָד יִהְיֶה לְכ"ג כְּמוֹ הַמִּשְׁנָה לְמֶלֶךְ, וְהוּא הַנִּקְרָא סָגֵן גַּם מְמוּנָה⁽²²⁾, וְיִהְיֶה עוֹמֵד לִימִין כ"ג תְּמִיד וְזֶה כְּבוֹד הוּא לוֹ, וְכָל הַכֹּהֲנִים מִתַּחַת יָד הַסָּגֵן"⁽²³⁾.

"וּבִזְמַן שֶׁכ"ג נִכְנָם לְהִיכָל לְהִשְׁתַּחֲוֹאוֹת, ג' אוֹחֲזִין בּוֹ. אֶחָד בִּימִינוֹ, וְאֶחָד בְּשִׂמְאָלוֹ, וְאֶחָד בְּאַבְנֵים טוֹבוֹת שֶׁבְּאַפּוֹד, וְנִכְנָם לְהִיכָל וְהִשְׁתַּחֲוִה. וְכִיוֵּן שֶׁשָּׁמַע הַסָּגֵן קוֹל רִגְלָיו שֶׁל כ"ג שֶׁהוּא יוֹצֵא מִגְּבִיָּה לוֹ אֶת הַפְּרוּכֹת"⁽²⁴⁾. חֲמִשָּׁה דְּבָרִים הָיָה הַסָּגֵן מִשְׁמֵשׁ. הַסָּגֵן אֹמֵר לוֹ: אִישִׁי כ"ג הִגְבַּה יְמִינְךָ (רִישׁ פ"ו דְּיוֹמָא). סָגֵן מִימִינוֹ וְרֹאשׁ בֵּית אַב מִשְׂמְאָלוֹ⁽²⁵⁾, הִנִּיף הַסָּגֵן בְּסוּדְרִין⁽²⁶⁾, אַחַז הַסָּגֵן בִּימִינוֹ⁽²⁷⁾, לֹא הָיָה כ"ג מִתְּמַנָּה עַד שֶׁהָיָה מִקְדָּם סָגֵן⁽²⁸⁾. גַּם בַּעֲבֻרָם בַּחוּץ, עָבַר פְּקִיד אֶחָד לְפָנָיו לְפָנֹת לוֹ דֶּרֶךְ. גַּם בַּהֲתַאסָּף

(17) תוספתא, סנהדרין, ריש פ"ו.

(18) במ"ר, ט"ו, א'.

(19) לפי דברי יוסף בקדמוניות ס"ב, פ"י, היו סד הכל פ"ג כהנים גדולים בישראל, ועי' בספרי פה.

(20) הוריות י"ג, ירושלמי, הוריות, פ"ג, ה"ה. תוספתא, הוריות, ב'—ח'. במ"ר, פ"י, א'.

(21) בירושלמי, סוף תענית, בט"ו באב וביום הכפורים שבהן בני ירושלים (ובבבלי הגירסא בנות ירושלים), יוצאין בכלי לבן שאולים, היתה בתו של מלך שואלת מבתו של כ"ג, בתו של כ"ג שואלת מבתו של מלך (ובבבלי: בת מלך שואלת מבת כ"ג, ובת כ"ג מבת הסגן). ויש לברר מדוע דוקא בנות ירושלים ולא בנות כל עיר ועיר? אולי לפי שירושלים היתה בחלקו של בנימין, עשו המה, בני בנימין, יום זכרון ליום הגדול שנתנו להם רשות לחטוף נשים, ואז היה ט"ו באב כדאיתא בחז"ל, וכל ישראל שמחו ע"ז, כי עי"ז לא ננדע שבט מישראל. ומנהג זה, מנהג קדמון הוא מאד שמקורו בזמן השופטים: "וראיתם ותנה אם יצאו בנות שילה לחול במחולות" וכו'. ולפי שפחדו על שבועתם, כי נשבעו במצפה: איש מהם לא יתן בתו לבנימין, היו שרויים בצער עד יום הכפורים שאז נמחל להם, ועי"ז עשו אז עוה"פ יום טוב.

(22) ביומא ט"ו: וכן בש"מ פליגי רש"י ותוס'. לפי רש"י: הסגן הוא הממונה וכן משמע מסנהדרין י"ט, א"ר פפא: היינו סגן, היינו ממונה, עיי"ש. וכן סתם הרמב"ם בפ"ד מה' כלי המקדש, הלכה ט"ז, אבל התוס' הקשה דבירושלמי יומא, פ"ג, ה"ח, קא חשיב ה' דברים שהסגן משמש ולא קא חשיב "אמר להם הממונה", ועי' תוס' מנחות ק', ד"ה אמר להם הממונה ובש"מ.

(23) לשון הרמב"ם בפ"ד מה' כלי המקדש, הלכה ט"ז.

(24) שם ברמב"ם, פ"ה, י"א.

(25) לשון הירושלמי יומא, פ"ג, מ"ח, בעת שהלך לבית האבל עי' ברמב"ם שם, פ"ה, ה"ד. וכן כשמת לו מת, שם, פ"ה, ה"ה, ובחז"ל הוא ישב על הספסל, והעם מנחמים על הקרע.

(26) בפ"ז דתמיד.

(27) כשהיה רוצה להקטיר, וברמב"ם, שם, פ"ה, י"ג.

(28) בהוריות י"ג שאם יארע בו פסול, נכנס הסגן ומשמש תחתיו. וכן איתא ביומא פ"ט, בשם ר' חנינא סגן הכהנים, אבל בנזיר מ"ז: בשם ר' חנינא בן אנטיגנוס. ועי' בתוס'

העם בירושלים כחג הסוכות של שנת השמיטה, קרא הכה"ג לפני העם את התורה⁽²⁹⁾ בעת שהמלך לא ידע לקרות.

ביוה"כ היה הוא עושה בעצמו את עבודת היום, וכל ישראל שמעו בחרדת קודש את תפלתו⁽³⁰⁾. „מה טוב מראהו בעיני הקהל⁽³¹⁾“, בצאתו מבית לפרוכת, כהילל בן שחר מציץ מענן, וכירח במלאת תפארתו⁽³²⁾. וכאשר כלה עבודתו בערב, כל העם לוהו עד ביתו, ויום טוב עשה אז הכה"ג בצאתו בשלום⁽³³⁾. וכל העם נתנו כבוד ויקר לשמו.

*

במשכן שבמדבר שמש אהרן הכהן ל"ח שנה, וכאשר עברו את הירדן הקימו את משכן ה' בגלגל⁽³⁴⁾. שם הקריבו העם קרבנותיהם על הבמות⁽³⁵⁾. ואחרי כן, כאשר הנחיל יהושע עם אלעזר הכהן הגדול את הנחלה לבית יהודה ולבית יוסף, אז העלו את אהל המועד מן הגלגל לעיר שילה, ותהי שילה למקום קודש. שם הסירו את קרשי המשכן, ולא היה שם תקרה אלא בית אבנים בלבד מלמטן, והיריעות מלמעלן⁽³⁶⁾. וכאשר באו לשילה, נאסרו הבמות וכל ישראל באו שילה לזבוח לפני ה'. אלעזר הכה"ג מת ויקברו אותו בגבעת פנחס בנו בהר אפרים, ופנחס בנו שמש בכה"ג.

שס"ט שנה עמד משכן זה בשילה. ואין לנו זכרונות מחימים ההם, רק כי היהודים עזבו את משכן ה', ואחד בשם מיכה עשה לו בית אלקים ויעש אפוד ותרפים, וימלא את יד אחד מבניו ויהי לו לכהן⁽³⁷⁾. בהיות משכן ה' בשילה עברה משמרת הכהונה הגדולה מבני אלעזר הכהן למשפחת בני איתמר, אשר עליה נחשב גם עלי הכהן אשר היה גם שופט.

ישנים ריש פ"ק דיומא, שכנראה הרגישו מדוע התקינו כהן אחר תחתיו על יוה"כ, הלא היה שם הסגן. ופירש הוא: מתקנין, הכוונה בגדי זהב גם לו וכמדתו, ולהזהירו לשמור א"ע בטהרה.

(29) כן הוא ביוסף, בקדמוניות ס"ה, פ"ה, סי"ב, ופשוט הוא כי היו כ"ג שלא היו יכולים לקרות בתורה. הורדוס, אנריפס השני, (ואולי גם אנטוניוס), אשר לפי תורתנו היתה זאת חובת המלך, ואנריפס הראשון באמת קרא בעצמו, ועי' מלחמות ס"ה, פ"ה, ס"ז: „בבוא הכה"ג מאחיו לעבוד עבודת ה', באו אתו הכהנים הלויים גם המה, אך לא בכל עת יבוא אל הקדש, כי אם בשבתות השנה ובראשי חדישים ומועדי ה', או ביום האסף העם להודות לה' בבית קדשו על חסדו כי גבר עליהם, וכימים ההם עבד הוא לבדו את עבודת המזבח, בעת העבודה לבש מכנסי כד", וכו'. וכשחל אסרו חג של שבועות ביום הראשון אז היה לובש בגדי חול, לפי שהצדוקים חשבו את היום ההוא ליום טוב (עי' פ"ב דחגיגה, משנה ד'), את הס"ת ביוה"כ מסרוהו לכ"ג בהדרת קדש מיד איש לאיש כפי מעלת הכהונה עד הניעה לידו (יומא, פ"ז, א').

(30) בתמיד, פ"ג, מ"ה, ויומא, כ': וכבר אמר „אנא השם" ונשמע קולו ביריחו.

(31) בן סירא, נ', ה'—ו'.

(32) ראה בסדר העבודה ליוה"כ.

(33) זבחים, קי"ח: ל"ט שנה במדבר, י"ד שנה בגלגל, שס"ט שנה בשילה, נ"ז

שנה בנבעון ונבנ. ושם בתוספתא, פ"ג. ירושלמי מגילה, פ"א, סוף הלכה י"ב.

(34) זבחים, קי"ב.

(35) שם, ועי' ברמב"ם, פ"א, ה"ב, מה' בית הבחירה.

(36) שופטים, י"ז, ה'.

בני עלי חפני ופינחס חללו את כהונתם וינאצו את מנחת ה'. ואיש אלקים בא אל עלי⁽³⁷⁾ וגילה את אזנו ממעשי בניו. גם ניבא לו כי "ימים באים וגדעתי את זרועך ואת זרוע בית אביך", גם "אמור אמרתי: ביתך ובית אביך יתהלכו לפני כל הימים", ורמז לו כי תסוב הכהונה גדולה מבית איתמר אל בית אלעזר. "והקימותי לי כהן נאמן"⁽³⁸⁾ כאשר בלבבי, ובנפשי יעשה, ובנתי לי בית נאמן והתהלך לפני משיחי כל הימים".

עלי מת בן צ"ח שנה. הפלשתים חרבו את משכן ה' בשילה⁽³⁹⁾, מרכז כל קדשי ישראל, אשר היה בשילה כל ימי היות שם משכן ה' נהרס כלו. עבודת בית ה' התפוצצה לרסיסים, כי תחת המזבח האחד אשר היה בשילה, קמו במות בארץ⁽⁴⁰⁾. בגלגל זבחו קרבנות⁽⁴¹⁾, במצפה⁽⁴²⁾ הקריבו קרבנות ונסכו מים לפני ה'.

לעיר נב התקבצו הכהנים הנאמנים לה' ויביאו אתם את כלי אהל המועד אשר הצילו בשילה. אחיטוב בן פינחס בן עלי היה רוח החיה בין הכהנים. כולם חגרו אפוד בד, ויכהנו שם הכהנים. גם ערכו שמה את לחם הפנים על שלחן הטהור, וכה נפוצו קדשי ישראל, וכמעט כי אנית ישראל חשבה להשבר. ארון ברית ה' היה בקרית יערים. הכהן הגושא את האורים ותומים היה בעיר נב, והמזבחות היו בגלגל ובמצפה, ואולי בעוד מקומות.

מלך ישראל החריב את נוב עיר הכהנים. אנשי שאול הביאו את שארית מחמרנו גבעונה⁽⁴³⁾, ויבנו שם במה⁽⁴⁴⁾. אביתר נמלט מנב, וימלט את האפוד שארית תפארת בית אביו, ויתחבר אל דוד ויהי אצלו לכהן, ודוד שאל בעצתו.

דוד מלך ישראל העלה את הארון מקרית יערים ושם את אביתר לכהן, אבל הבמה בגבעון נשארה ושם שמש צדוק בן אחיטוב מבני אלעזר הכהן⁽⁴⁵⁾.

דוד הראה נפלאות וגדולות לעמו, אבל לאחד את כל הלבבות על ידי

(37) שמואל א', ב'.

(38) זה צדוק הכהן, תדא"ר י"א. ונפלה הכהונה מבני איתמר, ונתנה לצדוק (מ"א, ב', ל"ה), ואביתר היה מבית עלי, ואת אחימלך בן איתמר אתה מוצא כי מבית איתמר הוא (דה"א, כ"ד, ג'), וצדוק היה מבני אלעזר. ועי' להלן בערכם.

(39) ירמיה, ו', י"ד: ועשיתי לבית אשר נקרא שמי עליו אשר אתם בוטחים בו וכו' כאשר עשיתי לשילה. שם כ"ו, ו': ונתתי את הבית הזה כשלה. שם ט': "מדוע נבית בשם ה' לאמר כשילה יהיה הבית הזה, והעיר הזאת תחרב מאין יושב".

(40) זכחים, קי"ב: בא [המשכן] לנב וגבעון, הותרו הבמות. שם קי"ג, ר' יהודה אומר: אין מנחה בבמה וכו'.

(41) שמואל א', ט"ו, כ'.

(42) שמואל א', ז', ו'—ט'.

(43) דברי הימים א', כ"א, כ"ט.

(44) זכחים, קי"ח: חרבה נב ובא לגבעון.

(45) עי' בערכו ששם הארכת שבת שני כהנים גדולים שמשו אז, כ"ג אחד אצל דוד, והכ"ג השני נשאר בגבעון, כי שם היה האהל מועד עד בנין בית המקדש ע"י שלמה. ועי' בהערה הסמוכה.

בנין בית לה' לא זכה. עם ישראל כתתו רגליהם גבעונה להקריב את קרבנותיהם וגם המלך שלמה עשה כן⁴⁰).

את צדוק הכהן אשר בינתים עזב את גבעון ובא לירושלים, מינה דוד גם כן לכ"ג. שלמה בנה בית לה', וכל כלי הקודש הובאו בידי תכהנים אל בית ה', ושלמה הסיר את אביתר מהיות כ"ג ומינה במקומו את צדוק הכהן. וכה נשאר צדוק הכה"ג האחד ביהודה. לשמחת העם אין קץ, בעת ראו את הבית הנהדר. ויקדש הבית וההר אשר נבנה עליו קדש הקדשים, ותקדש גם ירושלים, ומאז תקרא נחלת עולמים.

אחרי מות המלך שלמה, הרים ירבעם נם המרד והתאספו אל דגלו עשרת השבטים וימרדו במלך רחבעם, וארץ ישראל נחלקה לשתי ממלכות. ירבעם הקים שני עגלי זהב. ירושלים חדלה להיות מרכז ישראל, ובית המקדש חדל להיות תפארת כל העם. ירבעם הקים כהנים לפי רוחו ורצונו, וגם בירושלים רפתה כפעם בפעם כבוד הכהונה.

היו אָמנם כהנים גדולים אשר לחמו מלחמת ארצם בכל כחם ויצילו את כבוד הארץ. יהוידע הכה"ג היה האיש אשר עמד בפרץ להציל את כבוד מלכות בית דוד. הוא העביר את המלכה עתליה ממשמרתה וימלך את יהואש השריד האחרון לבן ישי. גם עשה סדרים בעיר ובבית המקדש, ובנו זכריה קידש שם שמים, אבל נהרג במצות המלך כי רגמוהו באבנים. עזריה הכה"ג קדש גם הוא כבוד ה' ומסר נפשו בעת אשר המלך עזיהו רצה לשום גם נזר הקודש על ראשו, וכאשר עלה המלך להקטיר קטרת וימנועוהו הכה"ג בדברים נמרצים וביד חזקה ולא נתנוהו להקטיר. אז נענש המלך ותכסהו כרגע הצרעת ויעזב את מקדש ה'.

בימי המלך אחז רפו ידי אוריהו כ"ג ונתחלל אז כבוד המקדש. עכ"ז ברוב הימים, נשארו בני הכהנים נאמנים לה' והמה נשאו דגל ה' ברוח גבורה.

יחזקיהו מלך יהודה עם עזריהו כ"ג עשו גדולות ונפלאות. הוא נסה לאחר את כל היהודים לאגודה אחת ושלח מכתבים אל כל ישראל לבא לחג את חג הפסח בירושלים, ובאמת באו יהודים גם משבט אפרים ומנשה, ישכר, זבולון ואשר, וכל העם שמחו מאד על רוח האחוה אשר התעוררה בישראל, כי מימי המלך שלמה לא היתה כזאת בירושלים. ציון ראתה את בניה ממרחק יבאו ובנותיה מקצוי ארץ. גם השבית יחזקיהו את הבמות אשר העלו עליהם

40) שלמה המלך הלך לגבעון לזבח שם, כי שם היה האהל מועד אשר עשה משה במדבר" (דכ"ה"ב, א', ג') הגם כי ארון אלקים לא היה שם כי דוד העלה אותו, אבל האהל מועד נם מזבח הנחשת היו שם (מלכים א', ג', ד', וברש"י שם). ועי' במלבי"ם, דבהי"ב, א', ג'. שכתב כי שלמה העלה בעת היה בפר"ר בגבעון את כל כלי אהל מועד וחביאם לירושלים, עוד קודם שגמר את בנין בית המקדש, ודייק כן: מדלא כתיב במלכים א', ח', ד': ויעלו את ארון ה' ואת אהל מועד ואת כל כלי הקדש, "מגבעון", רק העלו אותם מאהל, משמע שכולם היו נמצאים כבר בירושלים ששם היה הארון מכבר. אבל כנראה, כי לא כן הוא. כי הלא במלכים א', ח', א', אנו רואים כי מקודם הביאו את ארון ה' מעיר דוד אשר היה כבר בעיר ציון, והביאו אל האהל אשר הביאו או מגבעון, וכה חודמנו עוד הפעם הארון עם האהל.

בני העם קרבנות לה', ויהי בימיו בית אלקים אשר בהר המוריה המקדש האחד לאל האחד. בימיו שבו הכהנים למשמדותם וגם צוה להביא את התרומה והמעשר אל הלשכות אשר הכין בחצרות המקדש. אולם בנו מנשה לא הלך בדרכיו, והפך את כל סדרי המשרה ודרכי עבודת אלקים בארץ. אז השיבו הבמות כמקדם למקום עבודת אלקים. בהיכל הקדש התעיבו שרי יהודה בעבודת גלולי הארץ ושקוציהם, וגם כהנים רבים עזבו את דרכם, רק הכהנים מבני צדוק נשארו נאמנים לה' ויכהנו את כהונתם במקדש בסתר, ותחשב להם לצדקה רבה מאד⁴⁷.

חלקיהו כ"ג השפיע על מלך יהודה יאשיהו; ושניהם טהרו את הארץ ויגעו להחזיר את כבוד המקדש כבראשונה. סה"ת אשר מצא חלקיהו הטיל סערה בלב המלך כי ראה כי קרובה הצרה לבא. הוא הוציא מבית ה' את שארית הכלים העשויים לבעל ולאשרה אשר לא בערו עד כה ונשרפו בנחל קדרון. וכנראה גם הם אחדו את ישראל לאגודה אחת, כי הוא טהר גם את ערי מנשה ואפרים ושמעון עד נפתלי⁴⁸. אחרי מות המלך חזרו התועבות הישנות, וכה הלכה יהודה מדחי אל דחי עד כי עלה הכורת והחריב את יהודה ואת מקדש ה'. הכה"ג שריה נהרג ובנו יהוצדק נגלה לבבל אסור בזיקים, ויהודה חדל מלהיות לגוי.

ואם כי בבית ראשון לא השפיע בית המקדש הרבה על עם ישראל וגם לא אחד את כל הלככות, ואפילו ביהודה ובירושלים עצמה חדל להיות קודש קדשים, כי טמאו אותו כמה פעמים, אבל בבית שני גדלה מאד השפעתו על כל עם ישראל ושם קודש הקדשים נאה לו, כי בית המקדש היה באמת קודש לה' ואף בארצות גלותם דרשו את שלום העיר ואת בית המקדש.

השפעת בית המקדש על בני הגולה

מהיום אשר ארץ ישראל קאה מקרבה את עשרת השבטים, מהיום ההוא מפורד ומפורד ישראל בין העמים¹, מאז הוא נודד בגוים, ואם כי אחרי שבעים שנה לגלות היהודים בבבלה, נתן המלך החסיד כורש רשיון לגולי יהודה לשוב לארצם, עכ"ז לא עזבו כולם את ארצם. רוב העם נשאר בבבל ובכל הארצות, מהודו ועד כוש². גם בקשו להם בכל עת מקומות

47) יחזקאל, מ"ד, ט"ו: והכהנים הלויים בני צדוק אשר שמרו את משמרת הקדש בתעויות בני ישראל מעלי. ועי' זכריה, י"ד, כ"א: ולא יהיה עוד כנעני בבית ה', משמע כי גם לכהני בני הנכר נתנו מלכי יהודה מהלכים בבית ה'.

48) דברי הימים ב', ל"ד, ו'. עוד לפני חרבן בית ראשון הלכו יהודים רבים למצרים (ירמיה, מ"ד). רובם נהרגו שם. והשרידים שנשארו בחיים, השתקעו בה. גם הוליד נבוכדנצר הרבה מהם בבבלה אחרי הכותו את מצרים (קדמוניות, ס"י, פ"ט, ס"ו). גם בספרד ובצרפת (לא באירופא) היו גולים (עובדיה, כ'). למצרים נדרו, כפי הנראה, גם מעשרת השבטים והעמידו להם שב מזבח. את זה אפשר לראות מהתגליות אשר נמצאו בעיר סינה ובש"מ. ראה שירער, ח"ג, הוצאה ד', דף 25. ועי' מאמרו של שטארק: "די אנפגענע דער יידישען דיאספארא אין עגיפטען, ביי העפטע צור אריענטאליסטישען ליטעראטור-צייטונג", II, שנת 1908.

2) מגלת אסתר, ג', ח': "ישנו עם אחד מפורד ומפורד בכל מדינות מלכותך".

חדשים. לא עברו עליהם זמן רב, עד כי כמעט לא היה מקום בארצות הגוים אשר לא ישבו בו בני ישראל, ובכמה מקומות החזיקו ידם בהם⁽³⁾, "כי הנה מצרים וקירני הנם כארצות נהוגות לקבל את סבלונם", וכן "מדינות רבות זולתן הניחום לנהוג את תורתן והתגדלו מהן בתוכן קהלות רבות אשר במשך הזמן חקקו להם נמוסים ככל מדינה מסודרת, הלא במצרים העם הזה נחשב לאזרח כגויי הארץ ויש להם בם גם סנהדרין לעצמם המכלכלים דברי העם במשפט ככל סדרי עיר אשר חופשה נתן להם⁽⁴⁾."

והקהלות הרבות ההן לא היו אברים מדולדלים מגוף האומה, וישראל לא חדל להיות גוי אחד בארץ. כי היה להם מרכז שאחד אותם — ירושלים. ירושלים ובית המקדש הביאו את כל היהודים מכל ארצות הגולה בקשר אחד ואחד אותם לעם אחד, לאחים נאמנים⁽⁵⁾ בני אם אחת — ציון! לפני החגים נהרו המונים המונים אל ארץ הצבי לחוג את חג ה'

(3) שטראבו, מובא בקדמוניות, ספר י"ד, פ"ז, ס"ב. וכן חשמונאים א', ט"ו, י"ד — כ"ג: "חשבנו למשפט — כתב לוקיאש זקן רומא למלך מצרים — לכתב לכל המלכים ולכל העמים לכל ירעו עם היהודים ולא יצאו למלחמה על ארצם ועריהם". ואגריפס השני (מלחמות ס"ב, פט"ו, ס"ה) הזהיר את העם שלא להתגרות עם הרומאים, וכה דבר להם: "והרעה הנוראה אשר תמצא אתכם בארצכם תמצא את כל היהודים היושבים גם בארצות נכריות, כי אין גוי ואין ממלכה בכל קצוי ארץ אשר לא יגורו בהם אחיכם בני יהודה ואת כל היהודים ההם יהרוג האויב לפני חרב".

ובספר ה"מלאכות לפילון" יאמר: "לא ככל הגוים אשר גבולות ארצם יבילו את כל מספר אנשיהם הגוי הזה, כי נפוצים בניו בכל רחבי ארץ גם בארצות היבשה, גם במדינות הים ומספרם רב מאד במספר יושבי ארצות ההן". ואגריפס המלך העיד אז (מלאכות פילון): "ירושלים היא עיר הכירה לא לבד אל מדינה אחת של יהודים, אבל היא עיר הכירה ליהודים אשר במדינות רבות, אם קרובות לה כמדינות מצרים, אדום, סוריא, החלק ממנה הנקרא צילי לשארית תחומיה. וכן למדינות רחוקות פאמפיליא, צילציאה, ורבים מחלקי האסיה עד ביטינאה, וגבולות פונטו. וכן באירופא הטיסליאה, הבואציאה, המקדוניאה, איטליא, אטיקא, קורינטי ומבחר ערי הפילופוניססו. ולא מדינות היבשה לבדו מלאו היהודים כי גם האיים הראשיים ניגרופונטו, ציפריאה, וקנדיאה מלבד מעבר לנהר פרס אשר לבד מחלקים מעטים שהם בבבל ויתר מחוזיה הנה כל עיר מבחר וכל חלק הטובה, יהודים ישכנו בה" (כפי העתקת בעל "מאור עינים", פי"ג).

ויוסף בהקדמת ספרו מלחמות מביא: "כי אחרי אשר כתבתי כבר בספר את כל דברי המלחמה הזאת אל בני עמי, אל הפרתים, אל הבבלים, אל הערביאים הרחוקים ואל היהודים היושבים בעבר הנהר ובארץ הדייב". וכן יאמר שם, ספר שביעי, פ"ג, ס"ג: "מודעת זאת בכל הארץ כי היהודים מפורזים הן בכל ארצות תבל, אבל מרביתם בחרו בארץ ארם בגלל כי קרובה היא לארץ מולדתם".

(4) יוסף בספרו "נגד אפיון", הוצאת לונדון, דף 35: "ואף אם אבדנו את כל רכושנו וערינו ויתר מקננו וקניננו. אמנם חקי תורתנו לעולם לא ימושו מקרבנו, וכל איש עברי אף אם ירחק מארץ מולדתו, בכל זאת את חקי תורתו לא יעזב". עוד שם, דף 34: "ואנחנו לא יראת מושלינו ולא התאוה ללכת בחקות יתר הגוים תטינה את לבנו לסוד מחקי תורתנו ימין ושמאל, גם לא התאמצנו מעולם ולא עזרנו כח להתגרות במלחמה למען הרבות רכושנו רק בעבור שמירת תורתנו. ואם איש יאלצנו לעזוב את תורתנו, אז בלב ונפש נקרא למלחמה". עוד שם, דף 35: "אין עיר ואחוזה בין היונים או הברברים או בין עמים אחרים אשר לא קיימו וקבלו עליהם לשבות ביום השביעי, ואשר לא קבלו גם צומותינו, יומי חנוכה ואשר לא חדלו ממאכלים אסורים".

(5) כאשר ראו בני ישראל כי אלכסנדר הגדול הראה להם פנים שוחקות, וכאשר אמר להם שהרשות נתונה לבקש ממנו מה שירצו. לא בקשו דבר כי אם בעד אחיהם במדי ובבל (קדמוניות, י"א, פ"ח). וכן לאחר הנצחון של החשמונאים ערכו חברי בית דין הגדול אשר בירושלים ספר אל אחיהם בני קהלות יעקב אשר במצרים וידרשו כי גם הם יחוננו את ימי חנוכה הבית, חג החנוכה (חשמונאים, ב', א').

בירושלים, ציון שמחה לקראת בניה השבים אליה (בהמון⁶), וכאשר שבו העולים לביתם, התקבצו כל אנשי העיר לשמוע מירושלים ומהכהן הגדול ומשלום חכמי ארץ ישראל.

בני הגולה היו מקושרים עם אחיהם ביהודה גם על ידי השלוחים שבאו אליהם כפעם בפעם להודיע אותם מקידוש החדש ומעיבור השנה⁷, אחרי שנתבטלו המשואות⁸.

גם היו מקושרים על ידי ספרי היחס. כבבל ובמצרים רשמו את כל נשואי הכהנים בספר למשמרת, ותמיד שלחו את כתבי היחס לירושלים בכתב מפורש ובפירוט שמות אבותיהם ואבות אבותיהם⁹.

אבל הקשר היותר חזק ויותר אמיץ, היה בית-המקדש. היהודים המפוזרים בכל כנפות הארץ זכרו את ציון ובכל עת מצוא שלחו את שקליהם ואת תרומת קדשיהם לירושלים למען היות להם חלק בקרבנות של צבור, ומדי שנה בשנה הביאו לירושלים מתנות שונות. וחכמינו קצבו זמן מיוחד לאלה המדינות הקרובות ליהודה, כמו עבר הירדן, מצרים וסוריא, וכן קצבו זמן לבני הארצות הרחוקות מיהודה, כמו בבל ופרס ומדי ואסיה הקטנה, כי המה התמהמו במשלוח נדבתם. נדבות היהודים במדינות הרחוקות מיהודה היו רבות מאד, כי היו שם בני ישראל עשירים גדולים ותחת הכסף הביאו אורכמוני זהב¹⁰.

בכל מקום אשר נמצא בו קבוץ מבני יהודה קבעו להם מקום מיוחד לאסוף ולכנוס שם את תרומת הקדש, ומשם נשאו את כל הכסף ירושלימה בהמון אנשי חיל בשמחה ובחדוה, ויעלוץ לבם לדעת כי המה בני העם העתיק והנכבד, בחיר המין האנושי. וכך עלתה להם לאסוף הון רב מאד¹¹.

(6) גיטין, ד', ע"ב: דכיון דאיכא עולי רגלים משכח שכיחי, תינח בזמן שבית המקדש קיים וכו'.

(7) ר"ה, פ"א, מ"ג: על ששה חדשים השלוחין יוצאין וכו', וכשהיה בית המקדש קיים יוצאין על אייר ג"ב מפני פסח קטן. ונוסח המכתב, ראה סנהדרין, י"א.

(8) המשואות אשר השיאו בני ישראל בכל חדש וחדש להודיע לבני הגולה קידוש החדש, אחד את כולם לאגודה אחת. וחז"ל בר"ה, כ"ב, יספרו: תהלכות המשואות, וכל הגולה ראה לפניו כמדורת האש, ורשב"א ימנה ערי הגולה, חרים וכייר וגדר וחברותיה, ויש מגיהין הרי מכוור וגדר. ובתוספתא, הר תבור והר מכוור. וכנראה נתבטלו המשואות עוד בימי בית שני, ואולי היו הצדוקים אלה אשר הטעו את בני הגולה כדי לחוג את חג העומר ביום הראשון, ואולי מיום אשר התחזקו הצדוקים בטלו בני ישראל את המשואות. הגם כי במשנה ר"ה, פ"ב, מ"ב, מצינו כותים, עכ"ז כ"פ מצינו כי נתחלפו לחז"ל צדוקים בכותים. והנה כפי שמצינו בפירוש במשנה, ר"ה, פ"ב, מ"ב, נתבטלו המשואות בזמן הבית. כי נאמר שם: „משקילקלו הכותים התקינו שיהו שלוחין יוצאין“. והלא השלוחין הלכו עוד בזמן הבית, כמו שמצינו בפירוש בפ"ג דר"ה, מ"ג: „על ששה חדשים השלוחין יוצאין וכו', וכשהיה בית המקדש קיים יוצאין על אייר ג"ב וכו'. ופלא בעיני, כי בירושלמי, בפ"ב דר"ה, ה"א, איתא: „מי ביטל את המשואות? ומתריץ: „רבי ביטל את המשואות“ וכו'.

(9) יוסף בן ספרו „נגד אפיון“ (פיליפאוסקי), דף 3.

(10) שקלים, פ"ב, מ"ד, ומפורש בתוספתא, פ"ב, ה"ד, וכו': מפני שאנשי סוריא באין וישקלין עליה וכו', ואמר: הרי זו מעמון ומואב וכו'. מפני שאנשי בבל באין וישקלין עליה וכו', ואמר: הרי זו מבבל וממדי ומדינות הרחוקות מארץ ישראל וכו', זו היתה עשירה מכולן שהיו בה איסטרואות של זהב ודריאכונות של זהב וכו'.

(11) קרמניות, ספר י"ד, פ"ז, בעת שבא קראסוס לירושלים וגזל את כל הזהב אשר

מושל רומא לא עצרו בעדם¹²). אדרבה, פעמים רבות עמדו לימנם בשעה שמושל העיר והשרים לא הניחו אותם להוציא את הכסף מארצם¹³).

מערי בבל קבצו את שקליהם לערי הבצורות, כמו נהרדעא ונציבין אשר נהר פרת סובב אותן, ומשם הוליכו את הכסף ירושלימה אלפי אנשים חגורים בכל כלי מלחמה, מפחד השודדים¹⁴).

היהודים באזיא הביאו את זהבם אשר הקדישו לבית המקדש למדינת כוש, מפחד האנשים המשוטטים בדרך הרחוקה ההיא או מפחד המושלים¹⁵). לפי דברי פילון, כל איש ישראל אשר עבר עליו שנת העשרים, היה מוכרח לנדב לשם זה מכספו, וכה הרגישו היהודים כי המה קשורים ומאוחדים כלם כבני אב אחד, בני עם אחד ותורה אחת. עיני כל ישראל היו תלויות אל בית המקדש. הכהן הגדול היה ראש היהודים בכל ארצות התבל, וכולם נתנו כבוד ויקר לשמו. הוא היה החוט אשר הקיף את כל העולם. והדבר הזה נמשך עד בוא החורבן הנורא, עד הרגע האיום של שרפת בית אלפים. השעה שבה קפצו גבורי העם באומץ אל תוך הלהבה, ובחרו להשרף חיים באש האוכלת את קדוש משכני אלקי ישראל. בני העם התאספו אז בעזרה, חברי הסנהדרין התיצבו על המעלות וחסידיו כהונה באו אל הקדש, וכאיש אחד קפצו אל תוך השלהבת, כי בחרו מות מחיים בראותם את מקדש אלפים לשמה¹⁶).

מצא בבית המקדש כתב שם: „אין פלא בעינינו כי היה במקדש הון רב כזה, הלא היהודים מכל ארצות תבל, מאזיא כמו מאירופא, שלחו כסף וזהב“.

12) בעת אשר נסה טיטוס להשקיט את רוח המרד בישראל, אמר (מלחמות, ספר ששי, פ"ו): „ועוד יתירה עשינו לכם בהתר ידכם לאסוף נדבות כסף וזהב רב וכל הון יקר באוצר בית המקדש, גם לא ירעה נפשנו בראותנו כי עצמתם ממנו מאד כעשר ובחסון יקר“.

13) יוסף יספר בקדמוניות, ספר ט"ו, פ"ו, ס"ה, כי היונים במדינת קירענע התאמצו לשלול מהם את משפטיהם ונמ הניאו אותם מאסוף כסף תרומה לבית המקדש ולמרות פקודת קיכר רומא שלחו יד בכסף תרומה הנועד לקופת המקדש בירושלים, ואז יצא אנריפא חתן הקיסר אנוסטא מרומא בפחשגן כתביהדת להשיב להם את הכסף ולהבא אל ימנעו אותם מעשות כן. וגם שם, בסימן ב': כתב אנוסטא לכל עמו מבלי למנוע את היהודים מלשלח כסף נדבותיהם ירושלימה, וכמו כן כתב לפלאקופ נ"כ כזאת. ושם, בסימן ד', יזכיר כי כן בעיר אפוזס באזיא מנעו הנכרים את היהודים מאסוף ומשלוח את נדבותיהם כפי מסת ידם לבית המקדש. אבל גם להם כתב מושל רומא לבלי יעשו זאת. ומי שימרה את פיו וימעל בשקלי קדש, אז רשות ליהודים לעשות בו כרצונם, ואחרי כן קים את הדברים האלה גם אנטוניוס (שם, סי' ז'). כן נמצא מכתב כזה לבני סרדוס כי גם המה מנעו את היהודים מאסוף שקלי קדש.

גם נודע לנו כי פליקס נציב רומא באסיא הקטנה שלח ידו בתרומת הקדש אשר הרימו יושבי אפמיא, לודקיא, אנדרימיטיוס ופירנמוס, ולקח את כסף התרומה הזאת בבא העת לשלחו למקדש ה' בירושלים שתי מאות ליטרות זהב. בני ישראל הגישו משפטם לפני שרי רומא, ואז קם המלץ ציצערא להמליץ בעד פליקס ונגע בענין הזה ושאל: מדוע נתנה הממשלה רשות ליהודים לאסוף כסף מכל העולם, וכן גם מרומא? לא נודע לנו תוצאת המשפט, אולם ידוע לנו שדברי ציצערא לא עשו פרי, כי הממשלה נתנה רשות לעשות כטוב בעיניהם לשלוח כסף ירושלימה.

14) יוסף, קדמוניות, ספר י"ח, פ"ט, ס"א.

15) יוסף, ספר י"ד, פ"ו, ס"ב, בשם סטראבו: „מיתרדוס שלח לכוש עבור שמונה מאות ליטרת כסף אשר היהודים אצרו שם“, ועי' דברי יוסף שם.

16) עדות נכרי, די קאסיוס סופר רומא.

הרומיים הביאו את פסיליהם ואת דגליהם לחצרות המקדש ויטמאו את שרידי חומות הקדש בקטרת תועבותיהם אשר הקטירו לשקוצי רומא, ובתעלוליהם⁽¹⁷⁾ נשרף לב ישראל (בית המקדש), ובני ישראל נטושים ונפוצים הנה והנה, מפרכסים ומפרפרים כאברים קצוצים. נחרב הבית שאחד אותנו, בטלה הכהונה ואתה נקרע גם החוט שאחד אותנו, שעשה אותנו לחטיבה אחת ולגוף אחד.

מספר הכהנים ממדבר עד חורבן בית ראשון

מספר הכהנים ששמשו עד בנין הבית, המה שנים עשרה, והם: אהרן, אלעזר, פינחס, אבישוע, בקי, עזי, עלי⁽¹⁾, אחיטוב, אחיה, אחימלך, אביתר, צדוק. הכהנים הגדולים עד עלי היו מבני אלעזר. ומעלי עד צדוק היו מבני איתמר כהנים גדולים, ורק שלמה המלך החזיר את בני אלעזר לכהונה גדולה.

כמה כהנים גדולים שמשו בבית המקדש הראשון?

בבבלי יומא ט': אמר רבה ב"ב חנה א"ר יוחנן⁽²⁾: מאי דכתיב: יראת ה' תוסף ימים, ושנות רשעים תקצרנה? יראת ה' תוסף ימים, זה מקדש ראשון שעמד ח"י שנה ולא שמשו בו אלא י"ח כהנים גדולים. ושנות רשעים תקצרנה, זה מקדש שני שעמד ת"כ שנה ושמשו בו יותר משלש מאות כהנים⁽³⁾. צא מהם מ' שנה ששימש שמעון הצדיק, ושמונים שנה ששימש יוחנן כה"ג⁽⁴⁾, עשר ששימש ישמעאל בן פיאבי, ואמרו לה י"א שנה ששמש ר' אלעזר בן חרסום. מכאן ואילך צא וחשוב, כל אחד ואחד לא הוציא שנתו.

ובירושלמי יומא, פ"א, ה"א: „בראשון שהיו משמשמין הוא ובנו ובן בנו, שימשו בו ח"י כהנים. אבל בשני שהיו נוטלין בדמים, וי"א שהיו הורגין זא"ז בכשפים שימשו בו שמונים כהנים, וי"א שמונים ואחד, וי"א פ"ב, וי"א פ"ג, וי"א פ"ד, וי"א פ"ה, ומהן שימש שמעון הצדיק מ' שנה."

(17) מלחמות, ספר ששי, פ"ו, ס"א. ועי' בניטין, נ"ז.

(1) רבים מגדולי ישראל כתבו כי עלי קיבל מפינחס. עי' הרמב"ם, בהקדמתו ליד החזקה: עלי קיבל מפינחס ומזקנים. וכן בספר יוחסין, מאמר ראשון: עלי הכה"ג קיבל תורה שבע"פ מפינחס. ועי' ברש"י, שמואל א', ב', ה': עה"פ „אמור אמרתי ביתך ובית אביך יתהלכו לפני עד עולם. מתחלה נתתי כהונה גדולה לאלעזר הכהן, שנאמר: והפשט את אהרן את בגדיו וכו', ובימי פלגש שפקרו ישראל ברוב המצות, ומי גרם להם פינחס וכיוצא בו שהיה להם לסובב מעיר לעיר ולהוכיחם, נטלתי הכהונה הגדולה מהם ונתתייה לך שמבני איתמר אתה, ואמרתי יתהלכו לפני עד עולם שכשפוסקין לו גדולה לאדם פוסקין לו ולדרותיו עד עולם. ומשמע נ"כ שעלי קיבל מפינחס, אבל איד אפשר הדבר: הלא בימי עלי נחרבה שילה, ושילה עמדה שס"ט שנה וקודם לה י"ד שנה בגלגל, ואיד אפשר שפינחס חי כל כך הרבה שנים? ומוכרחים אנו לאמר: שמה שכתב הרמב"ם, שעלי קיבל מפינחס, אין הכוונה פא"פ רק הוא מלא מקומו בתורה, וקיבל ע"י תלמידיו.

(2) בירושלמי, יומא, פ"א, ה"א, בשם ר' אחא.

(3) ראה להלן.

(4) ראה בערכו.

וכן מצינו במ"ר ויקרא, כ"א, ט': „מקדש ראשון על ידי ששמשו בו באמונה שמשו בו ח"י כהנים הוא ובנו ובן בנו, מקדש שני שהיו נוטלין אותה בדמים, וי"א שהיו הורגין זה את זה בכשפים, שמשו שמונים כהנים, וי"א פ"א, וי"א פ"ב, וי"א פ"ג, וי"א פ"ד, וי"א פ"ה, ומהן שמעון הצדיק ארבעים שנה. כיון שחזרו להיות משכירין אותו בדמים, היו שנותיהן מתקצרות".

וכפי גירסת ספרי, פינחס, כ"ה, פסוק י"ב: „מלמד שעמדו ממנו (מפינחס) בבנין ראשון שנים עשר כהנים גדולים, ובבית שני פ' כהנים".

אבל בפסיקתא דר"כ, פיסקא אחרי מות, מצינו: „בזאת יבא אהרן, א"ר ברכיה: רמז רמז לו שאין בית המקדש עושה אלא ת"י שנה (בזאת בגמטריא ת"י), אמר לו: בזאת יבא אהרן, וכי ת"י שנה היה אהרן? אלא אמר לו שמונה עשר כהנים שימשו בבנין הראשון מפני שהוא בנך ובן בנך הרי הוא כמותך, בזאת יבא אהרן. ובבנין השני מפני שהיו כהנים מעלים זה על זה, שמונים כהנים משתמשים בו".

מצינו לפי זה בארבעה מקומות שבבית ראשון היו שמונה עשרה כהנים, וכן כתב יוסף בספרו קדמוניות⁽⁵⁾: „בית מקדש הראשון עמד תס"ו שנה עם ששה חדשים ועשרה ימים והיו שמונה עשרה כהנים גדולים". ובסדר עולם זוטא, הוצאת נייבויער⁽⁶⁾, הביא שם רשימה מעשרים⁽⁷⁾ כהנים גדולים בבית מקדש הראשון. וכן שם, בדף 74, בנוסח אחר הביא ג"כ שעשרים כה"ג היו וחשב את שמותיהם.

ובמקום אחר⁽⁸⁾ אומר יוסף בן מתתיהו: „בבית מקדש הראשון אשר עמד ת"ע שנה וששה חדשים ועשרה ימים היו אלה הכהנים: (א) צדוק בימי המלך שלמה (ב) בנו אחימעץ, (ג) בנו עזריה (ד) בנו יהורם (ה) בנו עזוז (או יאוחז) (ו) בנו אקסיאורם (ז) בנו פריה (ח) בנו צדקיהו (ט) בנו יואל (י) בנו יותם (יא) בנו אוריהו (יב) בנו נריה (יג) בנו אדעם (יד) בנו שלום (טו) בנו חלקיה (טז) בנו שריה (יז) בנו יהוצדק". וכפי הנראה השמיט אחד, כי בספר העשרים של קדמוניות, פרק י', כתב בפירוש שהיו שמונה עשרה כהנים בבית ראשון⁽⁹⁾.

(5) ספר עשרים, פרק י'.

(6) דפוס אקספארד, תרנ"ג, דף 70.

(7) בתוס' יומא, ט', גרס הריב"א שמונה כהנים על פי דברי הימים א', ה': עזריה אשר כהן בבית ה' אשר בנה שלמה, אמריה, אחיטוב, צדוק, שלום, חלקיה, עזריה, שריה ויהוצדק אשר הגלה בבלה. עוד שם, בתוס', שהיו ט' כה"ג וט' סגני כה"ג, הרי י"ח, והוא כדי לקיים גירסת חז"ל. עוד שם: שהכונה י"ח כהנים גדולים, היינו שהשלימו למנין י"ח עם הכהנים שהיו לפני הבית מאלעזר. ובתוס' ישנים שם, גרס י"ב כהנים. וכן הוא גירסת הגר"א, הגם דהגר"א בעצמו הגיה בפסיקתא רבתי ח"י כהנים. והנה במה שחשבו לכללם במספר הי"ח, הכהנים שהיו לפני הבית, הוא דבר שאי אפשר, שלפני הבית היו י"ב כה"ג, כמו שכתבתי לעיל.

(8) ספר העשירי של קדמוניות, פרק שמיני, סימן ה'.

(9) מה שיש לי להעיר על הרשימה הזאת, ראה להלן.

ובסדר עולם זוטא¹⁰) יחשב עשרים כהנים גדולים בבית המקדש הראשון, ואלה הם: (א) צדוק בימי המלך שלמה (ב) אחימעץ בימי המלך רחבעם (ג) עזריה בימי המלך אביהו (ד) יהורם בימי המלך אסא (ה) יואחז בימי המלך יהושפט (ו) יהויריב בימי המלך יורם (ז) יהושפט בימי המלך אחזיה (ח) יהוידע בימי המלכה עתליה ויואש (ט) פדיה בימי המלך יואש (י) צדקיהו בימי המלך אמציהו (יא) יואל בימי המלך עוזיהו (יב) יותם בימי המלך יותם (יג) אוריהו בימי המלך אחז (יד) גריה בימי המלך חזקיהו (טו) הושעיה בימי המלך מנשה (טז) שלום בימי המלך אמון (יז) חלקיהו בימי המלכים יאשיהו ויהואחז (יח) עזריה בימי המלך יהויקים (יט) שריה בימי המלך יהויכין (כ) יהוצדק בימי המלך צדקיהו אשר הגלה בבלה. ושם, בדף 74, נוסח אחר במקום (ו) יהוירב, נמצא יהוידע. ובמקום (ז) יהושפט, נמצא יהושע. אבל גם פה הביא רשימה מעשרים כהנים גדולים ואינני יודע מניין לקח זאת.

גם בספר יוחסין, מאמר ראשון, דף 92, הוצאת פיליפאווסקי, נמצאת הרשימה הנזכרת עם עשרים כ"ג, וכנראה היא העתקה מס' עולם זוטא. ובס' עולם נוסח אחר, הוצאת נייבויער, דף 165, נמצאת רשימה מכה"ג בבית ראשון, אבל היא העתקה מדברי הימים אות באות מבלי להזכיר את עלי ואת יהוידע. ואין אנו יודעים אם הרשימה הזאת בדברי הימים, היא רשימת הכהנים הגדולים¹¹).

בדברי הימים א', ה', ל', נמצאת רשימה מבני אהרן, ואלה המה: אהרן, אלעזר, פינחס, אבישוע, בקי, עזי, זרחיה, מריות, אמריה¹²), אחיטוב, צדוק, אחימעץ, עזריה, יוחנן, עזריה אשר כהן בבית אשר בנה שלמה. אמריה, אחיטוב, צדוק, שלום, חלקיה, עזריה, שריה, יהוצדק. ויהוצדק הלך בהגלות ה' את יהודה וירושלים ביד נבוכדנצר.

וכבר אמרתי לעיל, שאין אנו יודעים אם חשבו פה דורות או ראשי משפחות. וגם מה שנמצא שם פסוק ל"ו, על עזריה, הוא אשר כהן בבית אשר בנה שלמה מקשים חז"ל¹³): „וכי הוא כהן בלבד, והלא קדמוהו הרבה

10) הוצאת נייבויער, אקספארד, תרנ"ג, דף 70. ודע, כי ישנם פה שבוישים, למשל: אות ה' יואחז בימי המלך יהושפט, ואז היה אמריהו. וכן (י"א) יואל בימי המלך עוזיהו, ואז היה עזריהו. ועי' להלן.

11) גם מהכמי אומות העולם הביאו את רשימת הכה"ג של יוסף, והרבה מהם הביאו את הרשימה הזאת מדברי הימים.

12) ומפרשי התנ"ך יאמרו: „אמריה יתכן שהוא אוריה (מ"ב, ט"ז). אחיטוב יתכן שהוא עזריה (דח"ב, ל"ו). שריה הוא הכה"ג האחרון שהומת בידי נבוכדנצר בזמן גלות צדקיהו, סוף מלכים ב' ובירמיה. יהוצדק לא שמש בכ"ג, ובנו יהושע שמש בתחלת בית שני" (מצורת דוד, שם). ועי' בפירוש המיוחס לרש"י שם, על הפסוק: ויהוצדק הלך בגולה. ומ"ש בחגי, א', יהושע בן יהוצדק הכהן הגדול, לא יהוצדק שמש מעולם בכהונה גדולה שהוא הגלה לבבל בימי יכניה, כדכתיב: ויהוצדק הלך בהגלות וכו', אלא יהושע בנו היה כ"ג כשעלו מבבל בבית שני. ומה שלא היה עזרא בן שריה הסופר כ"ג ובן אחיו יהושע בן יהוצדק הכהן, זהו הטעם לפי כי יהושע עלה עם זרובבל כמה ימים ושנים קודם שעלה עזרא. עי' להלן, ריש פ"ב.

13) עי' ילקוט, קרח, אות תשנ"ד, ועי' תוס' יומא, ט', ובתוס' ישנים, שם: שאיך אפשר ששמשו ה' דורות בימי שלמה, ואם לא שמשו איפוא היו? ועי' ב"מאור עינים", סוף פרק כ' שמצא רש"י בכת"י על פסוק זה, וז"ל: „אפשר שהוא בלבד כהן ולא אחר,

ושמשו אחריו? אלא בו נתקיימה מצות כה"ג, שנאמר: עבודת מתנה אתן".

ובפירוש המיוחס לרש"י לדבהי"א הנ"ל, מובא: "יש מפרשים עזריה, הוא היה עזריה הראשון, ומעזריה עד שריה שהיה בחרבן הבית ח' כהנים ומכאן הוגהו ביוםא בפ"א, וביק"ר, ובספרי, פ' פינחס: שמונה כהנים שמשו בבית הראשון, וי"א י"ח, ולא זה וזה יש בהם רוח חיים, כי צדוק היה הראשון שבהן בימי שלמה. ועוד איזה (אמריה) היה בימי יהושפט, דכתיב: והנה אמריהו כהן הראש (לכמן ב', י"ט) והוא אמריה בן עזריה שהיה בימי עוזיה, ובימי חזקיהו שהיה אחר יהושפט, וא"ת עזריהו אבי שריה היה, והיכן חלקיהו הגדול שהיה בימי יאשיהו? אלא מצדוק יש לחשוב. ושנים עשר כהנים היו מצדוק עד שריהו. וכן מצינו בויק"ר מדויק. ומ"ש בעזריה הוא אשר כהן בבית, מפורש בירושלמי כך: וכי הוא לבדו כהן בימי שלמה, והלא גם שאר כהנים כמו כן כהנו, אלא לפי שמסר נפשו

וא"ת שהוא התחיל להיות כהן בבית ה' והלא היה צדוק כהן? וא"ת שמת ונתנו לו הכהונה, והלא היה אחימעץ בנו והיה לו להיות כהן? שכן אני אומר בכל מקום שלא היו מעמידין כהן במקום שמת אלא בנו ואחימעץ היה בן צדוק, אלא כך מפורש בירושלמי: כל מי שמוסר עצמו על קידוש ה' או על עבודת בית המקדש נקרא על שמו, וזה מסר עצמו על טהרת כ"ה, שכתוב למטה במעשה עוזיהו ובחזקתו גבה לבו וכו', וימעל באלקיו וכו', ויבא אחריו עזריהו הכהן וכו', ומאחר שמסר עצמו על המקדש שכר אמר למלך, נקראת הכהונה על שמו". והנאון מלבי"ם בדברי הימים שם, כתב כזה"ל: מונה יחוס בני אלעזר עד יהוצדק שהלך בגולה עם צדקיהו, והמפרשים חשבו שכל הנחשבים כאן היו בהנים גדולים, כי בס"ע זוטא, וכן ביוסיפון מנה ח"י כהנים גדולים מן אחימעץ בן צדוק והם: אחימעץ, עזריה, יואחז ויריב, יהושפט, יהוידע, פדיה, צדקיהו, יואל, יותם, אוריה, נריה, הושע, שלום, חלקיה, שריה, יהוצדק. ופה לא תמצא רק אחימעץ, עזריה, שלום, חלקיה, שריה, יהוצדק, שהיו מימי אמוז ואילך, מבואר שפה רק סדר הדורות קא חשיב. ונראה נ"כ שעזריה הנחשב בס"ע בימי אביה הוא עזריה בן יוחנן ולא עזריה בן אחימעץ (ושכח כי חז"ל וכו' מתתיהו הביאו שבזמן בית ראשון היה בן אחר בן כה"ג, ויוחנן לא שמש מעולם). אולם בספרי זוטא הובא בילקוט, קרח: "ויבא אחריו עזריה ויעמדו על עזיה המלך, עליו הוא אומר: ויוחנן הוליד את עזריה הוא אשר כהן בבית, וכי הוא לבדו כהן? אלא בו נתקיימה מצות כהונה. ואת"ל, שעזריה היה כ"ג בימי עוזיה, דהא בס"ע וביוסיפון כתבו שהכ"ג בימי עוזיה היה שמו יואל. רק שעזריה היה כהן הראש הממונה על הבית, שכהן הראש אינו כ"ג (טעה גם כזה, כי גם על אהרן הכהן נמצא תואר כהן הראש, עזרא, ז', ה'), כמו אמריה כהן הראש בימי יהושפט ועזריה כהן הראש לבית צדוק בימי חזקיהו היו ראשים על הבית ולא כה"ג, שהכ"ג בימי עוזיה ובימי חזקיהו היו שם יואחז ונריה כמבואר בס"ע, וז"ש אשר כהן בבית ה', ר"ל: בעניני הבית, והכהן הגדול יכולה בשם כ"ג ולא בשם כהן הראש, אם לא בעת שהיה הכה"ג גם ממונה על הבית אז יקרא בשני שמות. כמו (דהי"ב, כ"ד) יהוידע הכהן הראש. ובאמת היו שני כ"ג בימי יואש, יהוידע ופדיה, כמ"ש בס"ע, וי"ל שיהוידע לא יכול לשמש אח"כ והיה לכהן הראש, וכזה הוסר הפליאה ממ"ש ויקח לו יהוידע שתי נשים, שאז לא שמש בכ"ג והיה מותר לו לקחת שתי נשים. ומ"ש: שריה הכהן הראש, היה גם ממונה על הבית. ולפי הספרי י"ל שעזריה שהיה כ"ג בימי אביה היה עזריה בן אחימעץ, ואחריו לא היה כ"ג מזרעו עד שלום שמיטיו עד החורבן היו כ"ג בני כ"ג מזרע אחימעץ בן צדוק. וכזה נכונים דברי רז"ל שאמרו: ח"י כ"ג שמשו במקדש ראשון שכן מונה בס"ע ח"י כ"ג מן צדוק אבי אחימעץ עד יהוצדק שהלך בגולה, ולא שמש בכ"ג". העתקתי כל דבריו, אף כי לא יצדק אפילו בהכרעה אחת כמו שאבאר להלן. ויוסף, בספרו קדמוניות, ספר עשירי, פרק ט', סימן ו', כתב: "אחר שהבאתי קורות ותולדות המלכים אשר מלכו בישראל וביהודה, מתי מלכו ומספר השנים אשר מלכו, אחשוב לנחון לרשום את שמות הכה"ג ששמשו ביהודה. כה"ג הראשון בבית המקדש אשר בנה שלמה היה צדוק, בנו אחימעץ וכו' האחרון יהוצדק", וכו'. ואנכי לא הבאתי רק את שמות אלה הכהנים אשר נזכרים בתנ"ך וכל הדברים שהביא המלבי"ם וזולתו, אין בכחם לרחות פסוק אחד כתנ"ך.

על קדושת הבית שלא הניח את עוזיהו להקטיר, לכך נאמר הוא אשר כהן בבית אשר בנה שלמה והוא עזריה שהיה בימי עוזיה (לקמן ב', כ"ו) ובימי חזקיהו. ועזריה בן אחימעץ הוא אמריהו שכהן בימי יהושפט, כמו שנקרא עוזיהו עזריהו, דכתיב (מלכים ב', ט"ו): בשנת עשרים וז' שנים לירבעם וכו', מלך עזריה, ונקרא עזריה בן אחימעץ זכריהו דכתיב: ויהי לדרוש אלקים (לקמן ב', כ"ו) בימי זכריה המבין ביראת אלקים".

והנה ראינו כי כולם דחקו מאד לבאר את הפסוקים בדברי הימים בחשבם כי חשבו הכה"ג, אבל באמת רשמו רק דורות, וממילא אין אנו צריכים לדחוק ולשנות שמות, להוסיף או לגרוע.

* * *

*

א.

א ה ר ן ה כ ה ן (ו ב נ י ו)

אהרן היה הכה"ג הראשון ששימש במשכן אשר הקימו ישראל במדבר אחרי שבעת ימי המלואים. אהרן זכה גם כן לראות בחייו את אלעזר בנו בבגדי כהונה גדולה⁽¹⁾, ולפי דעת חז"ל⁽²⁾ ראה גם קודם לכן ב' בניו ששימשו בבגדי כהונה, כי אירע טומאה לאהרן ואז שימש אלעזר, ואחרי כן אירע טומאה לאלעזר ושימש איתמר⁽³⁾.

לפי דעת רחב"א לא ראה בחייו רק את אלעזר. ואחרי מות אלעזר שמש בכהונה גדולה עוד קודם פינחס, איתמר בנו⁽⁴⁾. אשתו אלישבע היתה ביום אשר נגש אהרן הכהן לשמש בעבודה, האם היותר מאושרת, כי ראתה ד' שמחות⁽⁵⁾ או ה' שמחות⁽⁶⁾ בפעם אחת, אבל מיד נהפכה שמחתה לתוגה, כי ב' בניה נדב ואביהו נשרפו לפני ה'. לפי דעת חז"ל⁽⁷⁾ היו נדב ואביהו סגני כהונה⁽⁸⁾, ולפי דעה אחרת היה משה סגן לאהרן⁽⁹⁾, ולפי דעה אחרת רק

- (1) במדבר, כ', כ"ו.
- (2) „אשרי בניו אחריו“, דרשו חז"ל שראה בניו בחייו משמשמיו בבגדי כהונה, ילקוט, צו, תקי"ד.
- (3) במ"ד פ"ב, כ"ו: ויכהן אלעזר ואיתמר וכו', רבי יצחק אמר: בחייו אירע טומאה באהרן, שמש אלעזר. אירע טומאה באלעזר, שימש איתמר.
- (4) רחב"א אומר: רק אחרי מות אהרן ואלעזר, שם.
- (5) בקהלת רבה פ"ב, ב': לשחוק אמרתי מהולל. אלישבע בת עמינדב ראתה ד' שמחות ביום אחד: משה יבמה מלך, נחשון אחיה נשיא, אהרן בעלה כהן מלוכש אבני אפוד, שני בניה סגני כהונה. וכיון שנכנסו להקטיר שלא ברשות נשרפו ונהפכה שמחתה לאבל.
- (6) זבחים ק"ב: ה' שמחות היתה אלישבע יתירה על בנות ישראל: יבמה מלך, אישה כ"ג, בנה סגן, בן בנה משוח מלחמה, ואחיה נשיא שבט.
- (7) בחז"ל ומוכא בילקוט, שמיני, תקכ"ד: א"ר לוי: הרבה נשים היו יושבות עגונות ממתינות להם (לנדב ולאביהו) ומה היו אומרים? אחי אבינו מלך, אחי אמנו נשיא, אבינו כ"ג, אנו סגני כהונה, איזו אישה הגונה לנו?
- (8) ספרא צו, מס' מלואים פ"א.

בן אחד היה סגן⁽⁹⁾, ועוד יש דעה אחת בחז"ל שכל בניו היו סגני כהונה⁽¹⁰⁾.

ב.

אלעזר

אלעזר ירש את משרת הכה"ג מאביו. וקודם מותו לבש בגדי כהונה, ואהרן שמח מאד בעת ראה בנו בחייו על משמרתו. יהושע שאל אותו על כל דבר גדול וקטן כאשר צוהו משה. אלעזר עבר את הירדן והוא עם יהושע עברו עבודת ישראל בדבר חלוקת הארץ לשבטים. נקבר בגבעת פנחס בנו, והכהונה היתה ירושה לבניו כמה דורות. „וכשעשו בגבעת בנימין דרכים מכווערים ודברים שאינם ראויים יצא הקב"ה להחריב את העולם כלו ונפלו מהם ע"ב אלף. ומי הרג אותם? סנהדרי גדולה שהניח משה ויהושע ופנחס עמם, ופלגש בגבעה בימי כושן רשעתים היתה. באותה שעה נתנה הכהונה לבני איתמר בן אהרן כארבעים ושתים שנה וקלקלו בני עלי, באותה שעה אמר הקב"ה: תחזור הכהונה לבעליה, שנאמר: „אמור אמרתי אמור לאהרן, אמור לירמיהו⁽¹⁾. והקימותי לי כהן נאמן, זה צדוק הכהן לפני דוד המלך⁽²⁾“.

ג. — ו.

פינחס בן אלעזר

אחרי מות אלעזר ירש פינחס בנו את משרת הכהונה הגדולה, אבל קודם לכן היה גם בן ממנהיגי ישראל. פינחס היה כהן המשוש במלחמת ה' עם המדינים, גם היה אחד המרגלים אשר שלח יהושע⁽¹⁾. במעשה פלגש בגבעה שאלו אותו אם לחדול המלחמה עם שבט בנימין⁽²⁾. הוא נתכהן בעת שהרג את זמרי⁽³⁾ ולדברי רב אשי, רק בעת שעשה

(9) זבחים, ק"ב.

(10) תנחומא, שמיני, סי' כ': „ובניה סגני כהונה“. ועי' במדבר רבה, קרח, פרשה י"ח, ר': „בשעה שחנך משה את אהרן והביא את אהרן אחיו וקשטו ככלה והושיבו באוהל מועד, מיד התחילו שונאי משה להתנרות בו את ישראל ואמרו: משה מלך ואהרן אחיו כ"ג ובניו סגני כהונה“, וכו'.

(1) ירמיהו היה מכ"ב של עלי, ילקוט שמעוני שופטים סי' ס"ח, ובזית רענן שם.

(2) שם בילקוט.

(3) במד' פט"ז, א', ואיתא שם כי הוא היה רואה ואינו נראה.

(2) שופטים, כ', כ"ח. ודע כי שם נזכר כי ארון ברית ה' היה בבית אל, והקשו הלא מקום הארון היה בשילה. ורבים נסו לתרץ כי הכוונה על בית אל — בית אלפים אשר בשילה. אבל באמת הביאו את ארון ברית ה' לבית אל עוד לפני המלחמה, כמו שהיו רגילים לעשות כן בשארי מלחמות.

(3) זבחים, ק"א: אר"א ב"ר חנינא: לא נתכהן פינחס עד שהרגו לזמרי, דכתיב: והיתה לו ולזרעו אחרי ברית כהונה עולם. וכן משמע בירושלמי, פ"ז דפסחים, ה"ט: „והלא פינחס היה עמהו“ (ומדוע שרפו את שעיר החטאת, והלא הוא לא היה אונן? ותירץ) „ועדיין לא נתמנה כ"ג“. ועי' דברי רב אשי בזבחים, שם.

שלום בין השבטים עם ראובן וגד וחצי שבט מנשה בעת שבנו מזבח בעבר הירדן.

בשעה ששרתה עליו רוח הקודש היו פני פינחס בוערות כלפידים⁽⁴⁾, ולפי שפינחס הראה מסירת נפש וקנא קנאת ה' צבאות, ע"ז קראו חז"ל את כל איש צדיק לוחם מלחמות ה' פינחס⁽⁵⁾. פינחס נענש ונטלה הימנו רוח הקודש מפני שלא הלך אל יפתח להתיר לו נדרו. (ב"ר, פ"ס, ג').

אחריו שמשו בניו. בנו (ד) אבישוע⁽⁶⁾ (ה) בקי בנו של אבישוע⁽⁷⁾ (ו) עזי⁽⁸⁾ בנו של בקי, וממנו קיבל עלי הכהן משרת כ"ג, שהיה הראשון מבני איתמר שלבש בגדי כהונה.

ז.

ע ל י ה כ ה ז

עלי היה הכה"ג האחרון בשילה⁽¹⁾ והכה"ג הראשון מבני איתמר⁽²⁾ וכנראה קיבל את המשרה הזאת על פי נביא⁽³⁾. ואלמלא חטאו בני עלי, היתה הכהונה ירושה לו ולבניו אחריו עד עולם⁽⁴⁾. עלי היה גם נביא⁽⁵⁾. ביום שמת שמשון נתמנה גם כן לשופט, ושפט את ישראל ארבעים שנה⁽⁶⁾, ויש אגדה שביום שעלתה חנה אם שמואל לשילה, באותו יום נתמנה

(4) ויק"ר, פ"א.

(5) בן סירא, פרק מ"ה: חשבו לשלישי אחר משה ואהרן, ומספר בשבחו. ועי' בפסחים, נ"ו: על כ"ג צדיק כתבו תלמידיו של פינחס. וגם יוסף בספרו, "מלחמות" יזכירו לשבת. ובתנ"ך בכ"מ.

(6) נזכר גם בדברי הימים א', ה', ל'.

(7) שם.

(8) שם. ועי' בקדמוניות ספר חמישי, פי"א, ס"ה, שכתב: "עלי היה הכה"ג הראשון מצאצאי איתמר כי עד עלי היו כהנים גדולים רק מצאצאי אלעזר. מאלעזר קבל הכהונה פינחס, וממנו בנו אבי עזר, וממנו בנו בקי (שם בוזי), והוא לבנו עזי (ושם עזו), וממנו קיבל המשרה עלי". ובספרו "קדמוניות" ספר שמיני, פ"א, ס"ג, הביא רשימה מכהנים מבני אלעזר שלא שמשו ככה"ג אף כי היו מצאצאי אלעזר, וכתב שם: "עד היום שהושבה משמרת כהונה גדולה לבני אלעזר היו אלה הכהנים בלי בגדי כה"ג, ביקיאל בנו של הכה"ג יוסף (לא אדע למי ירמוזו דבריו, הלא הוא בעצמו כתב לעיל כי עזו היה הכה"ג האחרון לפני עלי) בנו יותם, בנו מוריות, בנו ארפיות, בנו אחיטוב, בנו צדוק אשר שמש בימי דוד והוחזרה עטרת הכהונה הגדולה לו ולבניו אחריו".

(1) כשמת עלי נחרבה שילה, וזכרים, ק"ט.

(2) עי' רש"י שמואל א', ב', ל', עה"פ אמור אמרתי ביתך ובית אביר יתהלכו לפני עד עולם: "מתחלה נתתי כהונה גדולה לאלעזר הכהן, שנאמר: והפשט את אהרן ואת כגדיו וכו' ובימי פלגש שפקרו ישראל ברוב המצות, ומי גרם להם? — פנחס וכיוצא בו, שהיו להם לסובב מעיר אל עיר ולהוכיחם, נטלתי הכהונה הגדולה מהם ונתתי לך שמבני איתמר אתה. ואמרתי יתהלכו לפני עד עולם, שכשפוסקין לו גדולה לאדם פוסקין לו ולדורותיו עד עולם".

(3) שם.

(4) שם.

(5) מגילה י"ד, ברש"י, ד"ה: נבואה שהוצרכה לדורות. ועי' בהגהות ר"י עמדין שם.

(6) יוסף פלביוס ב, "קדמוניות" ספר חמישי, פרק ט', סימן א'.

עלי לשופט⁷). לפי דברי יוסף בן מתתיהו קרה ספור רות בימיו⁸), ובזמנו עזב אלימלך את ארץ ישראל והלך למואב.

עלי חי צ"ח שנה, וכאשר שמע כי נשבה ארון אלקים, מת מתוך צער ויגון ובאותו יום נחרבה שילה.

קללת איש אלקים בשם ה' על בית עלי נתקיימה. מבני בניו מתו בגיל של ח"י שנה. ולא היו נותנין סמיכה לבני בניו⁹), אבל ריב"ז נתן להם עצה ללמוד תורה¹⁰), עכ"ז זכה עלי שמבני בניו יצאו גדולי ישראל, רבה ואבני מדבית עלי קאתי¹¹). לפי דברי יוסף בן מתתיהו, היה בנו פינחס כ"ג עוד בחיי אביו¹²).

חז"ל קראו את כל הכהנים שלא היו ראויים למשמרתם בשם „בני עלי“. כן מצינו בפסחים נ"ז: „ד' צווחות צווחה העזרה: צאו מכאן בני עלי שטימאו היכל ה'“, ומפורש יותר בירושלמי יומא פ"א, ה"ה, וסוכה פ"ד, ה"ו: „צווחה עליהן העזרה: צאו מיכן בני עלי, טימאתם בית אלקינו“.

לפי דברי יוסף פלביוס¹³): אמר איש אלקים בפירוש, כי משמרת הכהונה הגדולה תעבור לבני אלעזר. יחס משפחתו לא נזכר בשום מקום בדברי הימים.

עד שלא כבתה שמשו של עלי זרחה שמשו של שמואל¹⁴).

ח.

אחיטוב

כאשר מת עלי ופינחס נאסף במלחמה, ירש אחיטוב בן פינחס את משרת הכהונה הגדולה.

לפי דברי יוסף בן מתתיהו¹) שמש הוא בכ"ג בימי שאול, ומה שנזכר בשמואל (א', י"ד, ל"ו): ויאמר הכהן: נקרבה הלום אל האלהים, אחיטוב אמר כן. ומה שנזכר בשמואל (א', י"ד, ג'): „ואחיה בן אחיטוב אחי אייכבוד בן פינחס בן עלי נשא אפוד“, יוכל היות כי אביו אחיטוב אשר היה זקן מאד שלח מקודם את בנו אל המערכה ואחרי כן הגיע גם אחיטוב. בניו, אחיה ואחרי בן אחימלך, שניהם שמשו בכ"ג.

(7) נזיר ה', ע' ברש"י שם.

(8) יוסף ב. „קדמוניות“ הנ"ל.

(9) סנהדרין י"ד.

(10) ר"ה י"ח, יבמות ק"ה.

(11) סנהדרין י"ד.

(12) „קדמוניות“ ספר חמישי, פ"א, ס"ב.

(13) יוסף שם, פ"י, ס"ד.

(14) יומא ל"ט. ובאמת אפשר לאמר כי טרם שעלתה שמשו של שמואל, לא נודע מעלי. תולדות עלי לפני שמואל נעלמה מאתנו לגמרי.

(1) „קדמוניות“ ספר ששי, פרק ששי, סימן ה', ושם הביא תשובת יונתן לאביו שאול אחרי שנודע חטאתו כי הוא אכל מהרכש, אמר לו: דע אבי מאד ינעם לנפשי למות אחרי שנצחתי את הפלשתים.

ט.

אחיה בן אחיטוב

אחיה כ"ג בימי שאול, ולפי דברי יוסף בן מתתיהו ב, "קדמוניות" ספר ו', פ"ו, ס"ב, שמש בכ"ג עוד לפני אביו אחיטוב. ועי' לעיל מה שכתבתי בזה. אחיה נזכר בשמואל א', י"ד, ג': "ואחיה בן אחיטוב אחי אי-כבוד בן פינחס בן עלי כהן ה' בשילה נשא אפוד", ופשוט כי "כהן ה' בשילה" מוסב על עלי ולא על אחיה, כי בימיו כבר נחרבה שילה. גם הביא יוסף שם, בסימן ג', כאשר שאלו שאול להניש לו את ארון אלפים, קיבל הכה"ג תשובה כי ינצח את אויביו, והוא נגד חז"ל במדרש תהלים כ"ז.

י.

אחימלך בן אחיטוב

אחימלך נכד עלי כ"ג מבית איתמר שמש בכ"ג בנוב, וא"ליו ברח דוד בברחו מפני שאול וקיבל מאתו חרב גלית הפלשתי וחמשה לחם¹, והכה"ג הזה נהרג על ידי שאול ואתו עמו כל כהני נב, פ"ה כהנים נושאי אפוד בד², ורק בן אחד נמלט לו, הוא אביתר הכהן. אחימלך היה אחי אחיה הכה"ג הנזכר לעיל, וכנראה מינה שאול אותו לכ"ג אחרי מות אחיו.

י"א.

אביתר בן אחימלך

אביתר כ"ג מנכדי עלי הכהן והאחרון לבית איתמר¹, הוא האחד אשר נמלט מחרב דואג האדומי בעת שהרג את כהני נב על פי שאול המלך. אביתר התחבר אל דוד ויהי לו לכהן ושאל לו באפוד. הוא היה כ"ג כל ימי

(1) או לחמי תורה, לפי דברי כמה מהמפרשים הראשונים, או לחם הפנים, לפי שאחזו בולמוס, עי' ילקוט שמואל א', אות קל"א, כ"ב.

(2) מלכר כהנים בלי אפוד בד, ס"ה שפ"ה כהנים, ואז נתקיים דבר ה' לשמואל כי כל בית עלי יחרב. יוסף בן מתתיהו ב, "קדמוניות" ספר ששי, פרק י"ב, ס"ו. ועי' בירושלמי סנהדרין פ"י, הלכה ב', שהקשה איך נשאו אפוד בד פ"ה כהנים, הלא אפוד בד הוא מבגדי כ"ג, והא תני ר"ח: אין ממנין שני כ"ג כאחת? אלא מלמד שהיו כולם ראויין להיות כהנים גדולים. ועי' ברמב"ם בלי המקדש, פ"י, הי"ג: "זה אתה מוצא בדבר נביאים שהכהנים היו חונרין אפוד בד, לא היו כ"ג שאין האפוד של כ"ג אפוד בד. ואף הלויים היו חונרין אותו, והרי שמואל הנביא לוי היה, ונאמר בו: נער חנור אפוד בד? אלא אפוד זה היו חונרים אותו בני הנביאים ומי שהוא ראוי שתשרה עליו רוח הקדש, להודיע כי הגיע זה למעלת כ"ג שמדבר על פי האפוד והחשן ברוח הקדש". ועי' שם בכ"מ, שהרגיש בקושי הירושלמי ולא הביא את הירושלמי.

(1) חמשה כהנים שמשו מבית איתמר: עלי, אחיטוב, אחיה, אחימלך, אביתר: וחמשה כהנים מבית אלעזר שלא שמשו בכהונה, עי' לעיל בשם בן מתתיהו. ובדברי הימים תמצא (א', ה', ל"ג—ל"ה), כי רק ארבעה כהנים מבני אלעזר שלא שמשו: זרחיה, מרות, אמריה, אחיטוב. ובחז"ל, סנהדרין צ"ה: אר"י אמר רב: אלמלא נשתייר אביתר לאחימלך, לא נשתייר מזרעו של דוד שריד ופליט.

דוד²), ורק במות דוד העבירו שלמה ממשמרתו, וגרשו מלהיות כהן לה' "למלא את דבר ה' אשר דבר על בית עלי בשילה" (מלכים א', ב', כ"ו — ל"ה).

בימיו היה עוד כ"ג אחד, צדוק הכהן. וכבר העירו המפרשים: איך אפשר הדבר שהיו אז בימי דוד ב' כהנים גדולים, אביתר וצדוק? אבל כנראה שהמלך שאול אחר הכותו את נב עיר הכהנים, מינה לכ"ג את צדוק שהיה מבני בניו של אלעזר, ודוד לא הרחיקו גם אחרי שהיה מלך על כל ישראל, ומפורש כן בדברי הימים א', ט"ז, ל"ט: "ואת צדוק הכהן ואחיו הכהנים לפני משכן ה' בבמה אשר בגבעון". וא"כ היה צדוק כ"ג בגבעון ששם היה אהל המועד, ואביתר היה כ"ג בירושלים ששם היה הארון, וממילא נשארו שניהם.

לפי חז"ל³) נסתלק אביתר מכהונה בעת ברח דוד מבנו אבשלום, כי שאל באורים ותומים ולא נענה. אבל מלשון הנביא (מלכים א', ב', ל"ה): "ואת צדוק הכהן נתן המלך תחת אביתר", נראה כי אביתר עוד שמש אז בכהונה. גם מצינו את אביתר אחרי מלחמת דוד עם אבשלום בעת ששלחו דוד עם צדוק אחרי מרידת אבשלום אל זכני יהודה לאמר: "דברו אל זכני יהודה לאמר: למה תהיו אחרונים להשיב את המלך אל ביתו", ודוד התייחס אליו כאל ידיד נאמן. ועוד יש להתפלא על שאנו מוצאים את שמו בתור כהן גם בזמן שלמה⁴) (מלכים א', ד', ד'): "ובניהו בן יהוידע על הצבא

(2) יש להעיר: מצינו בשמואל ב', ח', י"ז: "וצדוק בן אחיטוב ואחימלך בן אביתר כהנים", מה ענין אחימלך לכאן? הלא אביתר אביו היה עוד כהן גדול בעת שמת דוד. ועי' בדר"ק שפירש כי דוד שם את אחימלך לכהן תחת אביתר. ודבריו בלתי מובנים היטב. ועי' במצורת שם: "כהנים", ר"ל: שרי כהנים, וצדוק היה משרת מלחמה ואחימלך סגן. ולא חשב את אביתר לכ"ג, כי לא הועמד עתה, כי אם מאז מלך על יהודה וכו' או על שחזר דוד והעמיד את צדוק לכ"ג, לכן לא חשב את אביתר, כי לא היה דבר המתקיים. יוסף בן מתתיהו ("קדמוניות" ספר שביעי, פ"ה, ס"ד), הביא נוסח אחר: "וצדוק בן אחיטוב ואביתר בן אחימלך כהנים", ואינני יודע מניין לו הנוסח הזה, ואולי סמך עצמו על הפסוק בשמואל ב', כ', כ"ה, שכתב שם: "וצדוק ואביתר כהנים". ועי' שם במפרשים. ובאמת לא מצינו יותר בכל התנ"ך את השם אחימלך בן אביתר, רק את בנו יונתן.

(3) סע"ר פרק י"ד, דף 45, הוצאת נייבויער: "בברוח דוד מפני אבשלום בנו היה אביתר עומד עד שעלה במעלה הזתים ושאל באורים ותומים. ונסתלק אביתר מן הכהונה הגדולה, שנאמר: ויעל אביתר ונכנס צדוק הכהן תחתיו", ועי' יומא ע"ג, וברש"י שם: ויעל אביתר, מסדר עולם, כי אביתר שאל באורים ותומים ולא עלתה לו ונסתלק מן הכהונה ונתמנה צדוק במקומו, הגם כי דוד נענה על ידו ב"פ בצקלג וקעילה, אבל אח"כ לא נענה, וחז"ל בארו כי כל כהן שאינו מדבר ברוח הקדש ואין השכינה שורה עליו אין שואליו בו, שהרי שאל צדוק ועלתה לו, שאל אביתר ולא עלתה לו (סוטה מ"ח), ולמדנו זאת מהפסוק, שנאמר: ויאמר המלך אל צדוק הכהן: הרואה אתה שובה העיר בשלום? (שמואל ב', ט"ו, כ"ו), ר"ל: אתה רואה (נביא), ורוח הקדש שורה עליך אבל לא על אביתר. ומש"כ: ויעל אביתר, היינו שעלה לעירו ולא שמש יותר כעבודת כ"ג. אבל לפלא: הלא גם אחרי כן מצינו כי אביתר היה עם דוד והיה מאנשי עצתו ומרגל, ושם בפסוק ל"ה: אמר דוד לחושי הארכי והלא עמך שם צדוק ואביתר הכהנים, והיה כל דבר אשר תשמע מבית המלך תגיד לצדוק ולאביתר הכהנים. וגם בנו של אביתר עבד או במס"ג בעד דוד.

(4) רבים יאמרו (הדר"ק) שהיה אביתר אחר, כי את הראשון העביר פ"א. והרלב"ג יאמר כי אף שנתגרש, היה משמש פעם בפעם בכה"ג בעת שלא היה צדוק ראוי. ולי נראה, כי אפשר ששלמה מחל לו את חטא תמכו באדוניהו. ועי' "קדמוניות" ספר שמיני, פ"א, ס"ג: "שלמה קרא את אביתר, וכה דבר אליו: מעונש מות אצילך כי נשאת את ברית

וצדוק ואביתר כהנים". ועוד יש להעיר, כי מצינו בימי דוד עוד כ"ג, את בניהו בן יהוידע (דברי הימים א', כ"ז, ה'): "שר הצבא השלישי לחודש השלישי, בניהו בן יהוידע הכהן הראש ועל מחלקתו עשרים וארבעה אלף". רבים יאמרו וכן גם התרגום, כאלו היה כתוב בניהו הכהן היה הראש למחלקת הצבא של החדש השלישי, ופלא כי לא מצינו כן בשארי חדשים שם הראש והמנהל.

אביתר החזיק את ידי אדוניהו בן דוד ובחרו למלך, ועי"ז העבירו שלמה ממשמרתו, אבל אפשר כי אח"כ מחלו והחזירו על כנו⁽⁶⁾.

י"ב — י"ג.

צ ד ו ק ב נ א ח י ט ו ב ו ב נ ו א ח י מ ע ז

צדוק בן אחיטוב ראש משפחת כהנים גדולים דור אחר דוד עד מלכות בית חשמונאים, שומרי התורה והמצות כל הימים, וכל הכהנים הגדולים התייחסו אליו ונזכרים בתנ"ך בשם בני צדוק.

חז"ל הפליגו בשבחיו וגדלו, והחליטו⁽¹⁾ שאילו היו אהרן ובניו קיימים היה צדוק גדול מהם.

צדוק היה כ"ג בנבעון עוד בימי שאול⁽²⁾. ובין השלוחים שהלכו לחברון להסב המלכות מן בני שאול אל דוד, היה גם צדוק בין הבאים שהיה אז, נער גבור חיל ובית אביו שרים עשרים ושנים" (דבהי"א, י"ב, כ"ח). וגם הוא מאנשי עצתו של דוד ועזרו בעת מרידת אבשלום. וגם אחרי כן שלחו דוד עם אביתר הכהן אל זכני יהודה, "לאמר למה תהיו אחרונים להשיב את המלך אל ביתו".

צדוק היה נאמן גם לשלמה, ושלמה גרש את אביתר והעמיד את צדוק במקומו (מלכים א', ב', ל"ה). וכנראה התחלקו הכה"ג ביניהם בסדר העבודה, ואחרי שגרשו את אביתר היה צדוק האחד בעבודת אלקים. שלמה נמשח למלך על ידו (מלכים א', א', ל"ט), וזכה לראות את בנו עזריה בין השרים היושבים ראשונה במלכות⁽³⁾. גם בנו השני, אחימעץ, היה ידיר

ה' ירושלמי, אבל לפי שהיית מעוזרי אדוניהו אגרשך מפה ואל תראה את פני יותר, לך לביתך ועסוק בעבודת אדמה כל ימי היד".

(5) מה שנזכר שם שם עזריה בן צדוק הכהן (מלכים א', ד', ב'), הכוונה כי היה שר. והשם כהן מוסב על צדוק ולא על עזריה. ועי' ברכות, ד': סנהדרין, ט"ז: אביתר, אלו אורים ותומים.

(1) קהלת רבה, ע"פ דור הולך ודור בא א', ד', ד'. ועי' כיומא ע"ג: כל כהן שאינו מדבר ברוח הקדש וכו' שהרי שאל צדוק ועלתה לו.

(2) בספר, "קדמוניות" ספר שביעי, פ"ב, ס"ב: "הכה"ג צדוק עם כהנים קרובים אליו עשרים ושנים".

(3) מלכים א', ד', ב': "ואלה השרים אשר לו עזריהו בן צדוק הכהן, וכל המפרשים נדחקו בזה הפסוק כי כולם חשבו שהכוונה שהיה כ"ג. רבים יאמרו כי שלמה העמידו למשיח מלחמה, ואחרים אומרים כי העמידו לכ"ג או שהיה נכד צדוק. בנו של אחימעץ שמת כאבו והוא שמש בכ"ג, וכן הבינו גרץ ויעבץ. ופלא עליהם, הלא בפירוש נאמר כי היה בין ראשי השרים והתואר, "כהן", מוסב על אביו צדוק ולא על עזריה, ולא היה להם צורך להכרית את אחימעץ מארץ החיים בימי אבן.

נאמן לדוד. וכנראה ירש אחימעץ את משרת הכהונה גדולה, אם כי הדבר הזה לא נמצא מפורש בתנ"ך, אבל כך מובא ב"סדר עולם" ובספרו של יוסף.

י"ד.

א מ ר י ה ו

בתנ"ך לא נזכר מאומה מי היה הכה"ג בימי המלכים רחבעם, אביה ואסא. רק בימי מלך יהושפט, מצינו כי הכהן הגדול היה אז אמריהו, והמלך מנה אותו לראש על כל העם בנוגע לחוקי התורה, הדינים והמשפטים, כיאות לכ"ג ולמשמרתו: "והנה אמריהו כהן הראש עליכם לכל דבר ה' " (1). ואולי הוא הנזכר בדברי הימים א', ה', ל"ז: "ויולד עזריה את אמריה, ואמריה הוליד את אחיטוב".

ט"ו.

י ה ו י ד ע

בתנ"ך לא נמצא מי היה אחרי אמריהו, אולי היה כ"ג אחריו וקודם יהוידע, אם כי זמן קטן עבר בין המלך יהושפט עד ימי המלכה עתליה. יהורם מלך שמונה שנה ואחזיה רק שנה אחת.

יהוידע היה חתן המלך יהורם ושם אשתו יהושבעת, והיה כ"ג בימי המלכה עתליה ויואש. הוא היה איש חזק דומה לצור (1) ומפורסם בשם טוב. חז"ל הפליגו מאד בשבחיו, וכל זמן שיהוידע קיים היה המלך יואש עושה רצון בוראו (2). עוד אמרו חז"ל: אלו היה אהרן קיים בדורו של יהוידע יהוידע גדול ממנו בשעתו (3). הוא היה נאמן לה' בכל לבבו וגם החזיר את כתר-המלכות לזרע דוד, ועשה קשר בסתר עם הכהנים להשיב ביד חזקה את

(1) דברי הימים ב', י"ט, י"א. ופלא, כי אף אחד מחכמינו לא הביאו אותו כיו הכ"ג, באמרם כי התואר "כהן הראש" לא משמע כ"ג, והלא גם אהרן הכהן נכתר בתואר כהן הראש, עזרא ז', ה', ולא מצינו בתנ"ך על כהני בית ראשון תואר כ"ג, וממילא א"א לנו לקיים דברי סדר עולם ובן מתתיהו, כי המה הביאו כ"ג בשם יואחז בימי יהושפט.

(1) סדר עולם י"ח. ועי' זבחים ק"ג, וכן שקלים ט': "זה המדרש דרש יהוידע כ"ג: איש הוא אשם לה' לכדו". ולפי דעת יעב"ץ בספרו ח"ג, עמוד 170, אין הכוונה על כ"ג זה, כי הכהנים הגדולים בבית ראשון לא נזכרו בתואר כ"ג, רק כהן סתם: אלעזר הכהן, פינחס הכהן, עלי הכהן, צדוק הכהן. ורק כהני בית שני נכתרו כהני, זכריה, עזרא ונחמיה, בתואר כ"ג, וממילא הכונה בחז"ל על יהוידע כ"ג בבית שני. ועי' בפ"ב בערכו. (2) מ"ר במדבר, כ"ג.

(3) מ"ר קהלת ב', על הפסוק דוד הולך. הוא נזכר בדברי הימים ב', כ"ה, ג': וישא לו יהוידע נשים שתיים. והקשה הראב"ד בפיו"ז מה' איסורי ביאה, הי"ג, על הרמב"ם שכתב שם שכ"ג אינו נושא שתי נשים לעולם כאחת, שנאמר: "אשה", ודרשינן אחת ולא שתיים. והנה הרמב"ם למד זאת מיבמות נ"ט, אבל יהוידע אפשר שלא נשא אותן בפעם אחת, רק בזו אחר זו. ועי' ביומא י"ג, שהקשה הנמרא על המיטנה: ואף אישה אחרת מתקניו לו. אי בקידושין, והא כמה דלא כנס לה לאו ביתו היא, ואי דכנס לה והא אישה אחת ולא שתיים. והנמרא מתרצת: דמגרש לה על תנאי. ובירושלמי שם, ניהא ליה בתירוץ הראשון דקרישה. ועי' בתוס' ישנים, שם, בד"ה: ולא בער שתיים שגריש אחת לפני יומה"ב. ועי' להלן הערה 5.

הערה 5
הערה 6
הערה 7
הערה 8
הערה 9
הערה 10
הערה 11
הערה 12
הערה 13
הערה 14
הערה 15
הערה 16
הערה 17
הערה 18
הערה 19
הערה 20
הערה 21
הערה 22
הערה 23
הערה 24
הערה 25
הערה 26
הערה 27
הערה 28
הערה 29
הערה 30
הערה 31
הערה 32
הערה 33
הערה 34
הערה 35
הערה 36
הערה 37
הערה 38
הערה 39
הערה 40
הערה 41
הערה 42
הערה 43
הערה 44
הערה 45
הערה 46
הערה 47
הערה 48
הערה 49
הערה 50
הערה 51
הערה 52
הערה 53
הערה 54
הערה 55
הערה 56
הערה 57
הערה 58
הערה 59
הערה 60
הערה 61
הערה 62
הערה 63
הערה 64
הערה 65
הערה 66
הערה 67
הערה 68
הערה 69
הערה 70
הערה 71
הערה 72
הערה 73
הערה 74
הערה 75
הערה 76
הערה 77
הערה 78
הערה 79
הערה 80
הערה 81
הערה 82
הערה 83
הערה 84
הערה 85
הערה 86
הערה 87
הערה 88
הערה 89
הערה 90
הערה 91
הערה 92
הערה 93
הערה 94
הערה 95
הערה 96
הערה 97
הערה 98
הערה 99
הערה 100

הממלכה ליואש, שהיה אז ילד והשריד האחר לבן דוד, ושלח לשם זה שלוחים בל ישראל להביא אותם תחת ראשי האבות בברית, ואז כאשר הוכנו כל ההכנות לדבר הגדול הזה, הוציא אז הכהן הגדול את בן המלך ויעמידהו על העמוד כמשפט המלכים וישם את הנזר בראשו וימשחהו בשמן משחת קודש, ויקראו כל העם יחי המלך ואת המלכה הוציאו מאת פני הקדש וימיתוה בבית המלך.

יואש המלך שמר את הברית והחסד אל הכה"ג הזה ועשה כל אשר צוהו. בימיו רצה המלך לתקן את בדקי הבית וקרא אליו את הכה"ג ונתן צו לשלוח כהנים ולוים לכל ערי ישראל לקבץ מכל ישראל חצי שקל לחזק את בית אלקים⁽¹⁾, אבל יהוידע הבין כי העם לא יתן את הכסף⁽²⁾. ואחרי כן כאשר חזקו עליו דברי המלך, אז הוציא צו שכל אחד יתן מתנה בסתר, כדי לחזק את בדקי הבית אשר עתליה ועוזריה פרצו בבית אלקים, ובאמת הצליח לחזק את הבית.

יהוידע מת בן מאה ושלושים שנה ויקבר בקבורת מלכים.

ט"ז.

זכריה בן יהוידע

אחרי מות יהוידע ירש זכריה בנו את משרת הכהונה הגדולה. גם הוא קנא קנאת ה' צבאות, וכאשר ראה כי אחרי מות אביו עזב המלך יואש את תורת ה' קרא בקול: „למה אתם עוברים את מצות ה' ולא תצליחו כי עזבתם את ה' ויעזוב אתכם"⁽¹⁾.

המלך לא זכר לו את החסד אשר עשה לו אביו וירגמוהו באבנים במצות המלך, ודבריו האחרונים אשר אמר לפני מותו היו: „ירא ה' וידרש"⁽²⁾.

חז"ל הפליגו בגודל שבחו ודרשו עליו⁽³⁾: „מקום הצדק שמה הרשע", במקום שכתוב בה: צדק ילין בה, שמה הרגו את זכריה ואת אוריהו. את

(4) ביוסף ס"ט, פ"ח, ס"ב.

(5) כי העם הקריכו או קרבנות בכמות, ועי' ביוסף ספר תשיעי, פ"ז, ס"א: „יהוידע היה חתן המלך אחויהו (וכנראה טעות פה כי מפורש בתנ"ך (דבהי"ב, כ"ב, י"א). כי היה חתן יהורם), והוא הסתיר את יואש שש שנים בבית המקדש, נסע בכל ארץ יהודה לעורר העם להחזיקו להחזיר מלכות בית דוד אל בן המלך יואש. את המלכה המיתו בנחל קדרון. העם נשבעו שבועת אמונים אל המלך הצעיר, גם המלך נשבע לעבוד את ה' באמת ובתמים. הוא השבית כל בתי בעל אשר המלכה בנתה, גם צוה להקריב קרבן תמיד פעמים בכל יום. כאשר הגיע לימי בחרות לקח לו שתי נשים אשר יהוידע בחר בעדו. וכל זמן שיהוידע חי, היה שומר הדת וירא ה'". והנה פה מצינו בפירוש כי מה שכתב בדבהי"ב, כ"ד, ג': וישא לו יהוידע שתי נשים, הכוונה שלקח הנשים בעד המלך כאשר בא בשנים גם מה שכתבו חז"ל (במ"ר במדבר כ"ג): שכל זמן שיהוידע קיים, היה המלך יואש עושה רצון בוראו.

(1) דברי הימים ב', כ"ד, כ'.

(2) שם, כ"ד.

(3) מ"ר ויקרא ד', א'.

כדבר המלך ובנה מזבח כפי תבנית המזבח בדמשק, ולא מחה כאשר עשה עזריהו כ"ג בפני המלך עוזיה זקנו. גם הכה"ג בעצמו הקריב אח"כ על המזבח הזה. אוריה נזכר גם בישעיה, ח' ³).

בימי חזקיהו המלך שמש בכ"ג עזריהו הכהן הראש לבית צדוק, ובימיו שבו הכהנים לכבודם כבראשונה וכבוד המקדש התעלה, ומקורב ומרחוק באו ירושלימה לחוג את חג הפסח, וירושלים ראתה בניה ביום החג שמחים לפני ה'. גם נתן המלך צו להביא את התרומה והמעשר מפרי אדמתם, ומעשר בקר וצאן אל הלשכות אשר הכין בחצרות קדש ולכלכל את נפשותיהם ואת נפשות ביתם. את עולת התמיד ומנחת שבת ומועד, נתן המלך מכספו ואת ספי ההיכל צפה זהב, והכהנים דבקו בעבודת כהונתם אחרי אשר רפתה רוחם זה כמה.

כ.

חֲלָקִיָּהּ בֶּן שְׁלֹמֹה

חלקיהו היה בן הכה"ג שלום, שהיה כ"ג בימי מנשה ¹ והיה מצאצאי רחב הזונה ²). חלקיהו נזכר בתור כ"ג בימי יאשיהו מלך יהודה, אשר היה צדיק גמור וטהר את ירושלים מן הבמות והפסילים והמסכות. המלך בעזרת חלקיהו כ"ג, יגעו מאד להחזיר את כבוד המקדש כבראשונה, כי רבה אז העזובה בהיכל ה'. מקודם נתן המלך צו אל הכהנים והלויים שומרי משמרת ה' לאסוף כסף כדי לחזק בדק בית ה'. חלקיהו כ"ג עמד בראש הועד, אבל לא הצליחו מקודם כי לא נתנו מתן בסתר כמו בימי יהוידע. אז צוה המלך לעבור בערי יהודה לדפוק על דלת ישראֵל ולאסוף הכסף הנצרך לחדש פני היכל ה' ולחזק את בדקיו, וגם הצליחו. ספר התורה אשר מצא חלקיהו בבית ה' הטיֵל סערה בלב המלך, כי ראה לִי קרובה הצרה לבא, ויקרע את בגדיו ויקרא: „גדולה חמת ה' ". הוא הוציא מבית ה' את שארית הכלים העשויים לבעל ולאשרה אשר לא בערו עד כה ונשרפו בנחל קדרון. בימיו עשו גם כלים חדשים ³).

כ"א.

שְׁרִיָּה

שריה היה הכה"ג האחרון בבית ראשון, ועיניו ראו את החרבן הנורא. נבוזראדן לקח את כל אנשי ירושלים לרמה, ויגל אותם משם אסורים

(3) עי' מכות כ"ד, ובתוספות שם.

(1) שלום נזכר בספר יוסף לכ"ג, וכן בס"ע. ונזכר גם בעזרא ז', ב', והוא היה אבי חלקיהו הכה"ג. אבל בתנ"ך לא נמצא מפורש כי היה כ"ג.

(2) מנילה י"ד. במ"ר ח', והיה זקנו של עזרא הסופר.

(3) עי' יוסף ב„קדמוניות" ספר עשירי, פרק ד', סימן א'—ב': „כאשר נמלאו לו ח"י שנה, צוה לעשות כלים חדשים ממותר הכסף", וכו'.

בזקים בכלה, וביניהם היה גם שריה הכהן הגדול וצפניה⁽¹⁾ כהן המשנה ועוד חשובים ונכבדים. אותם הוליך רב־לֶתָה, ושם המיתם נבוכדנצר. ואת בנו יהוצדק הגלה ג"כ בכלה⁽²⁾.
לפי דברי חז"ל, מגילה, י"ד: שריה יצא מרחב הזונה, ועליו קונן ירמיה⁽³⁾: ויגעז בזעם אפו, וכהן זה שריה.

(1) צפניה נזכר כ"פ בתנ"ך. אליו כתב שמעיה הנחלמי שטנה על הנביא ירמיהו (כ"ט, כ"ה). גם היה בין השלוחים אשר שלח המלך צדקיהו אל הנביא ירמיה לבקש את ה' להושיע את העם מיד מלך בבל (ירמיהו כ"א, א', ל"ז, נ').
(2) להלן ראש פ"ב הארכתיו בזה בנוגע ליהוצדק, כי יהוצדק לא שמש מעולם בכ"נ. אבל מדברי יוסף ב"קדמוניות" ספר עשירי, נראה כי גם הוא היה כ"נ, אם כי גם הוא הביא כי שריה נהרג ברב־לֶתָה. ואולי שמש בחיי אביו, אבל לא משמע כן.
(3) איכה רבה א', שם. ועי' יומא נ"ט. א"ר ישמעאל: שני כהנים נדולים נשתיירו במקדש ראשון, זה אומר בירי הקפתי, וזה אומר ברגלי הקפתי. ועי' בפ' רבינו חננאל, וראה נ"כ ירושלמי פ"ה דיומא, סוף הלכה ה'.

פרק ב.

תחת ממשלת פרם ויון.

שיבת ישראל לציון. הנביאים. ישראל בבבל ובמצרים.
אלכסנדר הגדול ומלכי מצרים. היהודים באזיא
ואפריקא. התלמים. העתקת התורה ליונית. בית
חוניו במצרים. הכהנים הגדולים.

אחרי שבעים שנה לגלות ישראל בבבל, נתן המלך החסיד כורש רשיון לגולי יהודה לשוב לארצם. שמחים וטובי לב, מלאים רוח תקוה ובטחון בה' מעוזם, שבו ישראל לציון. בראש המחנה הלכו משהלל נוגנים בכנור ומשוררים בפה, וישירו שיר חדש. זרובבל בן שאלתיאל, מזרע דוד המלך, ועמו יהושע בן יהוצדק הכה"ג ונביאי ה', עמדו בראש המעשה הכביר הזה. אם כי לא רב היו מספר העולים, כי רוב ישראל נשארו בבבל, כי שפרה עליהם נחלתם שם ותחום עיניהם על הונם וקנינם⁽¹⁾, בכל זאת הלכו העולים בשמחה, כי חכו כי תמשך אחריהם גם שארית הפליטה. אפשר כי גם ממצרים⁽²⁾ עלו גולים מן המקומות אשר שם נתפזרו בני יהודה וישראל. גם הרבה אשר נמכרו לעבדי עולם, נהרו המונים המונים לירושלים להתנחם בציון. ולא לבד נדחי ישראל שבו לארצם, כי אם גם בני הנכר נלוו אל ה', וינהרו אל ירושלים מבני העמים מסביב⁽³⁾.

וגם אלה מהגולים אשר לא שבו לציון ונשארו בארצות גלותם, גם המה היו שם בבבל נושאי דגל תורת המוסר ודעת אלקים בארץ. בארץ מולדתם החדשה ישבו במנוחה שאננה, נביאי ה' היו עמם, ואחרי כן ראשי

(1) יוסף בן מתתיהו ב"קדמוניות" ספר י"א, פ"א, ס"ג. בני ישראל לא יכלו סלוח להם לעולם חטאתם שלא עלו כלם בימי עזרא. עי' יומא ט'. ובש"מ. ולהלן פ"ד, ערך חננאל.

(2) הנורדים הראשונים היו בימי סנחריב מלך אשור, גם מפר שם יהודים לעבדים, וכאשר בא בומן החורבן יוחנן בן קרח ושרי החיילים שעמו והתישבו שם, מצאו שמה יהודים. ונודע כי החוקר סאכוי מצא בעלעפאנטא גבול דרומית של מצרים לאטהיאפיון, שרידים אשר יעידו כי היו שמה יהודים והעמידו שמה מזבח עוד קודם שכבש מלך פרס, קאמביסעס, את ארץ מצרים (עי' להלן ערך יוחננייהונתן). ועי' ירושלמי סוכה פ"ה, ה"א, ובמכילתא פ' בשלח י"ד, פסוק י"ג. הנביא ירמיה מ"ד, א', יאמר: אל כל היהודים היושבים בארץ מצרים במגדול ותחפנחם (בתחלת נבול קרוב לא"י) ובנוה (שהוא מחוז האמצעי) ובפתרוה (שהוא מצרים העליונה שמשם יצאו המצרים). וכבר נתנבא על יסוד מושב הגולה זו, ישעיהו (י"ט, י"ח): ביום ההוא יהי חמש ערים בארץ מצרים מדברות שפת כנען (ל"ה"ק) ונשבעות לה' צבאות. פי', שיהיו שם קהלות ישראל. וביום ההוא יהיה מזבח לה', אבל לא יהי להם תקומה ואכלה אותם בארץ בחרב וברעב ובדבר (ירמיה מ"ב, י"ז): לכן שמעו דבר ה' כל יהודה היושבים בארץ מצרים. הנני נשבעתי וכו' וגם יהיה עוד שמי נקרא בפי כל איש יהודה וכו'. ועי' רש"י סוכה נ"א, וז"ל: ואעפ"י שעלה שם נבוכדנצר והחריב את מצרים ונהרגו מישראל שהלכו לשם, כמו שהתנבא עליהם ירמיה, עלו בניהם שם לגדולה ועושר עד שהחריבם אלכסנדרוס (אין זה אלכסנדר מוקדון כי הוא היה טוב לישראל).

(3) קרושין ע'.

הגולה היו מנהיגי העם. הנביאים למדו שם את העם תורה וגם עיברו שם את השנה⁽¹⁾. גם צוו להם להפריש תרומות ומעשרות⁽²⁾. ואם כי מקודם לא שמעו העם לדברי הנביאים⁽³⁾ אבל לבסוף קבלו עליהם את דבריהם⁽⁴⁾, והפרישו תרומות ומעשרות זמן רב עד שנתבטלו שם על ידי הרובין⁽⁵⁾. הטהלות היו מקושרות בקשר חזק. גם היו קהלות הרבה אשר כמעט כלן היו מיושבות רק מבני ישראל⁽⁶⁾, כממלכה בפני עצמה בתוך הממלכה הפרועה של מלכי פרס, ממלכה עם סדר הגון ומשטר נכון, ועל צבאם התנוסס ראש הגולה אשר דבריו היו נשמעים כדברי מלך ושלטון⁽⁷⁾, וכולם נתנו כבוד ויקר לשמו. ומיום גלות ישראל שמה ובכל ימי הבית, לא פסקה תורה משם⁽⁸⁾, והיו תמיד קשורים ומאוחדים עם יהודה וירושלים.

- (4) ירושלמי סנהדרין פ"א, ה"ב: "ירמיה עיבר בחוץ לארץ, יחזקאל עיבר בחוץ לארץ, ברוך בן נריה עיבר בחוץ לארץ".
- (5) אבות דר"נ, פ"ב בסופו: ד"א וכו' אלו ישראל שגלו לבבל, עמדו עליהם נביאים שביניהם ואמרו להם הפרישו תרומות ומעשרות. אמרו להם: כל עצמינו לא גלינו מארצנו, אלא לפי שלא הפרישו תרומות ומעשרות ועכשיו אתם אומרים וכו'.
- (6) שם.
- (7) קידושין ס"ט, ע"ב: "ואמר להם: הרי אתם בחזקתכם במה הייתם אוכלים בגולה בקדשי הגבול, אף כאן נמי בקדשי הגבול (רש"י, שם: תרומה איני יכול לאסור עליכם מפני חזקתכם שהחזקתם בבבל לאכלה). ונראה לי, כי מה שאמרו חז"ל: בימי עזרא נקנסו הלויים שלא לקבל מעשר, אולי הכונה שעזרא קנסם בבבל שלא יקבלו שם מעשר מפני שלא עלו עמו. ועי' עוד בזה להלן.
- (8) ירושלמי חלה, פ"ד, ה"ד: א"ר יוחנן: רבותינו שבגולה תיו מפרישין תרומות ומעשרות עד שבאו הרובין ובטלו אותן. מאן אינהו הרובין, תרגמוניא ר"ז. והנה כל חכמינו נלאו למצא פתרון המלות האחרונות שכירושלמי, מאן אינו הרובין תרגמוניא ר"ז, ודרשו זה בכה וזה בכה, וכולם לא כווננו האמת. ולי נראה, כי חסרות בירושלמי מלות אחדות, היינו מה שתרגם ר"ז מאן אינו הרובין, הן מצינו כי ר"ז השתמש ב"פ במלה תרגמוניא, כמו בנזיר נ': א"ר זירא: אנא ומר בריה דרבינא תרגמוניא. וכן בכ"ב פ"ח: אלא אמר רבה: אני וארי שבחבורה, תרגמוניא ומני ר"ז. וכן בשבת נ"ג, ובחולין ע"ו: וגם פה תרגמוניא ר"ז המלה הרובין אבל חסר מה שאמר, וזה ברור. (וכן נקראו בני ר' חייא ג"כ בשם הרובין, בחולין כ', ואמרתי הטעם כי אביהם נקרא בירושלמי ר' חייא, "רובא" ובניו רובין, אבל פה אין הכוונה עליהם כמוכח). מכ"ר י"א, ד', משמע שבימי רבי לא הפרישו עוד מעשרות בבבל, שריב"י שייחיה לרבי: בני בבל בזכות מה הן חיים? א"ל: בזכות התורה. ובני ארץ ישראל בזכות מה? א"ל: בזכות מעשרות. ופלא, כי בבכורות כ"ז נזכר כי בזמן האמוראים עוד נהגו בהפרשת מעשרות, עיי"ש. רב חמא יהיב ליה לשמעיה. רבה מבטלה ברוב ואוכל לה בימי טומאתו.
- (9) יוסף בן מתתיהו ב"קמנויות" ספר י"ח, פ"ט, ס"א.
- (10) סנהדרין ה': לא יסור שבט מיהודה, אלו ראשי גלויות שבבבל שרודין את ישראל בשבט. ואף מי שנכמד מארץ ישראל לדרון דינים, מוכרח היה ליקח רשות מראש הגולה לדרון דינים (שם). וממילא לא קשה קושי גדולי ישראל איד אפטר שקבעו חכמים כי הלכה כרב באיסורי וכשמואל בדיני לכלל, הלא אפשר כי עכ"פ פ"א הצליח רב בדין ושמואל באיסור. וכל התירוצים לא העלו ארוכה, אבל הדבר פשוט הוא, כי רב נסמך מרבינו להורות ולדרון, אבל ראש הגולה לא נתן לו רשות והושיבו בבית האסורים (ירושלמי סוף פ"ה לב"ב), וממילא לא היה לו רשות לדרון. ושמואל לא קיבל רשות מרבינו להורות איסור והיתר, רק מראש גלותא קיבל רשות לדרון דינים (שבת נ"ה), וממילא היתה הרשות לדרון רק לשמואל ולהורות רק לרב, כי קיבל סמיכה מרבינו. ועי' סנהדרין ה': "פשיטא מהכא להכא מהני (בבבל), מהתם להתם מהני (בא"י), מהכא להתם מהני (בא"י), דהכא שבט והתם מחוקק, מהתם להכא (אם אחד נסמך בא"י לדרון גם דינים וכא לבבל), מאי? ופשיט הגמרא דלא מהני".
- (11) ב"ק קי"ז, אמר ר"י, דילכונו היא (שלכם הייתי אומר, תורה של בני א"י היא), דלהון היא של בני בבל. וכן בסוכה מ"ר, וברש"י שם: והאר"י וכו' סבור הייתי שתורה

גם היו נזהרים מאד בטהרת משפחה, וחז"ל הפליגו בשבחם כי ארץ ישראל היא עיסה לבבל¹²). וגם ארץ ישראל התחממה באורן של חכמי בבל¹³), ובכל עת זכרו את ירושלים ועזרו לה בכסף וזהב, גם תמכו את הגולים בכל כחם.

שלכם, שלא גליתם מארצכם ולא היה לכם טירוף הדעת, אבל ראיתי שהיא של בני בבל, שאע"פ שגלו עמדו להם חכמת החרש והמסגר שגלו עם יכניה וכו', אלא שנבזרים היו במלחמתה של תורה. וראה בשבת ל"ה: רשב"ג אומר: מה נעשה להם לבבליים וכו', מנהג אבותיהם בידיהם. ועי' תוס' גיטין ו', ד"ה: מני אתא רב, שבבבל לא פסקה תורה לעולם.

12) קידושין ט"ט, ושם ע"א: ומצינו כי רבי יוחנן אשר כעס מאד על חכמי בבל (עי' להלן, פ"ד, ערך חננאל), עכ"ו יגע מאד ליקח לכתו את זעירא מבבל לחתן לו. והרגיש במחשבתו של זעירא כי הוא לא יסכים, לפי שהוא יחסן כי היה מבבל, קידושין ע"א.

13) סוכה כ': ריש לקיש אומר: שבתחלה כשנשתכחה תורה מישראל עלה עזרא מבבל ויטרה, חזרה ונשתכחה עלה הלל מבבל ויטרה וכו'. ונראה ברור כי הלל למד תורה גם בבבל, ומעט מזער נשארה לנו תורת בבל בחז"ל. ישנם איזה מאמרים מהלל אשר הותם בבלי עליהם. המשנה רפ"ד דקידושין, עשרה יוחסין נשנה בלשון ארמית ודברי הלל הם (יבמות ל"ו:). וכן באבות דר"נ, ו"ב—י"ג: נגד שמא אבד שמייה. וכן העלה הרב בעל דורות הראשונים (ח"א, כרך ג', דף מ"ה) דבר חכמה בפשט המשנה בעדיות פ"א מ"ג: הלל אומר מלא היו מים שאובין פוסלין את המקוה, אלא שחייב אדם לומר בלשון רבו וכו', ורבו המפרשים ע"ז. וחרב הנ"ל מבאר בהכמתו כי בבבל למד הלל בלשון תורה, "היו" עיי"ש, וכן בן בג ובן הא הא בסוף פ"ה דאבות, ג"כ תורת בבל היא. וכן המאמר: לפום צערא אנרא. ועי' באבות דר"נ פ"ב, הי"ב, שאמרו להלל: אין אתה יודע שלפום צערא אנרא, הלא עליך לדעת זאת כי אתה בכלי, ובבבל יודעים כולם מזה. וכן "ראשתמש בתנא חלף" (פ"ד דאבות). גם לפי דעת בעל "כפתור ופרח" (הוצאת לונז, ירושלים, תרנ"ז, ה"א, מ"ח), היו שמעיה ואבטליון מבבל. עיי"ש. וכן קראו את חננאל לכ"ג מבבל, לפי דעת יוסף ב"קדמוניות" (ראה להלן פ"ד, בערכו).

בני בבל הראו בכל עת אהבתם ליהודה. וכאשר הביאו את הורקנוס כ"ג לבבל בתור שבוי מלחמה, מיד התאספו בני בבל לכבדו ויכבדו אותו בכל כחם וגם העניקו אותו בכסף ובמתנות (עי' פ"ג בערכו).

וכן אחר שעזבו בני בתירה את כס הנשיאות או "במקום נשיאים" את מקומם להלל, עזב אחד מהם את ירושלים והתיישב בצדון, הלא הוא יהודה בן בתירה, שיסד שם ישיבה וגם הרביץ תורה בבבל, כי פנו אליו משם לשאול ממנו את דבר ה'. כך יסד יהודה בן בתירה את הישיבה הראשונה בבבל.

עוד לא נתברר כראוי מי היו בני בתירה, לכן ארחיב עליהם קצת את הדבור: בני בתירה היו במקום נשיאים או ראשי הסנהדרין (לפי רש"י בב"מ פ"ה ה"ו נשיאים), אבל איך אפשר שישמשו ב' נשיאים או יותר ביחד? בודאי היה אחד נשיא, ואחד אב"ד. ובר"ה כ"ט, יפרש רש"י: ב"ב גדולי הדור היו. אבל המה אינם בני בתירה שהיו לפני הלל.

הרבה מחכמינו יגעו למצוא את מקום מולדתם ומאין באו. במאמרו ב"מאנאטסשריפט" שנת 1851, דף קט"ו, יאמר הח' גרץ כי בני בתירה היו מבבל. וכימי הורדוס בא איש נבזר חיל צאמורוס ועמו חמש מאות איש מבבל ונתן להם הורדוס מקום לשבת בבאטאנא, צפונית מזרחית לארץ ישראל, ואחריהם באו עוד יהודים מבבל להתיישב שם וכנו עיר וקראו שמה בטירא (כן הוא ב"קדמוניות"). ומעיר הזאת הביא הורדוס נשיאים לא"י, כי את הנשיאים והכהנים הגדולים היה הורדוס מביא ממרחקים שלא ידעו אותו מימי ילדותו. כן היא השערת גרץ, אבל הרבה חכמים דחו את השערתו, והראו על טעותו, כי המעשה הזה עם צאמורוס קרה בסוף ימי הורדוס בסוף ימי הלל. והח' פירסט העיר על זה ב"מאנאטסשריפט" הנ"ל, דף 559, כי לא מצינו בחז"ל שם "בני" על שם העיר, רק "איש", כמו "איש ירושלים", "איש צרדה", "איש סוכו".

הח' רנ"ק במנה"ז יאמר כי המה היו מעיר בתירה בקצה גבול ארץ ישראל, וגם שם היו יהודים בבליים. וברעה זו החזיק גם הח' ברי"ל בספרו "מבוא המשנה" דף 27. וב"שבע חכמות" כתב הח' הירשענוואה כי בני בתירה היו מפתור ארם נהרים, אבל המעיין היטב בחז"ל יראה ויוכח כי המה היו מירושלים ולא מבבל. גם יש להחליט כי שם אביהם היה בתירה.

שלשה חכמים היו בשם יהודה בן בתירה. הראשון בשם זה שהיה מראשי הנשיאים,

זרובבל עם יהושע כ"ג עזבו את ארץ בבל והתיצבו בראש הגולים, גם כהנים מד' משמרות כהנים באו עמם כערך ד' אלפים, מאתים ושמונים ותשעה כהנים⁽¹⁴⁾.

זרובבל עם יהושע בנו את המזבח על הר הבית במקום אשר היה בנוי בידי שלמה מלך ישראל⁽¹⁵⁾, כאשר הורו להם הנביאים אשר עלו עמם.

הלך לנציבין אחר שמסר להלל את משמרתו. השני היה ר' יהודה בן בתירה שחי בזמן ר' אליעזר ור' יהושע ונזכר במשניות ובבריתות, וגם הוא היה ראש לשיבה בנציבין, ונזכר בסנהדרין ל"ב: אחר ריב"ב לנציבין, ורבי יהודה בן בתירה בזמן רבי וגם הוא ישב בנציבין.

יהודה בן בתירה הראשון שזכר פה, היה, "בחבורה השביעית שמאי והלל, ומנחם ויהודה בן בתירה, ופפיוס. ויוחנן בן בנ, והמה היו בבית שני ולא ראו החרבו" (לשון הרמב"ם בהקדמתו לס' זרעים בר"ה הפרק הרביעי). ויוחנן בן בנ כנ שלח לנציבין לשאול ממנו שאלה, קידושין דף י'. ובספרי קרח עה"פ כל טהור. (ועי' קושיתו העצומה של ר"ז פרנקל בספרו, "דרכי המשנה", דף 96, הערה ד', ותירוצו השנון של הרב ר"א הימן בספרו "תולדות תנאים ואמוראים", בערכו).

בני בתירה הראו גודל רוחם בהיום הגדול אשר נשאלו אם פסח דוחה שבת ונעלמה מהם הלכה זו, כמסופר בחז"ל: "ופעם אחת חל י"ד להיות בשבת, לא היו יודעין אם פסח דוחה שבת א"ל. אמרו: יש כאן בבלי אחד והלל שמו ששימש את שמעיה ואבטליון, יודע אם פסח דוחה את השבת אם לא, אפשר שיש ממנו תוחלת, שלחו וקראו לו. אמרו לו: שמעת מימך כשהלל י"ד להיות בשבת אם דוחה את השבת א"ל. אמר להן: וכי אין לנו אלא פסח אחד בלבד דוחה את השבת בכל שנה והלא כ"פ ידחו את השבת וכו'. אמרו לו: כבר אמרנו שיש ממך תוחלת. התחיל דורש להן מהיקש, קל וחומר, וגזרה שוה וכו'. אמרו לו: כבר אמרנו, אם יש תוחלת מבבלי" (משמע שהמה לא היו מבבלי). היקש שאמרת, יש לו תשובה. גז"ש שאמרת, יש תשובה. ק"ו שאמרת, יש תשובה (ובתוספתא סנהדרין סוף פ"ו: "דרש להם משבע מדות"). אעפ"י שהיה יושב ודורש להן כל היום לא קיבלו ממנו עד שאמר להן יבוא עלי, כך שמעתי משמעיה ואבטליון. כיון ששמעו ממנו כך, עמדו ומינו אותו נשיא עליהן. כיון שמינו אותו לנשיא, התחיל מקנתרן בדברים ואומר: מי גרם לכם לצורך בבלי זה, לא על שלא שמישתם לשני גדולי עולם לשמעיה ואבטליון, שהיו יושבין אצליכם". (כן הוא לפי נוסח הירושלמי, ריש פ"ו דפסחים). ועי' בתוספתא פ"ד, א' דפסחים, קצת באופן אחר. ובבבלי פסחים ס"ו, ג"כ באופן אחר, ושם לא נזכר כי אמר הלל בשם שמעיה ואבטליון, רק אחרי שהראה להם הגז"ש וקל וחומר, מיד השיבוהו בראש וכו'. ושם איתא כי אמר להם הלל: "מי גרם לכם שאעלה מבבל" וכו', עצלות שהיתה בכם. וגם פלא על נוסח הירושלמי: הלא המה שאלו אותו: "האם שמעת מימך", לפי שידעו כי הוא תלמיד של שמעיה ואבטליון, מדוע לא אמר מיד ששמע מרבו, ורק בסוף היום שרחו ב"ב את כל סברותיו, אמר ששמע ג"כ מרבותיו. וחז"ל הפליגו בעדקתם ואמרו: ג' הניחו כתרם בעוה"ז וירשו חיי עוה"ב, ואלו הן: יונתן בן שאול, אלעזר בן עזריה וזקני בתירה. (ירושלמי ריש פ"ו דפסחים וכתובות פ"ב, ה"ג). ועי' בב"ר ל"ג: "רבינו הוה ענותו סני והוה אמר: כל מה דיאמר לי בר נש אנא עבדי, חוץ מה שעשו בני בתירא לוקני שירדו מגדולתו והעלו אותו". וכן בב"מ, פ"ה: "והיינו דאמר רבי: שלשה ענוותניו הן, ואלו הן, אבא, ובני בתירא ויונתן בן שאול (ובירושלמי ראב"ע).

או עזב יהודה ב"ב את ירושלים והתישב בנציבין ושם קבע ישיבה. ויש לי ראייה ע"ז ממה שחז"ל בפסחים ג' יספרו מההוא ארמא דהוה סליק ואכיל פסחים בירושלים ועל ידי חכמת יהודה בן בתירא נפל בפח ונהרג, ואז שלחו ליה: "שלם לך יהודה בן בתירה דאת בנציבין ומצודתך פרוסה בירושלים".

והנה נודע כי מ' שנה קודם לחרבן נטלו דיני נפשות מישראל (ירושלמי סנהדרין פ"א, ה"א), וממילא לא היו להם הכח וההרשות להרג איש. ואיד הרנו אותו? ואירע לפ"ז המעשה הזה הרבה יותר ממ' שנה קודם החרבן. ומהלשון ששלחו לו: "שלם לך יהודה ב"ב דאת בנציבין ומצודתך פרוסה בירושלים", היא דברי תנחומין לו. הגם כי אינו יותר מראשי הנשיאים, עכ"ז גם עתה חכמתו כחזק תרונה ונהנים ממנו עצה ותושיה, ומצודתו פרוסה גם כעת בירושלים.

(14) עזרא ב', ל"ו, מ'.

(15) עזרא ג', ב' זכריה כ"ב.

וכי יעלו לרצון זבחיהם אף כי לא נבנה עוד הבית לה' ⁽¹⁶⁾, ויחנכו את המזבח ביום מקרא קדש באחד לחודש השביעי ר"ה. גם שמו להם לחק להעלות יום יום את עולת התמיד בבקר ובערב ולחדשים ולכל מועדי ה'. וישמרו להקריב במועדם בחג הסכות את העולות כמספרם וכמשפטם. ותכון עבודת המזבח, ואחרי כן הכינו עצמם לבנין הבית הגדול אשר יהיה הבריה התיכון להבריה את כל חלקי האומה ושיהיה מרכז אחד לכל בני יעקב וישראל.

המלאכה הגדולה הזאת נתאחרה בימים הראשונים, מטעם כי חסרו להם די חמר עצים ואבנים הדרושים לבנין גדול ונהדר כזה, אבל יהודי בכל עזרו הרבה בכסף וזהב אשר התנדבו במיטב רצונם לבנין בית לה'. הצדונים והצורים שלחו עצי ארזים מן הלבנון. וכה החלו בשנה השנית לבואם בחדש השני זרובבל ויהושע ושאר העם, ליסר את היכל ה' ויניחו את אבן הפנה בהדרת קודש.

אבל בינתיים מת המלך החסיד הזה, ואז הרימו הכותים צוררי ישראל את ראשם, והתחילו להפיץ כתבי שטנה אל המלך אשר ירש את כסא כורש, והוא נתן און קשבת לדבריהם ונתן צו לשבות בבנין. אז רפתו כל ידיים. אבל כאשר נתקסר דריוש השלישי שמחו בני ישראל, כי ידעו כי לבו טוב על היהודים. בימיו גמרו בני ישראל את בנין הבית, ותכל עבודת הבנין בי"ג באדר שנת הששית למלכות דריוש, המלך שעמד להם בכל עת למגן נגד הכותים ושאר שכיניהם הרעים.

זרובבל שב לבבל בלי ספק בעניני כלל האומה ושם מת ⁽¹⁷⁾. כמעט שעזב זרובבל את ירושלים, מיד פרצה שערוריה, חומותיה כמעט שנפלו. גדריה נפרצו, ועמודי הדת ואשיותיה נטו לנפול. כל איש ואיש עשה את כל הישר בעיניו, ועוד יותר הרעו לעשות הכהנים אשר להם היה להיות למופת בצדקתם, לעמוד על ריב למשפט העשוק מיד אחיו העושק אותו. אבל המה השחיתו את דרכם מאד, עד כי נקראו בשם גנאי: גאלי הכהונה ⁽¹⁸⁾. וילכו גם המה בדרכי הסגנים גם לתועבה גם לרשע, וישאו גם המה להם נשים מבנות עמי הארצות ⁽¹⁹⁾, וגם המה עשקו את אחיהם ויתנו גם להם את כספם למען יכבשו את שדותיהם ובניהם ⁽²⁰⁾. ויהי הנקל בעיניהם לעשות את הרעות אשר עשו החורים והסגנים, ויוסיפו עליהן רעות אשר רק ידם לבדם מצאה

16) זבחים ס"ב: א"ר יוחנן: שלשה נביאים עלו עמהו מן הגולה, אחד שהעיד להם על המזבח ואחד שהעיד להם על מקום מזבח, ואחד שהעיד להם שמקריבין אעפ"י שאין בית. ושם משום ראב"י נוסח אחר מה שהעידו הנביאים. וכבר כתבתי בפ"ד במאמרי „אם בטלו הקרבנות אחרי חרבן בית שני", שמה שהעיד ר' יהושע: שמעתי שמקריבין, אעפ"י שאין בית, לא היתה כוונתו לאחר חרבן בית שני, רק כיון על עדות זאת ששמע שהנביאים העידו כן. והלשון: „שמקריבין, אעפ"י שאין בית" ראיה לדברי, כי גם בעדות הנביאים נמצאת הלשון הזאת.

17) ס"ע זוטא.

18) נחמיה י"ג, כ"ט.

19) עזרא י', י"ח, כ"ב.

20) נחמיה ה', י"ב: „ואקרא את הכהנים ואשביעם לעשות כדבר הזה", ואיזה מפרשים יפרשו שהשביע את העם על ידי הכהנים.

אותן לעשות בהיות המה הכהנים עובדי עבודת בית ה'. וישביתו כל כבוד ומורא מבית אלקים⁽²¹⁾, ויקראו בזרונם לקדשי המזבח לחם מגואל אכל נבזה. ויבוזו בדבר הזה את ה' ואת עבודת מקדשו, ע"כ קראם הנביא, "הכהנים בוזי שם ה'". וגם העם קראם כהנים נבזים ושפלים, לפי שלא שמרו את דרכי ה' ונשאז פנים⁽²²⁾, והעם גם מנעו מהם את מעשרותיהם ואת תרומותיהם. אז היתה עת צרה ליעקב. נפש היראים דאבה לראות כי הפרצה בחומת דת מורשה, הולכת ומתרחבת מיום ליום. אבל אז קם מלאך מושיע לישראל אשר ברוחו הכביר פזר את ענני החושך, הלא הוא עזרא הסופר.

עזרא היה האיש אשר השעה היתה צריכה לו, ועליו המליצו חז"ל⁽²³⁾:
 „נשתכחה תורה מישראל עלה עזרא מבבל ויסדה". כאשר אך מת רבו ברוך
 בן נריה⁽²⁴⁾, מיד עזב את בבל⁽²⁵⁾ ובא לירושלים. הוא טהר את ישראל

(21) מלאכי א', ז', ב', ב'.

(22) מלאכי ב', ט'.

(23) סוכה, ב'.

(24) מגילה, ט"ז : אמר רב, ואיתימא רב שמואל בר מרתא : גדול תלמוד תורה יותר מבניו בית המקדש שכל זמן שברוך בן נריה קיים לא הניחו עזרא ועלה. עזרא היה מבני בניו של שריה ומעולם לא שמש בכה"ג. ופלא על הרמב"ם בהקדמתו ל"יד החזקה", שכתב : „האחרון מהם הוא שמעון הצדיק והוא היה מכלל המאה ועשרים וקבל תורה שבע"פ מכולם, והוא היה כ"ג אחר עזרא". ועי' בהמאירי בפתיחתו לאבות, שכתב : „שהיו בעת החורבן חכמים גדולים עד להפליא, החרש והמסגר, דניאל, והם נקראו אנשי כנה"ג ואז נבנה בית שני, אלא שנקרא ערין זמן מועט אנשי כנה"ג, והוא בתחלת בית שני, כל ימי עזרא שהיה כ"ג לבית שני, וכל ימי שמעון הצדיק שהיה כ"ג אחר עזרא". ועי' בספר „יוחסין" דפוס לונדון, דף י"א : „ואחרי שמת יהושע כ"ג היה כפי הנראה עזרא כ"ג שעשה פרה אדומה, אעפ"י שנראה בספר עזרא כי בנו יויקים ובן בנו של יהושע שהוא אלישבע, ויודע בן אלישבע ויונתן בנו וידוע, כלם כהנים גדולים ולא עזרא. אעפ"י שנראה בתחלת ספר המדע כי עזרא כ"ג קודם שמעון הצדיק, אין למצוא זה בשום ספר מדברי הימים" וכו'. ופלא שלא הביאו המ"ר שיר השירים, פרשה ה', ע"פ קמתי אני לפתוח לדודי : „אמר ריש קיש מקודש הבית שלא עלה עזרא באותה שעה, שאלו עלה עזרא באותה שעה היה לשטן לקטרנו ולומר מוטב שישמש עזרא בכ"ג מלשמש יהושע בן יהוצדק, ויהושע בן יהוצדק היה כ"ג בן כ"ג, אבל עזרא על ידי שהיה אדם צדיק לא היה ראוי לשמש בכהונה גדולה כמותו". והנה דברי חז"ל פה נפלאים מאד : אדרבה, עזרא הלא היה בן כ"ג בנו של שריה הכה"ג האחרון של בית ראשון (עזרא ז', א'). וכן יהושע לא היה בן כ"ג, כי אביו יהוצדק לא שמש בכ"ג, רק שריה היה הכה"ג האחרון הנהרג מידי נבוכדנצר. ואם כי בקדמוניות נזכר גם תואר כ"ג ליהוצדק (ספר עשירי, סוף פרק שמיני) אולי קראו לו כן בכבל, אבל בתנ"ך לא מצינו שמו בתור כ"ג. ואם כי גם עזרא לא היה בן שריה, רק בן בנו. ומצינו כ"פ בן בדברי הימים כי דלנו כמה דורות, עכ"פ היו שנים כמאלות כי הלא שניהם היו נכדי כ"ג. אבל בפירוש המיוחס לרש"י בדהי"א, ה', ל"ו, מפורש כי יהושע עלה עם זרובבל קודם שעלה עזרא, וממילא זכו אחרי מות יהושע בניו אחריו.

(25) עזרא הסופר הוציא את התורה מרשות היחיד (מהכהנים) והביאה לרשות הרבים לכל ישראל, כי עד אז היתה התורה רק נחלת הכהנים והנביאים.

לפי חז"ל בכ"מ בש"ס : יבמות פ"ו, כתובות כ"ו, חולין קל"א, קנס עזרא את הלויים שלא יקחו מעשר. ורבים יתפללו ע"ז, כי הלא לפי משמעות התנ"ך הפיקו הלויים רצון ה' יותר מהכהנים ? גם מאורי עינינו רש"י ותוס', עמלו למצוא מקרא מפורש ע"ז ולא מצאו. חכמים אחדים החליטו כי לפי שהכהנים היו מרובים מהלויים, ע"כ תיקן עזרא שיקבלו הכהנים אף מעשר. ועוד אמרו איזה חכמים שעזרא קנס ללויים שלא יקחו מעשר בנרו כי אולי לא יביאו מעשר מן המעשר לכהן, לכן צוה להעמיד כהן בנתינת מעשר. ויש סמך לזה בנחמיה י', ל"ה, ל"ט. והנ' יעב"ץ בהנהגותיו ליבמות פ"ו מעיר, כי עזרא קנס להלויים, לפי שלא באו מעצמם והוא הביא אותם, אבל אלה שבאו עם הגולים הראשונים לא קנס. ודבריו פלא, הלא גם עזרא בעצמו לא בא בין הראשונים, וסו"ס באו עמו. ואולי הכוונה, שכמה לויים שבו לכבל ואותם קנס אם יבאו עוד הפעם ליהודה, שלא יתנו להם מעשר. והנה

משקוציהם, ובפרט עשה גדולות ונצורות להרחיק את הנשים הנכריות בישראל, אשר המחלה הזאת נתפשטה מאד בישראל, וגם אצל השרים והסגנים והכהנים שהיו במעל הזה בראשונה.

צוררי ישראל הכותים ראו ונבהלו. ראו כי עזרא סגר לפניהם גם את קדשיהם וגם הרחיקם בהוציאו את הנשים הנכריות, ויחר אפם מאד ויחכו לעת מצא להתנפל עליהם, ויתכוננו לשעה הראויה.

מלך פרס שלח חיליו למצרים להכניע אותם כי הרימו ראשם נגדו, אז חשבו הכותים בלבם, היות שמלך פרס טרוד עתה במלחמותיו, ולא יתן לב לבקשת היהודים, ולכן עת לעשות היא, וקמו אז על עם ישראל, החריבו את בתי הכנסיות אשר בנו אז בארץ וגם פרצו פרצות בחומת ירושלים ויכעיסו את העם על כל מדרך כף רגליהם. אז עמד מלאך מושיע לעמו הוא נחמיה, וגם עלתה לו להטות את לבב המלך ארתחשסתא לטובת ישראל, ונתן בידו אגרות לכל פחות עבר הנהר לעמוד לימין היהודים ולהושיעם משונאיהם⁽²⁶⁾.

נחמיה שב לפרס, ויהי כאשר אך עזב את הארץ ותרם יד החורים בעלי ברית הכותים וגויי הארצות, ובני הכהנים הגדולים לקחו נשים נכריות, וכמעט כי הגיעו עוד הפעם במים עד נפש.

נחמיה שב עוד הפעם ליהודה, ועוד הפעם טהר את העם. הוא גרש את טוביה העמוני מלשכת הקודש, טהר את הלשכות וקרא עצרה מראשי העם ויוכיחם בשבט פיו וידבר אליהם קשות. גרש את הכהנים אשר לא אבו לשלח את נשותיהם מבנות עם נכר. חזק את שמירת השבת והשריש אמונה טהורה בישראל, וכנראה העמיד תלמידים אשר הפיצו תורה וטהרה בעם, וחודות לזה נדחו הכותים לאט-לאט מארץ יהודה.

ברש"י לחולין קל"א, ד"ה כתר דקנסינהו עזרא, כתב: „ביבמות פ"ו אמר: מפני מה קנסו לזוים במעשר, מפני שלא עלו בימי עזרא, דכתיב: ואבינה בעם ובכהנים ומבני לזו לא מצאתי שם (ואבל אותם שבאו מדוע נקנסו?), אבל מקרא מפורש לא מצאתי שקנסם. אבל דוגמא יש לדבר שכתב בעזרא (נחמיה י') בסופו: והיה הכהן בן אהרן עם הלזים, למרנו שלא האמינם על תרומת מעשר ולא היו חולקין להם מעשר בגורן אלא בפני הכהנים. ובאמת דבר חכמה הוא. אולם לפי דברי חז"ל בסוטה מ"ז—מ"ח, לא משמע כן, רק שלגמרי קנסו לזוים, דאיתא שם: יוחנן העביר הודית המעשר, והקשה בגמרא: מאי טעמא? אריב"ח: לפי שאין נותנין אותו בתיקונו, דרחמנא אמר: דיהבי לזוים ואנן קא יהבינו לכהנים. ועי' רש"י שם, בריש עמוד ד"ה: ואנן יהבי ליה לכהנים דקנסינהו עזרא, וכיון דאינו נותנין כתקנו אין יכולים לאמר: וגם נתתיו לזוים ככל מצותיך. וקשה מאד ליישב ב' מאמרי רש"י שלא תהי' סתירה ביניהם. ואולי הכוונה: עזרא קנס את הלזים בבבל שלא יקבלו שם מעשר, כי כנודע הפרישו בבבל תרומ"ע ולפי שרוב לזים לא עלו לא"י ע"כ קנסם עזרא שם בבבל שלא יקבלו יותר מעשר. ואותן הלזים אחרי שעלו לא"י ג"כ לא קבלו יותר מעשרות גם בירושלים. עזרא נפטר ביום ט' טבת, ולפי דברי יוסף ב' „קדמוניות“, נקבר בירושלים, אבל רבים מחליטים שמת בעיר סימרא בפרס.

(26) בימים ההם היה אלישבע כ"ג, והוא נגש בראשונה למלאכה, ויבן הוא ואחיו הכהנים את שער הצאן ויקדש אותו, וימהרו כל העם ויקרבו גם המה ושרי פרס עמדו לימניהם, ושם נערי בני ישראל למשמר מפני הכותים. והוא גם הורה להם חקים ומשפטים ועורר את לבם לשמור את התורה.

ורובכל ויהושע חנכו את המזבח, ושלשים ושתים שנה הקריבו עליו. חמשים שנה נשבתה המלאכה, ואחרי שנת החמשים חנכו אותו עוד פעם עזרא ונחמיה. קראו לפניהם את התורה וחתמו על דברי האמונה לשמור ולעשות את כל דברי התורה כל הימים.

אבל אם הכותים לא יכלו עוד להרע לישראל בפועל, אבל האדם שהטילו, נבלע בדם האומה, ומהעוללות צמחה אחריהם כת הצדוקים בישראל. אלישבע הכה"ג מת אחרי כהנו ל"ד שנה(?), ויכהן אחריו יהודע בנו ל"ו שנה(?), בנו יוחנן — יונתן ל"ג שנה(?). לאט לאט התבצרו היהודים בארצם ויפרו בה. מלכי פרס בכלל נטו להם חסד, לא הרעו להם מאד, אבל פתאום עלה שאון מפאתי ים, פור התפוררה הארץ, התבל רגזה ממקומה. אלכסנדר הגדול ממוקדון קם אז, והתחיל להעביר מלכים מכסאם, ולעשות סדרים חדשים בתבל. הוא נצח את ממשלת פרס והשבית את מלכותה, וארץ יהודה באה תחת יד אדונים חדשים, הם היוונים.

כמה שנים מלכו מלכי פרס ביהודה?

חז"ל הביאו בעו"ז ט', דעת ר' יוסי, שממשלת פרס ביהודה נמשכה ל"ד שנה. וע"ז התפלאו כל החכמים, איך אפשר ששמשו ששה כהנים בן אחר בן במשך ל"ד שנה? הלא כל כותבי הדורות מאז ועד עתה, חשבו ומצאו שמלכי פרס משלו בערך ר"מ שנה, ואיך אפשר שחז"ל קצבו זמן של ל"ד שנה?

אבל באמת דברי רבי יוסי נמצאים בסדר עולם, ושם איתא דעת הרבים כי כל שני מלכי מדי ופרס ר"ג שנה, וזה עולה יפה גם לפי סדר הדורות של מלכי פרס⁽¹⁾, וראה זה פלא מה שכתב בספר היוחסין אשר לא מפי איזיבוס לקח דבריו, במאמר ששי שם, הביא חשבון מלכי פרס מכורש הראשון עד דריוש האחרון, ר"מ שנה, ולפי דעת חז"ל ר"צ שנה. ובודאי, או כי סמך

(1) והנה ידוע דברי יוסף בן מתתיהו בספרו „קדמוניות“ ספר י"א, שכתב שם קורות מלכי פרס. וכן הסופר והחוקר ירמיה האלכסנדרוני, שהיו שניהם בזמן הבית, וכל ספרי התולדות מהימים ההם היו פתוחים לפניו. עוד יש לנו סופר אחד מהימים ההם כמאה שנה אחרי חורבן הבית, אשר כנראה היה לפניו ספר תולדות ישראל מהיהודי יוסטוס מטבריה, כי הוא הביא ענינים מקורות ישראל ומהורדוס אשר אינם נמצאים בספרי יוסף, ע"כ נובל להחליט כי היה לפניו ספרו של יוסטוס. הסופר הזה הוא סעקסטוס יוליאש אפריקאנוס, ובספר אשר הו"ל ה' געלצער (לייפציג, תר"מ), בח"ר דף 104, הוא מונה את שמות מלכי פרס אשר מלכו בתחלת בית שני, והחשבון יוצא:

	לפי יוחסין	לפי פאלקוס	צערענוס	בן מתתיהו
(1) כורש הראשון	30 שנה	30 שנה	30 שנה	
(2) קאמביסעם	8 חדשים	8 חדשים	8 חדשים	6 שנה
(3) סמערדיס	7 חדשים	7 חדשים	7 חדשים	1 שנה
(4) דריוש	37 שנה	36 שנה	36 שנה	
(5) קסערקסעם	20 שנה	20 שנה	20 שנה	
(6) ארטאבאנוס	1 שנה	7 חדשים	7 חדשים	
(7) ארתחששתא	40 שנה	41 שנה	40 שנה	אחשורש (סגלת אסתר)
(8) קסערקסעם	2 חדשים	2 חדשים	2 חדשים	
(9) שונידיאנוס	9 חדשים	7 חדשים	7 חדשים	
(10) דריוש	29 שנה	19 שנה	19 שנה	
(11) ארתחששתא	40 שנה	42 שנה	42 שנה	
(12) ארתחששתא	26 שנה	22 שנה	26 שנה	
(13) ארסעס	4 שנה	4 שנה	2 שנה	
(14) דריוש האחרון	6 שנה	6 שנה	6½ שנה	

ס"ה : בין ר"ל — ר"מ שנה.

עצמו על דברי סדר עולם, שאיתא שם ר"נ, ורס ט"ס יש במקום ר"נ, ר"צ", או שהיה לפניו נוסח זה בחז"ל ואנחנו לא נדע המקום.

גם הראב"ד בספרו הקבלה (הוצאת נייבויער, אקספארד, תרנ"ג, דף 48), אמר כי בית שני עמד תל"ג שנה, ושם בדף 49 כתב כי עמד תכ"ז שנה ומלחמה היתה שש שנה, ס"ה תל"ג. הרי שהיתה לפניו גירסא אחרת בש"ס. וכן בסדר עולם זוטא, הוצאת נייבויער, דף 71, הביא כי עמד הבית ת"מ שנה.

אבל דעת סדר עולם כי ממשלת פרס ארכה ביהודה ר"נ שנה, יתאים מאד לסדר הדורות שלנו, באופן שאין אנו צריכים סתירות וליישוב בתירוץ (דחוקים²). ואנכי אדמה כי הרב החכם יעבץ קלע אל השערה, באמרו כי רבי יוסי אמר שמלכי פרס מלכו לפני הבית ל"ד שנה, היינו קודם שנבנה הבית, קודם שיבת ישראל ליהודה, אשר כן הוא באמת לפי תולדות מלכי פרס. ואם יבוא הקורא לשאול: איך אפשר שבמשך ב' מאות וחמשים או ארבעים שנה, לא שמשו יותר מששה כהנים גדולים, כי הלא יוסף וכל חכמינו ההולכים אחריו, החליטו כי ידוע היה הכ"ג בימי אלכסנדר הגדול מלך מוקדוניה, ולא שמעון הצדיק³? יש להשיב, כי יש מקום לחשבון צדק, שבאמת האריכו הכהנים הללו ימים, וזהו החשבון:

ידידיה אלכסדרוני ⁴ סינקעללום ⁵ יוחסין ⁶			
(1) יהושע כ"ג	56 שנה	62 שנה	
(2) יהויקים כ"ג	56 שנה	36 שנה	
(3) אלישוב כ"ג	21 שנה	34 שנה	32 שנה
(4) יודע כ"ג	24 שנה	36 שנה	45 שנה
(5) יוחנן כ"ג	23 שנה	32 שנה	43 שנה
(6) ידוע כ"ג	10 שנה	20 שנה	18 שנה

ואם נגיה אצל ידידיה אלכסדרוני את שנות הכהנים שליוידע וליוחנן את מספר השנים שביוחסין ואצל סינקעללום, אז יעלה בידינו המספר הזה. אבל מה שצריך עיון הוא, כי הלא בפירוש נמצא בנחמיה כי בעת שנחמיה בא לירושלים, היה אז הכה"ג אלישוב. ולפי דבריהם, לא שמש אלישוב בכהונה גדולה רק קי"ב שנה אחרי שיבת ישראל לציון, ונחמיה חנך את המזבח פ"ג שנה אחרי שיבתם לציון, ע"כ אמתיים הם דברי חז"ל כי שמעון הצדיק קיבל את פני אלכסנדר בבואו לירושלים ולא ידוע, ואז אפשר למצוא חשבון השנים. ועי' להלן בערכו.

(2) עי' שי"ר ב, ערך מליו" ערך אלכסנדר מוקדון. ועי' בספר "מאור עינים" לר' עזריה מן האדומים, שחז"ל חשבו שנות מלכי פרס רק בעתות השקט והמנוחה לעם פרס, והמה לא ראו כי בחז"ל נמצא ר"נ שנה. ואפשר כי בדברי ר' יוסי יש ט"ס והיה כתוב רל"ד שנה, או שהכוונה שמלכי פרס מלכו לפני הבית ל"ד שנה.

(3) עי' להלן בערכו.

(4) בספר העתים, מובא במאור עינים פל"ב.

(5) בספרו של אפריקאנוס הנ"ל.

(6) מאמר ששי.

איך התייחסו מלכי פרס אל עם ישראל?

יוסף בספרו „קדמוניות“ ספר י"א, יספר מיחס מלכי פרס אל עם ישראל. והנני נותן דבריו בקצור:

(1) כורש. הוא הבטיח לישראל שישלם מאוצר מלכותו את כל ההוצאות של בנין בית המקדש ואת כל כלי הקדש אשר לקח נבוכדנצר מבית אלקים, השיב לישראל, וגם נדב כסף וזהב הרבה מאד, וכן שלח מתנות הרבה להקרבת קרבנות.

(2) בנו קמביאוס. הקשיב לכתבי שטנה ששלחו צוררי ישראל אליו, ונתן צו מבלי לבנות את בית המקדש. הוא מלך שש שנים.

(3) דריוש. זרובבל שב מיהודה, כי היה ראש ליהודים בגולה. הוא היה ידיר נאמן להמלך עוד מימי נעוריו, ועי"ז שמהו לשומר ראשו. זרובבל הצליח בבקשתו בעד עמו, גם קיבל מהמלך פתשגן-כתב לראשי הפחות לעזור ליהודים לכוות ארזים מלבנון. גם נתן חירות לכל שבויי בבל ופטרם ממס, וגם פקד על השמרונים להשב ערי ישראל והטיל עליהם לתת ליהודים זהב לצורך בנין בית המקדש, ושלם מאוצר הממשלה בעד בגדי הכהן הנדול ובעד בגדי הכהנים. גם מסר להם הנותר מכלי הקדש אשר נמצאו עוד בבבל. העולים השניים, אשר היו קרוב לד' מיליאן יהודים, עלו בתופים ובמחולות. בנין הבית עמד אז להגמר, אבל השמרונים באו בטענה לפני שרי פרס אשר בסוריא וביהודה בנכליהם ובשקריהם נגד ישראל כי אין זה בית אלקים רק חומה בצורה וכוונת היהודים למרוד במלכי פרס, ושרי פרס באו ירושלימה לראות בעיניהם את הבנין והמה לא ידעו מה להחליט ומה לעשות, והודיעו את כ"ז להמלך דריוש. בינתיים הבטיחום הנביאים חגי וזכריה, כי דריוש לא יחזור מהחלטתו. המלך קיבל כתבי השטנה על היהודים, וחפש ומצא בכתבי כורש, כי באמת נתן להם רשות לבנות בית גדול ונהדר כזה. המלך השיב לשריו לעזור ליהודים בכל כחם, והבנין נגמר כלול בהדרג, בכ"ג אדר בשנת תשע למלכותו. ומיד בחג הפסח, התקבצו כל ישראל לעלות לירושלים לחוג את חג הפסח בבית המקדש החדש. השמרונים נסו לשלוח עוד פעם כתבי שטנה על ישראל, ואז ירד זרובבל עם ארבעה יהודים חשובים וגלו את און המלך על התלאות שהם סובלים מהשמרונים.

(4) קסערקסעס בנו של דריוש, בזמן יהויקים כ"ג. אז היתה העליה השלישית שבה עלו הרבה יהודים עם עזרא הסופר. גם אז נתן המלך פתשגן-כתב לקבלם בכבוד. והעולים הביאו אתם מתנות יקרות מהמלך ומבני ישראל אשר בבבל. המלך נתן גם צו לפטור את הכהנים והלויים ממס כל הימים.

(5) העליה הרביעית היתה בשנת כ"ה למלכות קסערקסעס, על ידי

(7) ידידיה האלכסדרוני מביא שם שלשלת נשיאים מבית זרובבל עד ימי אלכסנדר הגדול: זרובבל, נ"ח שנה; בנו רישה משולם, ששים ושיש; יוחנן בנו, נ"ג שנה; יהודה בנו, י"ד שנה. ולא אדע עד כמה אפשר לסמור ע"ז, כי לא ידוע לנו מבני זרובבל ביהודה מאומה, וגם לא מנכדי דוד המלך, אם כי רבים מהם שבו ליהודה.

נחמיה. גם עמו הלכו הרבה גולים. נחמיה בנה את חומת ירושלים בשנת כ"ח למלכות קסערקסעס.

לפי דברי יוסף חיו היהודים בימים ההם במנוחה והשקט. הפרסים בכלל, הראו את אהבתם לישראל, אם כי פעמים אחדות הרעו הפרסים לישראל, כמו שמצינו בדברי הפיליסוף וויקאטאס שחי אחרי דור אלכסנדר הגדול: „פעמים רבות קמו עליהם מלכי ומושלי פרס לרעה, בכל זאת אין ביכולת איש להסיתם לעבור על כל דבר הישר בעיניהם. ואף אם יקחו את כל טובם ורכושם מידם ויענום וייסרום באכזריות ויוציאום למות מיתות משונות וקשות מאד, המה ימסרו נפשם בדרך נפלא יותר מכל יתר העמים, אך את דת אבותיהם לא יעזבו”⁽⁸⁾. אולם מקרים כאלה היו יוצאים מן הכלל. וישראל אמנם ידע להכיר טובה למטיביו, הם מלכי פרס שנתנו את חרותו. ואם כן לא יפלא בעינינו, כי עם ישראל ובראשם הכהן הגדול, אחרי אשר שמעו מהגדולות והנפלאות כי קם מלך גדול אשר לא קם עוד כמוהו בכל הדורות אשר לפניו, מרגיו ארצות ומרעיש ממלכות, עולה לכבוש את ארצם, בכ"ז שמרו את אמונתם לבני פרס, וכאשר בקש אלכסנדר הגדול מהם לשלם לו את המס שהיו רגילים לשלם למלכי פרס, וגם לכלכל את חילו, השיבו בני ישראל, או הכהן הגדול בשמם, כי עומדים הם בברית אהבה עם מלך פרס ולא ישנו את הבטחתם אשר הבטיחו להם להיות נאמן לפרס כל הימים. אבל אלכסנדר שם בגבורתו קץ לממלכת פרס הגדולה, הרס את יסודותיה עד שנפלה ולא הוסיפה קום עוד.

תקופה שניה, היהודים תחת ממשלת יון.

אלכסנדר הגדול היה הראשון במלכי קדם אשר הכיר לטובה בחכמת המדינה לתת לעם לחיות על פי תורת אלקיו. ובכן שמחו היהודים בראותם כי פחדם ותוגתם נהפכה לששון. הוא הראה בכל עת את אהבתו לעם ישראל⁽¹⁾. גם הרבה יהודים התנדבו לילך עם אלכסנדר ללחום את מלחמותיו, והוא שם תמיד את עינו ולבו עליהם. וכאשר בנה את העיר אלכסנדריא⁽²⁾ על שמו, הושיב שמה עשירים וסוחרים רבים וביניהם הרבה יהודים, שנתן

(8) יוסף בסיפרו „נגד אפיון“, דף י', הוצאת פיליפאווסקי. ועי' להלן בפרק זה, סימן ה', ערך יונתן—יוחנן כ"ג, שפנו אליו היהודים מייב להיות להם לפה ולמליץ אצל מושלי פרס.

(1) שמו נזכר גם בחז"ל כ"פ. והוא עמד לימין היהודים בנכוחם עם המצרים, ראה בסנהדרין צ"א. גם נמצאות אגדות ושיחות על אדותיו, ראה תמיד ל"ב, וירושלמי ע"ו, פ"ג, ה"א.

(2) רבים מחכמינו החליטו כי אלכסנדריא נקראת ג"כ נאיאמון, ורבים מפקפקים בזה. עי' בספר „אבן ספיר“ ח"א, דף ב'. ואנכי מצאתי ראיה שאין עליה תשובה, כי נאיאמון איננה אלכסנדריא. ראה ב„מלחמות“ ליוסף בן מתתיהו ספר שביעי, פרק עשירי, סימן א' במאמרו על אדות הסיקרים בעיר אלכסנדריא, ויספר שם כי „אחרי אשר עשו הרומאים שפטים נוראים בהסיקרים בעיר אלכסנדריא נסו רבים מהם למצרים העליונה ולנאיאמון“ וכו', עי"ש.

להם את פאת העיר הקרובה לחוף הים אשר היא יותר טובה מכל חלקיה⁽³⁾, גם משפט אחד עם יתר אזרחי מוסדוניא. „ונודע כי לא בחר אלכסנדר באנשי ישראל לפקדם בין אזרחי העיר אלכסנדריא אשר בעמל רב יסדה, בעבור הרבות מספר יושביה, כי אם בעבור לתת להם גמול חלף מעשיהם, יען חקר ומצא כי באמונה היו אתו כל הימים וכי אך צדק וישר דרכיהם“⁽⁴⁾.

אחרי מות אלכסנדר התנשא איש איש משרי צבאותיו למלוך, וקטטות רבות נפלו ביניהם, ולא היה קץ לאכזריות ועושיק אשר התעוללו בהמלחמה הארוכה אשר נמשכה כ"ג שנה. גם ארץ ישראל סבלה הרבה מהמלחמה הזאת, כאשר העיר יוסף בספרו „נגד אפיון“: „סבלנו בימי חליפות מושלי אזיא צרות רבות ומתורתנו לא סרנו“. עד כבוש המלך פטאלמיאוס לאני את ארץ ישראל בערמה, באמרו כי רצונו לבא לירושלים להקריב בה קרבן. וביום השבת, היום אשר ידע כי בו לא יעמדו היהודים נגדו בחרב ובחנית, כבש את העיר בחמה עזה ולקח עמו הרבה יהודים, כמאה אלף איש, בתור שבויים למצרים⁽⁵⁾. וימכרם שם לעבדים⁽⁶⁾. אבל אחרי כן נוכח לדעת כי לא היטיב לעשות, כי שמע כי עם ישראל הוא גוי אחד בארץ אשר ישמור את אמונתו

(3) יוסף בספרו „נגד אפיון“ הוצאת פיליפאוסקי, לונדון, דף 20.

(4) יוסף בספרו „נגד אפיון“.

אלכסנדר היה הראשון אשר נתן ליהודים אחוזה באלכסנדריא, ומאז הלך מספרם וגדל. כי מושלי הארץ פתחו שעריה לפני בני ישראל וירבו שם מאד מאד. בירושלמי פ"ה דסוכה ה"א, תני רשב"י: „בג' מקומות הוזהרו ישראל שלא לשוב למצרים, שנאמר: „כי כאשר ראיתם את מצרים היום לא תוסיפון לראותם עד עולם“. „וה' אמר לכם לא תוסיפון לשוב“ וכו', וכן „והשיבך ה' מצרים באניות“ וכו', ובשלשתן חזור, ובשלשתן נפלו וכו'. וראה במכילתא בשלח ע"פ י"ד—י"ג, וכמה מחכמינו התפללו על הרמב"ם שדר במצרים. ויותר יש להתפלל על חכמי ישראל בזמן הבית, כי אז נדרו שמה הרבה חכמי ישראל כיהודה בן טבא ור"י בן פרחיא, ועוד הרבה יהודים שעזבו את א"י לאלפים, ועליהם אי אפשר לתרץ מה שתירצו על הרמב"ם שלא אסרה תורה אלא מארץ ישראל למצרים אבל משאר ארצות מותר (הסמ"ג ל"ת רכ"ז). וכן תירוצם של הראשונים (הריטב"א, יומא ל"ז), שלא אסרה תורה אלא בזמן שישראל שרויין על אדמתם, אבל לאחר החרב מותר. וכן מה שתירצו ע"פ הירושלמי סנהדרין: לשיבה אי אתה חוזר אבל אתה חוזר לפרקמטיא ג"כ לא יישבו את הסתירות. וגם זה שנסו לתרץ שנסעו בשביל להציל נפשם, אינו עולה יפה, הלא היו יכולין לנסע לבבל אשר שם היו בטוחים יותר? ול"י נראה כי לא אסרה תורה רק את כלל ישראל או קבוץ גדול, כאשר מפורש בתורה, אבל על היחיד לא חל האיסור. ועי' בס', „כפתור ופרח“ דף רכ"ה, ששמע במצרים מפי הר' שמואל אחד מבני בניו של הרמב"ם, כשזקינו ז"ל היה חותם שמו באגרת שלוחה, היה מסיים: „הכותב העובר בכל יום ג' לאוין“. הג' יעב"ץ הכתיש את הדבר הזה, כי א"א שהרמב"ם היה חותם כן, מפני „האיך אפשר שיפרוש חטאיו ללא יועיל כי אם להכריע אחרים באורחותיו, ונמצא ח"ו חטא הרבים תלוי בו“ (ועי' בהערותיו של הח' לונץ על „כפתור ופרח“ דף תתי"ג. ועי' ב„אבן ספיר“ ח"א, דף ל"א—ל"ז). ועי' בהרמב"ם בפ"ה מה' מלכים, שהאיסור הוא לדורות ובכל עת. וממילא מה שתירצו שבלכל סנחרב את כל העולם ואין זה מצרים יותר, ג"כ אינו עולה יפה, כי בחז"ל נמצא איסור גם אחרי סנחרב. ול"י נראה, כמו שכתבתי שלא אסרה תורה ליחיד, רק לכלל ישראל או לקבוץ גדול.

(5) כן נראה מספרי יוסף, ומפי ידידיה אלכסדרוני, על פי המקורים אשר היו לפניו ועל פי „מכתבי אריסטאה המחבר לפילוקראטו אחיו“. עי' להלן ערך „אלעזר“. ועי' „נגד אפיון“ (לונדון, דף 12) מה שמוכא בשם הסופר אגאתריכרס: „מנהגם לשבות מידי שבת בשבת, כן לא יצאו למלחמה ואת אדמתם לא יחרשו, גם יחדלו בו מכל מלאכה וכל היום מבקר עד ערב כפיהם פרושות בתפלה. ויהי היום בבא תלמוס בו ליום, והאנשים האלה הדבקים במנהגם לא דאגו לקראתם וכן נפלה כל ארצם לשלל ביד הצר“.

(6) שם, דף י': או היו בירושלים מאה ועשרים אלף איש.

למושליה ויקל את ידו מעל בני ישראל⁷) ויקים ויחזק בידם את משפט האזרחים אשר להם מיום שבאו שמה עם אלכסנדר מוקדון. ארבעים שנה מלך במצרים, ובימיו התישבו היהודים גם באזיא⁸), ויפרו וירבו בה והיו אחרי

7) שם. מה שמובא בשם הסופר איקאטיוס פיליסוף, שחי אחרי דור אלכסנדר הגדול: „וכשמוע רבים מחסדי בתלמיוס וטוב מעליו, הלכו אחריו לארץ מצרים ויאורו אליו לתמוד את ידיו בכל פעליו. ואחד בתוכם, חזקיהו הכהן הגדול ליהודים (?) וימי חיו אז כששה ושישים שנה, מפואר ונכבד מאד בין בני עמו. הוא היה חכם גדול, וכל דבריו דברי חן ושכל טוב. האומנם כי כל כהני היהודים לקחו מעשר מתבואות הארץ ושררו בעסקי העם. מספר הכהנים האלה אלה וחמש מאות“. בימיו התישבו היהודים גם באפריקא. אם כי רבים יאמרו כי עוד בסוף הבית הראשון התישבו היהודים בחלק הצפונית. ולפי דעת חז"ל בסנהדרין צ"ד, עשרת השבטים נגלו לאפריקא. אבל בימיו באו יהודים רבים למדינת קיראנקה. הוא שלחם לקירני וכן גם ביתר ערי ליביא (יוסף בן יוסף ב"ר אפייון, דף 20, כתב: „ובעת נכסף לנחול בעדו ממשלת קירניה וערים אחרות בארץ ליביא שלח אורחות יהודים להאחו בהם“) וכמעט היו המושלים שם והגינו על הארץ הזאת. ב„קדמוניות“ ספר י"ד, פ"ו, ס"ב, מובא בשם הסופר סטראבו: „בקירניע היו ארבע כתות שונות: אורחים, אכרים, עובדי אדמה, יהודים. אלה היהודים התישבו בכל המדינות ולא בנקל אפשר למצוא מקום בכל העולם אשר לא התישבו היהודים שם ואשר לא נברו חיל שם, במצרים וקירענע אשר ידם על העליונה, וכמו כן בשאר מקומות, התושבים שם יחקו את מנהג היהודים. כי כהיות מספר היהודים גדול שם, יחיו הרבה מהתושבים שבהם על פי דרכי היהודים ומנהגי חייהם“. ועי' ג"כ „קדמוניות“ ספר ט"ז, פ"ו, ס"א. שם היה גם הסופר היהודי ישוע הקרני אשר העלה בחמשה ספרים את דבריו ימי אבותינו בימי חוננו השלישי עד מפת נקנור, ואחרי כן קצתם אחד מהסופרים בשם חשמונאים ב'. היהודים בקירני עמדו בהתקשרות עם אחיהם ביהודה. ויש הוכחות שהיו נזהרים מאד בשמירת שבת, ושרי רומא הזהירו את העם מבלי להעבירם מקדושת שבת. ועי' בסו"ס „מלחמות“ ליוסף בן מתתיהו: יוחנן אחד מראשי הסיקרים ברח בזמן החרב לקירני ועל ידי מעשיו עשה שמות במחנה ישראל, ורבים נהרגו שם. גם יוסף יוסף („קדמוניות“ ס"ד, פ"ו, ס"ב) מהמרידה שמרדו ישראל נגד מושלי רומא בקירני, ותוצאת המרידה הזאת היה נורא מאד. גם בקרטיגני או קרתגה היתה קבוצה גדולה מאחינו בני ישראל שם (הנודעת בחז"ל לעיר שכולה נשים, תמיד ל"ב; ב"ר פמ"ד). היהודים בקרטיגני השאירו אחריהם שם עולם לדורות. עי' מנחות ק': אמר רב: מצור ועד קרטיגני מכירין את ישראל ואת אביהן שבשמים, ומצור כלפי מערב ומקרטיגני כלפי מזרח אין מכירין לא את ישראל ולא את אביהן שבשמים. ועי' במפרשים גיטין ח' ובתוס': משם ואילך אין ישראל עד סוף העולם). חכמי ישראל מקרטיגני הם: ר' אבא קרטיגנא (ירושלמי ברכות, פ"ד, ה"ג), ואולי הוא ר' בא קרטיגנא (שבת, פ"ו, ה"א); ר' חנן קרטיגנא (כתובות כ"ז, ובב"ק ק"ד); ר' חנא קרטיגנא (אמרו לה ר' אחא קרטיגנא; ר' יצחק דמן קרטיגני (ברכות כ"ט); חננא קרטיגנא (שבת פט"ז, ה"א). ועי' קאהוט ב„ערוך השלם“ ח"ז, עמוד 220, שרוצה לאמר שקרטיגני, הכוונה על עיר בספרד, ולא נכון.

8) באזיא, או במדינות הים, או בכרכי הים, היו קבוצים גדולים מישראל עוד מזמן אריסטוטלס אשר ספר בשבת יהודי אחד מאזיע („נגד אפייון“, לונדון, דף 10: „ויהי כאשר באנו אל המקומות באזיע אשר אוה למושב לו (היהודי) דבר עמנו וגם חכמים אחרים לנסותו בחכמה. ויען ישב בין החכמים ונבונים, על כן למדנו ממנו הרבה יותר מאשר למד מאתנו“). הרבה סבלו שם היהודים משכניהם היונים, ובזמן הרומיים עמדו האחרונים לימיו ישראל, והוטב מצבם. בימי המלחמה בין שרי צבאות יוליאוס קיסר רומא ופמפיוס נזכרים כ"פ יהודי אזיא. הורקנוס כ"ג בקיש בעדם מהמושל דולבלא, ציר אזיא, לפטרם מעבודת הצבא, כי אמר שבני ישראל לא יוכלו לשאת בשבת כלי זיון וגם לילך חוץ לתחום, וכן לא יוכלו למצוא שם מאכלות כשרות לפי חוקם. וציר אזיא הודיע זאת מיד לכל הערים במדינת אזיא ובפרט לעיר עפזוס, כי ניתן להם חופשה מעבודת הצבא ככל אשר עשו עמם גם הקודמים לו („קדמוניות“ ספר י"ד, פ"י, ס' י"א—י"ח).

גם כאשר בא אנריפס חתן הקיסר עם הורדוס המלך ליאנינא, בא המון יהודים מכל ערי אזיא ובקשו את פניו לעמוד לעזרתם נגד היונים אשר לא יניחו אותם לשמור דתם, ויקראו אותם בשבת לבית המשפט. גם ישללו מהם את הכסף הנועד לשלחו לירושלים ויכריחו אותם לבא בצבא נגד רצונם ולמסור להיונים את כל הכסף המונח תחת ידם לדרבים שבצדקה. וסופרו של הורדוס, ניקאלוס דמסקוס, ערך טענותיהם לפני המלך והוכיח כי היהודים שומרים התורה, וכל הזכויות האלה כבר נתנו בידם ממושלי רומא הקודמים (יוסף

כן לקבוצים גדולים בערי עפזוס⁽⁹⁾, סרדוס⁽¹⁰⁾, האלקארנסוס⁽¹¹⁾, טריער⁽¹²⁾. גם בארם⁽¹³⁾ התיישבו היהודים בימים ההם. והמלך סיליקוס, שגם הוא מצא חפץ ביהודים, הושיבם בעיר מלכותו אנטיוכא⁽¹⁴⁾ שבנה אז, ויתן להם חק ומשפט אזרח כאשר להיונים המקדונים, והיהודים משם נקראים אנטיוכים⁽¹⁵⁾.

בספרו „קדמוניות“ (ספר ט"ז, פ"ב, ס"ג), ובודאי לקח זאת מספרו של ניקולאס דמסקוס, ואינני יודע עד כמה אפשר לסמוך עליו). ובהקדמתו לספרו „מלחמות“ כתב יוסף פלביוס: „ואמנם הספר הזה הוא משנה הספר אשר כתבתי בשפת עברית, ושלחתיו אל אחי בני עמי המתגוררים בארץ מרחקים בלב אזיא“. וכן בחז"ל נזכרים כ"פ היהודים מאזיא במשנה אהלות, סוף פ"ז: אר"י מעשה שהיו אנרות באות ממדינת הים לבני כה"ג, והיו בהם כסאה וכסאתים חותמות ולא חשו להם חכמים משום טומאה. גיטין ל"ד: „שאלות בעניני גיטין. והכמים תקנו לאמר, בפ"ג ובפ"ג, ריש גיטין. ר"ע היה במדינת הים, יבמות צ"ח. ר"ג בקרם, חולין מ"ז. רבי היה אצלם, ר"ה כ"ו. חכמים מאזיא נזכרים בחז"ל: נחום איש גליא, כתובות ס'; מנחם גליא, תוספתא עירובין פ"ח; ר' יודן דמז גליא, כ"ר פנ"א. ובפרט קפוטקיא באזיא: ר"ע היה שם, יבמות קכ"א. ר"ג בקפוטקיא, שבת קל"ד. חכמי קפוטקיא: ר' ינאי קפוטקאה, ירושלמי ב"ב, פ"ח, ה"א; רב שמואל קפוטקאה, חולין כ"ז; ר' יודן קפודקאי, ירושלמי ברכות, פ"ד, ה"א. קפודקאי דציפורין שאלו לר' אימי (ר"ל: אנשי קפודקאי שהיו בצפורין), ירושלמי ברכות פ"ב, ה"ה.

(9) כעפזוס היו יהודים רבים, ונזכר שמם כ"פ בספרי יוסף ובשאר מקומות. היונים אנסו אותם לבא ביום השבת למקום המשפט, גם מנעו אותם מלשלח את נדבותיהם לבית המקדש אשר בירושלים, ושרי רומא עמדו לימינם. (יוסף „קדמוניות“ ספר ט"ז, פ"ו, ס"ד, ז'. גם בספרו „נגד אפיון“, דף 20, דפוס לונדון, וז"ל: „כזאת יעשו אלה היהודים השוכנים באיפיון ויתר ערי יוגיא, כלם נקראים ברשיון המלכים המושלים בלעדיהם הנוצרים שמה ראשונה“). ועי' „קדמוניות“ ספר ט"ז, פ"ו, ס"א, שמספר ג"כ מהחמס אשר עשו היונים באזיא הקטנה, והוסיפו עוד לשלח ידם בנכסי אנשים פרטים. וכל מעמד בני ישראל בכל הארצות ההם החל לרדת, ובני ישראל באו בבקשתם לפני הקיסר אנוסטוס ומלא בקשותיהם.

(10) בעיר סרדוס מנעו היונים את היהודים משלוח כסף הקדש לירושלים, ושרי רומא עמדו לימינם. גם נמצא פתשגן כתביהדת ליהודים בעיר סרדוס, כי רשות להם לבנות בית הכנסת ובכל מועד ושבת להתאסף עם נשיהם ובניהם להתפלל שם („קדמוניות“ ספר י"ד, פ"י, סכ"ד). גם להקים להם שופטים מקרב אחיהם אשר המה ישפטו ביניהם על פי תורת עמם („קדמוניות“ שם, כימו י"ז).

(11) שם, ס"ב כ"ג.

(12) שם: „כי יש להם רשות לעשות מעשיהם על פי התורה ולהתאסף ולהתפלל אצל שפת הנהר כמנהגם מאז“.

(13) בארם-סוריא התיישבו היהודים אחרי ימי אלכסנדר מוקדון. יוסף „מלחמות“ (ספר שביעי, פ"ג, ס"ג), יכפר: מודעת זאת בכל הארץ כי היהודים מפוזרים הם בכל ארצות תבל, אבל מרביתם בהרו בארץ ארם. ואוה למושב לו בגלל אשר היא קרובה לארץ יהודה ארץ מולדתם ויותר מכל ערי ארץ ארם, בחרו בעיר אנטיוכא, יעז כי עיר גדולה ורחבת ידים היא.

(14) המלך סיליקוס בנה את העיר בשנת ש"ע לפני חורבן בית שני, והוא מצא חפץ ביהודי פרס ובכל ויושיבם בעיר מלכותו, ויתן להם חק ומשפט אזרח כאשר להיונים המקדונים. ראה יוסף „נגד אפיון“, לונדון 20, וכן „קדמוניות“ ספר י"ב, פ"ג. בכלל היו רוב מלכי ארם אוהבי ישראל. ופתחו יערירה לפניהם, ונתנו להם משפט אזרחים כמו לכל בני היונים היושבים בה. גם השיבו להם את בלי הקדש אשר גזל אנטיוכוס מבית המקדש, ויתנו אותם לפאר בהם את בתי תפילותיהם אשר באנטיוכא. ובימים ההם היתה אנטיוכא עיר הבירה לארם ושלשיה לאלכסנדריא ורומא בתפארת גדולתה וברוב עשרה וחסן יקרותיה (יוסף „מלחמות“, שם).

לפני זמן המכבים בימי השמד, קשתה על היהודים היושבים שם הפקודה האכזרית אשר הוציא אנטיוכוס הרשע אשר אמרה „תורה אחת וחקה אחת בעבודת אלקים לכל יושבי ממלכת סוריא“, אבל אחרי כן היתה השפעת היהודים גדולה מאד גם בסוריא. גם בדמשק היה קבוץ גדול של יהודים, ויוסף יזכירם בספרו כ"פ. ובפרט רבו הנזירים שם, וכמעט כל נשי בנות דמשק נתניירו. לפני חרבן בית שני קמו אנשי דמשק והרגו

פטאלמעאום פילידעלפיוס בנו היה גם בן אוהב ישראל, ואולי נכון הוא שקרא דרור לכל השבויים אשר בארץ מצרים⁽¹⁶⁾. וכן נעתקה בהשתדלותו התורה לשפת יונית במצרים. הוא כבד מאד את היהודים ושלח להם מתנות יקרות, ואחריו מלכו בנו פטאלמעאום ווייערגוטס ופטאלמעאום הרביעי, הנקרא פהיליפטר.

כמאה שנה ארכה ממשלת התלמיים על עם יהודה, ואחרי כן פרצה מלחמה ארוכה בין מצרים ובין ארם, וארץ ישראל היתה למרמס. סו"ס קצו בני ישראל מפני עול מצרים ושמחו לקראת מלך צפון, ויתנו את ידם לו ויפתחו לפניו את שערי ירושלים, ויהודה עברה אל בית סליקום.

מקודם שמחו ישראל על הגאולה ועל התמורה, בחשבם כי ימים טובים יהיו להם תחת ממשלתם. אנטיוכוס הגדול מלך הסוריים הראה פנים שוחקות לעם ישראל, גם הביע להם תודה וברכה והכטיחם חסדו כל הימים. בן נתן צו להחזיר להם את הערים הנשמות, ולהושיב שמה את הנדחים והנפזרים, לחזק את בדם בית המקדש, לחדשו ולפארו. את הכהן הגדול שמעון השני, אשר נקרא בפי ידידיה האלכסדרוני בטעות, בשם „שמעון הצדיק“ כבד מאד⁽¹⁷⁾. הקל את עול המסים, ומסר מתנות רבות לבית המקדש. אבל גם על המלך הזה עברה כוס התלאה, כי התגרה ברומיים, בעת ששמש הצלחתם עלה וחזק. הרומיים גברו עליו ושברו את גאון עוזו, והקץ לבית סליקום בא.

כל ימי שמעון השני ורוב הימים⁽¹⁸⁾ של בנו חוניו השלישי כ"ג „התאמצו כל מלכים מסביב⁽¹⁹⁾ להטיב את העיר ירושלים ולכבדה, וישלחו

ח"י אֶפֶסִים יהודים ביום אחד. („מלחמות“ ס"ז, פ"ח, ס"ז): „ואנשי דמשק הסתירו מחשבתם ולא השמיעו אותה על דל שפתותיהם, לבל ישמעו זאת נשות חיקם. וכל בנות דמשק בעת ההיא דבקו ביהדות ולב כל השרות הכבודות שבעיר היה טוב על היהודים, ע"כ עשו במרמה וימשכו את היהודים במזמות און כי יכאו אל בית הנימנזיום, ואחרי כן סגרו בעדם את הבית ויגירום על ידי חרב“.

גם בצור היתה קהלה גדולה ומפוארה, ויוסף יספר: „גם יושבי צור השחיתו יהודים רבים בעיר מושבם, ועוד אנשים רבים מהם שמו בבית האסורים אסורים בזיקים“.

גם בצידון, בין בירוט וצור, יספר יוסף ב„מלחמות“, כי היתה שם קהלה גדולה. ושם, לפי דברי יוסף (ב„מלחמות“): „בעת צרה לפני חרבן הבית אשר קמו הגוים בכל הארץ על היהודים ויכריעום לטבח, לא נגעו בהם לרע“.

בימי הרומיים נשתנה מעמד ישראל בסוריא לטוב, ועל פי פקודת מושלי רומא חקקו את דברי פקודתו בלוחות נחשת על עמודים בצור ובצידון (יוסף „קדמוניות“ ספר י"ד, פ"א, ס"ג). מלבד קאסיוס נציב רומא ועוד איזה לפני החרבן, שהצרו לישראל. קאסיוס מכר לעבדים איזה קהלות ישראל בסוריא.

היהודים בסוריא היו נוהרים בחוקי התורה. יוחנן מנוש חלב בקש את יוסף בן מתתיהו לתת לו רשיון להוביל שמן טהור אל בני יהודה היושבים שם, לבל יתנאלו בשמן בני הנכר אשר לא כרת („מלחמות“ ספר ב', פכ"א, ס"ב, ובספר חיי יוסף). ואסיכי בימי חורבן הבית ירדו פלאים בסוריא, בכ"ז השאירו אוצר רוחני לנו. ובחז"ל נזכרים הרבה חכמים מצור וצידון, אנטיוכא ודמשק.

(15) יוסף בספרו „נגד אפיון“.

(16) ראה להלן דף ס"ב.

(17) מאור עינים פ' ל"ב: „שמעון הצדיק אשר נתכבד מאת אנטיוכוס הגדול, כ"ח שנה כהן בכ"ג“.

(18) ראה בערכו. לפי בן מתתיהו, היה כל ימיו כ"ג ומת בתור כ"ג, אבל לפי ספר חשמונאים הודח ממשמרתו באשמת הרשעים.

(19) חשמונאים ב', ג', ד'.

מתנות יקרות אל היכל ה', וגם סליקום מלך אסיא הוציא כסף מבית אוצרו לקנות קרבנות להקריבם בבית ה' ". אבל בסוף ימי חוניו כ"ג, באה על ירושלים צרה כפולה: מבפנים ומבחוץ. פריצי ישראל הרסו הסיגים והפילו חומת הדת, ואנשים בני בליעל מקרב ישראל יצאו להדיח את יושבי הארץ לאמר: "הבה נכרתה ברית את הגוים אשר סביבותינו, כי מאז אשר סרנו מאחריהם⁽²⁰⁾ מצאנו צרות רבות ורעות⁽²¹⁾".

בראש המפלגה הזאת עמדו בני טוביה הקצינים והגבירים⁽²²⁾, נכרי שמעון הצדיק הראשון, ואחד מבני שמעון השני. המה אספו בנים כחשים שצברו את עמם וחפצו להתבולל בעם יון.

חוניו כ"ג עמד כגבור מזויין ללחום נגדם, ואל דגלו נאספו כל החסידים ואנשי המעשה, שנלחמו בגבורה ובעוז, וגם נצחו, כי בימי חוניו "היה שלום בקריה הקדושה וחקי ה' נשמרים ונעשים, כי לבב חוניו שלם עם ה' אלקיו, ושנא לכל פועלי און"⁽²³⁾.

אבל לאשרם של הרשעים האלה, קם אז מלך לבית סיליקאס, איש נוכל ופוחז, הלא הוא אנטיוכוס אפיפינוס, ומרשיעי-ברית מצאו בו את האיש אשר המה מבקשים. בשמחה ובששון קראו: "אך זה היום שקוינוהו מצאנו ראינו". על פי בקשתם, פרץ הרשע הזה בירושלים ושרד את כל כלי הזהב וכסף וכל כלי הקדש אשר במקדש, וגם הוציא חוק כי תורה אחת וחוקה אחת לכל יושבי ארץ, ונתן צו לבלתי הקריב עוד מנחה בקדש. ואז זבחו רבים לאילים וחללו את הקדש, וגם את השבת לא שמרו עוד. המלך הרשע הזה פקד עוד לבלתי הקריב מנחה בקדש, להקים במות, להקריב בשר חזיר וכל בהמה טמאה, ולבלתי המול להם כל זכר. גם הקימו בט"ו בכסלו שקץ משומם על מזבח ה', ויקרעו את ספרי תורת ה' לקרעים, גם שרפו אותם באש, וכל אשר לא שמע לדבריהם הכו לפי חרב⁽²⁴⁾. גם הכהנים עזבו את עבודת המזבח ואת הקרבנות ויבוזו את הקודש, ויחפזו ללכת אל בית המשחק להתגושש ולהתנגח בחנית ורומח ולשחק במשחק הכדורים⁽²⁵⁾. שלש שנים ושישה חדשים לא הקריבו את התמיד⁽²⁶⁾, וכמעט כי נשכח שם ישראל בימי הכהנים הגדולים ישוע-יוון, מונילואנס, ואחיו ליזימכוס ואליקום.

ובעת צרה לישראל קם והתנשא גבור החיל, האיש אשר ברוחו הכביר הלהיב את הלבבות ללחום את מלחמת ה' ולהציל את כבוד האומה המחולל,

(20) לא ארע מה כוונתו? על איזה זמן יכון פה? שעשו מנהג הנזירים ושלום היה להם?

(21) חשמונאים א', א', י"ד.

(22) המקורים לזה ביוסף, הזכרתי פה במקום אחר. ועי' יוסף קלזנר: "הבית השני בנחולתו", מדה 160 והלאה. כמה מאמרים נכתבו על אדותם, אבל עפ"י רוב הם השערות רחוקות, ואין לנו אלא מה שכתב יוסף עליהם.

(23) חשמונאים ב', נ', א'.

(24) חשמונאים א', א', נ"ג, נ"ד.

(25) חשמונאים ב', ד', ט"ו.

(26) "מלחמות" ספר א', פ"א, ס"ה; פ"ט, ס"ד. ולפי ספר חשמונאים א' (פ"ד, נ"ד)

וחשמונאים ב' (פ"י, ה') נמשך בטול התמיד שלש שנים בדיוק.

הוא מתתיהו הכהן, שיחד עם בניו הנודעים בשם מכביים או חשמונאים הצית את אש המרד בישראל.
עמהם התחילה תקופה חדשה בקורות ישראל, היא תקופת החשמונאים.

בימים ההם, ימי תקופת היונים אשר משלו בישראל קרוב למאתים שנה, שמשו אלה הכהנים בכהונה גדולה: (א) חוניו (ב) בנו שמעון הצדיק (ג) אחיו אלעזר (ד) דודו מנשה (ה) חוניו השני בנו של שמעון הצדיק (ו) שמעון בנו (ז) חוניו השלישי (שמעי, מנחות ק"ט) כהני בני בליעל: (ח) ישוע — יוזן ט) מיניליאוס י) ליזימכוס יא) אליקים.

זכרונות נפלאים נשארו בידינו מימי תקופת היונים. בחז"ל נזכרים גדולי הרוח אשר הפיצו תורה בישראל בימים ההם, וביחוד יפליאו את גדולת הכהן הגדול שמעון הצדיק. בימים ההם נתחבר גם ספר בן סירא ונעתקה התורה לשפת יון. חוניו בנה את בית חוניו במצרים.

א.

יְהוֹשֻׁעַ בֶּן יְהוֹצָדָק

יהושע היה הכהן הגדול הראשון בבית שני. הוא היה בן יהוצדק¹ (אשר הובילו אותו הבבליים אסור בזיקים לבבל), בן שריה הכהן הגדול האחרון בבית ראשון.

גם על יהושע יצאה הגזרה להשרף חיים יחד עם ב' אנשים חוטאים שגזר עליהם המלך לשרפם, וצרף אליהם את יהושע בן יהוצדק, "והביאו ליהושע הכהן, השליכו עמם לתוך הכבשן. שניהם נשרפו וישוע הכה"ג ניצל, כאשר נזכר בזכריה ג': הלא זה אוד מוצל מאש"²).

יהושע היה בראש הלוחמים לבלי ליתן רשות להכותים לעזור לבנין המקדש, ואמר להם: "לא לכם ולנו לבנות בית אלקינו"³. בכ"ז לא עמדו בניו בנסיון, והתחתנו עם נשים בלתי הגונות, והאב לא מיחה בהן⁴.

(1) כפי הנראה בתנ"ך, לא שמש יהוצדק בכ"ג, כי אביו שריה שמש בסוף בית ראשון. עכ"ז נזכר בחז"ל בשם כ"ג. ראה מ"ר שיר השירים פ"ה, ע"פ קמתי אני לפתוח לדודי. וכן יוסף בן מתתיהו יזכירהו בתואר כ"ג (ספר י"א, סוף פ"ג). יוכל היות, כי בני הגולה קראו אותו כן. ראה לעיל דף ל"ט.

(2) תנחומא ויקרא ו', ועי' ירושלמי תענית, פ"ד, סוף ה"ה: "א"ר יוחנן: שמונים אלה פרחי כהונה ברחו להם לתוך הלהותים של בית המקדש וכולם נשרפו, ומכולם לא נשתייר אלא יהושע בן יהוצדק הכה"ג שנאמר הלא זה אוד מוצל מאש". ובפנים הבאתי את לשון התנחומא, שאירע לו הנס בבבל ולא בירושלים. כי כפי שנראה לי נולד יהושע בבבל, ונס לפי סדר הזמנים משמע כן.

(3) עזרא ד', ג'.

(4) סנהדרין צ"ג. פילון היהודי כתב עליו ("מאור עינים" פל"ב): "יהושע בן יהוצדק כ"ג עם זרובבל בשנה הראשונה לכרש באו ירושלימה, ובשנה השנית ירו היסודות לבנין בית המקדש על פי חגי וזכריה הנביאים, אך נתעכב הבנין בגלל מיתת הטמאריצי. וכאשר נהרג כורש מלך תחתיו ארתחשסתא וכו'. ויעז אשר נגיד ארץ סוריא כתבו על היהודים שטנת, זה ישוע בשנת י"ב לאחשורש עזב את אליקים בנו במשרת כהונה

ב.

אלוקים בן יהושע

הוא שמש בכ"ג אחרי מות אביו, והיה לפי דברי יוסף¹) בזמנו של קסערקסס בנו של דריוש, אשר היה טוב לישראל, ובימיו בא עזרא עם עולים הרבה לארץ ישראל. הוא עזר הרבה לאביו בבנין בית המקדש²), כפי שיספר ידידיה אלכסדרוני³): „היה כ"ג שמונה שנים בחיי אביו, כאשר נסע אביו לבבל להשתדל אצל המלך, ואחרי כן כאשר מת אביו, שמש עוד מ"ח שנה, עד שנת שתים עשרה לאחשורש" (ארתחשסתא הגדול) ; „והוא כתב — לפי דבריו — מגלת אסתר וגזר לעשות הפורים על פי הכתבים אשר באו אליו מאת מרדכי". אבל לפי דברי יוסף בן מתתיהו⁴), היה אלישוב כ"ג בימי מרדכי.

ג.

אלישוב בן יהויקים

אלישוב ירש את הכהונה הגדולה מאביו. שמו נזכר בנחמיה י"ב בין הכהנים הגדולים בימי ממשלת פרס. הוא בנה את שער הצאן (נחמיה ג', א'). וכפי שהבאתי לעיל, סי' ב', קרה בימיו, לפי דברי יוסף בן מתתיהו, נס אסתר. ולפי ידידיה אלכסדרוני, כהן בכ"ג כ"א שנה („מאור עינים", סי' ל"ב). את מקומו מלא בנו יודע.

ד.

יודע

יודע כ"ג נזכר בכתבי קודש (נחמיה י"ב). בנו נשא את בת סנבלט החרני מראשי השמרונים לאשה. נחמיה יזכיר המאורע הזה (י"ג, כ"ח). גם גרשו מירושלים, וכאשר רצה בעזרת בגסוס שר פרס בסוריא¹), ליקח בחזקה את משרת הכהונה הגדולה מאחיו, נהרג במקדש ה'. יוסף בן מתתיהו ב„קדמוניות" ²) יספר גם כן מבין כהן גדול ידוע ושמו מנשה, אשר לקח את בת המושל סנבלט³) לאשה, וחותרו הבטיח לו

גדולה תחתיו, וילך לו אל אחשורש, שמונה שנה התעכב בבבל, ואחרי כן כאשר שב מבבל כהן עזר עשרים שנה, ומת בן מאה ושלישים שנה, וכהן לפי זה נ"ו שנה". ולא אדע כמה אמת יש בדבריו.

- (1) ספר י"א, פ"ה, ס"ה.
- (2) עזרא ג', ט'.
- (3) „מאור עינים", פרק ל"ב.
- (4) ספר י"א, פרק ששי, סי' א'—י"ג. אליקים כ"ג נזכר גם בס' יהודית, פ"ד, ז', י"ח.
- (1) ראה להלן סימן ה'.
- (2) יוסף „קדמוניות" ספר י"א, פ"ז, ס"ב, ושם, פ"ח, סימן ג'—ד'.
- (3) כנראה היו רבים נקראים בשם סנבלט.

לכנות עבורו בית מקדש על הר גריזים, ורכים רוצים לאמר כי טעה יוסף, ובמקום יודע כתב יוסף ידוע, אבל יוסף כתב כי המאורע הזה קרה בזמן אלכסנדר מוקדון, ובאמת כמה מבני הכהנים הגדולים בתחלת בית שני, לקחו נשים נכריות⁽¹⁾. הלא גם על הכה"ג הראשון בתחלת בית שני, יהושע בן יהוצדק, אמרו חז"ל בסנהדרין צ"ג, שבניו לקחו נשים שאינן הגונות, ומפורש בתנ"ך כמה פעמים ככה. לפי ידידיה האלכסנדרוני, שמש יודע בכ"ג כ"ד שנה. ועי' לעיל.

ה.

יונתן — יוחנן

יונתן או יוחנן כ"ג⁽¹⁾ ירש את משרת הכה"ג מאביו יודע. ושמש, לפי דברי כמה חכמים, שנים רבות⁽²⁾. בימיו אירע כי מושל פרס קנס את היהודים⁽³⁾ בירושלים. יוסף בן מתתיהו יספר⁽⁴⁾: „באגסוס שר הצבא מסוריא חלל את כבוד בית המקדש, וגם ענש את ישראל לשלם חמשים אדרכמונים דבר יום ביומו, למען הקריבם את קרבן התמיד. ומעשה שהיה, כך היה: ליונתן היה אח בשם ישוע אשר התאזה למשרת כ"ג, הוא היה ידיד לבאגסוס⁽⁵⁾ שר הצבא בסוריא, וידידו הבטיחו לעזור לו בענין זה. ישוע חשב בנפשו כי אחיו כאשר אך ישמע כי בגסוס מושל פרס בסוריא הוא מתומכיו, בודאי ימסר לו את משרת הכהונה הגדולה ברצון טוב, ובא אל בית המקדש בטענה כי הוא הכה"ג ע"פ צוו בגסוס. וכה פרצה קטטה ביניהם עד כי יונתן קם על אחיו ורצחו נפש. בשמוע בגסוס כי ידידו נרצח, מהר לבוא לירושלים וקרא אליו את ראשי ישראל ודבר אתם קשות: איך הרהיב בנפשו כ"ג לרצח איש בבית המקדש. וביחוד חרה אפו בעת שסגרו לפניו את הדרך לילך לבית המקדש, באמרם אליו שלאיש זר אסור להכנס שם⁽⁶⁾. אז קרא בחמתו: וכי איננו טהור יותר מהאיש הזה המשמש שם, אשר הרג נפש בבית ה'?

(1) חכמים רבים יקיימו את דברי שניהם כי גם ליודע וגם ליודע קרה כן שבניהם לקחו מכנות הכותים. עי' שירער ח"ב, הוצאה ד', דף 21. הח' יעבץ בח"ג מספרו, דף 170, יאמר ואולי בצדק, כי מה שזכר בחז"ל, שקלים פ"ו, מ"ד: „זה מדרש דרש יהודע כ"ג אשם הוא אשם אשם לה", אין הכוונה על יהודע בבית ראשון, רק על כ"ג זה בבית שני, כי הכהנים בבית ראשון יקראו בשם כהן סתם. אלעזר הכהן, פנחס הכהן, עלי הכהן, צדוק הכהן, וכו' יהודע הכהן. ועי' בס"ע י"ח. ורק כהני בית שני נזכרים בתואר כ"ג, וממילא הכוונה על כ"ג זה. אבל בזבחים ק"ג, איתא גם שם „יהודע הכהן" ולא כ"ג. והדבר הזה צ"ע.

(1) נקרא בנחמיה י"ב, ו', בשם יונתן. ושם, י"ב, כ"ב, בשם יוחנן.

(2) עי' במבוא לפרק זה.

(3) רק המאורע הזה מרשעת מושלי פרס נודע לנו, ועי' להלן.

(4) ספר י"א, פ"ו, ס"א

(5) כנראה גם מזה שהיה ידיד לבאגסוס, שהוא היה חתן כותי, כי המה היו ידידים למושלי פרס, כדי לצרור את ישראל.

(6) ראה וועלהויען בספרו „געשיכטע דער יודען", דף 146, ורצה להוכיח כי העונש שנתן בגסוס היה מפני שהיהודים השתתפו בחשאי במדידה עם הסוריים נגד הפרסיים, ועי' נענשו מטעם מלך פרס. ועליו להביא ראיה.

במקום אחר כתבתי, שפלא בעיני כל החכמים: איך אפשר שבגסוס שר צבא הפרסיים לא כעס על הכה"ג ולא העבירו מכהונתו? וגם חכמי ישראל בזמן ההוא, איך הניחו לעבוד עבודת ה' בעת אשר ידיו מלוכלכת בדם ישראל, שהרג איש ואולי במזיד? ועי"ז רצה הח' ווייס להוכיח כדרכו, כי בימי יונתן לא התפשטו הדינים בין העם ולא ידעו מהפסוק אשר בתורה: „מעם מזבחי תקחנו למות". אבל באמת עשה זאת יונתן בהסכמת חכמי ישראל, כי כידוע היה לו אח אשר היה חתן סנבלט השמרוני אשר גורש מירושלים, וכן אנו יודעים מספרי יוסף כי סנבלט היה קשור בברית ידידות ואהבה עם נציבי פרס בסוריא, והוא בא לירושלים בהסכמת נציב פרס, ובעזרת חותנו סנבלט, להיות לכהן גדול. וכל היהודים היראים ידעו היטב מה שעשה לו נחמיה, כי גרשו מירושלים. וכאשר העיז לבא לבית המקדש לקחת את משרת הכה"ג בחזקה, אז פרצה מהומה עד כי רצחו נפש. וכאשר הסבירו לנציב פרס את כל הענין, מדוע עשו ככה, או מדוע עשה הכה"ג כזאת, הבין כי אין לענשו ענש מיתה או להעבירו מממשלתו.

אל הכהן הגדול הזה פנו בזמנו היהודים מיב אשר במצרים, להיות להם לפה ולמליץ אצל מושלי פרס, בשעה שהגוים הרסו את במותיהם ושרדו את כלי הכסף והזהב אשר להם. וכנראה היו שם שרידים מעשרת השבטים, כי פנו ג"כ אל הכותים. ראה סו"ס ח"ד לתולדות ישראל להח' יעב"ץ, שפרסם שם תוצאות הפפירוסאות אשר נתגלו בעיר כונא בשנת תרס"ד, על-ידי החכם רובענזאן.

ו.

י ד ו ע

ידוע ירש את משרת הכה"ג מאביו יונתן כה"ג, והוא הכה"ג האחרון הנזכר בכתבי קדש (נחמיה י"ב, י"א, כ"ב). ולפי דברי יוסף בן מתתיהו בספרו „קדמוניות" (ספר י"א, פ"ז, ס"ב): היה לו אח בשם מנשה אשר נשא את האשה ניקאשו בת סנבלט, אחד מגדולי השמרונים. וזה האחרון חשב שעל ידי חתנו, שהיה בן כהן גדול, יתקרב אל היהודים ויהיה בכחו להשפיע על עם ישראל, אבל חשובי ירושלים לא הסכימו שחתן שמרוני זה ישמש בבית המקדש, וגם פחדו שנשואי תערובות יגרמו להשפעת זרים ונכרים בירושלים, ע"כ הודיעו את מנשה או כי יעזב מהרה את אשתו, ואם לא, אז אל יתערב יותר בעניני עבודת אלקים בבית המקדש. ומנשה אמנם ומר בנפשו לגרש את אשתו, והבטיח לחכמי ישראל כי עד מהרה יעזבנה. גם גלה מחשבתו זאת לחותנו סנבלט, וסנבלט התחלחל מאד מהחלטתו, והבטיחו כי אם לא יגרש את אשתו, אז ימסר לו את ממשלתו על כל ארץ הכותיים, גם יבנה לו בית מקדש על הר גריזים, אשר יהיה דומה לבית המקדש אשר בירושלים, וגם יקבל על זה הסכמת מלך פרס דריוש האחרון.

הדבר הזה הביא לידי שערוריה בירושלים, כי הרבה כהנים⁽¹⁾ עזבו אז את ירושלים והתיישבו במדינת הכותים, וסנבלט נתן להם שדות וקרמים.

בימים ההם הופיע כוכב חדש על ארץ אזיאה. אלכסנדר הגדול ממוקדון קם וכבש את כל הארצות וגם הכה את הפרסיים, נגיד ארץ יהודה. אלכסנדר שלח שלוחים לארץ יהודה, ובקש מהכהן הגדול ידוע, לשלוח לו אנשי חיל. גם בקש מהכהן² לבלכל את צבאו, וכן לשלם לו את המס אשר היה רגיל לשלוח לפרס. אבל הכה³ השיב כי קשה עליו למלא את הפקודה הזאת, כי נאמן הוא בבריתו לפרס. תשובת הכהן הגדול העירה את חמת אלכסנדר, והחליט לעשות כלה בעם יהודה.

הכותים, ובראשם סנבלט, החליטו לעמוד לימין אלכסנדר. סנבלט עם שמונה אלף אנשי חיל, נסעו אליו ויספרו לו כי נכונים הם להיות לו לעבדים נאמנים כל הימים. גם בקשו רשות לבנות בית מקדש על הר גריזים. אלכסנדר קבלם באהבה ונתן להם רשות לבנות את בית המקדש. וימחר סנבלט ויגש אל המלכה, ויבן את מקדשו בכל עוז ולא שבת אף רגע עד כלותו אותו, וימלא את יד מנשה חתנו לכהן בו. בינתיים גבר אלכסנדר על מבצר עזה, וילכד את העיר ואז שם פניו ירושלימה לפקוד עליה את עונה.

ואנשי ירושלים שמעו יום יום חדשות מבהילות, כי מלכם, מלך פרס, הולך ומט לפני אויבו ההולך וחזק. גם שמעו כי אלכסנדר גבר על עזה וילכדה. אז רעדה אחזתם, ולא קמה בהם כל רוח. וכאשר שמעו כי הגבור הנורא הולך ובא ירושלימה, גמרו אומר לקבל פניו בכבוד, אולי יתעשת ויסלח להם. הכהן הגדול אסף את ראשי העם, ויערכו תפלה לפני ה' לרחם על עמו וינאלם מהצרה שבאה עליהם, ובלילה ראה הכהן⁴ חזיון⁵ שלא יפחדו מאלכסנדר ושיקבלו את פניו בכבוד גדול, ושום רעה לא תאונה להם. ויקם הכהן הגדול בעוד לילה וילבש הוא וכל שרי הכהנים את בגדי קדשם, ואלף איש משרי ישראל בבגדים לבנים ולפידים בידיהם הולכים וקרבים אל מחנה אלכסנדר, עד אשר פגעו בהם. והנה לפנייהם הגבור הצעיר אשר משמו נמוגו כל יושבי הארץ שכעבדים עמדו לפניו וחכו למענה פיו אם לשבט או לחסד. והמלך הצעיר הזה, כאשר ראה לפניו את ההמון הגדול עם הכהן בראש ונזר הקודש על ראשו, והדרת קדושה חופפת עליהם, נרעש לבו מהמתחזה הנאדר בקודש, ויהפך לבבו מקצף לאהבה ורצון, וירד מעל הסוס וישתחו אפים ארצה אל הכהן שעמד בפנים מאירות. כל שריו השתוממו על מעשה המלך, ואחד מהם שאלו: מדוע מלך גדול כמוך יכרע לפני איש יהודי? והמלך השיבו על זה: לא לפניו כרעתי, רק לפני ה' אשר הוא נושא את שמו.

(1) במק"א כתבתי כי המה הביאו את תורת הכותים לארצנו בשינוי שם צדוקים.

(2) כ"כ יוסף בהנ"ל.

זאת התמונה הזאת ראיתי בחלום כ"פ, והתמונה לוותה אותי על דרכי, אמצה את רוחי ועוררה אותי לעשות את כל הגדולות והנצורות.

אלכסנדר נסע עם הכה"ג ירושלימה, ושם הראה לו הכה"ג את נבואת דניאל אשר ניבא כי מלך יון יפוצץ וישבר את מלכי פרס (דניאל ח', כ"א), וכי הוא הוא המלך הזה, שעליו ניבא איש האלקים הזה, ואלכסנדר שמח על זה מאד.

ביום השני קרא אלכסנדר את ראשי העם ויצום לבקש ממנו את כל אשר תאוה נפשם. עם ישראל לא בקשו ממנו דבר, רק את הרשיון ללכת בתורת אלהיהם ורשות לחיות במדינתם ע"פ התורה. גם בקשו ממנו לפטור אותם מכל מס בשנת השמיטה, והתחננו לפניו על אחיהם בפרס ומדי להיות להם למגן ולהרשות להם לחיות על פי התורה. אלכסנדר הכריז אז בירושלים: מי האיש אשר רוצה ללכת אחרי בצבאותי, ארשה לו גם שם לשמור מצותיו. ורבים הלכו אחריו.

השמרונים כאשר שמעו מהכבוד הגדול אשר נתן אלכסנדר לישראל, החליטו גם המה לקבל את פניו. כי הלא זה דרכם מאז, בעת שמלך אחד הראה ליהודים פנים שוחקות, אמרו כי גם המה יהודים. אבל בעת צרה מענו כי אין להם חלק ונחלה עם עם ישראל. וכאשר בקשו גם המה לפטור אותם מכל מס בשנת השמיטה, שאל אותם: מה אתם, יהודים או לא? וכאשר השיבו כי המה יהודים רק למחצה, השיבם כי כאשר ישוב ממסעו יבקר אותם, ואז ישים לב לבקשתם.

עד כה מספר „קדמוניות" בנוגע לאלכסנדר וידוע⁵¹.

ובחז"ל מצינו ג"כ מהפגישה הזאת בין אלכסנדר ובין הכה"ג, ושם נמצא כי שמעון הצדיק היה אז כ"ג (ועי' להלן בערכו), והוא ביומא ס"ט, ובמגלת תענית פ"ט, ועולים הדברים בד בבד עם דברי סופרי הדורות הקודמים. אך מה שנוכח בחז"ל ביומא ס"ט: „ששאל אלכסנדר המלך את היהודים: למה באו אליו? והם השיבו: אפשר בית שמתפללין בו עליך ועל מלכותך שלא תחרב יתעוך עכו"ם להחריבו? א"ל: מי הללו? א"ל: כותים הללו, שעומדין לפניך. אמר להם: הרי הם מסורין בידכם. כיון שהגיעו להר גריזים, חרשוהו וזרעוהו כרשינין בדרך שבקשו לעשות לבית אלקינז". וכן במגלת תענית פ"ט, יסופר בזה הלשון: „שבקשו הכותים מאלכסנדר מוקדון שימכור להם חמשה כורים ארץ בהר המוריה ומכר להם, ושמעון הצדיק יצא נגדו והמלך השתחוה לו, ונהפך אחרי כן שבני ישראל החריבו את בית הר גריזים". דבר זה שאז נחרב בית מקדשם, לא נמצא

(3) בספר הקבלה לר' אברהם בר' דוד הוצאת נייבויער, אקספארד, תרנ"ג, דף 51. יאמר: כי התנה המלך אלכסנדר עם שמעון הצדיק (או עם ידוע הכה"ג), שכל בן שיוולד לכהנים באותה שנה יקראו על שמו. וכפי הנראה, לקח דבריו מס' יוסיפון הקטן אשר נתיחס בטעות ליוסף בן מתתיהו, כי אין לנו מקור אחר ע"ז. ידוע נפטר אחרי כהנו בכה"ג, לפי ידידיה אלכסנדרוני, עשר שנה עד ימי אלכסנדר. ולפי דעות אחרים, עשרים שנה. אחרי מותו כהן חוגיו בנו תחתיו.

בספרי דורות הקודמים. אדרבה, יוסף כתב כי אלכסנדר נתן להם רשות לבנות בית מקדש בהר גריזים, כאשר הבאתי לעיל, ורק יוחנן כ"ג החריבו, אשר באמת כן נזכר גם במגילת תענית: "כ"א כסלו, יום הר גריזים דלא למספר". ואחרי יוסף קמו כל חכמי דורותינו ולא זכרו את דברי חז"ל, הגם כי יש לברר כי אמת וצדק דבריהם⁴) ולא מפי יוסף אנו חיים בזה, כי גם סופרי הדורות אשר לא מבני ישראל ואשר היו לפני אלפים שנה, הזכירו ברמז את המאורע הזה, והלא יוסף בעצמו בספרו "נגד אפיון" הביא בשם הסופר איקאטוס: "אלכסנדר כבד מאד את העם הזה, עד כי הניח את היהודים לשבת בארץ שומרון בלי מס עובד בעבור צדקת לבבם וישרת דרכם". וכן נזכר בחשמונאים א', י"א, ל"ז, בדברי דימיטריוס בזה הלשון: "לכן גורתי אומר: כל גבולי ארץ יהודה ושלשת הנפות אפרומה ולוד ורמה, הנוספות לה מאדמת שומרון וחצריהן, תהיינה לאחוזת עולם". איכה איפוא נעשתה כזאת? אף אחד מגדולי חכמינו לא מצא פה פליאה נשגבה. הלא השמרונים עזרו לאלכסנדר במלחמתו עם בני עזה. השמרונים הלא היו הראשונים אשר הראו אות כבוד לו. המה הוכנעו לו עוד בטרם קרא אותם והיהודים מאנו לעשות כן, ומדוע נהפך לב הגבור הזה פתאום כי קירב את היהודים ופטרם ממס בשנת השמיטה ולהשמרונים לא נתן הנחה? מה קרה פתאום, כי השמרונים קמו על אנדרומך נציבו של אלכסנדר ויתנפלו עליו וישרפוהו באש, ואלכסנדר עשה בהם עוד הפעם נקמות? אבל הוא הדבר אשר דברתי, כי אמת היא שאלכסנדר עשה להם רעות בהיותו בפעם הראשונה שם, לפי שהמה הלשינו על עם ישראל וגם חשבו כי הגיעה העת הרצויה להנכסם ביהודים, אבל הגבור הזה כאשר ראה כי היהודים אנשי שלום המה וצדיקים, וכי השמרונים הוציאו דבה, אז גמר בנפשו לעשות להם מה שזממו לעשות לעם ישראל, והתיר להם להחריב את בית מקדשם, או אפשר כי בפעם השנית התיר להם להחריב את בית מקדשם, ובפעם הראשונה נתן ליהודים איזה כחוזות מארצות הכותים, על כן קמו על נציבו והרגו אותו, ויוכל היות כאשר מת אלכסנדר בנוהו מחדש, עד שקם יוחנן כ"ג והחריבו בפעם שנית.

ולפי שהוברר הדבר בפי כל חכמי כותבי דורות הקודמים, כי אלכסנדר היה שתי פעמים ביהודה אם כן שניהם אמת. בפעם הראשונה קיבל את פניו ידוע, ובפעם השנית שמעון הצדיק. ועי' להלן בערכו באריכות על-אדות פגישתו עם אלכסנדר.

ז.

ח ו נ י ו ה ר א ש ו ן

אחרי מות ידוע כ"ג, שמש בכהונה גדולה בנו חוניו הראשון אבי שמעון הצדיק. ונראה לי, ששימש בזמן אלכסנדר הגדול ומת לפני מות

(4) הרב הגדול החכם מו"ה אהרן הימן נ"י בספרו היקר תתו"א בערכו, תמד בדעת חז"ל, אבל בלי ראיה לדבריו.

אלכסנדר הגדול, ובנו שמעון הצדיק שמש עוד בכהונה גדולה בסוף ימי אלכסנדר הגדול, וכאשר בא אלכסנדר בפעם שנית ליהודה מצא את שמעון הצדיק בתור כ"ג.

הרבה חכמים הראו לדעת כי מה שנזכר בספר חשמונאים⁽¹⁾ ובספרו של יוסף⁽²⁾, כי המלך אריוש מלך אשפרתא כתב לחוניו מכתב בזה"ל: „אריוש מלך אשפרתא לחוניו כ"ג, שלום! מצאנו כתוב בדברי הימים, כי יושבי אשפרתא והיהודים אנשים אחים הם, ואברהם אב לשניהם. ועתה כי ידענו זאת, הואילו נא וכתבו לנו השלום לכם, וגם אנחנו נכתוב לכם. גורל אחד יהיה לכולנו. מקנינו וקנינו יהיה לכם, ומקניכם וקניניכם יהיה לנו. ואנכי שפטתי אל נכון להודיעכם את כל אלה“, הכוונה אל חוניו הראשון הנזכר פה⁽³⁾.

ח.

שמעון הצדיק

שמעון הצדיק בן חוניו, שמש בכ"ג אחרי מות חוניו אביו, ולפי שהצטיין בתורה ועבודה וגמילות חסדים⁽¹⁾ כמאמרו באבות, זכה להקרא בשם צדיק.

- (1) א', י"ב, כ"א.
- (2) „קדמוניות י"ב, ד', סימן י'.
- (3) הח' שירער בספרו קורות ישראל ח"א, דף 237, סימן 33, הוצאה רביעית. וראה ג"כ בספרו של מיללער: „די סעמיטען אין איהרעס פעהעלטניססע צו האמיטען אונד יאפהעטיטען“ (היחס בין בני שם לבני חם ויפת), דף 101.
- (1) יוסף ב„קדמוניות י"ב, פ"ה, ס"ה, אומר: „כעבור תמימתו עם ה' ונרבת נפשו עם אחיו, נקרא צדיק“. ועי' גם יוסף שם, בספר י"ב, פ"ד, ס"א, שתארוהו בשם צדיק. ודברי יוסף עולים בד בבד עם מאמרו באבות: „תורה ועבודה וגמילות חסדים“. ואינני יודע, מה ראו חכמינו לבקש שם שמעון אחר ולתלות עליו כל התהלות שאמרו חז"ל על שמעון זה, סו"ס אפילו ראה אחת לא מצאו להוציא דברי חז"ל, אשר המה הכתירו את שמעון בתחלת תקופת היונים בשם צדיק: ומה ראו המה לשנות ולומר שעל שמעון השני נכדו של שמעון זה, אמרו חז"ל התהלות הרבות? ורכים יאמרו כי הכוונה על שמעון מבית חשמונאי, וכן על שמעון קתרוס שעליו אמרו חז"ל, בפסחים ג"ז: „אוי לי מבית קתרוס“, וליחס להם כל התהלות הללו. וכל כך נבוכו החכמים הללו שלא ידעו מה ליחס לשמעון זה, ומה לשמעון השני נכדו, ומה לשמעון השלישי מבית חשמונאים, ומה לשמעון הרביעי לבית קתרוס, וכתבו כפי רצונם מבלי להביא ראיות לדבריהם, וכל החכמים האלה: קראכמאל, צונץ, ווייס, גרץ, יעבץ, לעוו, פראנקל, ברייל, החטאו את המטרה. הלא תראה, כי יוסף הזכיר רק את שמעון זה בשם צדיק, באמרו כי היה מצויין בתורו ועבודה וגמילות חסדים. וכ"ו בא להם משום שלא דקדקו בכונת המשנה באבות „משירי כנסת הגדולה“, כי אין הכוונה שנתבטלה ביסוד הכנסיה הגדולה, רק שהוא היה האחרון לדור דעה מגדולי הרוח אשר הכירו עוד את אלה שקבלו מנביאי ה', מתלמידי עזרא ונחמיה, חני ומלאכי, והוא היה האחרון מהכהנים אשר היו גם ממנהיגי העם ומוריו, וראו במותו אכזה שאין לה תמורה כי לא קם עוד כ"ג כמוהו. גם בחז"ל מצינו כי בק"כ היו כמה נביאים (מגלה י"ח: ירושלמי פ"א דמגלה). ועי' בירושלמי ברכות, פ"ב, ה"ג, שגרס ק"כ זקנים ומהם פ' נביאים, וא"ל שנתסדה כנסיה זו על ידי עזרא. ואפשר שבחר ק"כ דוגמת מלכות פרס אשר היו ק"כ אהשרפנים (ברילל ב„מבוא המשנה“) וכאשר נפלה פרס, בטלה ג"כ הכנסיה הגדולה של ק"כ ובחרו כע' זקנים. והוא היה האחרון מהם, כי בימיו נפלה פרס.
- ואפילו אם נאמר שאמת בפי יוסף שידוע קבל את פני אלכסנדר הגדול בבואו

הוא היה משיירי כנסת הגדולה, האחרון מדור דעה שקבלו תורה מהנביאים, או אולי הוא בעצמו זכה עוד להכיר את עזרא ונחמיה או תלמידיהם, ועם מותו נאבד השריד האחרון מהדור הגדול. הוא היה גם ראש לישראל, וכאשר בא אלכסנדר בפעם שנית לירושלים, שבינתים זכה שמעון הצדיק לכהונה גדולה, קבל הוא את פניו⁽²⁾.

„הוא עמד בפרץ עמו, ונגד הפורץ בצר הקרת, מה טוב מראהו בעיני הקהל בצאתו מבית לפרוכת, כהילל בן שחר מציץ מענן, וכירח במלאת תפארתו, כשמש זרח על היכל ה' וכקשת עם הדרת צבעיו במרום, כשושנה בימי האביב"... „כלמו בני אהרן לבושי הדר⁽³⁾“, ובני אהרן נשאו את קולם, ויריעו בחצוצרות תרועה לזכרון לפני ה' "⁽⁴⁾“. מיד בראשית ימי עבודתו מת אלכסנדר הגדול, ואז באו ימים רעים לישראל, כי קשתה עליהם יד היוונים שלחמו איש ברעהו, ואז האריך הכהן בתפלתו ובקש על מקדש ה' שלא יחרב⁽⁵⁾, וה' קבל אז את תפלתו באמת, כי שמע קול יוצא מבית ק"ק שנהרג

ירושלימה, בכ"ז הלא אפשר לקיים גם דברי חז"ל, כי אלכסנדר היה ב"פ בירושלים. כי כאשר מרדו בו הכותים ושרפו את נציבו אנדרומך נציב ארץ סוריא, בא עוד הפעם לירושלים ואז שמש שמעון הצדיק בתור כ"ג, כי אביו שמש לפי דעתי זמן קצר מאד, וממילא בחרות אפו של אלכסנדר על הכותים, נתן רשות ליהודים לעשות עמם כטוב בעיניהם, כמבואר ביומא ס"ט ובמגילת תענית פ"ט, ואח"כ נבנה עזה"פ בית-מקדש על הר גריזים. וכן בתהלות שפור בן סירא נ', א', כ"ד, על שמעון, כוונתו ג"כ על שמעון זה שהצטיין בתורתו ומדותיו כאיש קדוש, כי ידבר משמעון שחי זמן רב לפניו ולא הכירו מעולם, כאשר כתב: „שמעון בן חוניו כ"ג חזק „בימיו“ את בדקי הבית ואת היכל ה'“. ואם כי לא נדע בבירור מתי היה בן סירא, ואם היה בן סירא אחד או שנים, אבל מהשמות שרשם בספרו: משה, שמואל, נתן הנביא, דוד ושלמה, אליהו הנביא, יחזקיהו, זרובבל, יהושע בן יהוצדק, ואחרי כן שמעון בן חוניו, מוכח כי לקח לו למשל את שמעון היותר גדול בישראל, וזהו דוקא שמעון בן חוניו הראשון, אשר חז"ל ויוסף יתארחו בשם שמעון הצדיק. ועי' להלן.

ודע כי הרבה מגדולי ישראל (ובתוכם גם הראב"ד בקבלתו „סדר עולם“ הוצאת נייבויער, דף 166, נמצא גם כן כדברים האלה), הביאו כי ידוע כהן בכ"ג כל ימי אלכסנדר מוקדון, וגם בס' יוחסין, לונדון, דף 78, נאמר כן. ורבים יכריעו, כי ידוע הוא הוא שמעון הצדיק, אבל יפה השיג עליהם בעל ה„מאור עינים“: מדוע שינו חז"ל את שמו ולא יקראו כמו שנכתב בכתבי הקודש בנחמיה? וכן גם אפריקאנוס הוצאת נעלצער ח"א, עמוד 254, חושב ג"כ שלא שמעון הצדיק הלך לקראת אלכסנדר, ואולי לקח את דבריו מה„קדמוניות“.

(2) אלכסנדר כאשר ראה את הכ"ג וצדקתו קרא מתוך התלהבות יתירה: ברוך ה' אלקי שמעון הצדיק (ויק"ר, סוף שמיני).

(3) בן סירא נ', א', ט"ו.

(4) גם מדברי בן סירא יש לראות כי הכוונה על שמעון כ"ג הראשון, כי בימי שמעון השני הלא היו כהנים רבים שלא שמרו את התורה ובנו יוון הלא היה להם לראש. גם מה שכתב בן סירא נ', כ"ה: שני גוים שנאה נפשי ושלשה לא בנוים יתחשבו. יושבי הר שומרון, עם פלשת ועם סכל בשכם, כוונתו על הכותים אשר המה בנוים לא יתחשבו. ועם סכל המה, לפי שמקדם אמרו לאלכסנדר שהמה פרסיים. ואחרי כן כאשר שמעון כי אלכסנדר קרב את היהודים, אמרו כי המה מבני ישראל, ע"כ תאר אותם לאיבנויים יתחשבו. וכי עם סכל, כי המה בעצמם לא ידעו אנה ומה הם, יהודים או כשדיים, או פרסיים.

(5) ירושלמי יומא פ"ה, ה"ב בסוף: „מעשה באחד שהאריך, וגמרו הכהנים להכנס אחריו. אמרו: שמעון הצדיק היה. אמרו לו: למה הארכת? אמר להן: מתפלל הייתי על מקדש אלקיכם שלא יחרב“. ועי' בתוספתא יומא, נ', ב'—ה'. ועל מה שאמר: מקדש אלקיכם, אין פלא, כי גם משה אמר כן כ"פ, ועי' בנה גרץ ב„מאנאסשריפט“ שנת 1881 מגדלים הפורחים באויר, שכ"נ זה היה מאוהבי רומא ובשעת המרד קרה זאת, ובקש לא בעדו כי הוא רצה ברומיים, אבל בעדם התפלל, ואין זה אלא דברים בטלים.

נסקלגם⁶); וחדלו ימי הפרעות ביהודה וכל ארץ יהודה עברה לבית תלמי. ואולי רמזו ע"ז חז"ל במגילה י"א: ולא געלתים, בימי יונים שהעמדתי להם שמעון הצדיק, כי גם בימי תלמי הראשון שמש בכהונה גדולה.

חז"ל יספרו⁷ שכל ימי שמעון הצדיק לא היה מגיע למחצית ההר (שעיר המשתלח) עד שנעשה איברין איברין, משמת שמעון הצדיק היה בורח למדבר והסרקין אוכלין אותו. וכן הגורל של שם עלה בימין, ונר מערבי דלק, ולשון של זהורית מלכין, ואור המערכה מתגבר ועולה. משהיו נותנין שני גזרי עצים בשחרית לא היו נותנין כל היום, וברכה היתה בשתי הלחם ולחם הפנים.

ארבעים שנה שמש שמעון הצדיק בכהונה גדולה, ובשנה האחרונה אמר להם: בשנה זו אני מת. וכאשר שאלו אותו: את מי נמנה אחרריך? אמר להם: הרי נחונין בני לפניכם⁸.

וחז"ל יספרו שם⁹: „אותה שנה שמת בה שמעון הצדיק אמר להם בשנה זו הוא מת. אמרו לו: מניין אתה יודע? אמר להם: בכל יום הכפורים היה מזדמן לי זקן אחד לבוש לבנים ועטוף לבנים, נכנס עמי ויצא עמי, והיום נזדמן לי זקן אחד (לבוש שחורים ועטוף שחורים), נכנס עמי ולא יצא עמי. אחר הרגל חלה שבעת ימים ומת. ונמנעו אחיו הכהנים מלברך

(6) חכמי הדורות לא מצאו שר או מושל בשם זה בימים ההם. ע"כ חשבו רבים שפה הכוונה על הכה"ג שמעון קנתרם שהיה בימי קאיוס קאלינאלוס קיסר רומא, והביאו ראיה כי בחז"ל (סוטה ל"ג) נזכר מקודם יוחנן כ"ג ששמע ב"ק מבית ק"ס: נצחו טליא דאזלו לאנחא קרבא וכו', ואחרי כן שמעון הצדיק. ולפי זה משמע לפי דעתם, שיוחנן קדם לו ג"כ בשנים, וממילא מקומו בסוף ימי בית שני. ובאמת כן הוא בתוספתא סוטה פ"ג, אבל בירושלמי פ"ט דסוטה, הלכה י"ג, חשב קודם את שמעון הצדיק ואחרי כן את יוחנן, וממילא אין לראיותיהם שום יסוד. ובערכו של שמעון קנתרם, בררתי כי אז לא היה שמעון קנתרם כ"ג. עיי"ש. ואולי היה איוה רשע עריץ בשם זה בשעת מלחמות מלכי יון אחרי אלכסנדר, כי סו"ס א"א לנו לידע ולכוון היום בדיוק את שמות כל הרשעים, המושלים ושרי הצבא שהרעו לישראל אז. ושם בערך שמעון קנתרם שערתי שהכוונה על שמעון אחד שנזכר ביוסף שהיה חסיד וצדיק ודבר קשות עם אנריפס המלך בעת שהיה בירושלים, עכ"ז אפשר לקיים דברי חז"ל.

(7) ירושלמי יומא פ"ו, ה"ג, ובש"מ. ועי' ווייס בדודו"ר ח"א, עמוד 86, וב"הצופה" ל"המגיד" שנת תרכ"ו, גליון 32, שכל אלה הדברים הנזכרים פה אינו מכוון לא על שמעון הצדיק הראשון ולא על השני, כי אם על שמעון אחר שחי בזמן מאוחר בימי הקיסר קאליגאלא ברומא, ל' שנים קודם החורבן. וכבר קדמו הח' גרין בהערותו הגדולה לספרו ח"ג הוצאה רביעית (בגרמנית) סי' י"ט, אבל עליהם להביא ראיה. ועי' בתוספתא יומא י"ג, ויומא ל"ט: בקצת שינוים ממה שנזכר פה. וראה ביומא שם, ובירושלמי שם פ"ו ובש"מ, מגודל צדקתו וכבודו על פני הדור. והוא הנזכר בפרה פ"ג, מ"ה, שעשה שתי פרות וכן „שמעון הצדיק עשה ב' פרות, ולא בכבש שהוציא את זו הוציא את זו" (ירושלמי שקלים פ"ד, מ"ב). ושם אמר ר"ח שחצית גדולה היתה בבני כהנים גדולים שיותר מששים כבר זהב (כסף) היו מוציאים בה שהיה כבשה של פרה עומד, ולא היה אחד מהן מוציא פרתו בכבשה של חבירו אלא סותרו ובונה אותו משלו. והקשה רבי עולא קומי ר' מנא: „והא תני שמעון הצדיק וכו', יאות לך למימר שמעון הצדיק שחץ היה?"

(8) ירושלמי יומא פ"ו, ה"ג. ועי' מנחות ק"ט. וכבר דברתי מזה להלן „בית חוניו במצרים".

(9) יומא ל"ט; ירושלמי יומא פ"ה, ה"ב; ויק"ר סוף פרשה כ"א; תוספתא סוטה י"ג. ובכ"מ ליתא שהיה לבוש שחורים.

בשם משעת פטירתו" (10). כי עם מות שמעון הצדיק פסקה גילוי שכינה בישראל.

ט.

אֵל עֶזְרָא בֶּן חוֹנִי

אחרי מות שמעון הצדיק שמש בכהונה גדולה אחיו אלעזר (1) כי בנו של שמעון היה אז צעיר לימים (2), ובלתי ראוי לכהונה גדולה (3).

אל הכהן הגדול הזה (?) פנה המלך תלמי פילדלפיאוס ממצרים, המלך השלישי לאלכסנדר הגדול (4) והשני לבית תלמי לשלוח לו חכמים ונכונים כדי להעתיק את תורתנו לשפת יון.

בנוגע להעתקת תורתנו לשפת יון, יש לנו ארבעה מקורים: בחז"ל, בספרו של יוסף בן מתתיהו הכהן, בספריו של ידידיה האלכסדרוני המכונה פילון היהודי, מכתבי אריסטאה המחבר לפילוקראטו אחיו.

א) בחז"ל, במגלה ט': א"ר יהודה: אף כשהתירו רבותינו יונית לא התירו אלא בספר תורה, ומשום מעשה שהיה. מעשה בתלמי המלך שכינס שבעים ושנים זקנים והכניסן בשבעים ושנים בתים, ולא גילה להם על מה כינסן, ונכנס אצל כל אחד ואחד, ואמר להם: כתבו לי תורת משה רבכם. נתן הקב"ה בלב כל אחד ואחד עצה, והסכימו כולם לדעת אחת, וכתבו לו (5).

(10) יומא ל"ט ע"ב. ועי' בתוס' סוטה ל"ח, ד"ה: הרי שכתב שממות שמעון הצדיק לא זכו שוב לגילוי שכינה, והכוונה בקול רם. אבל בקול נמוך היו אומרים, כמבואר בקידושין י"א, שסיפר ר' טרפון: פ"א עליתי אחר אחי אמא לדוכן והטאתי אזני כלפי כהן גדול ושמעתי שהבליע השם בנעימת אחיו הכהנים. ודבר זה צ"ע, כי הלא נזכר בסוטה פ"ז מ"ו, שבמקדש היו אומרים את השם, ונראה גם אחרי שמעון הצדיק.

(1) „קדמוניות" י"ב, פ"ב, ס"ה.

(2) שם.

(3) חולין כ"ד: מאימתי כשר לעבודה משיביא שתי שערות, אבל אחיו הכהנים אין מניחין אותו לעבוד עד שיהיה בן כ'. ועי' ברמב"ם פ"ה מה' כלי המקדש הלכה ט"ו. וארוסתבול גיסו של הורדוס שמש בכ"ג בעת היה בן שבע עשרה שנה.

(4) כן תארו ידידיה אלכסדרוני, מובא ב„מאור עינים" פרק ל"ב.

(5) מדוע דוקא ע"ב זקנים? אפשר לאמר כי הנשיא בישראל היה מלכד ע"א סנהדרין. האב"ד היה אמנם בתוך השבעים ואחד והוא ישב עמהם בכל עת, מה שאין כן הנשיא, שהיה רק לענינים מיוחדים, ומלאכת ההעתקה הזאת נעשית על ידי הסנהדרין. כ"ב הרב מו"ה שמואל שטראשון בהגהותיו למס' סנהדרין.

ולפי חז"ל, שם, שינו הזקנים הללו בט"ו מקומות⁶). שם אשתו של תלמי המלך — הוא לפי חז"ל — ארנבת⁷).

ובמסכת סופרים פ"א, ה"ז: „מעשה בה' ⁸) זקנים שכתבו לתלמי המלך את התורה יונית והיה היום קשה לישראל ⁹) כיום שנעשה העגל, שלא היתה התורה יכולה להתרגם כל צרכה". ושם הלכה ח': „שוב מעשה בתלמי המלך שכנס ע"ב זקנים והשיבם בע"ב בתים, ולא גלה להם על מה כנסם ונכנס לכל אחד ואחד מהם. אמר להם: כתבו לי תורת משה רבכם. נתן המקום עצה בלב כל אחד ואחד, והסכימו כולם לדעה אחת וכתבו לו כל אחד ואחד תורה בפני עצמה".

והגם שמשמע מכאן ששתי פעמים אירע כן, כמו שחשב באמת הג' יעב"ץ¹⁰), עכ"ז אפשר לומר כי הלכה אחרונה מפרשת מדוע לא יכלה התורה להתרגם כל צרכה, כי ראו חכמינו לנחוי' לשנות בכמה מקומות.

ב) מקורים בספרי ידידיה האלכסדרוני, בספרו „חיי משה" ס"ב, פ"ג, כתב: „המלך ההוא היה תלמי המכונה בלשונם פילאדלפוס¹¹) הוא המלך השלישי אחרי אלכסנדר מוקדון מלך מצרים. הוא היה המלך אשר לקחו לבו מהתלהבות התשוקה אל אלקינו להעתיקו ללשון יונית. ושלח מלאכיו על אדות דבר זה אל הכהן הגדול שביהודים אשר היה יקר בימים האלה בתוך עמו, הוד והדר לבש כתואר פני המלך. לפני הכהן הלז פתח המלך את חדרי לבבו ויחלה את פניו שיבור לו אנשים חכמים וידועים מעתיקים

6) בירושלמי מגילה פ"א, ה"ט, כתב כי שינו רק י"ג דברים, וכן במכילתא בא פרשה י"ב, פ"ה. שם מצינו גם כן כמו בירושלמי הנ"ל, וחסרים שם ב' תיקונים מה שאיתא בבבלי: „וישלח את זאטוטי בני ישראל, ואל זאטוטי בני ישראל לא שלח ידו". וכן לפי נוסח בבלי שם, שינו וכתבו זכר ונקבה בראו, ולא כתבו בראם, וכן הוא גם בתנחומא שמות כ"ב. אבל בירושלמי איתא „זכר ונקביו בראם". וכן הוא גם כן במ"ר בראשית ח', י"א: „זכר ונקבה בראם, זה אחד מן הדברים ששינו לתלמי המלך זכר ונקביו בראם". אבל בתנחומא שמות כ"ב, מצינו: „זה אחד מן הדברים ששינו רבותינו לתלמי המלך", ובהנהגות שם הביא נוסח: „זה אחד משמונה", ויש גם כן נוסח „זה אחד מי"ח דברים ששינו רבותינו לתלמי המלך".

ובמסכת סופרים פ"א, ה"ח, הביא י"ג דברים שינו אבל חשב י"ד, ולא ההסיר מנוסח בבלי (במגלה ט') רק וישלח את זאטוטי בני ישראל, וס"ה של הרעות ששינו: בח' מקומות ביור, בי"ג, בט"ו, ובי"ח מקומות.

7) מגילה ט'. אבל בירושלמי מגילה פ"א, ה"ט, וכן במ"ר שמיני בסופו איתא: „אמו של תלמי ארנבת שמה".

8) ראה במס' סופרים בהנהגות שם, בשם נוסחאות כתב יד, כי הביא שם נוסח אחר במקום ה' זקנים ע' זקנים.

9) ראה בס' מגלת תענית ושם נזכר יום המאורע „ח' בטבת שבו נכתבה התורה יונית בימי תלמי המלך, והחשך הזה בא לעולם נ' ימים".

10) הג' יעב"ץ בהנהגותיו למס' מגלה כתב כי אין זה פילדלפיוס שחיה אוהב ישראל ובקש מהכה"ג שבירושלים בהכנעה, כמפורסם בספר אריסטאה (עין להלן) אלא אחר הוא.

11) על הדברים הללו יש לסמוך הרבה. החכם החוקר הזה שחי באלכסנדריא לפני החורבן, בודאי מצא מקורים נאמנים שהעתקה זו נעשית בימי המלך פילדלפיוס. וכן כתבו כולם. ובודאי היה לפני יוסף מקורים אחרים מלבד אגרות אריסטאה, ופלא על הח' גרין אשר כתב בספרו ח"ג, סי' ב', בהערות, כי לא תלמי פילדלפיוס היה המלך שצוה להעתיק לו את התורה, רק תלמי הרביעי הנקרא פילאמטור, וכל ראיותיו שהביא אין בהן ממש.

מושלמים מכל הברורים¹²), לשלוח אותם אל חצר המלכות, והכהן שלח אליו אנשי מופת, אשר אחד מהם היה שלם מאד בידיעת אבותיו, וגם ידיו רב לו בידיעת היונים ויקבלם המלך בפנים יפות, והמה התחכמו להתבודד במקום מטוהר¹³) מחוץ לעיר כי לא בחרו את מכוון שבתם בתוך העיר, מפני שרחובות העיר ממולאים תמיד ומזוהמים בבעלי חיים, ויחזק עליהם רוח ה' ויתנבאו כולם בסגנון אחד, ועסקו שם במלאכתם, גם עלתה להם לעשות העתקה בדיוק מאד, הן לא יבנם איש בשם המעתיקים כי אם יסב את שמם לקרותם נביאים וחוזים בגלל הכח שהיה להם להשיג מחשבות משה רבינו ע"ה האמיתיות והמוסכמת מכל צד, ועל כן עד היום¹⁴) מתחדש ומתקדש חג העצרת באיפארום אשר שם יתאספון היהודים וגוים בסך המון חוגג".

ג) מקורים מכתבי אריסטאה. אחד מחכמי היונים (?) פרסם מכתבים המספרים כל תהלוכת ההעתקה, ויוסף בן מתתיהו היה הראשון אשר הזכירם והשתמש בהם, והרב עזריה מן האדומים בספרו „מאור עינים" העתיק משפת רומית לעברית „את כל מכתבי אריסטאה על אדות העתקת תורתנו בימי תלמי המלך וקורא לקונטרס בשם הדרת קודש", ותמצית דבריו כי פטלמאוס פילידעלפיוס בשנת שלשים ואחת למלכותו, היה דברו אל אלעזר ששמש אז בכהונה גדולה לשלוח לו ע"ב חכמים ונבונים, ששה מכל שבט ישראל¹⁵). תלמי המלך פזר הון רב מאד לשחרר את כל היהודים השבויים שנמצאו אז במלכותו, גם בזבז כסף רב בעד מתנות יקרות ששלח אל הכהן הגדול וגם לבית המקדש, ובתוכן היה גם כן שלחן זהב טהור, וכ"ז עשה כדי למצוא חן בעיני הכהן הגדול. הכה"ג קיבל את שלוחי המלך באהבה וכבוד, גם מיכל בקשת המלך, ושלח אליו ע"ב זקנים, ששה מכל שבט, וספר תורה בידיהם. וכל אלה החכמים ששלח, כלם ידעו את שפת יוון. המלך קיבל את הזקנים בכבוד גדול והשתחוה שבעה פעמים לפני סה"ת, ושאל אותם יום יום שאלות בחכמה, והמה השיבו לו בטוב טעם ודעת. אחרי כן הביא אותם אל אירחוק מאלכסנדריא ושמה עברו בהעתקה,

12) כנראה מדברי ידידיה האלכסנדרוני לא ראה מעולם את דברי אריסטאה (עין להלן), או אפשר שראה אותם אבל לא השתמש במכתביו, אולי ידע כי אין לסמוך עליו. אבל דברי ידידיה קרובים לחז"ל, כי גם הוא לא הזכיר שבחר מכל שבט ששה אנשים.

13) גם פה קרובים דבריו לדברי חז"ל, כי כלם היו במקומות מפורדים. מפי דבריו: „ויתנבאו כלם בסגנון אחד". ודע כי אדמה כי גם הסופר והפילוסוף איקאטוס מרמו על העתקה זו, כי הוא כתב („נגד אפיון", לונדון, דף י'): „שהיו בין היהודים שבאו מצרימה כה"ג אחד חזקיהו, מפואר ונכבד מאד בין בני עמו והיה חכם גדול וכל דבריו דברי חן ושכל טוב" וכו'. אמנם אצלו נאמר, שהדבר הזה אירע על-ידי תלמי הראשון וגם חי בימיו, יוכל היות שההוספה הזאת נעשתה אחרי כד.

14) ידידיה יזכיר ש"כ"ה שנה קודם חרבן בית שני, עוד חגגו היהודים את היום הגדול הזה, ח' טבת, בששון ושמחה. ומה נפלא הרבר: בארץ ישראל קבעו את היום הזה ליום בכי וצרה, ובאלכסנדריא עשו אז יום טוב, ולמי הצדק? או מי ראה את הנוגד בעינים יותר בהירות? שפטו אתם, קוראי היקרים.

15) כנראה, שמע הסופר הזה כי היו ע"ב זקנים, ולא ידע את הטעם מדוע דוקא ע"ב, ע"כ הרה עמל וילד שקר שבחר ששה מכל שבט.

ובמשך ע"ב יום גמרו את עבודתם לשמחת המלך ולשמחת כל החכמים במצרים, המלך שלחם בכבוד גדול לביתם עם מתנות יקרות.

גם תמצא שם העתקה מכל המכתבים מה שכתב המלך אל הכה"ג וכן גם מה שהשיב לו הכה"ג, גם מה שראה אחד השלוחים בירושלים, גם מבית המקדש ומעבודת הכהנים.

יוסף בספרו העתיק רוב מכתבי אריסטאה, ולא העיר כי כל המכתבים והספור כולו הם מזויפים, כי נכתבו אחרי תלמי המלך. ואחרי יוסף קמו להקת חכמים והעתיקו גם כן הדברים, מבלי לעורר על הספיקות הרבות שיש בהם. גם הרב עזריה בעצמו התעורר על הרבה ספקות, כמו למשל: איך אפשר ששלח מכל שבטי ישראל, הלא לפי ידיעתנו לא היו בארץ ישראל כל השבטים רק יהודה ובנימין ומשבט לוי, ועוד ספיקות בנוגע לבגדי הכהונה ולבית המקדש והקרבת, אשר כבר האריכו חכמינו. והח' קאסעל בהנהותיו לס', "מאור עינים", העיר הרבה השערות נכונות, ופלא על יוסף שהלך בעינים עצומות אחרי הספור הזה ולא הרגיש בטעויות.

עוד ראיה אחת אביא מה שלא נזכר, לפי דעתי, בשום מקום ואשר ממנה אפשר לראות כי כל הספור הוא מעשה ידי אחד מאחינו בני ישראל באלכסנדריא. במכתבו של תלמי המלך אל אלעזר כ"ג, נמצא: "ל מ ע ן י ד ע ן ה ד ו ר ת כי בלבד יקר הערך כזה וגודל מעשהו התברר האמת לאמתו בהסכמת הרבים". איך אפשר שתלמי המלך מסר נפשו ל מ ע ן י ד ע ן ה ד ו ר ת כי תורתנו תורת אמת, הכי לא היה לו למלך האדיר הזה מה לדאוג כי אם לדרוש את טובת הדורות הבאים? אבל מזה אפשר לראות כי הספור הזה נתחבר בזמן צרה על ישראל ושונאיו הרבים חרפו על תורתנו.

בכל אופן, לא מפי אריסטאה אנו חיים. יש לנו מקורים אחרים נאמנים, כי התורה נעתקה ליונית בזמן תלמי המלך הנקרא פילידעלפוס, בעזרת כהן גדול ששלח אליו ע"ב חכמים כמספר הסנהדרין בישראל עם הנשיא בראשם, ואחרי כן עשה אחד מהמעשה הזה ספור גדול בהוספת רבות, כדי לחזק את כבוד התורה וישראל במצרים.

ופלא כי יוסף בספרו "נגד אפיון" (לונדון, דף כ'), שמספר שם מתהלת פילידעלפיוס ולא נגע בכל הענין אשר יספר אריסטאה, אבל עכ"ז יש לראות כי לפני יוסף היו גם כן מקורים אחרים על אדות מעשה ההעתקה הזאת. ובספרו ספר י"ב, פרק ב', הביא בכמה מקומות שינויים ממה שנמצא במכתבי אריסטאה, ועי' שם ובהערות הח' קאסעל לספר "מאור עינים". ובהעתקה עצמה הנקראת העתקת השבעים, שלטו אחרי כן ידי זרים וא"א לסמוך עליה כלל כי ממעי יהודה יצאה, וגם באלכסנדריא עצמה עשתה העתקה הזאת שמות בין העם.

כי זאת גלוי וידוע, כי במצרים היה בזמן בית שני קבוץ גדול מאד של ישראל כמעט כמו בארץ ישראל, ובאלכסנדריא בלבד היו כפלים כיוצאי

מצרים, ובלי ספק יותר מבירושלים¹⁶), ומה היתה הסבה אשר בעת שהעמים הקדמונים מבני הנכר דבקו בתורתנו ורבים מהם נלוו אל בית יעקב בלב אמונה והכרה שלמה את האמיתיות אשר בתורת היהדות, וכל כך רבו הגרים עד כי התפלצו גדולי רומא, והסופר טציוס מחה בכל כחו והזהיר את העם על הסכנה הגדולה אשר ראה, באמרו: „מה היה לגדולי רומא כי אחזו במנהג ישראל למוֹל את בשר ערלתם ולבזות תורתם“. ובאותה העת עזבו רבים מאחינו באלכסנדריא את תורת אלקים, ויצמדו לעבודה זרה והתבוללו בין עובדי כוכבים היונים.

מה השאירו יהודי אלכסנדריא לדורות הבאים? איזה חומר ולבנים הביאו לתורתנו, תורה שבעל פה? הסך-הכל שלהם הוא כמעט לא כלום. בית הכנסת שלהם נודע לתפארת בחז"ל, אשר בעת חורבנו אמרו חכמינו: „באותה שעה נגדעה קרן ישראל ואינה עתידה לחזור עד שיבא בן דוד“ (ירושלמי סוכה, פ"ה, ה"א). כמה חכמים היו שם? הרשימה של חכמי ישראל באלכסנדריא הנודעים לנו, אפשר לגמור בשורות אחדות, והם: (א) חננאל המצרי (כ"ג, פרה פ"ג, מ"ה); (ב) חנן המצרי דיין בירושלים, ומסנהדרין י"ז: משמע שהיה אחר החורבן; (ג) ר' יוחנן הסנדלר (עפ"י ירושלמי רפ"ג דחגיגה); (ד) ר' תנחום בר' פפא (ירושלמי ספ"ג דקידושין); (ה) ר' זכאי באלכסנדריא (ירושלמי יבמות פ"ז ה"ה, ובכתובות פ"ד ה"ו). ביהכ"נ של האלכסנדרונים בירושלים (תוספתא מגילה פ"ג ה"ו, ובמגילה פ"ג ה"א). ובבבל במקום היותר קטן, היו יותר חכמים מבבל ארץ מצרים. מדוע? מדוע הצטיינו היהודים בבבל ונשארו נאמנים לה' ולתורתו והורישו לנו את התורה?

התשובה פשוטה היא: החוט שבו נקשרו נפש ישראל אל אלקיו ותורתו, הרוח אשר החיה אותם בשנות גדודיו, היו התורה והשפה. בבבל דברו היהודים בשפת בבלית שלשונם קרובה ללשון התורה (פסחים פ"ז: לא הגלה הקב"ה את ישראל לבבל, אלא מפני שקרובה לשונם ללשון תורה). אנשי בבל אשר היו אבן מאסו הבונים, בארץ ישראל לא אהבו אותם, המה הלכו וגברו, המה נשארו גדולי הרוח, המה הורישו לנו את התורה. והיהודים באלכסנדריא, אשר היו ביניהם ענקי ישראל ומצויינים בחכמתם, כלו ונאכדו לגמרי, כרעו ונפלו והתבוללו בין העמים ואינם. ובעת שהיהודים באלכסנדריא שמחו ועשו את היום שבו נעתקה התורה לשפת המדינה, ליום ששון ושמחה, באותו היום ראו בני ישראל אשר הרחיקו ראות, יום חושך לאחיהם באלכסנדריה, כי הבינו שיעזבו את התורה המקורית ושימו עיניהם בהעתקה,

16) באלכסנדריא היו ליהודים שתי ידות למושב, ושלוש הנותרות היו ליונים ולשרידי מצרים (נגד אפיון). וגם בתי דיניו קבועין היו שם, כתובות כ"ה, ובירושלמי כתובות פ"ב, ה"ו. והרבה גדולי ישראל ברחו מפני חמת המציק; ר' יהושע בן פרחיא (סוטה מ"ז); יהודה בן טבא (חגיגה פ"ב, ה"ב); ר' יהושע בן חנניה (נדה ס"ט); בכורות ח'; ר' אלעזר בר' יוסי (סנהדרין ק"א); ר' אבהו (ירושלמי ספ"ג דקידושין). ועוד ועוד. ובדאי למדו את העם חקים ומשפטים.

וכה ינתק החוט והקשר בינם ובין ארץ ישראל. כי ידעו כי כל ספר יאבד ערכו, עת יורק מכלי אל כלי ולא יעמוד טעמו בו, וראו מראש את חורבן היהודים שמה. וכה נקרעו יהודי מצרים מגוף האומה ובמשך הזמן נאבדו לגמרי מאתנו. זה פרי העתקת התורה ליונית.

י.

מ נ ש ה

אחרי מות אלעזר כ"ג נתקבל לכ"ג דודו מנשה⁽¹⁾. ופלא כי לא נתנו משרת כ"ג לבנו של שמעון הצדיק חוניו, אשר בינתים בודאי הגיע לשנת העשרים. ואפשר לראות מזה כי קרה עמו איזה מקרה לא טהור. ולפי דברי חז"ל ברח למצרים ובנה שם בית חוניו (ראה להלן אצל שמעון השני), או אולי רצה רק לבנות ולא בנה, רק נכדו חוניו בנה. כמה שנים שמש בכ"ג? לא נדע אל נכון. ולפי ידידיה האלכסדרוני שמש בכ"ג כ"ז שנה ("מאור עינים" פל"ב), אבל א"א לסמוך הרבה על דבריו בזה.

י"א.

ח ו נ י ו ה ש נ י

לפי יוסף ב"קדמוניות" (ספר י"ב, פ"ד, ס"א), היה חוניו זה בן לכ"ג שמעון הצדיק הראשון, ואחרי ששימשו דודיו אלעזר ומנשה כהן הוא במקומם. לפי יוסף (שם סימן א', ד') היתה עינו צרה על המס ששלמו בני ישראל שנה בשנה למלכי מצרים, אבל אולי אמת הדבר שברח למצרים ורצה לבנות שם בית המקדש, אבל מלך מצרים לא נתנו רשות, ולכן לא רצה לשלם המס ושב לירושלים.

ומלך מצרים שלח את אחד מעושי רצונו להעיד בו כי אם ימנע לשלוח את פרשת הכסף, אז יחלק המלך את ארץ יהודה בין אנשי צבאו, וגם אזהרה זו לא הפילה פחד על חוניו. אז קם אחד ממשפחתו, בן אחותו מחורי הארץ, יוסף בן טוביה שמו, ולמען מלט את העם מהסכנה הגדולה המרחפת עליו בא אל בית הכה"ג, וידבר אתו קשות על שלא ישית לב לדברי המלך, ומביא בזה סכנה על העם. ועצתו אמר יוסף לדודו, "עצתי היא כי תלך אל בית המלך להתרפס ולבקש הנחה, אולי ישא פניך". אבל חוניו לא שם לב לתחנוניו והשיב שלא יסע למצרים, אבל הסכים להתפטר מהכהונה הגדולה ולמסרנה לאחר⁽¹⁾. סו"ס נתן לו רשות לעשות בענין זה כטוב בעיניו. ויוסף

(1) הוכחה בין חוניו ויוסף עוד לא נתברר בראוי. איר יאמר הכ"ג כי מוכן הוא למסור משמרתו לאחר? ויש לראות בזה, כי יש דברים בגו. וכמדומה לי כי לא החטאתי המטרה, כי באמת חוניו זה עזב את ירושלים מאיזה סבה לא ידועה לנו, ורק אחרי מות מנשה נתקבל לכ"ג ולא ישב במנוחה כי היו מזכירים לו את חטאת נעוריו, מה שעשה פ"א (מנחות ק"ט).

נָסַע לְמִצְרַיִם. הַמֶּלֶךְ קָרְבוּ בְּכָל אוֹתוֹת הַכְּבוֹד וְהַתְּאוֹנָן עַל מַעֲשֵׂה חוֹנִיו, אֲבֵל יוֹסֵף שָׁכַךְ אֶת חֲמָתוֹ בְּאִמְרוֹ לַמֶּלֶךְ שֶׁלֹּא כִדְאִי לָשִׁים לֵב לְדַבְרִים כֹּאלֶּה. חוֹנִיו, הֲלֹא זָקֵן הוּא, וְהַזְקֵנִים לֹא יִבְיִנוּ מִתְּהַלְכוֹת הַמְּדִינָה כְּמוֹ הַצְעִירִים. הַמֶּלֶךְ קָרְבוּ מְאֹד, וּמֵאֵז נַעֲשֶׂה יוֹסֵף הַשְׁתַּדְּלָן בַּחֲצֵר הַמֶּלֶךְ גַּם גּוֹבֵה־הַמֶּס בִּיהוּדָה וּמֵרָאשֵׁי הַקְּרוֹאִים בַּחֲצֵרוֹ.⁽²⁾

חוֹנִיו מֵת זָקֵן וְשִׁבְעַת יָמִים⁽³⁾, וּבְנֵיו שָׁמְעוּן נִתְכַּהֵן בְּמִקְוָמוֹ.

י"ב.

שְׁמַעוֹן הַשֵּׁנִי

שְׁמַעוֹן כ"ג בן הַכֹּהֵן הַגָּדוֹל חוֹנִיו הַשֵּׁנִי, כֹּהֵן בְּמִשְׁמֶרֶת כַּהֲנָה גְּדוֹלָה אַחֲרֵי מוֹת אֲבִיו.

בִּימֵי שְׁמַעוֹן זֶה, פָּרְצוּ מְרִיבוֹת בֵּין בְּנֵי יוֹסֵף בֶּן טוֹבִיָּה, אֲשֶׁר בְּנֵי הַגְּדוֹלִים קָמוּ עַל בְּנֵי הַצְעִיר הוֹרְקָנוֹס לְמַלְחָמָה⁽¹⁾. אֵז הִתְחַלְקוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְשֵׁנִי מִפְּלָגוֹת. רֹב הָעָם נָטוּ אַחֲרֵי בְּנֵי הַגְּדוֹלִים, וּבִינֵיהֶם גַּם הַכֹּהֵ"ג שְׁמַעוֹן. אֵז רָאָה הוֹרְקָנוֹס כִּי צָר לוֹ הַמָּקוֹם בִּירוּשָׁלַיִם וְנָס מִשָּׁם.

לְפִי יוֹסֵף, הִיָּה שְׁמַעוֹן זֶה אֲבִי לֵ"ג כַּהֲנִים גְּדוֹלִים : (א) חוֹנִיו הַשְּׁלִישִׁי (ב) יוֹזָן (ג) מְנִילְיָאוֹס. וְכִבְר כְּתַבְתִּי בְּעֶרְכּוֹ, כִּי יוֹתֵר נִרְאִים דְּבָרֵי סֵפֶר חֲשִׁמוֹנָאִים כִּי מְנִילְיָאוֹס הִיָּה אֲחִי שְׁמַעוֹן הַבּוֹגֵד מִבְּנֵי בְּנִימִין.

לְפִי יוֹסֵף בְּב' מְקוֹמוֹת ב, "מַלְחָמוֹת"⁽²⁾, הִיָּה שְׁמַעוֹן זֶה אֲבִי חוֹנִיו שֶׁבֶרַח לְמִצְרַיִם וּבָנָה שָׁם אֶת בֵּית חוֹנִיו, וְנִבְרַר קֶצֶת אֲדוֹת

בֵּית חוֹנִיו בְּמִצְרַיִם.

מִי הִיָּה חוֹנִיו אֲשֶׁר בָּנָה בְּמִצְרַיִם אֶת בֵּית חוֹנִיו ? עַל פִּי הַמִּקְוֹרוֹת אֲשֶׁר לְפָנָיו, יֵשׁ לְסַדֵּר אֶת הַמְּאֹרֶע הַזֶּה בְּאוֹפֵן זֶה :

(2) לְפִי יוֹסֵף שָׁם, עֲבַד כ"ב שָׁנָה בְּתוֹר שְׁתַּדְּלָן וְגוֹבֵה הַמֶּסִּים, וּבִימֵיו נִתְעַשְּׂרוּ הַיְּהוּדִים.

(3) יוֹסֵף בֶּן טוֹבִיָּה הֵעִיר בַּעֲת עֲמֵד בִּפְ"ר לְפָנֵי הַמֶּלֶךְ, כִּי דוּדוֹ חוֹנִיו הוּא אִישׁ זָקֵן. אַחֲרֵי הַמְּאֹרֶע הַזֶּה, חִי עוֹד כ"ב שָׁנָה, וְשֵׁנִיהֶם מָתוּ בְּזִמְנָא אַחֵר, יוֹסֵף ב, "קְדֻמוֹנוֹת" סֵפֶר י"ב, פ"ד, סִימָן י'.

(1) כָּל בְּנֵי יוֹסֵף בֶּן טוֹבִיָּה הָיוּ מְצוּיִינִים בְּעִשְׂרֵי וּבְכַבּוֹד, אֲבֵל אֵין רוּחַ חֲכָמִים נוֹחָה מֵהֶם, וְהוֹרְקָנוֹס הַצְעִיר מְכֻלָּם הִיָּה חָשׁוֹב מְאֹד בַּחֲצֵר הַמַּלְכוּת וְרֹאשׁ הַמְּדַבְּרִים, וְאוֹלֵי עֲלֵיו וְעַל אֲבִיו כִּיּוֹן יִדְיָהּ הָאֶלְכְּסֶדְרוֹנִי ("מְאֹר עֵינַיִם" ל"ב), שֶׁחֲשַׁב הַשְּׂרִים מִבֵּית דוּד עַד יְהוּדָה הַמְּכַבִּי. וְשֵׁנִים הָאֲחֵרִים, יוֹסֵף שֶׁנִּתְכַּבֵּר מִתְּלָמִי, יִנְאִי שֶׁהוּא הוֹרְקָנוֹס, שֶׁהִיָּה שֶׁשׁ עֶשְׂרֵה שָׁנָה רֹאשׁ לְיִשְׂרָאֵל, וּכְמִדּוּמָה לִי כִּי הוֹרְקָנוֹס זֶה נֹזֵכַר בַּחוּץ בְּב"ב קל"ג : מֵה שֶׁמְּסוּפֵּר שָׁם כִּי לְיוֹסֵף בֶּן יוֹעִזָּר הִיָּה בֶן אֲשֶׁר לֹא הִתְנַהֵג כְּשׁוֹרָה וְאֲבִיו הֵעֲבִירוּ מִנְחָלְתוֹ, נִשָּׂא אֶת בַּת גִּדְיָהל כְּלִילִי דִּינָאִי מְלָכָא, וּפְשׁוּט הַדְּבָר כִּי אֵין הַכוּוֹנָה עַל יִנְאִי מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל וְאִפְּיָלוֹ לֹא עַל יוֹחָנָן יִנְאִי כ"ג בְּיִשְׂרָאֵל, שֶׁהִיָּה כַּחֲמִשִּׁים שָׁנָה אַחֲרֵי יוֹסֵף בֶּן יוֹעִזָּר, וְכֵל אֲנָשִׁי הַחִיל לֹא מִצָּאוּ יְדֵיהֶם זֶה בְּכָה זֶה בְּכָה. אֲבֵל בְּאִמַּת הוּא הוֹרְקָנוֹס בֶּן יוֹסֵף, אֲשֶׁר "יִנְאִי" הוּא שֶׁם כִּינּוּי לְהוֹרְקָנוֹס כְּנוֹדֵעַ, וְיִנְאִי זֶה הִיָּה גְּדוֹל וְנִתְכַּבֵּר מְאֹד וְנִקְרָא בְּשֵׁם מְלָכָא, כְּמוֹ שֶׁמִּצִּינוּ בַּחוּץ כ"פ שֶׁשֶׁר נִתְכַּבֵּר נִקְרָא בְּשֵׁם מֶלֶךְ (וְרָאָה לְהֵלֵן פ"ד). וּכְמִדּוּמָה לִי כִּי כוּוֹנְתִי אֶל הָאִמַּת. וְרָאָה קְלוּזֶנֶר : "הַבֵּית הַשֵּׁנִי בְּגִדְלָתוֹ", דף 169, שֶׁנֶּחֱזַק לוֹ ג"כ אֶת הַתּוֹאֵר מֶלֶךְ. (2) "מַלְחָמוֹת" א', א', וּבְסוֹף הַסֵּפֶר. לְפִי יוֹסֵף בְּסִפְרוֹ, "קְדֻמוֹנוֹת" סֵפֶר י"ב, פ"ד, ס"י. כֹּהֵן שְׁמַעוֹן אַחֲרֵי מוֹת יוֹסֵף בֶּן טוֹבִיָּה אַחֲרֵי מוֹת אֲנִטְיוֹכוֹס הַגְּדוֹל אֲבִי סִילְקוֹס הַרְבִּיעִי. וְלְפִי רִבִּים לֹא שֶׁמֶשׁ בְּכַהֲנָה רַק אֵיזָה שְׁנִים (הַלּוֹי ח"א, כִּרְך ג', דף 180).

(א) דעת חז"ל במנחות ק"ט, ובירושלמי יומא פ"ו, ה"ג, היה חוניו זה בן שמעון הצדיק הראשון³), והוא צוה שחוניו בנו ישמש תחתיו, הגם שאחיו שמעי היה גדול ממנו בשנים, ושמעי זה הטעה אותו בעבודת אלפים⁴ וכאשר הופיע באונקלי וחגור בצלצול שליכי בקשו אחיו הכהנים להרגו וברח למצרים ובנה שם מזבח והעלה עליו לשם עכו"ם, כן שמע ר"מ⁵). אבל רבי יהודה אומר: כי שמע באופן אחר המאורע, כי חוניו עשה כן לשמים. כי באמת לא קיבל עליו חוניו הכה"ג, כי אחיו היה באמת גדול ממנו בשנים, אבל אחרי כן נתקנא בו חוניו, והטעה אותו בבגדי כהונה. וכאשר סיפר לאחיו הכהנים, מה שעשה עמו חוניו, בקשו להרגו וברח למצרים ובנה שם מזבח והעלה עליו לשם שמים.

והרמב"ם בפי' המשניות שם, יספר באופן אחר, כי באמת צוה שמעון הצדיק שחוניו ישמש בכה"ג, אף כי ששמעי אחיו גדול ממנו בשנים, אבל הוא היה יותר רגיל ובקי בעבודה. אבל חוניו מסר ברצונו הטוב את משרת הכה"ג לאחיו, כי היה גדול ממנו ואחרי כן נתחרט ורצה להטעותו, כי ידע כי בלא"ה אין מורידין כ"ג לעולם. וכאשר סיפר שמעי כי אחיו הטעהו בבגדים הללו, רצה להרגו והוא ברח אל בית המלך⁶). וכל העם בקשו להרגו. אז ברח לאלכסנדריא, ובנה שם בית בצורת בית המקדש ובנה מזבח והקריב עליו קרבנות לשם יתברך⁷).

(ב) יוסף ב, מלחמות" (ס"א, פ"א, ס"א). לפי דבריו ברח אמנם חוניו בן שמעון כ"ג לאלכסנדריא, אבל הוא היה בן לשמעון השני. והוא חוניו אשר כבר שמש בכהונה גדולה הנודע בשם חוניו השלישי, אשר אמרו עליו שנהרג על ידי אנדרניקוס על פי מניליאוס (חשמונאים ב', ד', מ'), ואשר אמרו עליו שמת על מטתו בירושלים ("קדמוניות" י"ב, פ"ה, ס"א).

(3) כנראה כחז"ל שם. ועי' בפירוש המשניות לרמב"ם שם: "שמעון הצדיק ע"ה שממנו קבלנו הכל".

(4) פלא איד אפשר שכן כ"ג לא ידע מהבגדים אשר לבש אביו, מה שאפשר ומה שלא אפשר ללבוש. ועוד הלא עליו להיות קודם סגן? (תוס' מנחות ק"ט: ד"ה חוניו).

(5) בירושלמי יומא, הגירסא להיפך: ר"מ הוא המהפך בזכותו, ור"י הרשיעו. והח' שפ"ר בהנהותיו לנרץ ח"ב, דף 291, יאמר: כי רבי יהודה דרכו היה בכל עת להפך בזכותם של אנשי אלכסנדריא, ולא ראה כי בירושלמי הגירסא להיפך.

(6) לא אדע מאיזה מלך ידבר, ובאמת חשבתי אולי היו בני טוביה במעל הזה, כי בני טוביה אפשר החזיקו ידי כ"ג אחר, והורקנוס אשר נקרא ג"כ "מלך" כמ"ש⁸, החזיק בחוניו. אבל לפי מה שכתב יוסף, ברח הורקנוס בימי שמעון אביו מירושלים. אולי אחר מות שמעון שב עוד הפעם. ורק אחרי כן שם קץ לחייו.

(7) לפי דברי הרמב"ם שם, עמד הבית הזה ר' שנה. אבל חכמינו קיימו את דברי יוסף כי רק אחרי חורבן בית מקדשנו נחרב ג"כ בית חוניו. וא"כ עמד יותר מר' שנה, אפילו אם נחלים כי חוניו הרביעי בנה את בית חוניו, גם אז עמד יותר מר' שנה, קרוב לרל"ה שנה. גם יוכל היות כי באמת ברח חוניו בן שמעון הצדיק למצרים, ואפשר להגיה בדברי יוסף ב, מלחמות" ס"ו, פ"י, ס"ב: "בנה חוניו בן שמעון כ"ג כי בלחום אנטיוכוס (אפשר להגיה אנטיגונוס, כי באמת נלחם אז אנטיגונוס עם מלך מצרים תלמי לזנוס הראשון, ואפשר לצרף גם דברי יוסף בספרו "נגד אפיון" אשר ידבר שם מכ"ג אחר, יחזקיהו, אשר בא אל תלמי (לזנוס) מלך ארם ביהודה, ברח חוניו מירושלים, ותלמי מלך מצרים (הראשון), קבל אותו בכבוד בהיותו איש ריב לאנטיוכוס" (לאנטיגונוס) ואחרי כן שב ליהודה, כי י"ט ידים מוכיחית שלא נתמנה לכ"ג אחרי מות דודו אלעזר.

ויוסף שם ב"מלחמות", אחרי שיספר כי חוניו גרש את בני טוביה והמה החישו מפלט למו וינוסו לעזרה אל אנטיוכוס, ואנטיוכוס בא והתפרץ אל היכל ה', ויגזול את הזהב הרב אשר בתוכו וישבת את התמיד שלש שנים וששה חדשים, הוא כותב: "וחוניו כ"ג ברח אל תלמי מלך מצרים, ותלמי הגדיל חסדו עמו. ויושיבחו במיטב הארץ במחוז עיר שמש, ויבן שם חוניו עיר קטנה כתבנית ירושלים, וגם מקדש לשם ה' כתבנית המקדש אשר בירושלים".

וכן יאמר בסוף ספרו "מלחמות" (ס"ז, פ"י, ס"ב): "בנה חוניו בן שמעון הכה"ג⁸), כי בלחום אנטיוכוס מלך ארם ביהודה ברח חוניו מירושלים לאלכסנדריא, ותלמי מלך מצרים קבל אותו בכבוד בהיותו איש ריב לאנטיוכוס".

ג) אבל ב"קדמוניות" (ספר י"ב, פ"ט, ס"ז), יספר יוסף באופן אחר: "כאשר ראה חוניו הרביעי בן חוניו השלישי שהיה בן שמעון השני, כי המלך אנטיוכוס הקים את אליקים לכ"ג, (אשר בעת מת עליו אביו היה צעיר לימים) ולא אותו, ומה גם כי אליקים לא היה מזרע כהנים גדולים, ברח למצרים ושמה קבל אותו מלך מצרים בכבוד גדול, גם קיבל במחוז העליאפאלים כבר ארץ ושמה בנה חוניו בית כתבנית המקדש אשר בירושלים. ושם (ספר י"ג, פ"ג, סימן א' ג') יספר כאשר שמע חוניו אשר ברח למצרים⁹) מגודל התלאות אשר מצאו את אחיו ביהודה, פנה אל המלך ולהמלכה בבקשה, "להרשות לו לבנות בית לה' שמה, כתבנית בית המקדש אשר בירושלים, ולהעמיד שם כהנים ולוים מבית לוי, גם הנביא ישעיהו חזה מראש כי יהיה בית ה' במצרים". וגם הזכיר במכתבו את הגדולות והנצורות אשר עשה להם¹⁰) ועורר את המלך, כי לפעמים יש קטטות ומריבות בין ישראל על אדות בתי קדשם פה במצרים אשר לא כדת, ע"כ, "החלטתי לבקש מהמלך את מקום ההיכל פיבסת אלהי מצרים הקודמים ואת כל הכבר אשר לו מסביב בגליל בית שמש, אשר אין דורש אותו כהיום הזה ואנכי אתקנו ואקדש אותו לשם מקדש ה', ובזה אקוה כי יעלה בידי לאחד את כל היהודים אשר במצרים לטוב גם למלך מצרים".

המלך השיבו כי יפלא מאד בעיניו איך בחר לו למקדש אלקי ישראל מקום אשר טמאוהו המצרים הקדמונים, אך חלילה להם למרות את פי ישעיהו

8) הח' יעב"ץ בסו"ס ח"ד, במוצא דבר "בית חוניו", ינסה לקיים גרסת חו"ץ עם יוסף, אבל החטיא המטרה. הלא אפשר לכוון באופן זה לפי דבריו: "חוניו הוא בן שמעון השני והוא ברח בסוף ימיו למצרים ושם יאנו אחר רק שמעון הימיני שהיה שונא לכ"ג" (חש"ב ג' ד'). ועי' שם, הערות נכונות בזה. וכן ראה בספרו של שירער ח"ג, הוצאה רביעית, דף 145, וגם ב"מאנאטסשריפט", שנת 2—1851, במאמרו של פרנקל שם. וכן בשנת 1872, במאמרו של אסטראוו. ובספרו של הערצפילד ח"ג, עמוד 557, ובש"מ.

9) מזה יש לשפוט כי מקודם ישב אלכסנדריא זמן רב וחכה אולי יקראו חזרה למסר לו את משרת כ"ג, אבל כאשר ראה כי אליקים נתמנה לכ"ג, או אולי שמע שיהודה המכבי לבש בגדי כהונה גדולה, אז הכין כי אין לו עוד מה לקוות וגמר בדעתו לבנות בית אלקים שם. וראה "מאנאטסשריפט", שנת 1872, דף 150.

10) ראה להלן הערה 14.

הנביא, ועל כן הוא נותן לו את הכתר לבנות עליו בית לה', אבל לא בנו תהיה האשם, אם יעשן אף ה' על אשר בנית בית לה' במקום הטומאה.

יוסף יספר בסוף „מלחמות“ מתמונת בית חוניו, שלא נבנה כתבנית המקדש, כי אם כתבנית בית מצודה. גבהו היה ששים אמה, וכן המנורה לא עשה כתבנית המנורה אשר בבית ה' בירושלים. תלמי נתן לו שדות רבים לבדק הבית ולכלכל את הכהנים אשר יכהנו שמה לה', ויהודים נהרו מקרוב ומרחוק לזכות קרבנות, עולות ונדרים שם¹¹), אבל עכ"ז שלחו אנשי אלכסנדריא מתנותיהם לכהנים אשר בירושלים¹²). הבית הזה עמד רל"ג שנה¹³) ולפום נציב אלכסנדריא בזמן חורבן בית שני הרס את מקדש חוניו, מיראתו פן יאספו אליו כל היהודים ויוסיפו להלחם בו, כאשר לחמו בעד המקדש אשר בירושלים¹⁴).

י"ג.

חוניו השלישי

חוניו זה, היה בן לשמעון השני כ"ג וראש למפלגת היראים, והאחרון מהכהנים החשובים לבית צדוק. עליו העידו כי „ישר ותמים היה בדרכיו ורודף צדקה וחסד מנעוריו וכן הוצק בשפתיו“ (חש"ב ט"ו, ט"ז). וכן בימיו לא הרימו ההלנים ראש. „בימיו היה שלום בקריה הקדושה וחקי ה' נשמרים ונעשים, כי לבב חוניו שלם עם ה' אלקיו ושנא לכל פועלי עול“ (שם, חשמונאים). בימיו הראשונים התאמצו גם המלכים מסביב להיטיב עם העיר ולכבדה, וישלחו מתנות יקרות אל היכל ה' (שם). אבל בסוף ימיו קם איש משחית, שמעון ממשפחת בנימין, אשר היה שומר הבית בירושלים, והוא הסית את אפילוניוס נציב ארם וצור, לחמוס את אוצר המקדש אשר בירושלים, אבל הכהן עמד לו על דרכו ולא נתנוהו לבצע את מחשבתו הרעה. אבל כאשר מת סליקוס והממלכה עברה לאנטיוכוס הנקרא המפואר, אז העבירו המלך הזה ממשמרתו וישועיזון אחיו נתמנה לכהן גדול (שם פ"ד, ח').

לפי הספר חשמונאים (שם ד', מ') נהרג הכהן הגדול הזה בעת אשר מינילאוס הכה"ג גנב מעדיי הזהב אשר בהיכל וחוניו קנא קנאת ה' צבאות

11) ראה בספרו של יוסף „נגד אפיון“. במקום אשר יזכיר את היהודים מקירני, כתב: „ובהיותם רחוקים מירושלים הלכו לעבוד את ה' בבית המקדש של חוניו במצרים“.

12) חלה פ"ד, משנה ד'.

13) דוקא אם נחליט שהוא היה בן חוניו השלישי ובנה בית מקדשו בתחלת ימי המכביים.

14) יוסף בסוף „מלחמות“. עם חוניו בא גם כן הנכבד דוויטוס, ושניהם היו חכמים יודעי בינה לעתים והמלך פנה אל ראש היהודים הללו, חוניו ודוויטוס, בעת צר לו והם להמו מלחמתו בהשכל ודעת. חוניו היה ראש לכל עם ישראל אשר במצרים וכאשר מת חוניו נשארו בניו חלקיה וחנניה על מקומם, והיו ג"כ ישרי צבאות. עכ"ז נשארו היהודים קטורים לירושלים, ובעת שאחד מהכהנים נשא אישה זרה, שאלו על יחוסה בירושלים. ובחז"ל נזכר כ"פ על אדות כהני חוניו. עי' סוף מנחות, ומגילה דף י' ובש"מ.

ודבר אתו משפטים, אז הלך מנילאוס אל אנדרוניקוס בסתר ויבקשהו להרוג את חוניו ויפתהו בערמה לצאת אליו, ודקר חרבו בבטנו וימת. המלך נקם את דמו והרג את שר צבאו אנדרינוקוס על דבר זה, כי נכמרו רחמי המלך על תם דרכו וענותנתו.

ולפי יוסף וידידיה האלכסנדרוני, שמש הוא בכ"ג כל ימי חייו ומת בתור כ"ג, אבל ב"מלחמות", הביא יוסף כי הוא הוא שברח לאלכסנדריוא ובנה שם בית חוניו במצרים.

לפי דברי יוסף ב"קדמוניות" היה בנו של חוניו זה צעיר לימים בעת שמת אביו, וע"כ לא נתנו לו משמרת כ"ג¹) ויכהן ישוע-יוון. חוניו מת בשנת רמ"ד לפני חורבן הבית.

י"ד.

יְשׁוּעָה יוֹוֹן

יוון זה, היה לפי יוסף, בן לשמעון השני כ"ג ואחי חוניו השלישי. הוא קנה את משרת הכה"ג מאנטיוכוס בעד שלש מאות וששים ככר כסף¹). הוא היה ראש למרשיעי ברית וראש למשחיתים אשר הפרו את תורת ה'. על ידי עוזריו, שמעון ואחיו מנילאוס, השיג את משרת כ"ג, ובימיו עזבו גם כהני ה' את עבודת המזבח ואת הקרבנות, ויבזו את המקדש. הוא עמד במשמרתו כשלש שנים, משנת רמ"ד עד רמ"א לפני חורבן בית קדשנו²), ואז קם עליו רעהו מנילאוס וגזל ממנו את משרת הכה"ג כי הרבה במחירו, והריב פרץ ביניהם עד כי גבר מנילאוס ונס בקלון אל ארץ בני עמון. עוד הפעם ניסה את מזלו כאשר עבר קול שקר בארץ כי מת אנטיוכוס, ומהר לבא מארץ בני עמון וקבץ את אנשיו ויצא ללחום עם מנילאוס, אבל כאשר שמע כי שקר הקול אשר שמע וכי אנטיוכוס חי ופחד מהעונש אשר יקבל ממנו, נס עוד הפעם בחרפה ארצה בני עמון³).

(1) דברי יוסף פה אינם נכונים, כי בעת ההיא שהמתבוללים הרימו ראש, בודאי לא שעה המלך אל בקשת בן חוניו, ואפילו אם היה גדול בשנים, וסו"ס אין אנו יודעים למי הצדק בנוגע לחוניו. גם מה שהיה עם בני טוביה אשר גרשם, צריך עיון, מדוע לא גרש שאר הרשעים אשר היו שמה? לפי ידידיה אלכסנדרוני שמש ל"ט שנה, וז"ל: "חוניו בנו אשר בימיו סוליבוקו נקנור שלל את ההיכל ל"ט שנה" ("מאור עינים" ל"ב).
(1) חשמונאים ב', ד'—ט': עוד הוסיף שמונים ככר מתרומות הארץ, גם הבטיחו מאה וחמשים ככר כסף בעד הרשות להקים בתי המשחק בירושלים.
(2) כן הוא לפי רוב כותבי הדורות, אבל מספר "חשמונאים" יש לראות כי ארכה ממשלתו חמש שנים.
(3) חשמונאים ב', ה', ו'—י"ד.

ט"ו.

מינילאום

מינילאום אחי שמעון הבוגר אשר היה הרוח החיה בין מרשיעי
הברית, היה משבט בנימין⁽¹⁾. לבש את בגדי הכהונה הגדולה בשנת רמ"א
לפני החורבן.

הוא היה מירידי יוון הכהן ואיש עצתו, וכאשר שלחו יוון אל המלך
עם פרשת הכסף אשר הבטיחו בעד משרת הכה"ג, חשב אז הבוגר הזה לבגוד
גם בידירו, וכאשר עמד לפני המלך שכח את ידידו והחניף למלך, והשיג
את הכהונה בעדו, במחיר שלש מאות ככר כסף אשר הבטיח למלך ליתן לו
נוסף על הכסף אשר נתן לו יוון, וישב ירושלימה ופקודת המלך בידו, ויגרש
את יוון ממשמרת כהונתו.

מינילאום עשה את כל תועבות ה'. כאשר לא מצאה ידו די כסף לשלם
למלך כאשר הבטיח לו, הסירו אותו מעל כנו, ויתן את ליזימכוס לכהן תחת
מינילאום אחיו. מינילאום נסה עוד פעם לגזול את עדיי הזהב אשר בהיכל
ה', ואחרי כן על ידי שוחד לאחד משרי המלך, הושם על כנו כבראשונה
ויוסיף עוד להציק לעם ישראל. עוד הפעם התעורר יוון, בעת ששמע כי מת
אנטיוכוס, והופיע ירושלימה עם אלה איש, ומלחמה גדולה פרצה ביניהם,
אבל כאשר שמע יוון כי השמועה לא נכונה היא, וכי אנטיוכוס לא נפל
במלחמה, עזב את ארץ יהודה ועבר אל בני עמון.

גם מינילאום הלך אל אנטיוכוס להכות בלשון את עם ישראל, כי
רבים נטו אחרי יוון וכי על המלך לנקום את כבודו ולעשות כלה עם עם
יהודה. אנטיוכוס בא ירושלימה, ויביאהו מינילאום אל היכל ה' וחמס וטרף
בעזרת מינילאום. עליו העידו חכמינו, כי הרשיע מכל אשר לפניו (חשמ"ב
ה', ל'), ולפי דברי ספר חשמונאים צוה הוא להרוג את חוניו כ"ג (לעיל). גם
גזל את משפט עמו ואת הזכויות אשר היו להם מהמלכים הקודמים, ויד
ההללים בעלי בריתו עזרו לו בכל מזימותיו וכמעט כי מחה כל זכר ישראל
והתורה ביהודה.

וכאשר עמדו המכביים להציל את כבוד ישראל והצליחו במלחמה
פעם אחר פעם, בא אז קצו. כי ליזיאש יעץ את המלך אנטיוכוס הצעיר,
להרוג את מינילאום, על כי הוא גרם לכל המלחמות האלה, והמלך לקח עמו
את מינילאום ובבערא אשר בסוריא נהרג במצות המלך, אחרי ששימש בכ"ג
עשר שנים⁽²⁾. אחרי מותו מינה המלך את אליקים לכ"ג⁽³⁾.

(1) חשמונאים ב', ד', כ"ח. ושם ג', ד'. קצת ראיה יש כי מינילאום היה מבנימין
ולא משבט כהנים, כי על הכה"ג אליקים נמצא בחשמונאים א', ז': "הלא אליקים כהן הוא
מזרע אהרן ובגד לא יבגד בעמו", משמע כי הקודם לו, לא היה מזרע הכהונה. ונודעים
דברי יוסף ("קדמוניות" י"ב, פ"ה, ס"א), שאמר כי גם הוא היה בן לשמעון כ"ג ואחי
חוניו ויוון, ובני טוביה עמדו לצד מינילאום.

(2) יוסף י"ב, פ"ט, ס"ז.

(3) יוסף, שם. ועי' להלן.

ט"ז.

ליוזימכום

ליוזימכום אחד מהכהנים בני בליעל משכט בנימין, אחי הכה"ג מינילאום הבוגד¹). אנטיוכוס המלך העביר את אחיו מינילאום והקים אותו על משמרתו. אבל כאשר מעל במקדש ה' ויבז את ההיכל בימי מינילאום אחיו, נקהלו עליו כל היהודים ויצעקו חמם על מעשה התועבה שעשה. בראותו את קצף העם הולך הלך וגדול וירק שלשת אלפים איש ויפקד איש דמים לפקיד עליהם, ויחל להרם יד רשע ולקצות בעם, ויפלו אז חללים רבים. אבל היראים עמדו בכל כחם, עד כי עלתה להם לתפוש את שודר ההיכל חי והרגו אותו.

י"ז.

אליקים

אליקים כ"ג האחרון למרשיעי ברית בימי מלך אנטיוכוס אאופטר בן אנטיוכוס הרשע ובימי המלך דימטריוס¹), אם כי יהודה המכבי התחיל אז להראות נפלאות, עכ"ז עוד רבים היו אז הפוזזים והבוגדים שהחזיקו בו, גם הלכו אל המלך דימטריוס ויצעקו אליו: „הנה יהודה ואחיו המיתו כל אוהביו, ואותנו גרשו מן הארץ". אז שלח המלך את בכחידם שר צבאו, לעשות נקמות ביהודה ולעזור לאליקים להקימו לכהן גדול. ויהי כאשר ראו בני ישראל את החיל הגדול באים חשבו בלכם, הלא אליקים כהן הוא מזרע אהרן²) אשר בא עם החיל הזה, ובגד לא יבגוד באחיו. אבל אליקים הפר גם את השבועה אשר נשבע להם, ויאחז ששים איש וישחטם ביום אחד.

(1) ליוזימכוס נזכר רק בחשמונאים ב', ד', ל"ו, אבל יוסף לא הזכירו.
(1) לפי דעת יוסף ב', קדמוניות" וגם ב', חשמונאים" היה אליקים כ"ג עוד בחיי אנטיוכוס אאופטר. וז"ל חשמו"ב (י"ד, ד'): אליקים שמע כי דימטריוס כבש את הארץ וידע הדבר גם לאליקים אשר היה כהן גדול מלפנים (כי נתמנה עוד מהמלך אנטיוכוס, יוסף ספר י"ב, פ"ט, ס"ו) ויפשע בעבודתו עת המבוכה בארץ, ויבא אל המלך בשנת קנ"א ויבא לו מנחה עטרת זהב אחת וכפות תמרים, ויאמר אליו: ראה גם תפארת אבותי שדרו ממני וידיחו אותי מעבודת הכהונה. אז צוה המלך את נקנור (ולא את בכחידם כמו שיסופר בהשמו"א וביוסף) לתת את משמרת הכהונה לאליקים, אבל נקנור כרת ברית עם יהודה ואז שב אליקים אל דימטריוס לאמור לו כי נקנור מעל בו. ויוסף בספר י"ב, פ"ט, ס"ז, כתב: „אחרי שהרג המלך את מינילאום הקים לכ"ג את אליקים אשר לא היה מזרע הכהונה, על פי עזת ליוזיאש. ואז ראה חוניו בן חוניו השלישי כי המלך נתן לאחר את משמרת כ"ג עזב את ירושלים ונסע למצרים ובנה שם את בית חוניו". ושם פרק י', ס"א, כתב: „אליקים כ"ג נסע אל המלך ושם דבר סרה על כל עם יהודה ובפרט על יהודה ואחיו", ושם ס"ב, כתב: כי בכחידם בא ליהודה עם אליקים בראש, אבל כאשר ראה כי כל העם נגדו, וכי יהודה מושל בעם נסע עזב אל המלך להרג את יהודה. ובפנים הבאתי עב"י חשמו"א. ויוסף ב', קדמוניות" ספר העשרים, פ"י, כתב: כי אליקים היה בן מינילאום, וסתר א"ע מיניה וביה, בכתבו כי לא היה מזרע כהנים גדולים, הלא לפי דבריו, היה מינילאום בן חוניו השלישי.

(2) לא אדע מניין לקח קלונר („הבית השני בגדולתו", עמוד ד) „כי החסידים ישתתפו באובטומניה פנימית נתחברו אליו". הלא רק החסידים התדבקו ביהודה ואחיו, אבל אותם ישתתפו באובטומניה פנימית היו מהמון העם אי"ר לא ישתו ידם עם יהודה.

בכחידם הפקיד את אליקים לכ"ג ושב אל המלך. מיד בעזוב בכחידם את ירושלים, כמו אנשי יהודה וינקמו בכל הפושעים ובכל עוזרי אליקים (חשמ"א א', ז'). אליקים שב אל המלך ויצעק חמס על יהודה, והמלך שלח אז את נקנור. יהודה יצא אליו למלחמה והרג את נקנור ואת אנשיו, ותשקט אז הארץ מעט.

אליקים הלך עוד הפעם להתאונן לפני המלך (חשמ"א, ט', א'), בכחידם בא עוד פעם ונסה להושיבהו על משמרתו. שתי שנים⁽³⁾ אחרי כן צוה אליקים להרוס את החומה התיכונה לדביר הבית אשר הקימו הנביאים לפניו. ויהי בהחלם להרוס ויד ה' נגעה באליקים, ויהי כאלם לא יפתח פיו וימת בצירים וחבלים⁽⁴⁾.

(3) כן הוא בחשמ"א. ומכאן משמע, שכל ימי כהונת אליקים נמשכה רק ב' שנים, כי בחשמ"א ז', א', יאמר: בשנת קנ"א בא אליקים לדימטריוס והוא מנהו לכ"ג, ובשנת קנ"ג בחודש השני מת (חשמ"א ט', נ"ה—ח'). אבל לפי שכתבתי לעיל, כי לפי דברי יוסף וחשמ"ב היה אליקים כ"ג בזמן אנטיוכוס, וא"כ נמשכה כהונתו ד' שנה. וכן כתב יוסף בכפרו "קדמוניות" (י"ב, פ"י, ס"ו), אבל ב"קדמוניות" ספר העשרים, פ"י, כתב כי שמש ג' שנה.

(4) מתי מת אליקים? לפי חשמ"ב, י"ד, מת אחרי מות יהודה המכבי, ולפי יוסף (י"ב, פ"י, ס"ו), מת לפני יהודה המכבי, אחרי מפלת נקנור. ופלא: איך הרהיב אליקים אחרי מפלת נקנור להרוס את החומה בעת שיהודה היה אז השליט הגדול. בכ"ר פס"ה, כ"ב, נזכר יקים איש צדורות בן אחותו של יוסי בן יועזר אשר צוה להרג את דודו, ואחרי כן מת גם הוא. ואמר עליו יוסי בן יועזר כי בשעה קלה קדמוני זה לנ"ע. ואחר נפל על המצאה כי זה הוא אליקים כ"ג, וכולם העתיקו הדברים מבלי לחקור ולדרוש. ובאמת טעות הוא לאמר כי אליקים זה הוא יקים איש צדורות.

פרק שלישי

תקופת החשמונאים. תור הזהב. מלכי ישראל. הכתות בישראל: צדוקים ופרושים. היהודים באירופא ובארץ הרייב. פומפיוס, הורקנוס והורדוס. הכהנים הגדולים.

ברור הוא, כי תור הזהב לישראל בימי בית שני, הוא תור החשמונאים אשר משלו יותר ממאה שנה⁽¹⁾. בני ישראל ראו בפעם הראשונה מיום ששבו מגלות בבל, איש ישראל לובש בגדי מלכות ועטרת זהב על ראשו. גם ראו שקלי קדש בכתב עברית. העם נשתחרר ואין עוד עול זרים על צוארו. גובי מסים לאדונים זרים ספו, והם פטורים להזכיר את שמות מלכים זרים בשטרותיהם וכתביהם, אין עוד פחד נכרים עליהם.

נושאי דגל החרות היו בני המשפחה היקרה, משפחת החשמונאים. מתתיהו מת, ובניו, אשר כולם חרפו נפשם בעד ה' ותורתו וחרות ישראל נהרגו או במלחמה על שדה קטל או על ידי חרב נוכלים, אבל בדמם קנו חרות לישראל.

מתתיהו היה שנה תמימה ראש למפלגה קטנה, ומת בשנת רל"ו לפני חורבן בית שני. בנו יהודה הגדיל לעשות במשך השנים אשר היה ראש לצבא, והוא שלח שני שלוחים לרומא לברות ברית שלום עם הרומאים הלא המה פלמו בן יוחנן, ויהושע בן אלעזר⁽²⁾ ואולי המה הניחו את אבן היסוד לקהלה הראשונה של ישראל באירופא⁽³⁾.

(1) חז"ל בעכו"ז ט', והוא מ"סדר עולם", דכל ימי מלכות חשמונאי ק"ג שנה. והחשבון הזה מדויק מאד, כי בשנת רי"ב לפני חרבן הסירו את עול היונים בשטרות, ובשנת ק"ט לפני חרבן בא הורדוס מרומא בתור מלך ישראל. ועי' רש"י סנהדרין, צ"ז: ד"ה עוד אחת מעט היא, וכו'. "דמלכות ראשונה של מלכות חשמונאי נתקיימה שבעים שנה, ואע"ג דאמרינו ב"סדר עולם" דמלכות בית חשמונאי מאה ושלוש וכו', עיקר כבודם ופארם שלא שלטה בהם אומה, לא נתקיים כל כך" וכו'.

(2) השמ"א ה', כ'.

(3) על פי המקורים אשר אפשר לסמור עליהם, היה הקבוץ הראשון של ישראל באירופא בתחלת ימי חשמונאים. ובזמן שלומית המלכה היתה שם קהלה גדולה (ברכות י"ט, ירושלמי ביצה ב', ז'). ותודוס כנראה היה ראש לישראל ברומא, "והוא הנהיג על אנשי רומא שיהיו אוכלין גדיים מקולסין בלילי פסחים" (לשון הירושלמי שם). גם המה שלחו כסף לירושלים בעד צרכי המקדש, עוד טרם בא קראסוס לירושלים ("קדמוניות" י"ד, פ"י, ס"ח). היהודים ברומא עמדו תמיד לימין אחיהם והשתדלו לטובתם בכל כחם, גם פרו כפעם בפעם את שבויי ירושלים שנמכרו כשוקי ערי איטאליא.

אפשר כי ראשי בני יהודה שלחו יהודים חשובים לרומא להיות להם כפעם בפעם לפה ולמליץ בעיני מושלי רומא, ואולי היה תודוס איש רומא גם כן מאלה השליחים, אבל מדברי חז"ל יש לראות שהיה יליד רומא, כי הם מביאים אותו בשם תודוס איש רומא. וכמו: איש ירושלים, איש צרדה, איש סוכו, אשר הכוונה: יליד ירושלים, יליד צרדה, יליד סוכו, כן גם הוא היה בודאי יליד רומא. ועוד בזמן הבית מצינו קהלות גדולות באימילוס (מילאנו), "מלחמות" ס"ב, פ"ו, וב"קדמוניות" י"ז, פי"ב, וכן באיכרתים (קרעטא, ב"מלחמות" ס"ב, פ"ו, א'), ושם יספר: "כי קם אז איש נוכח נדמה לאלכסנדר בן הורדוס בצלמו ובדמותו, ויאמר לכל כי הוא בן הורדוס המלך, ויהי בבוא הנער המתעה

כאשר נפל יהודה על יד העיר ליש בימי ניסן שנת ר"ל לפני חרבן בית שני, חשבו בית ישראל כי אבדה תקותם. וכי כל הגבורות והמלחמות הרבות אשר נלחמו עלו בתהו, אבל יונתן ואחיו השכילו לעשות וגם הצליחו. יונתן נבחר לנשיא היהודים ולכהן גדול מקוים ממלכי סוריא, ובשנת רכ"ב לבש יונתן את בגדי הכהונה. שמעון אחיו גרש את שארית ההילינים, מרשיעי ברית, ממצודת אקרא. שמעון היה הראשון אשר נשא עטרת זהב על ראשו, ובימיו שנת רי"ב לפני החרבן, חדלו היהודים מלמנות את מספר השנים למלכי יון, ויחלו למנות תאריך חדש⁴), מימי נשיאתו של שמעון חשמונאי. שמעון היה הראשון אשר התיך מטבעות בישראל בימי בית שני. יוחנן הורקנוס בן שמעון גם הוא הגדיל לעשות במלחמות הרבות אשר נלחם. הוא עשה שפטים בהשמונים והרם את בית תפלתם, וגם אל האדומים שם פניו. הוא תיקן תקנות רבות שנזכרות לשבח בחז"ל. ולפי חז"ל, היה הוא הראשון אשר נקרא גם מלך ישראל⁵).

יוחנן היה הראשון בין נשיאי החשמונאים שמת על מטתו בביתו, וסביב מטתו ראה את מחמדי נפשו, אשר לא זכה כזאת אף אחד מנשיאי החשמונאים עד יוחנן. בכל זאת היה הוא האומלל מכל בית אביו במותו, כי המה השאירו אחריהם בנים שהלכו בדרכיהם, אבל הוא, כמעט ברגע שהוציאו אותו אל מקום מנוחת עולמים, והנה גלתה מנוחה מביתו. יהודה ארוסתבול

ההוא בקהלות ישראל באירופא במילאנו ובאיכרתים, ובפיטאלו שמחו כל היהודים היושבים שם, ונשאוהו במשאות ומתנות יקרות. גם בתולדותיו יספר יוסף: „אחרי כן לקחתי אשה חדשה מאיקרעטא, אשר אבותיה היו משועי המחוז ההוא ומאציליו". וכן גם כאמור בפיטאלו, ונזכר גם בספרי פ' עקב: מעשה בר"ג וראב"ע ור"י ור"ע שהלכו לרומא, ושמעו קול המיה של רומי מפטילין עד ק"כ מיל. וכן יזכיר יוסף בספרו „חיי יוסף", אחרי ספרו את הנס שקרה לו בשעה שנצל מהאניה אשר צללה כעופרת במים אדירים, יוסף: „בעלותי היבשה שמתי פעמי לעיר דקארכיא והרומאים יקראו לה פטאלא, ושם באתי במסורת ברית הירידות עם איש יהודי". מקום היבשה אשר יזכיר יוסף, הוא בלי ספק העיר ברינדיזי, פרנרסין בלשון המשנה (עירובין פ"ד, א').

היהודים ברומא התאספו מדי שבת בשבתו להתפלל לפני ה' („מלאכות" לפילון). בסוף זמן הכית השני התרבו בני ישראל ברומא, וכמה שלוחי ישראל מיהודה באו לפני מושלי רומא לצעוק חמס על נציגי רומא ביהודה. גם כהנים גדולים באו, ובני ישראל ברומא עמדו בכל עת לימינם בעצה ובכסף. אחרי כן מצינו חכמי ישראל שהרביצו שם תורה כר' מתאי בן חרש (סנהדרין ל"ב). וחכמי ישראל בשעה שהלכו להשתדל בעד אחיהם אצל שרי רומא, הורו שם תורה, כדמצינו בנדה נ"ח: אמר ראב"י: דבר זה הוריתי בעיר רומי לאסור. גם ספרו מה שראו מכלי הקדש ברומא (ראה יומא נ"ז; שבת ס"ג; ירושלמי יומא פ"ה, ה"ד). ואת הפרוכת, הציץ, ויתוש של טיטוס (ראה גיטין נ"ז, ויק"ר פכ"ב. ופלא כי בויק"ר העיר ראב"י שראה את היתוש, ובגיטין נ"ז, יספר ר' פנחס בן ערובא). גם קבלו לרב את יהודה בן טיטוס (בכורים פ"ג, ג'). השרשים הללו אשר נטעו בני ארץ ישראל באירופא לא נתנו פרי, עברו שנים ואין קול חיים שם, בכל זכותה להיות המרכז התרבותי אחר חורבן הבית.

(4) ואחרי כן נתבטל המנהג הזה (ר"ה י"ח; מג"ת ז').

(5) בקידושין ס"ו: „שאלו לו „רב לך כתר מלכות". ולפי יוסף ב„קדמוניות" סי"ג, פ"א, ס"א, היה ארוסתבול המלך הראשון, ולפי סטראבו היה אלכסנדר המלך הראשון לישראל. ויש ראיה כי על המטבעות שהתיכו נמצא התואר מלך רק על מטבעותיו של אלכסנדר, בשעה שעל מטבעותיו של יוחנן כ"ג חרות „כהן גדול וחבר היהודים". וכן לא נזכר התואר מלך על המטבעות של בנו יהודה ארוסתבול. אבל גרץ בח"ג לספרו, הוצאה רביעית, כס"ז ז', בסו"ס, כתב: כי בספר חשמונאים בערבית, נזכר יוחנן בשם מלך ישראל.

אשר אותו שם יוחנן לכהן תחתיו, עבר על מצות אביו אשר צוה כי אשתו תנהל את הממשלה, ולקח אותה עם בניה ויסגור אותם בבית הכלא והמיתה ברעב, וישם כתר מלכות בראשו. אבל ימיו היו מעטים ורעים, הוא מלך רק שנה אחת, ומת בשנת קע"ה לפני חרבן בית שני. אחריו מלך אחיו אלכסנדר ינאי. הוא שמש זמן רב בכהונה ובמלכות, אבל כל ימיו עברו עליו במלחמות וריב. היהודים שנאו אותו שנאת מות, וגם הוא שלם להם בשנאה ורדף מאד את הפרושים. אבל בסוף ימיו עלתה להמלכה שלומית בת שטח, אחות שמעון בן שטח, להרגיע את רוחו, ובהשפעתה חדל להציק להפרושים. הוא התחיל לקרב את גיסו שמעון בן שטח. הפרושים שברחו מירושלים מפני פחד חרבו הקשה, שבו לביתם. אחרי מותו, מלכה אשתו שלומית בת שטח.

שלומית היתה אשה גדולה, ותשים את לבה להרים את קרן ממלכת עמה. „היא היתה טובת לבב ונפש עדינה. רוחה נאמנה את תורת ה' וכל מעשיה באמונה. היהודים שמחו מאד בשבתה על כסא המלוכה, והיא משלה ביראת ה' ובחכמה ודעת. והסירה מפקודתם את כל האנשים אשר לא הלכו בתורת ה' על פי הליכות הפרושים. את הורקנוס בנה הבכור הקימה לכהן גדול, ותשים את הפרושים לשליטים, כי מפלגת הפרושים היתה הנכבדה בעיני כל היהודים בגלל צדקתם ואמונתם“⁽⁶⁾.

אחרי מותה פרץ ריב אחים בין שני בניה הורקנוס וארוסתובלוס, בגלל כתר הכהונה וכתר המלכות. ואם כי השלימו ביניהם לזמן מה, אבל אחרי שלש שנים התלקחה מלחמה עזה ביניהם, ובחז"ל⁽⁷⁾ נמצאים זכרונות עצובים מאד מהימים ההם. גם ההיסטוריון יוסף בן מתתיהו, הרבה לתאר את הצרות שריב זה הביא על ישראל⁽⁸⁾.

והמהומות גדלו מיום ליום, עד כי שניהם פנו אל פומפיוס שר צבא רומא, והוא בא ירושלימה לכבשה. אנשי ארוסתובלוס ירו מעל החומה זקים וחצימות על ראש הרומאים, עד כי כמעט נואש פומפיוס ללכוד את הר הבית. אך באחרונה החליף כח ויבצע את מעשהו, כי הוא התבונן כי היהודים הנסגרים שומרים את השבת ולא יעשו בו מלאכה גם בעת צרה ומצוקה כזאת⁽⁹⁾, אז התנפל עליהם ביום השבת וחפצו הצליח בידו לנצח אותם. כי כאמור לא נלחמו היהודים באויביהם ביום השבת, ולא עמדו נגדם בלתי אם להציל את נפשם מחרב רעה, אך לא למלט את מצודתם⁽¹⁰⁾.

(6) יוסף ב„מלחמות“ ריש פ"ה לספר ראשון.

(7) סוטה מ"ט, מנחות ס"ד.

(8) „קדמוניות“ ספר י"ד, פ"ב ס"א: „היה אז בירושלים אחד מגדולי הצדיקים בשמו חוני המעגל, ואנשי הצבא אשר בחיל הורקנוס, שמו את פניהם אליו כי יתפלל בעדם כי יתן ה' בידיהם את ארוסתובלוס ואת אנשיו הנצורים במקדש. אבל חוני המעגל הצדיק לא רצה לבקש רעה על אחיו ויתחבא. ויתפשוהו הצרים ויביאוהו אל המחנה ויכבדו את ידם עליו להתפלל, אבל הוא מיאן עוד הפעם, אז קמו עליו וימיתוהו.“

(9) יוסף ב„מלחמות“ ס"א, פ"ו.

(10) „מלחמות“ ספר ראשון, פ"ו, סימן ב'—ג'.

פומפיוס השתומם מאד על אומץ לב היהודים, וביחוד על עוזו אמונתם לאלהיהם, כי בתוך רבבות חצי מות המעופפים עליהם, לא חדלו מעבודת הקדש אף רגע קטן, והקריבו את קרבנותיהם מדי יום ביומו והעלו את עולותיהם ככל חקי התורה, כאלו שלות השקט בעיר. גם אחרי אשר נפל המקדש ביד צר לא חדלו מעבודת קדשם. אף כי נשפכו דמיהם כמים וינהרו כנהרות סביבות המזבח, והכהנים אשר עין בעין ראו את המות, לא רגזו ולא הלן, ובתוך רבבות להבות חרבות שלופות הקריבו את קרבנותיהם ויקטרו את קטורת הסמים, עד כי נפלו לפי חרב ודמיהם התערבו בדם זבחיהם, ואז באו אחרים תחתיהם למלא את מקומותיהם. ואם כי היתה אז עת צרה ליהודים, בכ"ז לא התאבלו העם על ההרג הרב כאשר התאבלו על אשר באו זרים אל קודש הקדשים, אשר עד העת ההיא לא שופתו עין אדם מיום אנטיוכוס הרשע.

פומפיוס שם מס על ארץ יהודה, וישראל חדל להיות עם עומד ברשות עצמו. עוד לא מלאו מאה שנה מיום שהחשמונאים שברו את מטות עול זרים מעל צואריהם, הביאו בני בניהם את עמם בעול אדונים קשים, בשנת קל"ג לפני חורבן בית שני.

המושל הראשון ביהודה מהרומאים היה סקוירוס שר ארם, ומשנהו גביוס. גביוס שנה את פני הממשלה הראשונה ביהודה⁽¹⁾, כי חכמי הסנהדרין היושבים בלשכת הגזית, היו המחקוקים בעם ועל פיהם היתה כל הנהגת המדינה, ועבודת אלקים. גביוס הדיחם ממשמרתם, והעמיד תחתיהם המשה סנהדרין קטנים ויושיבם בחמש ערים: ירושלים, יריחו, גדרה, חמת, וציפורי. ויחלק את הארץ לחמשה מחוזות וכל מחוז היה כמדינה בפני עצמה בלי כל קשר ביניהן, כי הסנהדרין לא שלטו רק על המחוז אשר הפקדו שם. בני ארוסתובל נסו כפעם בפעם לשבור עול רומא מעל צואר ישראל, אבל בכל פעם נשתה גבורתם, ואנטיפטר נעשה לפחה בארץ יהודה.

הורקנוס בקוצר דעתו ורפיון רוחו, הרבה פרעות בארצו בטוב לבו יותר מאשר ישחית מלך עריץ בהות לבו. הוא בעצמו מסר את ארצו לשד משחית, להורדוס בן אנטיפטר האדומי, שהראה בכל עת את שנאתו העזה לבני ישראל. אמנם זרחה פעם שמש צדקה למשפחת החשמונאים, כי הפרסים אשר פליטי רומא שנפלטו מחרב קיסר רומא הסיתום לתגר מלחמה עם מושלי רומא, והמה הצליחו מקודם ועשו חיל, והם הושיעו לאנטיגונוס בן ארוסתובל להושיבו על כסא ממלכת יהודה, ואז היתה שעת הכושר האחרונה להורקנוס לכרות ברית שלום עם בן אחיו, להושיעהו ולגרש את העבד האדומי, אבל הוא לא עשה כן, ולו עשה כן, מי יודע אם לא הצליחה יהודה לגבור אז על שונאיה בעזרת הפרססים ולבער את האדומים מארצה.

הורדוס יצא עליו למלחמה, והביא שוב את הרומיים לעזור לו, וכך נכבתה שלהבת תקותם האחרונה לראות בן חשמונאי יושב על כסא המלוכה.

„מי בכם אשר לא ידע — שאל יוסף¹²) בן מתתיהו — אחרית אנטיגונוס בן ארוסתובלוס? הן כולכם ידעתם כי בימי מלכותו, פקד ה' שנית את עון יושבי הארץ הזאת, וימכרם ביד אדונים קשים, ומלך עז משל בם. כי הורדוס בן אנטיפטר הביא את סוסיוס, וסוסיוס את הרומאים על ארצנו ועל עיר מעוזנו. ששה חדשים צרו על ירושלים, ולאחרונה נפלה העיר בידם בעון יושביה, ותהי לבז ולמשסה ביד הרומאים". ברגעו האחרון בעת אשר הורדוס הניף עליו חרבו אולי הבין הורקנוס בשגיאתו הגדולה, אולי חשב אז: סו"ס בעת שאנטיגונוס גבר עליו והפרסים אמרו להרג אותו ואז רק נשך את אזנו בשיניו, והורדוס אשר הורקנוס מסר בידו את כל אשרו ומלכותו, הניף עליו חרבו. אולי חשב אז הורקנוס בלבו „חבל שמעיה¹³) ראש הסנהדרין, שלא שמעתי בקולך, אתה נבאת אז שהורדוס יהיה המלאך המשחית שלי ואנכי לא האמנתי אז לדברך, אבל עתה ראה אראה עד כמה צדקת בדברך, בעיניך הטהורות היטבת לראות את העתיד יותר ממני".

(12) „מלחמות" ספר חמישי, פ"ט, ס"ד.

(13) ב„קדמוניות" ספר י"ד, פ"ט, ס"ד: „כאשר בא הורדוס לפני הסנהדרין ובני חילו שומרי ראשו עטרו אותו ויעמדו מזוינים להגן עליו, נבהלו מפניו כל אלה אשר עליהם היה החוב להציע דבריהם לפני הסנהדרין ויחשו ולא דברו מאומה, ובכל הבית שררה דומיה. במעמד כזה קם ממקומו הצדיק והישר המורם מעל כל יראת אנשים שמעאוס, וידבר דבריו לאמור: מעולם לא ראיתי איש כזה, מלך ושופטים! וגם אתם כמדומה לי לא ראיתם שיופיע נאשם לפני שופטים במעמד כזה, כי מי הוא אשר יבוא כן לפני שופטים? בנוהג שבעולם מי אשר יבוא לפני שופטים יבא בלבושים שחורים, וראשו כפוף, ושערותיו פרוצות כדי לעורר רחמים. אבל ידידנו הורדוס אשר יאשימו אותו כי רצח אנשים, בא לפנינו בלבושי ארגמן ובני חיל עוטרים אותו כדי לנקום בנו, אם נאשימו אותו. אנכי אינני מאשים את הורדוס כי יקרו לו חיוו מתורתנו, אבל את המלך הנני מאשים, כי יחריש ולא ידבר, ואתם שופטים השכחתם כי אלקים נצב בעדתנו? ואתם, אם רוצים אתם לפטור את הורדוס כדי לחנוף למלך, יבא יום והורדוס בעצמו ינקם בכם וגם בהמלך". את הדברים האלה דבר שמעאוס, וכן היה. כי הורדוס הרג אחרי כן את הסנהדרין וגם את הורקנוס, ורק את שמעאוס לא נגע לרעה, כי אותו כבד מאד בעבור צדקתו, וגם בעבור כי הוא יעץ אחרי כן בעת הורדוס עמד לפני שיערי ירושלים בלחמו את אנטיגונוס, לפתוח את שיערי ירושלים בעדו.

וחכמי ישראל נבוכו, ולא ידעו מי הוא שמעאוס זה? או שמעיה חברו של אבטליון, או שמאי חברו של הלל שבהרו אותו אח"כ לאב"ד. רוב חכמינו יהליטו כי פה הכוונה על שמעיה, כי בימים ההם היו שמעיה ואבטליון ראשי חכמי ישראל, עכ"ל אפשר לומר כי משמאי ידבר פה, אם כי נבחר לאב"ד בימי הלל, עכ"ל יוכל היות שהיה אז אחד מחברי הסנהדרין, ואולי הצעיר שבכולם, כי בד"נ מתחילין מן הצד. אבל לפי דברי יוסף ב„קדמוניות" ספר ט"ו, פ"א, ס"א, שכתב שם: כי „בעת שכבש הורדוס עם סאסיוס את ירושלים קרב מאד את האנשים שעמדו לימינו ואת שונאיו רדף מאד וביותר קרב את פאלליא ואת תלמידו שמעאוס, לפי שהמה יעצו את העם לשבות מריב ומלחמה את הורדוס ולפתוח לו את שיערי העיר". מזה משמע שהכוונה על שמעיה ואבטליון. ומה שקרא יוסף את שמעיה תלמידו של אבטליון (פאלליא), יוכל היות כי טעות בפיו. ולפי דברי חז"ל שאמרו כי הלל התחיל בנשיאתו מאה שנה לפני החורבן, היינו בשנת תשע למלכותו של הורדוס, משמע ג"כ כי פה הכוונה על שמעיה ואבטליון. כי לפי חשבון חז"ל, מוכרחים אנו להחליט שבשעה שעמד הורדוס לפני שיערי ירושלים וחכמי ישראל פאלליא ושמעאוס יעצו את העם לפתוח את שיערי ירושלים לפניו, היה אז הלל עוד בארץ בבל, כי הלל נתמנה לנשיא בחורש ניסן בעת שבא מבבל, ושום איש לא ידע אותו אז. ובודאי לא נתן עצה לפתוח השערים לפני הורדוס. ואפילו אם יעץ כזאת, גם אז לא היה איש מקשיב לעצתו, (ראה לעיל בפ"א מאמר „השפעת המקדש על הגולה"). ובפרט, כאמור, נתמנה הלל בשנה התשיעית למלכותו של הורדוס, וממילא הכוונה פה רק על שמעיה ואבטליון, וממילא זה שיעץ לפתוח להורדוס את שיערי ירושלים, הוא הוא שדבר קשות לפני המלך והשופטים בעת שעמד הורדוס לרדף לפניו, כמפורש ביוסף בספר ט"ו הנזכר, והוא שמעיה חברו של

כן הניף העבד הזה את חרבו על כל שארית בני חשמונאי, ויבערם מן הארץ. תקופת הזהב של החשמונאים פסקה. הימים הטובים לישראל חלפו והתחילה תקופה חדשה, "תקופת ימי הורדוס וביתו ונציבי רומא".

סך הכל של הנשיאים מבית החשמונאים:

- (1) מתתיהו, שר למפלגה קטנה.....שנה אחת—מת בשנת רל"ז לפני חב"ש
- (2) יהודה, שר הצבא.....שבע שנה—מת בשנת ר"ל לפני חב"ש
- (3) יונתן, כ"ג¹⁴ ונשיא.....תשע שנה—מת בשנת רי"ג לפני חב"ש
- (4) שמעון, כ"ג ונשיא.....שמונה שנה—מת בשנת ר"ה לפני חב"ש
- (5) יוחנן הורקנוס, כ"ג ומלך(?)..שלוש שנה—מת בשנת קע"ה לפני חב"ש
- (6) ארוסתבול, כ"ג ומלך.....שנה אחת—מת בשנת קע"ד לפני חב"ש
- (7) אלכסנדר ינאי, כ"ג ומלך..שבע ועשרים שנה—מת בש' קמ"ז לפני חב"ש
- (8) הורקנוס, כ"ג.....תשע שנה—מת בשנת ק' לפני חב"ש
- (9) ארוסתבול, כ"ג ומלך....ג' שנה וג' חדשים—מת בשנת קי"ט לפני חב"ש
- (8) הורקנוס, בפעם השנית.....כ"ד שנה—מת בשנת ק' לפני חב"ש
- (10) אנטיגונוס בן ארוסתבול, כ"ג ומלך ג' שנה—מת בשנת ק"ח לפני חב"ש

*

*

*

גם נשאר בידינו זכרונות מכאיבים מאד מהתקופה הזאת. כאשר נשבתה המלחמה מבחוץ, פרצה מלחמה בפנים; בימי התקופה הזאת רבו הפרצות מאד, לישראל עמדו שוב בנים ממרים אשר אמרו לקעקע את התורה המסורה, הם בני מפלגת הצדוקים.

הצדוקים, אם כי מספרם לא רב היה, בכ"ז פחדו היראים מהשפעתם, כי היו ביניהם גבורי העם, עשירים וחשובים, וגם כהנים, אשר ברובם הכחישו ביסודי אמונתנו, כחשו בתחית המתים, בשכר ועונש, ובעיקרים רבים מתורה שבע"פ.

אבטליון. וא"ת הכוונה שמאי עם אבטליון, אבל גם זה אינו מניח את הדעת, כי שמאי לא היה מפורסם אז, ולפי זה לא מינוהו לנשיא אחרי מות אבטליון ולא אחרי מות שמעיה. רק לקחו את בני בתירה שהיו במקום נשיאים, ומעולם לא נזכר שמאי ביחד עם אבטליון. ולפי זה מה שספרו חז"ל כיומא ע"א: "מעשה בכ"ג שיצא מבית המקדש והוא אזלי כולי עלמא בתריה, כיון דחזינהו לשמעיה ואבטליון שבקוהו לדידיה ואזלי בתר שמעיה ואבטליון, לכופ אתו שמעיה ואבטליון לאיפטורי מיניה רב"ג, אמר להון: ייתין בני עממין לשלום. אמרו ליה: ייתין בני עממין לשלום דעבדין עובדא דאהרן הכהן ולא ייתין בר אהרן לשלום דלא עביר עובדא דאהרן". הכוונה על הורקנוס כ"ג שהיטב חרו להם שהורקנוס הציל את הורדוס ממיתה ויעצו לו לנזק מירושלים.

אבל גם את הלל ושמאי יזכיר יוסף בסיפרו ט"ו, פ"י, ס"ד: זאת היתה בשנת שבע עשרה למלכותו, ואז הוציא פקודה כי העם ישבע לו שבועת אמונים, וכל הממאן להשבע יסר באכזריות חמה, ואז מחל על השבועה את ראשי הפרושים, את הלל ואת שמאי, לפי שאת הלל כבר מאד ולכבודו מחל גם לשמאי ולנדולי תלמידיהם. (ופה לא זכר יוסף שהמה פתחו לו שערי ירושלים, כי באמת המה לא עשו זאת, רק שמעיה ואבטליון).

(14) יוסף ב"קדמוניות" ס"ב, פ"י: "אחרי מות אליקים, עברו ז' שנה בלי כ"ג". וראה בערכו, מה שכתבתי בזה.

הרבה מחכמי ישראל וחכמי אומות העולם, עמלו לברר מתי נוסדה המפלגה הזאת ומי היה מוסדה, כי לא הסתפקו במאמר חז"ל באבות דר"נ פ"ה, ב', שבו יסופר כי ל"אנטיגנוס איש סוכו היה שני תלמידים שהיו שונים בדבריו, והיו שונים לתלמידיהם ותלמידי תלמידיהם, דברי אנטיגנוס הנשנה באבות: אל תהיו כעבדים המשמשמין את הרב על מנת לקבל פרס, אלא הוו כעבדים המשמשמין את הרב שלא על מנת לקבל פרס, עמדו ודקדקו אחריהן, ואמרו: מה ראו אבותינו לאמר דבר זה, אפשר שיעשה פועל מלאכה כל היום ולא יטול שכרו ערבית, אלא אילו היו יודעין אבותינו שיש עולם אחר ויש תחית המתים לא היו אומרים כך. עמדו ופרשו עצמן מן התורה, ונפרצו מהן שתי פרצות: צדוקין ובייתוסין; צדוקין על שם צדוק ובייתוסין על שם בייתוס".

כמה מחכמי ישראל וכן גם מחכמי אוה"ע, לא מצאו במאמר הזה יסוד מספיק והמציאו סברות שונות וטעמים מטעמים שונים. אחד מחכמי אוה"ע, איפפאניאו, יאמר כי לא צדוק היה הראש שלהם (מניין לו זאת? ומדוע לא?), רק קבוצת אנשים שנועדו וקראו לעצמם בשם צדוקים בחשבם את עצמם לרודפי צדק.

החכם גייגער יאמר⁽¹⁵⁾: „הצדוקים הם היו נשיאי העדה, ממשפחת צדוק הכהן אשר היתה לראש בימי מלכי יהודה. וגם אחרי כן, כאשר שבו מגלות בבל אל ארצם, היו הם לראשי העדה, והראשון היה יהושע בן יהוצרק כה"ג. ונלוו אליהם כל חורי וסגני יהודה ממשפחת זרובבל וכל קציני העם ונקראו על שם המשפחה השוררת, צדוקים. והחשמונאים רחפו את הצדוקים, הכהנים הגדולים מבני צדוק, ולקחו בעזרת הפרושים את הממשלה בידם, אבל חנפו גם להם, ובהפרץ הריב בין הצדוקים ובין הפרושים, לא ידעו מה לעשות".

החכם ווייס יחזיק בשיטת גייגער ויברר דבריו, ואלה הדברים אשר העלה: „הן אמנם כי אפשר מאד שבעצם וראשונה לא היו פרוד כתות, רק היו יסוד המחלוקה קנאת איש מרעהו, וזה כי כבר מאז ומקדם היתה הכהונה הגדולה נשמרת לכהנים הלויים בני צדוק, וגם יאתה להם, כי בכל עת שמרו דרך ה' וכתעות ישראל מעל ה', הם שמרו משמרת פקודתם (יחזקאל מ"ד, ט"ו). ואם נתבונן בשלשלת הכהנים הגדולים מתחלת בית שני עד ימי אנטיוכוס אפיפנוס, נמצא כי כולם היו מבני צדוק. אך מימי אנטיוכוס לא נשמרה עוד השלשלת הזו. חונו הרביעי אשר נקרא גם כן מינילאוס⁽¹⁶⁾, לא היה יותר ממשפחת צדוק, ועלה לכהונה גדולה, ואולי אליקים גם כן לא היה ממשפחת צדוק. ואחרי כן הוסבה הכהונה הגדולה למשפחת החשמונאים, וגם הם לא היו ממשפחת צדוק. וחלופ כזה להרס חס ומנהג ישן נושן ודאי

(15) בספרו „אורשריפט“, ובמאמרים רבים בעתוננו „ידישע צייטשריפט“, ובספרו „דאס יודענטום אין זיינע נעשיכטע“, „החלוצ“, תרכ"ב, ועוד בש"מ.

(16) תרתי דסתרי אהדדי: אם היה שמו חוניו, אז הלא היה בנו של שמעון כ"ג, ואם לא היה ממשפחת צדוק, אז לא היה שמו חוניו.

שהי' יכול להיות סבה לחלוקי הדעות והלבבות, וע"כ אפשר מאד שמעת שהכהנים בני צדוק נדחו מכהונה גדולה גם אז החלה לצמוח כת שקראה עצמה צדוקים, על שם ראש בית אבותם צדוק".

בדעה זו החזיקו חכמים רבים, אבל לפלא שלא הרגישו בטעותם הגדולה של גייגער ועוזריו: (א) אם בני צדוק ראו כאליקים ובמינילאום שונאיהם ומשיגי גבוליהם, מדוע לא השתתפו עם עדת החסידים והיראים ולעשות אנודה אחת להעבירם? (ב) איך אפשר שהיו מתומכי בית חשמונאי, הלא המה היו גוזלי נחלתם? (ג) איך אפשר להבין שמלכי בית חשמונאי נעשו צדוקים, הלא אז עליהם לעזוב משמרתם וכהונתם ולמסרם לצדוקים, כי עי"ז נפלגו מעדת ישראל? (ד) ואיך לא תמכו הצדוקים את הפרושים בעת שהמה אמרו לינאי המלך: „רב לך כתר מלכות, הנח כתר כהונה“, הלא אלה הם הדברים אשר המה קראו ושנו מאה פעמים, כי באו זרים וחללו את כבודם והכו להעת אשר העם יראו את המעות שעשו עמהם, וכעת אשר הגיעה העת הגדולה שאמרו למלך: הנה כתר כהונה, הלא היו עליהם להתחבר עמהם להציל את הגולה מיד המלך?¹⁷

(ה) עוד קשה: מדוע הזכירו חז"ל את שם המשפחה הזאת לגנאי, בעת שהמה ייחסו את עצמם לנכדי צדוק ובניו, אשר היו הראשונים לכל דבר שבקדושה? גם ו) מדוע לא נזכרה המשפחה הזאת בספרי המכביים ובספרו של ידיריה האלכסנדרוני, וכן לא הזכיר אותם יוסף הכהן, ואם-כי היו ממשפחה מיוחדת בישראל, ובכל זאת לא זכר אף פעם אחת את המשפחה הזאת, בתור אנודה או כתר?¹⁸

גם מה שכתב גייגער, כי גם השם של הפרושים נזכר בתנ"ך והוא בעזרא ו', כ"א: „ויאכלו בני ישראל השבים מהגולה, וכל הנבדל מטמאת גויי הארץ אליהם לדרוש לה' אלקי ישראל“, ועי"ז אומר גייגער, כי הנבדל ונבדלים, הכוונה על הפרושים. מדוע לא מצאו חן בעיניו דברי חז"ל, בקידושין ע', כי שם הכוונה על הגרים שעלו ליהודה, אשר גם יוסף מביא כן, וכן במתניתין ריש פ"ד דקידושין.

החכם גרץ יחדש חידושים מדנפשיה, ויאמר כי הצדוקים היו מחורי הארץ גבורי החיל והפרתמים, אשר לעיקר לקחו להם אהבת ארץ מולדתם ונתנו לבם על קיום האומה, והם היו בני בריתם של החשמונאים. מניין לו זאת?

17) כל מה שכתב גייגער בזה, טעה. כן מה שכתב להוכיח כי הצדוקים עמדו לימין הורדוס והתאמצו להוכיח כי לו משפט המלוכה עפ"י ירושה וע"כ יצאו לריב עם הפרושים כי תירש הבת עם בת הבן, וא"כ היתה לאלכסנדריוס אם מרים אשת הורדוס, משפט הנחלה ותעבר הנחלה אל מרים בתה וממנה להורדוס בעלה. ועוד אשר כמעט בכל מחלוקתיהם, רצה גייגער להעמידם כוונה זו, כי הצדוקים היו מתומכי הורדוס, והפרושים לחמו בכל עוז נגדם. כל הדברים הללו אינם אלא דברי חלומות, כי הורדוס לא מנה אף כ"נ אחד ממשפחת צדוק, והלל הלא היה מראשי הפרושים ואותו מינה לנשיא וכבדו בכל עת. ובכלל, לא מצינו בשום מקום שהורדוס היה ממכבדי הצדוקים.

18) עי' ב„מאגאזין פיר וויסענשאפט דעם יודענטומס“, שנת 1882, במאמרו של באנעט.

לפי דעת רבים, הצדוקים הם הם המתיונים¹⁹ שעוד לפני זמן החשמונאים רצו להשריש תורת יון ביהודה, ולפני המלחמה של מתתיהו ובניו הראו את פרצופם הנאמן והיו למתיונים גמורים, ורק אחרי המלחמה, כשראו את נצחון היהודים על היונים, שנו פניהם והתחילו להקרא בשם צדוקים. גם סברה זו אי אפשר לקבל, כי מתעוררת השאלה: מדוע לא זכרו חז"ל את עונם אף פעם אחת: „הלא צוררים הייתם מעולם“, אתם הבאתם את אנטיוכוס ואתם החרבתם את הארץ?

הח' הלוי בספרו „דורות הראשונים" ח"א, כרך ג', דף 357, כתב: „בניהם של המתיונים היו הצדוקים, דור חדש אשר לא לבד שלא ידעו את התורה, כי אם שגם לא ראו אותה מימיהם, אחרי אשר שרפו אותה המתיונים, וכעת קם דור חדש אשר לא ידעו מאומה, כי אבותיהם לא למדו אותם. ובכן תלמי חתן שמעון כ"ג בעת שהרג את חותנו (ראה בערכו), סמך על מרשיעי ברית מלפנים, התקיפים הגדולים והאדירים אשר ידע אותם היטב כי אף אשר היו עתה למנוצחים ונשאו בשרם בשניהם, אבל כדובים אורבים יביטו אל טרף ויקוו ליום אשר תשחק להם השעה להשיב ממשלת הארץ לידם, ומהם קוה כי במות שמעון כ"ג יקומו עתה כאיש אחד, וכי כבר היו דברו אתם לפני זה."

ושם בספרו, דף 546, יאמר: „עוד כל היונים נקראו כולם בשם מתיונים, וכאשר נגרשו היונים מהארץ, ובני יהודה היו לממשלה בפני עצמם נקראו מאז והלאה בשם צדוקים. אבל כל יסודם, כל ענינם וכל דרכם נשאר גם אז את אשר היה לפני זה, ותהי ידם נגד כל העם עד אשר שבו בני יהודה ויאבדו את ממשלתם לעצמם ויבואו תחת עול הרומיים, אז עברו ובטלו, ויהיו כלא היו."

ופלא על חכם מובהק כמחו ליסד בנין רעוע כזה, ואיך לא הרגיש בקושי שבדבר כי איך אפשר שיוחנן כ"ג כרת ברית עם רוצחי אביו? סו"ם מספרם לא רב היה, והלא בעת שיוחנן שב ירושלימה צריך היה לעקרום לגמרי ולכלותם, ואיך אפשר ששכח כ"ז ונספח לחבורתם? ואם גם נניח שהשערתו נכונה, והיא שהצדוקים היו יוצאי יריכם של ההילניסטים, גם אז השאלה במקומה עומדת: איך לא עקר אותם יונתן משרשם?

החכם פירסט בספרו „קורות הקראים" (לייפציג, תרכ"ב) ועוד חכמים (קראכמאל, עוואלד), יאמרו: „כי שם צדוק הוא שם גנאי ושנאה, לפי שקראו עצמם, צדיק צדיקים. וחכמינו שינו את שמם לצדוק ונימוקם הוא, כי הלא

19) הח' שירער יאמר: „המתנגדים הקיצונים לפרושים היו אז אוהבי דרכי היונים, אלה אשר רצו והסכימו לכל מעשי אנטיוכוס עפיפינוס לא לבד בסדרי המדינה כי אם גם רצו לפתוח את כל השערים ולקבל גם את כל דרכי אמונת היונים, דרכם של המתיונים זו אשר ביותר קננה בתוד הכהנים הוסרה כמטאטא המכביים, וקולות כאלה לא היה אפשר להשמיע עוד. אבל היסוד וכל שורש דרכם מאז נשאר את אשר היה וכלפני זה, גם אחר זה. וכמאז כן גם עתה, היו לבבם רק לעניני העולם ויהיו רחוקים מכל הרגשת הדת. על יסוד משה נתרצו לעמוד (מדוע?) אבל כל מה שהוא יותר מדברים ככתבו, דחו מאליהם כנאון של ברירות, כל מחשבותיהם ומעשיהם היו רק בנוגע להחזק ולעולם הזה, ולא הימים הבאים."

לא נזכר בשום מקום בחז"ל השם בתור מיסד, וכן כמעט שלא נזכר בחז"ל יסודות מחלוקתם, כי כפרו בתחית המתים, ובשכר ועונש". אבל גם השערותיהם אין להן שום יסוד ותלויות הן על בלימה. הלא נזכר באבות דר"נ שכפרו בשכר ועונש, ובספרו של יוסף נזכר כ"פ כי עיקר תורת צדוקים היתה כי אין שכר ועונש⁽²⁰⁾.

החכם יעב"ץ בספרו „תולדות ישראל" ח"ד, דף 157, יאמר: „הצדוקים לא נבדלו מן ההילנים במשכיות לבבם ובמשא נפשם, כי אם בדבר האחד הזה, כי ההילנים אמרו למחות כל שם ושאר מתורת ישראל, ולהפוך את העם ליונים גמורים לכל חקותיהם ומשפטיהם. והצדוקים מהיות כהנים רבים בתוכם, אשר עבודת בית ה' היתה מקור מחיתם אמרו: להותיר שריד לתורת אבותם, אך גם ידם היתה נכונה עם ההילנים לבלתי תת לתורה הזאת למשול ברוח העם בבתיים ובעדתם".

ומה שנראה לי בזה, הן מעולם תמהתי: מדוע לא העיר וחקר אף אחד מחכמינו אם היתה איזו התקשרות בין הצדוקים ובין השמרונים? סוף סוף אנו רואים כי תורה אחת היתה להם, תורתם של הצדוקים עולה בד בבד עם תורת השמרונים. הצדוקים האמינו במה שהאמינו השמרונים, והשמרונים לא האמינו במה שלא האמינו הצדוקים. שוים היו בדעותיהם. על כן חושב אני כי תורת הצדוקים באה מהשמרונים, ומיום שלקח בן יודע הכה"ג את את סנבלט החרני, אחד מגדולי השמרונים, לאשה, מאז התפשטה שיטתם בין ישראל, וממילא אין אנו צריכים לשום תיקון בחז"ל אשר החליפו פעם שם צדוקים לכותים, כי באמת תורה אחת להם וממקור אחד יצאה.

הצדוקי הראשון על אדמת יהודה היה לפי זה בן יודע הכתן הגדול⁽²¹⁾ ואולי היה שמו צדוק, ועל ידי זה אנו מבינים פרק נכבד בתולדות ישראל. הן יוסף בן מתתיהו יספר⁽²²⁾ כי יונתן כהן גדול אשר היה לפי זה אחי הצדוקי הנ"ל, בשעה ששימש בעבודה אירע מאורע נורא בבית המקדש כי אחיו הצדוקי אשר היה ידיד לבאגסוס שר צבא סוריא, ואשר ידידו באגסוס הבטיחו לעזור לו, למסור לידו את משרת כהונה גדולה. וצדוקי זה דמה כי כבר הוא

(20) יוסף בן מתתיהו אשר היה בסוף בית שני והכירם היטב יאמר ב„קדמוניות" ספר י"ח, פ"א, ס"ד: „תורת הצדוקים כי הנשמה והגוף ימותו יחדו, ולא יכירו תורה אחרת, רק תורה שבכתב. המה היו מספר דל, אבל היו גבירים ולא הצליחו בתורתם. ואם על ידי המקרה זכו לאיזה משרה, אז עשו גם הם כהפרושים וכתורתם, מפחד העם. כי לולא זאת לא היו מניחים אותם העם על כנם". מזמן מתתיהו עד סוף ימי יוחנן הורקנוס היו הפרושים ראשי המדברים, וכל ישראל שמעו לדבריהם. ובסוף ימי יוחנן קבלו המה את ההנהלה עד סוף ימי ינאי. מחז"ל משמע, כי גם בסוף ימי הבית היו הצדוקים ראשי הסנהדרין (סנהדרין נ"ב), והעיר ר"א ב"צ שפ"א שרפו המה בת כהן בחבילי זמורות מפני שלא היה ב"ד בקי.

(21) המאורע הזה נזכר בנחמיה י"ג, כ"ח, ויוסף בן מתתיהו ב„קדמוניות" ספר י"א, פ"ז, ס"ב, וכן בפרק ח', ס"ג, ד', יספר מכו כ"ג ידוע אשר לקח את בת כותי, בת המושל סנבלט, וחותנו הבטיחו לבנות עבורו בית המקדש על הר גריזים. ורבים יחשבו כי טעה בן מתתיהו והחליף את הכה"ג יודע עם הכה"ג ידוע. אבל חכמים רבים יקיימו בצדק את דברי שניהם, כי באמת כמה וכמה בני כ"ג עשו כן. ועי' לעיל פ"ב, בערכם.

(22) „קדמוניות" ס"א, פ"ו, ס"א. דברי גרץ—שפ"ר בדברי ימי ישראל, ח"א, עמוד 307, אינם מכוררים היטב. עיי"ש.

כהן גדול הלך אל בית המקדש, ובקש מאחיו לעזוב את משמרתו, וקטטה גדולה פרצה ביניהם, עד כי יונתן קם על אחיו ורצחו. באגסוס שמע כי ידידו נרצח, ומהר לבא לירושלים וקרא את ראשי העדה ושאל אותם: איך העיז כהן גדול להרג איש בבית המקדש? וכאשר רצה לבוא אל הקדש פנימה, אמרו אליו היהודים שאיש זר אסור להכנס בבית המקדש, ובאגסוס שאל: וכי אנכי אינני יותר טהור מהאיש המשמש שם, אשר הרג נפש בבית ה'?

וכל חכמינו יתפלאו בצדק: איך אפשר שנציב סוריא לא שפט את הכה"ג במשפט קשה על מעשה הרצח הזה? וגם לא העבירו מכהונתו? הלא גם על פי דין ישראל, כהן גדול ההורג נפש במזיד יהרג. אבל כאשר נתברר הדבר, כי אחי יונתן היה צדוקי, וכי נשא אשה נכרית ופסול על פי דין לשמש בעבודה, והרגו בהסכמת חכמי ישראל, ממילא לא שפטו נציב סוריא ורק ענשו בכסף והניחו על משמרתו.

ואחרי כן קרה עוד מאורע כזה⁽²³⁾: לכהן גדול ידוע היה אח בשם מנשה, אשר נשא את האשה ניקאשו בת סנבלט אחד מגדולי השמרונים, וסנבלט חשב כי על ידי חתנו המיוחס ישפיע על עם ישראל. אבל חשובי ירושלים לא הסכימו שחתן שמרוני יעסק בעניני עבודת אלקים. גם פחדו שנשואי תערובות יגרמו השפעת זרים בארצם, ע"כ בקשו ממנשה, או כי יעזב את אשתו, או שלא יוסיף להתערב עוד בעניני עבודת אלקים בבית המקדש. ומנשה אמנם חשב בראשונה לעזוב את אשתו וגלה את מחשבתו זו לחותנו. אבל חותנו הבטיחו שאם לא יגרש את אשתו, אז ימסר לו את ממשלתו על כל ארץ הכותים, וגם יבנה לו בית מקדש על הר גריזים, אשר יהיה דומה לבית המקדש אשר בירושלים, בהסכמת מלך פרס. הדבר הזה גרם לשערוריות בירושלים, כי הרבה כהנים עזבו אז את ירושלים והלכו למדינת הכותים, וסנבלט נתן להם שדות וכרמים.

כה התפשטה בין הכהנים תורתם של הכותים, ואולי שבו כמה כהנים מהר גריזים ליהודה, אחרי שאלכסנדר צוה להרס את בית תפלתם. והכהנים הללו התחילו לפרסם תורתם ביהודה, ונטעו בין היהודים את הדעה הנפסדה בהכחשת שכר ועונש, והכפירה בתורה שבע"פ, כי בימי אלכסנדר כבר התפשטו דעות כאלה. הלא בימי גביהא בן פסיסא אשר היה בימי אלכסנדר (מוקדון⁽²⁴⁾) נזכרת שאלה כזאת, אשר שאל: „האי מינא לגביהא בן פסיסא, ווי לכון חייביא דאמריתון מיתי חיון, דחיון מיתי, דמייתי חיון? א"ל: ווי לכון, חייביא דאמריתון מיתי לא חיון, דלא הווי חי, דהוי חי לא כל שכן". וכה התרחבה לאט לאט דעות השמרונים ביהודה, אבל לא היו ביניהם יודעי תורה עד שנכנסו לחבורתם שני תלמידיו של אנטיגנוס איש סוכו⁽²⁵⁾

(23) „קדמוניות" סי"א, פ"ו, ס"ב.

(24) סנהדרין צ"א.

(25) באבות דר"נ לא נזכר בפירוש כי שמם היו צדוק וביתוס. ואפשר לאמר כי הכהנים הראשונים אשר התחתנו עם הכותים, שמם היו צדוק וביתוס, או אלה שהביאו תורתם ליהודה היו שמותם צדוק וביתוס. רק הרשב"ם בב"ב קט"ו: הבין מפי אבות

שהיו לומדי תורה, ואז ראו חכמי ישראל כי סכנה מרחפת על עם ישראל, וקראו בקול: הבדלו מתוך העדה הזאת ופרשו עצמכם מהם. ומהם נוצרה אותה המפלגה שנקראת אצלנו פרושים. וגם הצדוקים בראותם כי גם ביניהם נמצאים תלמידי חכמים התחילו להתרחק עצמם מהשמרונים, כי סוף סוף לא היו מבני ישראל, ויפרדו מהם לנצח.

רוב בנין ורוב מנין ישראל היו הפרושים אשר פרשו עצמם מהצדוקים. ומאז עד סוף ימי יוחנן הורקנוס שנכנס לחבורתם ועזב את הפרושים, לא הרימו הצדוקים ראש והיו כפופים לפרושים. אך ספוחו של יוחנן הורקנוס הביאם לתפוס שוב מקום בחיים, כי הוא מינה אותם למשרות חשובות, ומאז התחילו שתי המפלגות לריב ולהלחם ביניהם.

בקידושין ס"ו ימסרו לנו חז"ל את המאורע הזה בספור זה: „מעשה בינאי המלך שהלך לכוחלית שבמדבר, וכיבש שם ששים כרכים, ובחזרתו היה שמח שמחה גדולה, וקרא לכל חכמי ישראל, אמר להם: אבותינו היו אוכלים מלוחים בזמן שהיו עסוקים בבנין בית המקדש, ואף אנו נאכל מלוחים, זכר לאבותינו. והעלו מלוחים על שולחנות של זהב ואכלו. והיה שם אחד איש לץ, לב רע ובליעל, ואלעזר בן פועירא שמו. ויאמר אלעזר בן פועירא לינאי המלך: ינאי המלך, לבם של פרושים עליך! ומה אעשה? הקים להם בציץ שבין עיניך. הקים להם הציץ שבין עיניו²⁶). והיה שם זקן אחד ויהודה בן גדודיה שמו. ויאמר יהודה בן גדודיה לינאי המלך: ינאי המלך, רב לך כתר מלכות, הנח כתר כהונה לזרעו של אהרן שהיו אומרים אמו נשבת במודיעים. ויבוקש הדבר ולא נמצא, ויבדלו חכמי ישראל בועם. ויאמר אלעזר בן פועירא לינאי המלך: ינאי המלך! הדיוט שבישראל כך הוא דינו²⁷), ואתה מלך וכהן גדול, כך הוא דינך? ומה אעשה? אם אתה שומע לעצתי רומסם. והתורה מה תהא עליה? אמר: הרי היא כרוכה ומונחת בקרן זוית, כל הרוצה ללמוד יבא וילמוד. אמר רב נחמן בר יצחק: מיד נזרקה בו אפיקורסת, דהוה ליה למימר תינח תורה שבכתב, תורה שבע"פ מאי? ומיד ותוצץ הרעה על ידי אלעזר בן פועירא, ויהרגו כל חכמי ישראל, והיה העולם משתומם עד שבא שמעון בן שטח והחזיר את התורה ליושנה". הוא מת בתור צדוקי, וכנראה גם בנו ארוסתכול ששמש בכהונה אחריו, החזיק גם כן בשיטת אביו. אחרי ארוסתכול היה אלכסנדר ינאי כה"ג,

דר"נ כי שמותיהם של תלמידי אנטיגנוס היו צדוק וביתוס. וכן בפ"י על אבות המיוחס לרש"י, הביא בפ"א, משנה ג': „ושמעתי שצדוק וביתוס תלמידיו היו, ומפני שהיה רגיל לאמר כן נהפכו לאפיקורסים ונקראו כולם צדוקים וביתוסים על שמם".

26) יפה העיר המהרש"א: הלא עד אז ראו נ"כ את הציץ, ומדוע החרישו עד אז? ואפשר לאמר: כשנכנס יין יצא סוד, או אולי רק אז שמעו שאמו נשבת במודיעים.

27) יוסף בספר י"ג, פ"י, ס"ה—ו', יספר: כי מקודם היה המלך תלמיד מקטיב לפרושים, ואח"כ כשאמרו לו כי אמו נשבת בימי אנטיוכוס עפיפיאנוס, ויבוקש הדבר וימצאו כי שקר הקול, ונתנו חכמי הפרושים על מוציא הדבה עונש קל, כי לא נמצא חילוק כהו"ל בין כ"ג לאיש פשוט. וזה שאמר לו אלעזר: הדיוט שבישראל כך הוא דינו, כלומר: אם אחד מוצא קול שקר על איש הדיוט יתנו לו נ"כ עונש הזה שנתנו לו. ואתה מלך ישראל והפרושים לא עשו לו מאומה.

וגם הוא היה בתומכי הצדוקים, כי בזמנו עוד היו חברי הסנהדרין צדוקים, רק גיסו שמעון בן שטח ידע להתנקש להם ולהקיפם בשאלות רבות ושטות. ובתשובותיהם הכשילם פיהם לפני המלך והמלכה, ולא יכלו לעמוד לפניו וישמטו אחד אחד, עד כי יד הפרושים גברה, ואותו היום נקבע במגלת תענית ליום זכרון וליום טוב בכל שנה ושנה⁽²⁸⁾. אבל שמחתם היתה עד ארגיעה, כי פתאום נכנסה רוח שטות בלב כ"ג זה, והרהיב בנפשו לעשות מעשה נבלה בבית המקדש⁽²⁹⁾ דבר אשר עד אז לא העיז שום כ"ג מהצדוקים לעשות, כי פ"א בחג הסוכות, בעמדו על המזבח לעשות את עבודתו, ויקח את המים בקיתון של כסף לנסך על גבי המזבח, וניסך על גבי רגליו להראות בזה שאיננו מודה בנסוך המים שהוא מה"ת. כל הנאספים התמרמרו מאד עליו ורגמוהו באתרוגיהם. גם קראו לו: נכד אשה חללה מהכהונה השבויה ממודיעים, ואז פרץ ריב ומדנים בבית ה'. ומני אז קבעו חז"ל לאמר להמנסך: "הגבה ירך, שפעם אחת נסך אחד על גבי רגליו, ורגמוהו כל העם באתרוגיהו".

הפרושים השתמשו בכל עת מצוא בתכסיפיהם, ופרסמו את נצחונם נגד הצדוקים בסדר העבודה שבמקדש בפרסום רב ובטכס נהדר, כדי להוציא מלבן של צדוקים, להראות לעיני כל ישראל כי ידם רוממה. ככה הנהיגו את שמחת נסוך המים, כנזכר בסוכה נ"א, שעליה אמרו חז"ל: מי שלא ראה שמחת בית השואבה לא ראה שמחה מימיו, וכל זה בכדי להוציא מלבן של הביתוסים שלא הודו בנסוך המים⁽³⁰⁾.

גם התירו חז"ל לעשות ענינים כאלה בשבת⁽³¹⁾, אם כי הרבה דברים

(28) כ"ח טבת, מג"ת.

(29) מתוספתא פ"ק דיומא ה"ו, משמע: כי כל צדוקי כאשר עלה לגדולה או שמש בבגדי כהונה גדולה שמע לדברי הפרושים, כמפורש שם: כל ימיכם הייתם דורשים ואין אתם עושים. וכן הוא בתוספתא נדה ה' א', ובנדה ל"ג: שנשי צדוקות עשו כנשי הפרושים. ויוסף בכהן ב"קדמוניות" ספר י"ג, פי"ג, ס"ה, כתב בפירוש כי הוא הכ"ג שנסך על גבי רגליו. ועי' ביומא כ"ו. ופלא: מדוע התחיל בנסוך המים כל עיקר, הלא הצדוקים אינם מודים בו? ואפשר שלא רצה לעורר מדנים בבית אלפים.

(30) יפה העיר הג"מ יחזקאל ליבשיץ ז"ל בספרו "המדרש והמעשה" ח"ג, דף ו', שיאז בשעת ניסוך המים קרא הלל במסכת חכמי הפרושים בעליצות נפשו: "אם אני כאן, הכל כאן!" וכוונתו היתה לאמר: מה לכם לבקש אותות כי ידינו, יד הפרושים, רמה, הלא אם אני כאן, אני הלל הבבלי, זכיתי להיות נשיא בישראל אשר מעוני ומלחץ באתי עד הלום על ידי הלכה שאמרתי שפסח דוחה שבת על ידי הגזירה שוה במועדו, דבר שהצדוקים כופרים בו, אות הוא לכם כי הכל כאן, רוב בניו ורוב מניו, לנו המה ולא לצרנו. ולי נראה כי הלל כוון על הורדוס המלך אשר כידוע מצא הלל חן בעיניו ("קדמוניות" ספר ט"ו, פ"ג, ס"ד), וחשב הלל כי הוא יהיה מגן ומלץ על הפרושים כל ימיו.

(31) יש לעיין: מדוע שינו חכמי ישראל פתאום את טעמם ואסרו כמה דברים המפורשים בתורה שמותר לעשותם בשבת, בעת שהתירו לעשות בשבת גם דברים שאינם מפורשים בתורה? כמו שאסרו לתקוע בשופר בשבת שחל בו ר"ה (ר"ה כ"ט), אסרו ליטל לולב בשבת שחל בו סוכות (סוכה מ"ב), אסרו הזאה לטמא מת שחל שביעי שלו בשבת ערב פסח (פסחים ס"ה, ס"ט), וכו' אסרו חכמים לטבול כלים בשבת ערב יום טוב (ביצה י"ו, י"ח), וגם אסרו לקרות מגלה בשבת שחל בו פורים (מגלה ד'). דורות עברו והעם לא ידעו בבירור את טעם האיסור עד שבא רבה ופרשו: גזרה שמא יעבירו ד' אמות בר"ה (ר"ה כ"ט ובש"מ). וכל חכמי ישראל הקשו קושיית עצמות על טעמו. ומה גם כי התירו חז"ל ערבה בשבת אשר לא מפורש בתורה, ואסרו ענינים מפורשים בתורה, ובפרט לולב ושופר. ובירושלמי מצינו טעם אחר על זה: "כתוב אחד אומר: זכרון תרועה, וכתוב אחד אומר: יום תרועה. והקשה הירושלמי: מעתה אף במקדש לא ידחה. תנא: באחר

לא מצינו מפורש בתורה, כמו: קצירת העומר בשבת, אשר קצירת העומר היתה סלע-המחלוקת היותר קשה שהיתה ביניהם עם הצדוקים³²), כי להם היתה שיטה אחרת בפשט של „ממחרת השבת“, והיו אומרים אין קצירת העומר דוחה שבת. ולכן עשו חז"ל את מעשה הקצירה בפרסום רב מאד, כדאיתא במנחות ס"ה, וכל זה למשוך את לב העם מהביתוסים שהיו אומרים אין קצירת העומר במוצאי יום טוב. וכן גם בערכה שהתירו בשבת. והקשו חז"ל בסוכה מ"ג: מ"ט, דחיי שבת הלא לא מפורש בתורה? השיב רבי יוחנן: כדי לפרסמה שהיא מן התורה. וכמו כן גבי מעשה פרה אדומה; שהיו מטמאין וטובלין את הכהן השורף את הפרה (פרה פ"ג, מ"ו), וכל זה כדי להראות להעם ולהצדוקים שידיהם של הפרושים על העליונה, ולא יתנו לנגוע בקדשי העם.

כהן גדול ששינה מהמסורת בעבודת יום הכפורים

ירושלמי יומא פ"א, ה"ה: „מעשה באחד שהקטיר מבחוי (בהיכל ע"ג אש) והכנים מבפנים (שהיו דורשין): כי בענן אראה על הכפורת, כי בענן הקטרת יבא ואז אראה על הכפורת. ואין הדבר כן, שהרי הכתוב אומר: ונתן את הקטרת על האש לפני ה'“, וכשיצא אמר לאביו: אף על פי שהייתם דורשים כל ימיכם לא עשיתם, עד שעמד אותו האיש ועשה. אמר לו: אע"פ שהיינו דורשין כל ימינו, אבל ברצון חכמים היינו עושים. תמה אני אם יאריך

לחדש יום תרועה (במ"ר אמור, סוף פרשה כ"ט, ביתר ביאור: ידחה במקדש שהו יודעין זמנו של חדש, וא"ל ידחה בגבולין שאינו יודעין בזמנו של חדש), אלא מעתה אף במקום שהו יודעין שהוא באחד לחדש ידחה, תני רשב"י: והקרבנם במקום (ובמ"ר הנ"ל: „ועשיתם“, אשר באמת כן נאמר בפ' אמור) שהקרבנות קריבין“ (ירושלמי ר"ה, פ"ד, ה"א), וכפי שאנו רואים יגעו חכמינו למצוא טעמים ע"ז, אבל כפי הנראה לא גלו את טעמם האמיתי, כמו שמצינו כעין זה בחז"ל עכו"ל כ"ט: שאלו: מדוע לא אסרו גם בהנאה גבינות עכו"ם, השיאו לדבר אחר ולא גילה לו הטעם, וגם פה היה להם איזה כוונה לכסות על טעמם העיסרי.

ונראה לי בזה, שכונתם בהלכה זו היתה לחזק תורתנו נגד כת הנוצרים שקמו אז, ושהמה הפיצו כעס תורה חדשה, כי לא אסרה תורה לעשות טוב בשבת, כמפורש ב„ברית חדשה“ שלהם, כאשר עקרו תלמידיו של אותו האיש, שבלים ביום השבת, והסכים להם באמרו: „כי בן-האדם הוא אדון השבת“, כלומר: „השבת נתנה בעבור האדם, ולא האדם בעבור השבת“, ומותר לו לעשות את מלאכתו הצריכה לו מאד, ולא שהשבת הוא אדון על בן-האדם. ודבר זה גרם צער ועגמת נפש לחז"ל שראו בזה סכנה גדולה לשמירת השבת, וכדי לעצור בעד הדעה הנפסדה הזאת, יצאו חכמינו ז"ל ואסרו אפילו מצות גדולות בשבת, להראות להם ולהעם כי טעו. ובהיות שחפצו למנוע מריב לא גילו את הטעם הנכון, או שלא רצו לפרסם שמם בחפצם למנוע את עצמם מווכוחים וקטטות, ובפרט שלנוצרים היו אז תומכים רבים, וחששו שתפרוץ מחלוקת חדשה בישראל.

גם נראה לי, כי מאמרם כיומא, כ"ב: „כל ת"ח שאינו נוקם ונוטר כנחש אינו ת"ח, אפשר כי במאמר זה כווננו על תורתו של אותו האיש, אשר דרש: „המכה אותך על הלחי הימנית, הטה לו גם את האחרת, ואשר יחפץ לריב עמך ולקחת את כתנתך, תן לו גם את המעיל“, ועוד דברים כאלה. ועי"ז יצאו חז"ל באזהרה כי סבלנות יותר מדאי וביטול היש שלו, יבטל את כל האדם כלו ואינו אדם, וכי האדם צריך להיות איש ולשפור על כבוד עצמו.

32) בחז"ל במנחות פ"י, מ"ג, ובש"מ נמצא כי הביתוסים היו אלה שהלקו על חז"ל בזה. אבל אנכי אינני רואה שום חילוק ביניהם, ולחנם עמלו איזה חכמים לברר את חלוקי הדעות בין הכיתוסים והצדוקים, כי לא היו כלל חלוקי דעות ביניהם.

אותו האיש ימים בעולם. אמרו: לא באו ימים קלין עד שמת". ובתוספתא יומא פ"א, ה"ז, מפורש יותר, וז"ל: שכבר היה מעשה בביתוס אחד שהקטיר עד שהוא בחוץ ויצאתה ענן הקטרת והרתיח את כל הבית, שהיו הביתוסין אומרים: יקטיר עד שהוא בחוץ, שנאמר: וכסה ענן הקטרת. אמרו להם חכמים: והלא כבר נאמר: ונתן את הקטרת וכו' מלמד שנותן בה מעלה עשן, הא אם לא נתן בה מעלה עשן חייב מיתה. כשיצא אמר לאביו: כל ימיכם הייתם דורשים ואין אתם עושים, עד שעמדתי ועשיתי אני. אמר לו: אעפ"י שאנו דורשין, אין אנו עושין ושומעין לדברי חכמים, תמיהני עליך אם תאריך ימים, ולא שהה שלשה ימים עד שנתנו בקברו.

ובבבלי יומא, י"ט: "ת"ר מעשה בצדוקי אחד שהתקין מבחוץ והכנים. ביציאתו היה שמח שמחה גדולה. פגע בו אביו, אמר לו: בני, אעפ"י שצדוקין אנו, מתיראין אנו מן הפרושים. אמר לו: כל ימי הייתי מצטער על המקרא הזה: כי בענן אראה על הכפורת, אמרתי, מתי יבא לידי ואקיימנו, עכשיו שבא לידי לא אקיימנו? אמרו: לא היו ימים מועטים עד שמת והוטל באשפה והיו תולעין יוצאין מחוטמו, וי"א ביציאתו ניגף".

והנה דבר גדול ונכבד העיד אביו של הכה"ג הזה לבנו, כי עד אז היו הצדוקים עושים עבודת בית המקדש כפי תורת הפרושים. וכן מבואר גם ב"קדמוניות" לבן מתתיהו ספר י"ח, פ"א, ס"ד, שכתב כי הצדוקים בשעה שעשו עבודתם עשו כמעשה הפרושים, כי באופן אחר לא הניחו אותם העם לעשות עבודתם.

מי היה הכהן הגדול הזה, ומה שמו? הח' גרץ¹ יאמר כי הכה"ג הזה היה חנן בן חנן כה"ג², אשר לפי יוסף בן מתתיהו ב"קדמוניות", היה צדוקי, ורק שלשה חדשים שמש בעבודתו וגם מת במיתה משונה בשעת חרבן בית שני, כמפורש ב"מלחמות". וגם אביו של חנן היה כ"ג, והוא לא העז לשנות בעבודת בית המקדש, מכפי תורת הפרושים.

אבל גרץ בעצמו הרגיש קצת כי א"א שאביו האריך ימים כל כך, עד שראה מיתת בנו בשעת החרבן, כי הלא אביו היה כ"ג נ"ה שנה קודם החרבן, ובודאי לא נתמנה לכ"ג בעת שהיה צעיר לימים, בכ"ז יחזיק גרץ בדעתו, רק יכחיש שזה מי שדיבר עמו היה אביו.

וכבר הבאתי פה בספרי, כי מה שנוגע לעדותו של יוסף בן מתתיהו ב"קדמוניות" על חנן זה, א"א לסמוך עליו, כי מופרך ממה שכתב ב"מלחמות", אשר שם הפליג בשבחו. גם הבאתי כבר פה בספרי, כי כל הסימן הנ"ל ב"קדמוניות" לא ידי יוסף כתבו, כי ידי זרים שלטו בספריו. וכבר מפורסם למדי, כי בשני מקומות זייפו בספרו (ולפי דעתי זייפו עוד במקום אחד, כאשר הבאתי בפ"ד, בערך "יוסף קיפהיט"), והזיוף הזה נעשה כדי לחזק את דברי ה"ברית חדשה" אשר שם נאמר כי חנן בן חנן כ"ג זה

(1) ב"מאנאטסשריפט" שנת תרמ"א, דף 56.

(2) ע"י להלן פ"ד בערכו.

היה מכת הצדוקים (מעשי השליחים" ה', י"ז : "ויקם הכהן הגדול וכל אשר אתו והם אנשי כח הצדוקים וימלאו קנאה" וכו'). אמנם נכון הוא שנספרו "חיי יוסף", יאמר יוסף, כי חנן כ"ג זה נתהפך לו לאויב על ידי שוחד. אבל מי יאמין לו אחרי שב"מלחמות" כתב עליו כי היה איש צדיק וקדוש, והאיש היותר נכבד בכל ארץ יהודה, כאשר הבאתי להלן בערכו. גם נודע לנו מספרו "חיי יוסף", כי חנן זה, היה ידירו ואיש סודו של רשב"ג הנשיא. ואיך אפשר להאמין כי רשב"ג יכרות ברית אהבה עם הצדוקי היותר אדוק מכל אחיו הצדוקים, ואשר היה הראשון שסר ממנהגי ישראל, ושינה בעבודת אלקים בבית המקדש? סוף דבר : א"א לנו לכוין על מי ירמזון דברי חז"ל, ולא נוכל לקבוע את שם אותו כ"ג אשר שינה בעבודת המקדש ביום הכפורים.

כהן גדול ששינה מהמסורת בשריפת הפרה

בתוספתא פרה ג', ח' : מטמאין את הכהן השורף את הפרה מפני הצדוקין שלא יהיו אומרים במעורבי שמש נעשית. ומעשה (בצדוקי אחד) שהעריב שמשו¹) ובא לשרוף את הפרה, וידע בו רבי יוחנן בן זכאי²), ובא וסמך שתי ידיו עליו, ואמר לו : אישי כהן גדול, מה נאה אתה להיות כהן גדול, רד וטבל אחת. ירד וטבל ועלה. אחרי שעלה צרם לו באזנו. אמר לו בן זכאי : לכשאפנה לך. אמר לו : כשתפנה. לא שהה שלשה ימים עד שנתנוהו בקבר. ועי' ירושלמי סוכה פ"ד, ה"ו. וכן בירושלמי יומא פ"א, ה"ה, מצינו : אית דבעי למימר דפרה, הוא דסוכה, הוא דכפורים (אותו כ"ג צדוקי שעשה כצדוקים בפרה אדומה, הוא הצדוקי שניסך ע"ג רגליו, והוא שהקטיר מבחוץ). ר' סימן אומר : לא כן, או דפרה ודסוכה חד, ודכפורים חד, או דפרה ודכפורים חד, ודסוכה חד, ונודע לנו בבירור מי היה הכ"ג של ניסוך-המים, אלכסנדר ינאי. אבל זה דפרה אדומה א"א לנו לכוין בבירור³).

(1) באמת מצינו שישמעאל בן פיאבי עשה ב' פרות ואחת בהערב שמש, תוספתא פרה פ"ג, ד'. אבל הוא לא מת מיד, כי מצינו שנסע לרומא, ואז נבחר אחר על מקומו, ונהרג בקיריני, ואולי הכוונה על יונתן בן חנן כ"ג שנהרג פתאום. ראה בערכו.

(2) ריב"ז נטפל כ"פ עם הצדוקים. ראה ב"ב, קט"ו, מנחות ס"ה, ידים ד. ו. תוספתא ידים בסופו, יבש"מ.

(3) גרין כתב, כי גם פה הכוונה על חנן בן חנן כ"ג. אבל אי אפשר לומר כן, כי הלא במשנה פרה פ"ג, מ"ה, נזכר בפירוש, כי ישמעאל בן פיאבי (שהיה כ"ג י"ג שנה לפני חנן בן חנן) עשה פרה האדומה האחרונה, ומאפר זה הלא נשאר לאחר החורבן ג"כ. עיין בנדה ו' : אמר עולא : חבריא מדכו בגלילא (חברים שבגליל מטהרים יין לנסכים ושמנן למנחות שמא יבנה ביהמ"ק בימיהם, ולעולם קדש היא, רש"י, שם). ועי' בר"ש לחלה פ"ד, מ"ח : "ובימי החכמים היו מזין בא"י, כדאמרינו : חבריא מדכו בגלילא". וכן הרא"ש לחולין, פרק כל הבשר, אות ד' : וי"ל דבימי האמוראים היו אוכלין תרומה טהורה בארץ ישראל כי היה להם אפר פרה, כדאמרינו : חבריא מדכו בגלילא. ועי' ב"קרבן נתנאל" סוף פ"ח דיומא, סי' צ' : "מה שכתבו בר"ה ט"ו : חייב אדם לטהר עצמו ברנף, הכוונה להזות עליו שלישי ושביעי, שאז בימי התנאים והאמוראים היו להם עוד אפר פרה". (ועי' בפ"ד מה שכתבתי בזה). ולמה יש צורך בפרה אדומה?

בהנים גדולים מבית חשמונאים

א.

מתתיהו בן יוחנן

מתתיהו בן יוחנן בן שמעון בן חשמונאי⁽¹⁾ כהן מבני יהוירב מירושלים, ודר בהר מודיעית. אב לחמשה בנים גבורים ונגידי ישראל, הלא המה: יהודה המכבי, יוחנן הקדשי, שמעון התסי, אלעזר החורני, יוחנן הופסי.

הוא היה איש נגיד ונכבד בעמו⁽²⁾, והוא נפח רוח חיים בעצמות היבשות, וגרם לשחרר לגמרי את עמו מהיונים, ובזמנו התירו החכמים ללחום גם בשבת⁽³⁾. אנשי מלחמה נהרו אליו מכל אפסים והוא היה להם לראש. הוא הרג את בכחידס⁽⁴⁾ ויתגר מלחמה בצבאות אנטיוכוס. כשנה תמימה לחם כארי בעד עמו וארצו, ולפני מותו קרא את בניו⁽⁵⁾ והשביעם להיות נאמנים לעמם, ולשמוע בקול אחיהם שמעון, כי הוא איש חכם ונבון, והוא יהיה להם לאב. ואת יהודה המכבי, איש גבור חיל מנעוריו, שם עליהם לראש. לפי חז"ל היה כ"ג. ונראה לי שנתנו לו תואר זה, היינו: כשיעלה בידו לגרש את כל האויבים, יתמנה לכ"ג. מתתיהו מת בשנת רל"ז לפני חורבן בית שני.

(1) "בן חשמונאי" נזכר רק ב"קדמוניות" ליוסף ספר י"ב, פ"ו, ס"א, וממילא אין לנו צורך בכל הדיוקים של המבקרים על השם חשמונאי, כי שם אבי שמעון היה חשמונאי. מתתיהו נזכר בחז"ל: (א) במס' סופרים פ"ב, ה"ח: "אומרים כהודייה והודאת פלאות ותשועות כהנים אשר עשית בימי מתתיהו בן יוחנן כ"ג וחשמונאי ובניו". (ב) במגילה י"א: "ולא נעלמים בימי יונים, שהעמדת להם שמעון הצדיק וחשמונאי ובניו, ומתתיהו כ"ג". והנה ברור הדבר כי הו' של ומתתיהו מיותר פה, והנה אבי מתתיהו, יוחנן בן שמעון, לא היה כ"ג ולא מצינו בשום מקום שהיה כ"ג. ונראה לפ"ז כי מלת "כ"ג" סובב על מתתיהו, הגם כי לא מצינו בפירוש שהיה כ"ג, כי בימיו בטלה עבודת בית אלפים, אבל אפשר כי נתנו לו התואר כ"ג. (ג) במ"ד שמות, ט"ו, ו': "כך במלכות יון הכל ברחו ממנו, ומתתיהו הכהן ובניו עמדו באמונתם של הקב"ה וברחו מפניהם האוכלסין של יון ונהרגו כולם". (ד) במגלת תענית ו': "בת אחת היתה למתתיהו בן יוחנן וכשהגיע זמנה להנשא בא הקסרטיין לטמאה". ועי' בתוספתא כתובות א': "מן הסכנה ואילך התקינו שיהא נושא בשלישי". וכן הוא בירושלמי, פ"א דכתובות ה"א, ובבלי, כתובות ג': "דאמרי בתולה הנשאת ביום הרביעי, תיבעל להגמון תחלה", והכוונה על הימים ההם. ובוה יש להבין דברי יונתן בן עוזיאל, בפ' נשא, פרשה ה', פסוק י"ט, בפרשת סוטה, בעת שהשביע הכהן את האשה: "ואם לא שטית טומאה תחת אשר הנקי וכו', ואת כי שטית תחת אשר, ומתרגם הנ"ל: "אין לא סטית לאסתברא בתשמיש וכו' בר מן רשותא דבעלך תהוי זכאה", ואנת ארום סטית בר מן רשותא דבעלך". וצ"ע: אידך אפשר כזאת שיתן הבעל רשות לאשתו לטמאה? אבל פה מרומז המעשה הזה, שבשעה שהיתה הגזרה על כל הבתולות והבעל לא היה יכול למחות. ובענין זה אמרו חז"ל בכתובות נ"א מוהיא לא נתפשה ולא לימסרהו נפשיהו למיתה. עיי"ש. וכן שם דף ג'.

(2) חשמ"א ב' י"ו.

(3) יוסף ב"קדמוניות" ספר י"ב, פ"ו, ס"ב, וחשמ"א, ב' מ"ד, ולפי "חשמונאים" א', ט', מ"ה, התיר להם זאת יונתן באמרו: "קומו ונלחמה בעד נפשנו, כי לא כתמול שלשום היום הזה". ואצל חז"ל שבת י"ט, בשם שמאי: "עד רדתה" אפילו בשבת. ועי' עירובין מ"ה, ובש"מ.

(4) "מלחמות" א', א', ג'.

(5) "קדמוניות" ספר י"ב, פ"ו, ס"ג. גם כתב יוסף, כי אמר לפני מותו: "וקחו עמכם את כל איש צדיק וחסיד תחת דגליכם", ובחשמונאים לא נזכר זאת. וכנראה השתמש יוסף במקורים אחרים על תקופת החשמונאים. מלכד הם חשמונאים א'.

ב.

יהודה המכבי

אחרי מות מתתיהו בחרו החסידים את בנו יהודה המכבי⁽¹⁾, איש גבור חיל מנעוריו⁽²⁾, לשר עליהם. והוא הראה גבורות נוראות. ואלה הן מלחמותיו אשר נלחם, כפי שידוע לנו מספרו של יוסף וספר חשמונאים א': (א) הכה את אפאלוניוס עם חילו הרב. (ב) הכה את סירן שר צבא ארם. (ג) הכה את גורגיאש שר צבא אנטיוכוס. (ד) גבר על ליזיאש וששים אלף איש עמו. ליזיאש שב לאנטיוכא, ויהודה טהר את מקדש ה' בירושלים⁽³⁾, הקריב קרבנות וגם תיקן בכ"ה בכסלו את בדקי הבית, אחרי ששבתה עבודה בבית המקדש שלש שנה. שמונה ימים חגגו את חנוכת המזבח הנקרא גם כן חגי הנרות⁽⁴⁾. (ה) נלחם עם שכיניהם הרעים של ישראל: אדום ועמון. עבר את הירדן ונלחם עם טימיטיוס ועם מואב. (ו) אנטיוכוס הרשע מת ובנו אנטיוכוס אאופטר נתמנה למלך. לישראל באו אז ימים רעים. בעלי המצודה הניאו את היהודים מלהקריב קרבנות ויהודה נסה לכבוש את המבצר. בעלי המבצר נסו וספרו למלך, והוא שלח חיל גדול לעשות נקמות ביהודה ובחילו. ליזיאש היה ראש לחיל המלך, וגם המלך בעצמו בא. סביב לירושלים התלקחה אז מלחמה גדולה שבה נהרג אליעזר, אחי יהודה. יהודה ברח לירושלים, והרעב אז כבד בעיר כי אז היתה שנת השמיטה. רבים מחילו עזבו את העיר וברחו לנפשם. אבל פתאום באה להם תשועה, כי חיל היונים קבלו ידיעות שפיליפס בא מפרס לכבוש את ארם. אז גמר אנטיוכוס לקרוא ליהודים לשלום ולשוב לעירו ללחום עם פיליפס. על פי עצת ליזיאש שר הצבא שפך המלך חמתו על הכה"ג מינילאוס. כן האשים אותו שהוא גרם לכל המלחמות הנוראות, והרגו בעיר ביראה בסוריא, אחרי ששימש עשר שנה בכה"ג. ועל פי עצת ליזיאש מינה את אליקים לכ"ג. דימיטריוס הכה את אנטיוכוס אחרי שמלך ב' שנה. גם את ליזיאש שר צבאו הכה ומלך בארם.

בני ישראל החרדים לא קבלו את אליקים לכ"ג, ובלי ספק בחרו ביהודה המכבי, ושמעוהו לכ"ג⁽⁵⁾. אליקים הלך אל המלך החדש והכה בלשון

(1) יהודה מכונה מכבי כ"כ יוסף ב, "קדמוניות" ספר י"ב, פ"ו, ס"א. וכן הוא גם בחשמונאים א', ב', א'. וממילא למותר הן כל ההשערות הדחוקות של חכמינו על השם מכבי.

(2) חשמונאים א', ב', י"ו.

(3) חשמונאים ד', מ"א: "ויבחר מן הכהנים אשר לא הטמאו, ואשר לא עזבו את ברית אלהיהם, ויצום לטהר את המקדש, ולהשליך את אבנים. ויראו את מזבח העולה כי חלל, אז גמרו בנפשם לנתץ את המזבח עד רדתו לבלתי היות להם למכשול, ויבנו מזבח חדש, ויחדשו את כל כלי הקדש, וישימו את המנורה אל ההיכל ואת מזבח הקטרת ואת שלחן הפנים, בכ"ה בכסלו העלו עולות על המזבח". ובחשמונאים ב', י', א': "ויזכרו את העיר ואת המקדש ויהרסו את המזבחות ואת בתי הגלולים אשר הקימו הגוים בחוצות העיר, ויעשו מזבח חדש, ויוציאו אש מן האבנים אשר לקטו, ויקריבו את קרבניהם לה' מקץ שנתים ימים, ויקטירו ויערכו את הנרות, ויתנו להם הפנים על שלחן ה' בכ"ה בכסלו".

(4) "קדמוניות" י"ב, פ"ו, ד', ובחז"ל שבת כ"א, ע"ב.

(5) יוסף בן מתתיהו יזכירו ב"פ בשם כ"ג, אם כי ב"קדמוניות" ס"ב, פ"י, שכר

את יהודה, כי גזל ממנו את תפארת אבותיו, משרת הכה"ג⁶). המלך שלח את בכחידם בלוית אליקים לארץ יהודה, להרוג את יהודה. על ידי ערמת אליקים נהרגו הרבה נפשות מישראל, ואליקים התחזק במשמרתו. אך בראות יהודה כי סכנה קרובה על ידו, השתדל לדחות אותו מכהונתו. אליקים פנה עוד פעם אל המלך להתאונן על יהודה, והמלך שלח את נקנור. נקנור עשה שמות ביהודה. אבל לבסוף גבר עליו יהודה, ונקנור נפל במלחמה בי"ג באדר. גם אליקים מת פתאום בעת התחיל להרס את חומת הבית. כפי הנראה נבחר אז יהודה לכ"ג⁷) בהסכמת כל העם.

יהודה כרת ברית עם הרומאים⁸), ועל מכתב הברית חתם יהודה בתור כהן גדול, ואחיו שמעון בתור שר הצבא⁹). הרומיים כתבו על לוחות נחושת את דברי הברית, וישלחו אותן ירושלימה, להיות להם לזכר הברית. ובספר הברית התחייבו הרומאים לעזור ליהודים באמת ובתמים בשעת המלחמה. ולדימיטריוס כתבו¹⁰) בדברים האלה: „מה לך כי תסתולל ביהודים, והם אחינו אנשי בריתנו? והיה כי ישובו אלינו לצעק עליך, בא נבא לעזרתם ונלחמה בך בים וביבשה“.

דברי הגבורות והנפלאות אשר עשה יהודה, עשו רושם גדול בכל המקומות¹¹) אשר בני ישראל גרו אז, והיהודים הרימו ראש.

להזכירו בין הכהנים הגדולים. וכן לא נזכר שמו בתור כ"ג בחשמונאים ובחז"ל, בכ"ז יש מקום להשערה זו כי שמש בכהונה גדולה. גם ידידיה האלכסדרוני („מאור עינים" ל"ב) חשב אותו בין הכה"ג.

6) כן הוא ביוסף כי עוד אנטיוכוס מנהו לכ"ג. ובוה נטה יוסף מהמסופר בספר חשמונאים א', אשר משם משמע כי רק דימיטריוס מנהו לכ"ג. ובחשמונאים ב' מפורש הדבר ביותר ביאור, כי אליקים ספר להמלך החדש כי שדרו ממנו תפארת אבותיו, משרת הכה"ג. וכן נראה הדבר, כי בודאי הקים אנטיוכוס כ"ג אחרי שלקח עמו את מינילאוס להרגו. ועי' לעיל בערכו.

7) כן הוא ב„קדמוניות“, והסברה מחייבת כי יהודה נבחר אז לכ"ג, כי הלא בו ראו את האיש היותר גדול בעם. אבל ספק הוא אם היה לו פנאי לשמש בכ"ג, כי הלא כל ימיו לא נח, ולחם מלחמות ה' עם שונאיו, ובתור שר צבא חי רק שבע שנים.

8) לא אבין, איך לא פתרו היונים ודימיטריוס בראשם, ללחום עמהם בעת שרומא כרתה ברית עם ישראל. ומה שכתב הח' יעב"ץ, כי יוכל להיות כי עוד לפני שקיבל דימיטריוס את אוהרת רומא ע"ז, הלך ללחום עם ישראל, אבל מדוע לא אמר לו יהודה כי היהודים הם בעלי ברית הרומאים. וגם בימי שמעון ויונתן באו ג"כ להלחם עם ישראל, ואולי לא נעלם מהם גם אז של היהודים אין ידידים. ובכלל כל ענין של כריתות ברית לפלא בעיני, וכן גם כריתת ברית עם אשפרא מה טיבו? הלא מעולם לא מצינו שיבאו לעזרתם. וראה ב„מלחמות" ס"ב, ט"ז, ס"ה, שאגריפס המלך נסה להשקט את שלהבת אש המלחמה אשר התלקחה ביהודה נגד הרומאים, ובתוך דבריו הוא אומר: „ואל תשיא אתכם התקוה הרמיה להתכבד בלכבכם כי בני בריתנו היושבים בארץ הדייב מעבר לנהר פרס יחשו לעזרתכם ולצאת בעבאותיכם, כי הם לא יתגרו ברעה להלחם בעדכם בעם נורא כהרומאים, ואף אם יואילו לעשות את שאלותיכם ולשמע בקולכם, הלא אז לא יתנום הפרסים עבור כארצם“. ולא אוכל לכוון גם פה מה כוונתו „בבני בריתנו“, האם כרתו היהודים ברית עמהם? או אולי כיוון לזה שהמלך התנייר ו„בני בריתנו“ כלומר: היהודים משם? או אולי ראשי הממשלה היו ג"כ יהודים?

9) ב„קדמוניות" י"ב, פ"י, ס"ו, ופלא: מדוע חתם שמעון בתור שר הצבא, הלא יהודה היה שר הצבא? גם כס' „חשמונאים" נזכר כריתת ברית זו, בכ"ז יש לפקפק בכל הענין.

10) חשמונאים ח' ל"ו.

11) כימים ההם גרו ישראל כמעט בכל ערי אזיא, אפריקא, גם בארץ הדייב ממלכה בארץ אשור על יד נהר חדקל ישבו יהודים רבים. א"א לי לקבוע בריוק את הזמן שהיהודים

המלך דימיטריוס שלח על מקום נקנור את בכחידס לעשות כלה עם בית ישראל. מגודל הפחד של חילו הגדול נסו אנשי חיל יהודה, ויהודה נשאר רק עם שמונה מאות איש. אבל בחילו הקטן הזה הראה הגבור הזה גבורות נפלאות. כאילו הרגיש שיומו קרוב, ולכן אמצ את כל כחותיו לנצח את האויב ובאמצע מלחמתו נפל חלל בעד עמו וארצו ותורתו, אחרי ששימש בכה"ג שלש שנה¹²).

ג.

יונתן

אחרי מות יהודה המכבי, בראותם שסר צל היהודים, התחילו צוררי ישראל ובכחידס בראשם לשאוף רוח, והתחילו להרים ראש יחד עם מרשיעי הברית. החסידים סבלו אז צרות רבות מפחד האויב, וכן גם מהרעב הנורא אשר שרר אז בארץ, כי היתה אז שנת בצורת, אז התאספו היראים אל יונתן וישימו אותו לראש.

גם יונתן הראה גבורות נפלאות על שדי המלחמה, וכאשר קם עליו בכחידס ביום השבת, בחשבו כי היהודים לא יניפו חרב ביום זה¹), ומה גדול תמהונו בראותו את היהודים עומדים על נפשם, כי עוד בימי מתתיהו אביו התירו חכמים ללחום בשבת, וגבר עליו יונתן והרג ב' אלפים איש. באחרונה כרת יונתן ברית שלום עם בכחידס וישב לאנטיוכא. ויונתן התישב במכמש ושפט שם את ישראל.

התחילו לנדוד לארץ הדייב. יוסף יזכירם בראש ספרו „מלחמות“, וכתב שם: כי „שלח ספרו אל היהודים היושבים בעבר הנהר ובארץ הדייב, ויספר להם את דברי המלחמה הנוראה של עם ישראל נגד הרומיים“.

יוכל היות, כי התחלת הנירתם לארץ היתה רק אחרי ששמעו מהתגירותם של הילני המלכה, אשת מונבו מלך הדייב, ובניה: איצאטוס ומונבו, שבבואם בברית היהדות שמרו את תורתנו בכל לבבם ונפשם, והיו נאמנים לעם ישראל.

בספרו ס"כ פ"ב, יוסף יוסף באריכות את אופן התגירותם, ולפי דבריו נתגיר בראשונה בנה איצאטוס. הוא הכיר את היהדות בהיותו עוד יורש עזר, אבל לא נימול עוד, כי בהיותו בבית חותנו המלך ממשו התארה סוחר יהודי בשם חננאל, והוא הזהירו שלא ימול את בשרו מפחד הגוים. אבל אח"כ בא שמה יהודי מהגליל בשם אליעזר, וממנו נודע לו כי בלי מילה א"א להיות יהודי, ומהר למול את בשרו, וכה מלך ביהדותו כ"ה שנה. ועי' במ"ר לך פמ"ו, י', ובכ"ב י"א, וברש"י שם. ויש בין חז"ל ליוסף איזה חלוקי דעות בנדון זה. הילני המלכה עשתה נפלאות לאחיה בירושלים, וב„קדמוניות“ יוסף יוסף, כי בימיה היה רעב גדול בירושלים, ופתחה את אוצרותיה והצילה את העם מרעב. ואולי מוח ידברו חז"ל בכ"ב י"א. ונזכר שמה ביומא פ"ג, מ"י, ובסוכה ב', ובנוזר פ"ג מ"ו, ובנדרה י"ו, ועוד. ועי' ברילל „יאהרביכער פיר יידישע געשיכטע“, שנת 1874, דף 58. וכן ב„מאנאטשטריפט“, 1877, מרץ 241 והלאה. משפחה זו הצטיינה באהבתה למולדתם החרשה, ובימי המלחמה הגדולה עם הרומאים הגינו אחדים מהם בגבורה על ירושלים, כאשר יוסף ב„מלחמות“ ס"ב, פי"ט, ס"ב: „במלחמה ההיא עשו להם שם גדול שני גבורים, שארי בשר מונבו מלך הדייב, הלא הם: מונבו וקיגידיוס“.

המלך איצאטוס וגם אמו הילני המלכה נקברו בירושלים, על פי צואותיהם.

זכרונות בני ישראל בארץ הדייב, כהז"ל: יעקב הדיוכא (רש"י שם: דמן הדייב) ב"ב, כ"ו, ע"ב. כי אתא זוגא דמן הדייב, נדה כ"א ע"ב. תנא להו זוגא דמהדייב, מו"ק כ"ח. (12) יוסף, שם.

(1) „קדמוניות“ י"ג, פ"א, ס"ג, ובחשמונאים.

בימים ההם קם אלכסנדר⁽²⁾ בן אנטיוכוס אפיפינאס ויאמר למלוך על כסא אביו, ודימטריוס פחד מאד מאלכסנדר וראה לטוב לו לכרות ברית שלום ואמת עם יונתן. ויכתב לו מכתב מלא אהבה וכבוד, ויתר ידו לאסוף ולכנוס אנשי חיל וכלי נשק⁽³⁾. אז מהר יונתן ירושלימה ויבצר את חומותיה, ומרשיעי ברית עזבו בפחי נפש את ירושלים וישבו במבצר בית צור. אבל גם אלכסנדר בקש לו ידידים ואוהבים, וגם הוא פנה אל יונתן וינשאהו לכ"ג⁽⁴⁾, וישלח לו מעיל ארגמן ועטרת זהב ויתנהו למושל ביהודה. וביום חג הסוכות, רכ"ב שנה לפני חורבן בית שני, לבש יונתן את כגדי הכהונה וישרת בקודש בבית ה'⁽⁵⁾.

וכאשר שמע דימטריוס כי גם אלכסנדר פנה אל יונתן, ומהכבוד הרב אשר חלק לו, שלח מכתב שני לארץ ישראל, והרבה להבטיחם הבטחות רבות. בני ישראל שמחו אז, בראותם כי מלכים יבקשו את שלומם. אבל יונתן בחר באלכסנדר ותמכו בלב ונפש. וביום חתונתו עם בת מלך מצרים היה יונתן בראש הקרואים, והמלכים הנחילו כבוד כאחד מבעלי בריתם וינשאוהו בכבוד מלכים.

אלכסנדר אסף חיל וילחם בדימטריוס וגבר עליו. דימטריוס נפל במלחמה ההיא, ותכון ממלכת אלכסנדר מאד. יונתן נלחם אחרי כן עם אפאלאניוס נציב ארם התחתונה, אשר אמר להלחם עם אלכסנדר, ויונתן גבר עליו. אלכסנדר שמח מאד בשמעו מהגבורות אשר עשה יונתן, וכי השמיד את שונאו אפאלאניוס, ושלח לו למנחה אפודת זהב כאשר יחגרו בני המלכים. גם נתן לו את עקרון ובנותיה לאחוזת עולם.

אבל כאשר נפל אלכסנדר במלחמה עם תלמי חותנו, אז שבו ימי המהומה ליונתן ולעמו. הוא נסתבך במלחמות רבות, וגם נפל שבוי במלחמה עם טריפון. ובאחרונה נהרג על ידו בשנת רי"ב לפני חורבן בית שני, אחרי שכהן במשרת כ"ג ארבע שנים⁽⁶⁾.

יונתן הגדיל לעשות בעד עמו וארצו במשך תשע השנים שהיה ראש לישראל. הוא כרת ברית עם הרומאים ועם אנשי אשפרתא⁽⁷⁾.

(2) ביוסף שם י"ג, פ"ב, ס"א.

(3) שם.

(4) יוסף כתב בהנ"ל כי ד' שנה אחרי מות אחיו יהודה, ועוד לא מינו כ"ג. ובספר העשרים פ"י, כתב: כי שבע שנה לא היה כ"ג ביהודה, וכונתו שלא היה להם כ"ג בהסכמת המלכים, אבל משרת כ"ג לא נתבטלה, וגם בלי הסכמת "מלך" בחרו היהודים בכ"ג.

(5) "חשמונאים" א', י"ד, ל"א, ומשם משמע כי הכה"ג הראשון לבית החשמונאים, היה יונתן. ועי' לעיל.

(6) כך כתב יוסף ב"קדמוניות" ספר י"ג, פ"ו, ס"ה. אבל בספר העשרים פ"י, כתב: כי יונתן היה כ"ג ז' שנה. והיה נשיא בישראל תשע שנה.

(7) חשמונאים א', י"ב, א'—כ"ה. וכאמור לא מצינו שעשו הרומאים איזה טובה לבעלי בריתם.

ד.

ש מ ע ו ן

במות גבורם יונתן בחר העם את שמעון אחיו לנשיא ולכהן גדול במקומו, כי עוד לפני הבחרו לכ"ג הצטיין בגבורותיו על שדי המלחמה, ולא נפל ברוחו האמיץ מאחיו. הוא הסיר את שבט סוריא מעל היהודים וחזק את מבצרי ערי יהודה. שבר מטות עול זרים, והסיר כל שקץ מהמצודה, בשנת רי"ג לפני חורבן בית שני, ולאות נצחון זה הנהיגו אז תאריך חדש לכתוב בדברי הימים, בשטרות ותעודות, "בשנה הראשונה לשמעון כ"ג, שר ונשיא ליהודים".

בני ישראל ידעו להעריך את הטובות שעשה להם, ובהיות שאת מעשיו עשה בלי לקוות לשום גמול, אמרו לעשות מזכרת-נצח לשמעון, בחרתם את פרשת גדולתו על לוחות נחשת שיעמדו לימים רבים, כאמור בספר חשמונאים⁽¹⁾: "וכי לא נשלם גמול לשמעון ואחיו, הלא הוא ואחיו וכל בית אביו, הרימו קרן עמינו, ואחרי הכניעם את כל אויבינו לפנינו, קראו דרור בארץ לכל יושביה, ויגזרו אומר לחרות את כל הקורות על לוחות נחושת, ולחברם על עמודים בהר ציון, בי"ח לחודש אלול שנה השלישית לשמעון כ"ג".

בימיו כבשו לגמרי את מבצר אקרא, ובכ"ג אייר גרשו משם את ההילנים לבלי השאיר מהם שריד. אותו יום קבעו ליום חג לכל ישראל⁽²⁾. המלך אנטיוכוס נתן לו מלכד ההנחות שקבלו היהודים מהמלכים שקדמו לו, גם את הרשיון ליצוק מטבעות זהב וכסף, ואת ירושלים הכריז לעיר קדושה וחפשית. והוא יצק הרבה מטבעות, אשר מצד אחד נרשם ירושלים הקדושה, ומהצד השני שנה א' לגאולת ישראל. על מטבעות אחרות נרשם גם שמו: שמעון נשיא ישראל.

בסוף ימיו פרצה מלחמה בינו ובין אנטיוכוס אוהבו מקודם. בראשונה שלח את בניו למלחמה, ואחרי כן עמד גם הוא במערכה ונצח את אויביו⁽³⁾.

שמונה שנה היה שמעון נשיא העם⁽⁴⁾, וימיו היו ימי מנוחה ושלום ושלום בארץ. הוא גם חדש את ברית האהבה עם הרומאים, ועם מלך אשפרתא⁽⁵⁾. גורל אחיו היה גם גורלו, כי לא בדרך כל הארץ מת אלא נהרג. ואם אמנם לא על שדה קטל נפל חלל, אלא הומת בידי תלמי חתנו יחד עם

(1) חשמונאים א', י"ד, כ"ח, וביוסף ספר י"ג, פ"ו, ס"ו.

(2) במג"ת. וביוסף יוסף כי נ' שנה עברו היהודים יומם ולילה להרס את המבצר וההר למען יתראה בית המקדש על פני כל העיר וחוצה לה.

(3) ביוסף ספר י"ג, פ"ז, ס"ג, ולפי חשמונאים א', ט"ז, ג'—ט': רק בניו נלחמו באנטיוכוס והוא נשאר בביתו כי זקן היה אז, ולא יכול לצאת ולכוא.

(4) יוסף ספר י"ג, פ"ו, ס"ד. ובס"ב פ"י.

(5) יוסף שם, וחשמו"א ט"ו, ט"ו.

שני בניו: יהודה ומתתיהו. תלמי חתנו אמר לכבוש את המלוכה בידו, אבל יוחנן בן שמעון נקם את דמי אביו ויצו להמיתם⁽⁶⁾.

ה.

יוחנן - הורקנוס

יוחנן הנקרא גם כן הורקנוס⁽¹⁾, וכ"פ בחז"ל בשם ינאי המלך במקום שמזכירין אותו לננאי, היה בן שמעון כ"ג. עוד בחיי אביו הראה גבורות במלחמה. גיסו תלמי רצה להרוג גם אותו, אבל הוא ידע להמלט בעוד מועד⁽²⁾. אחרי מות אביו ירש את משרת הכה"ג והנשיאות. בראשונה נסה ללחום עם גיסו ולנקום את דמי אביו ששפך, אבל תלמי התבצר במבצר דגן אצל יריחו, והפחיד את יוחנן-הורקנוס כי יהרג את אמו ואחיו אשר לקח עמו במבצר לערבון שלא יגע בו לרעה. בראשונה שם לב לדברי אמו שבקשה אותו שלא ישעה לדברי תלמי, אבל כאשר קרבו ימי החג עזב את המבצר ושב לירושלים⁽³⁾.

בתכונתו היה יוחנן צדיק⁽⁴⁾, ועשה גדולות לעמו ולארצו. ימים רבים נלחם עם אנטיוכוס, ובאחרונה כרת עמו ברית שלום. ומיום שמת אנטיוכוס ראה יוחנן-הורקנוס לחזק את עמדתו ושכר לשם זה חיל מעמים שונים, והכה את שכניו הרעים, והרס את בית תפלתם של הכותים⁽⁵⁾, אשר עמד ערך שתי מאות שנה. גם הכניע את האדומים והכריח אותם להתייחד.

יוחנן חדש את ברית האהבה בין ישראל עם רומא, והתגבר והתחזק מיום ליום. ולפי דברי חז"ל⁽⁶⁾: היה המלך הראשון לישראל בזמן בית שני. קשה לברר למי כוונת חז"ל בשם "ינאי" שנזכר בכמה מקומות בתלמוד, כי כמעט כל מלך ישראל מהתקופה ההיא מכונה בפי חז"ל בשם ינאי. אולם ברוב מקומות הוא נקרא גם בשמו "יוחנן כ"ג". והנני לציין פה את מקורי חז"ל עליו:

ברכות כ"ט: "והא תנן: אל תאמין בעצמך עד יום מותך, שהרי יוחנן כ"ג שמש בכהונה גדולה שמנים שנה" ולבסוף נעשה צדוקי. אמר אביו: הוא ינאי, הוא יוחנן. רבא אמר: ינאי לחוד, ויוחנן לחוד; ינאי רשע מעיקרו, ויוחנן צדיק מעיקרו⁽⁷⁾.

(6) השם"א ט"ז, כ"ד.

(1) יוסף ספר י"ג, פ"ז, ס"ד.

(2) ביוסף שם, וחשם"א ט"ז, ו'—ט'.

(3) שם.

(4) "צדיק מעיקרו", ברכות כ"ט.

(5) בכ"א בכסלו. ועי' לעיל ריש פ"ב, בשם מג"ת.

(6) קידושין ס"ו: "רב לך כתר מלכות".

(7) גם ביומא ט', נזכר כי שמש שמונים שנה. ולפי דעת כל חכמי ישראל רק שלשים שנה, ואיד אפשר שמונים שנה? הלא לפי חז"ל בעב"ז ט': כל ימי מלכות חשמונאי היו רק ק"ג שנה, ואיפוא הכהנים לפניו ולאחריו? והלא הורקנוס בעצמו שמש יותר משלשים שנה? וג"ל להגיה במקום "שמונים": "שלשים" שנה.

בר"ה י"ח: „וכך היו כותבים בשטרות: בשנת כך וכך ליוחנן כ"ג לאל עליון, כי בימי שמעון אביו התחילו למנות לשם כ"ג".
בסוטה ל"ג: „יוחנן כ"ג שמע ב"ק מבית קדשי קדשים שהוא אומר: נצחו טליא דאזלא לאנחא קרבא לאנטיוכא" (8). ומאורע זה נזכר גם ביוסף (9).
ובמשנה פרה פ"ג, מ"ה, נזכר שמו שעשה ב' פרות".
תקנותיו שעשה נזכרות בכמה מקומות אצל חז"ל. וכפי הנראה, עמד יוחנן בראש ב"ד של חשמונאים קודם שהעמיד זוגות (10). ואלה הן התקנות (11) שהנהיג:

(א) העביר הורדיית מעשר. ומפורש בבבלי שם שהעביר הודאת מעשר מפני שאינן נותנין אותו ללוים, כי עזרא קנסם לפי שלא עלו עמו (12). ועי' בירושלמי שם.

(ב) בטל את המעוררין, שלא יאמרו יותר הלוים: „עורה למה תישן ה'". ובתוספתא סוטה, פי"ג, ט': מעוררין, אלו הלוים שאומר על הדוכן: עורה למה תישן ה'. אמר להם רבי יוחנן בן זכאי: וכי יש שינה לפניו, וכו'. ופלא: כי להתוספתא היתה נוסחא אחרת בזה (13).

(ג) הנוקפין. שהיו מסרטיין לעגל בין קרניו, כדי שיפול דם בעיניו. ובמתניתא תנא: שהיו חובטין אותו במקלות, בדרך שעושין אותו לעכו"ם. ופלא: כי הגר"א גרס בתוספתא הנ"ל במקום יוחנן כ"ג, „יוחנן בן זכאי", דבר שלא נזכר בשום מקום אצל חז"ל (14) כי בכל המקומות נזכר יוחנן כ"ג, רק בתוספתא נמצא שם ריב"ז על התקנה השניה „בטל את המעוררין". ואולי היו כל התקנות מריב"ז כגירסת הגר"א, ואפשר כי המעתיקים שינו מ„יוחנן ב"ז" ליוחנן כ"ג.

(ד) עד ימיו היה פטיש מכה בירושלים, וחז"ל יאמרו: כי הכוונה בחולו של מועד. ואולי הכוונה אפילו בחול, כדי שלא להטריד את הכהנים בעבודתם. כי קשה: מדוע דוקא בירושלים?

(ה) בימיו תקנו שלא לשאול על הדמאי (15). ועי' בתוספתא: „גזר על הודאי" וביטל את הדמאי, לפי ששלח לכל עיירות ישראל, מצאן

(8) בירושלמי פ"ט דסוטה ה"ג: „נצחו טליא דאנחו קרבא באנטיוכא". ועי' בתוספתא סוטה י"ג, ו': „יוחנן כ"ג שמע מבית ק"ק נצחו טליא דאזלי לאנחא קרבא באנטוכית.

(9) „קדמוניות" ספר י"ג, פ"י, ס"ג.

(10) ירושלמי סוטה פ"ט, מ"א, ובסוף מע"ש, אחרי שנתבטלו הזוגות בימי נזרות אנטיוכוס, ואפשר כי את יהושע בן פרחיה ונתאי הארכלי העמיד הוא, ואח"כ כאשר נהפך לצדוקי, אולי הסירם ממקומם והעמיד תחתיהם את הצדוקים.

(11) סוף סוטה, וסוף מע"ש.

(12) עי' לעיל ריש פ"ב.

(13) הח' בריל"ל יאמר: אולי הכוונה בטל את המעוררין. כי אחרי שהוציאו עליו שם רע שאמו נשבת כמודיעין, בטל את המעוררין שלא יוציאו לעו על משפחות, ובפרט על יחסי כהנים. וכן נמצא בכתובות כ"ג: בזמן שיש עליו עוררין. ואולי א"ל עפ"י המשנה, מדות פ"א, מ"ב: אומר לו איש הר הבית שלום עליה, ניכר שהוא יושן חובטו במקלו, ורשות היה לשרף את כסותו, והוא בטל את מעוררי ישינים אלו.

(14) רק בתקנה השניה נזכר בתוספתא ריב"ז.

(15) עי' הנ"ל, וביומא ט'.

שאין מפרישין אלא תרומה גדולה בלבד. מעשר ראשון ומעשר שני, מקצתן מפרישין ומקצתן אין מפרישין. אמר להם יוחנן כ"ג: הואיל ותרומה גדולה עון מיתה, יהא אדם¹⁶) קורא שם לתרומה, תרומת מעשר ונותן לכהן, ומעשר שני מחללו על המעות והשאר, מעשר ומעשר עני, המוציא מחברו עליו הראיה. וכבר כתבתי במקום אחר, כי במקום אשר נזכר לשבח אצל חז"ל, קראו אותו בשם יוחנן כ"ג, אבל לגנאי לא קראו אותו בשם הקודש, רק בשמו הנכרי, "ינאי". כי המעשה הזה, הוא מעשה ינאי, ולא מעשה יוחנן. ואולי מיום שנכנס לחבורת הצדוקים, שינו את שמו לינאי, או אולי הוא בעצמו שינה אז את שמו. ועליו כוונת חז"ל בהמעשה בקידושין ס"ו: על ינאי המלך שהרג את חכמי הפרושים. וגם יוסף ב"קדמוניות"¹⁷) מזכיר את המאורע הזה.

יוחנן הטביע מטבעות, ולפי דעתם של רוב חכמי ישראל, הטביע רק מטבעות נחושת, ופעם טבע מטבעות שהיה חרות עליהן: "יוחנן כ"ג וחבר היהודים". אבל הוא נזכר גם בשם: "יהוכנן הכהן הגדול וחבר היהודים", וכן בשם: "ראש וחבר ליהודים".

יוחנן שמש בכה"ג, לפי רוב חכמינו, ל' שנה. ולפי דעת יוסף ל"א שנה¹⁸). הוא הניח אחריו חמשה בנים, ויהודה ארוסתבול ירש את מקומו¹⁹).

ו.

יהודה ארוסתבול

יוחנן כ"ג צוה לפני מותו: כי יהודה ארוסתבול הבכור¹), יהיה לכהן גדול במקומו, ואשתו תנהיג את הממשלה. אבל יהודה ארוסתבול זמם לשים גם כתר מלכות על ראשו. וכאשר הוכיחה אותו אמו ע"ו, הושיב אותה בבית האסורים, ושמה גפחה את נפשה מעוצר יגון ורעב. גם את אחיו — מלכר את אנטיגנוס — אסר בכלא, ושם כתר מלכות על ראשו.

אנטיגנוס היה גבור חיל, ואותו שלח המלך לעבר הירדן ארצה יטרא להלחם שם, וגבר על אויביו, וכולם קבלו אמונתו. בשוב אנטיגנוס

16) לפי גירסת הגר"א שם בתוספתא: עמד והתקין להם הלוקח פרות מעם הארץ, מפרש מהן מעשר ראשון ומעשר שני. מעשר ראשון מפריש ממנו תרומת מעשר ונותנה לכהן. מעשר שני עולה ואוכלה בירושלים. מעשר ראשון ומעשר שני המע"ה. ובירושלמי סוף מעשר שני, הוסיף: "שהמוציא מחברו עליו הראיה ויתודה".

17) ספר י"ג, פ"י, ס"ג. ועיין במבוא לפרק זה.

18) "קדמוניות" ספר י"ג, פ"י, ס"ו. אבל בספר העשרים, פ"י, כתב: כי שמש רק שלשים שנה. ועי' שירער ח"א עמוד 256. ויש גם חכמים שחשבו את ימי כהונתו ל"ג שנה. 19) אם כי בחייו זכה למנוחה אבל לא לאחר מותו, כי בימי המלחמה הגדולה של הרומאים עם עם ישראל, היו מלחמות רבות על קברו, כנזכר כ"פ ב"מלחמות" ליוסף.

1) "קדמוניות" ספר י"ג, פ"א, סימן א'—ג'. ושם הביא תהלת סטראבו עליו: "כי היה עין טובה ועשה הרבה בעד אחיו, והרחיב את גבול יהודה". וכפי הנראה, לא חשב סטראבו את חטא הרגו את אמו, שומו את אחיו בכלא ואת פקודתו להמית אחיו אנטיגנוס.

ממלחמותיו לחוג את חג הסוכות בירושלים לבש בגדי מלחמה וגבורי חיל עוטרים אותו מסביב. ואנשי רשע הוציאו דבת שקר עליו, כי הוא אומר להסב את המלוכה אליו, ויחר אף המלך בו ויצו להרגו. אבל גם ארוסתבול לא האריך ימים אחרי המעשה הזה. ותצא נפשו וימת⁽²⁾ אחרי ששימש בכ"ג ובמלכות שנה תמימה.

מהמטבעות שהטביע נמצאת מטבעת נחשת אשר מצדה האחד חרותים שני שופרות, ומהצד השני זר, וחרות „יהודה כהן גדול וחבר היהודים". הוא מת בלי בנים.

ז.

אלכסנדר ינאי

הוא יצא למלוך מבית האסורים. אחרי מות המלך הוציאה אשת ארוסתבול לחפשי את שלשת בני הורקנוס מבית הכלא, אשר היו אסורים שם על פי מצות בעלה ארוסתבול, ומפני שארוסתבול מת ולא נותר ממנו בן או בת, נתמנה ינאי אחיו לכה"ג ולמלך ישראל⁽¹⁾.

ויהי כשבתו על כסא מלכותו והתחיל לבצר את ממשלתו, ותהי ראשית מעשהו להרוג את אחיו⁽²⁾, כי ירא ממנו מפני רוח הקנאה, ואהבת השררה השוררת בקרב. אך לאחיו השני שהיה איש שלום נתן ארוחת תמיד מאוצרו ויניחהו לשבת אתו בעיר המלוכה.

ינאי היה גבור חיל, וכל ימיו היה טרוד במלחמות עם שכניו, וחיייו היו מלאים נצחונות ומפללות. פעם התגבר על שונאיו, ופעם נוצח מהם. את העם לא אהב, וביחוד רדף כל ימיו את הפרושים. ופעם אחת בחג הסוכות⁽³⁾, בית המקדש היה מלא אז אנשים אשר באו מקרוב ומרחוק לחוג את החג בירושלים, והמלך הרהיב בנפשו לבטל בפרהסיא את אחת מהמצות. וכאשר הגישו לו הכהנים את מי השואבה בצלוחית של זהב להסך אותו בספל הכסף אשר על יד קרן המזבח, לקח את המים וינסכו על רגליו, למען הראות להם כי לא יאמין בניסוך המים והוא מסכים לזה להצדוקים. כל הנאספים חלו מאד לראות את מלכם מזלזל באחת המצות, וירגמוהו באתרוגיהם. ובחמתם העזה קראו לו בן-השבויה, להראות כי אין לבם עוד אליו. חיל

(2) יוסף בספרו הנ"ל, ס"ג, ושם יוסף: כי מת מתוד מכאוכים ויסורים וחרטה על מעשיו. אבל בכ"ז לא הוציא לחפשי את אחיו אשר הסגירם על לא דבר. ועי' ב„מלחמות" ס"א, סוף פרק שלישי.

(1) רבים מחכמינו הביאו כי אלכסנדר ינאי לקח לו לאשה את אשת אחיו (כי לא היה לאחיו בן או בת, ויבמה), האשה הגדולה והחשובה שלומית בת שטח אחות שמעון בן שטח. ורבים יפקקו בזה, כי הלא אשת מלך אינם מיבמים. עוד: הלא גם כ"ג אינו מיבם. ורבים מתרצים כי עשה מעשה היבום קודם שנתמנה להיות כ"ג. ובנוגע לזה שהיתה אשת מלך, יאמרו: כי חכמי ישראל לא הכירו אותו בתור מלך, כי לא היה מורע דוד. ולפ"ד אין לכל הספור הזה שום מקור, וגם יוסף לא יזכיר שלקח את אשת אחיו לאשה.

(2) שם, ביוסף.

(3) ראה במבוא לפרק זה.

המלך מבני הנכרים פרצו אז אל בית מקדש ה' להציל את כבוד המלך והרגו ביום ההוא כששת אלפים איש. ומאז נתחזקה השנאה בלב היהודים, וגם נסו למרוד בו בעת שובו מהמלחמה אשר נלחם עם מלך ערב. והקשר עליו, נמשך זמן רב. והיה כאשר קצרה נפשו וישאל המלך את העם: במה אתרצה אליכם? ויענו כולם פה אחד: רק במותך תתרצה אלינו. המרד התלקח אז ביתר עוז, אבל המלך גבר עליהם והכניעם בהרגו מהם לאלפים, וישחטם באכזריות נוראות מאד. יחס כזה של המלך לעמו, אין פלא אם העם לא רצה עוד לדעתו, וישבחו את גאון תפארת החשמונאים ואת כל אשר עשו לעמם, וכמעט שאין זכר להם אצל חז"ל. העריץ הזה ויתר האכזרים מבני המשפחה הזאת גרמו לשכחת שמם.

בסוף ימיו השפיעה אשתו אחות שמעון בן שטח עליו לרכך מעט את לבו על הפרושים, ולאט לאט חדלו הרדיפות עליהם, וכך התחילו הפרושים לחדש מעט מעט את כבודם כמקדם. אלכסנדר ינאי מלך כ"ז שנה, ומת בשנת מ"ט לימי חייו.

מקורי חז"ל: ינאי זה נזכר בחז"ל כ"פ וכמעט כולם לגנאי. חז"ל קבעו את יום מותו ליום טוב⁴, דבר שבני ישראל לא עשו אף לאחד ממלכיהם לבד להורדוס.

בברכות כ"ט: „ינאי רשע מעיקרו היה“. ושם בדרש מ"ח: ינאי מלכא ומלכתא כריכו ריפתא בהדי הדדי, ומדקטל להו לרבנן⁵ לא הוה ליה אינוש לבריכי להו. אמר לה לדביתהו: מאן יהיב לן גברא דמברך לן? אמרה ליה: אשתבע לי דאי מייתינא לך גברא, דלא מצערת ליה, אשתבע לה. אייתיתיה לשמעון בן שטח אחוה. וכנראה כי גם גיסו פחד מחרבו הקשה. ועי' בסוטה מ"ז: כדהוה קטיל ינאי מלכא לרבנן, את שמעון בן שטח אטמינהו אחתיה. יהושע בן פרחי⁶ אזל ערק לאלכסנדריא של מצרים, כי הוה שלמא וכו'.

(4) מג"ת. ועי' להלן.

(5) בב"ר צ"א—ג', יוספר באופן אחר: כי פ"א באו ג' מאות נזירין לפני שמעון בן שטח ובקשו ט' מאות קרבנות, ונתן לו ינאי חצי הקרבנות, וחשב שנים שמעון בן שטח יתן חצי הסכום. אבל הוא מצא לחצי הנזירים פתח, וממילא לא היה צריך ליתן להם. ועי' ברח מפחד ינאי גיסו. וכן איתא בירושלמי ברכות פ"ז, ה"ב: תני שלש מאות נזירין עלו בימי שמעון בן שטח, למאה וחמשים מצא להם פתח, ולמאה וחמשים לא מצא להם פתח להתיר את נזריהו, אתא גבי ינאי מלכא, א"ל: אית הכא תלת מאה נזירין בעיין תשע מאות קרבנות, יהב את פלגא מן דידך ואנא פלגא מן דידי. ומעין זה נמצא גם בירושלמי נזיר פ"ה, ה"ג, ובבב"ל שלשת המקומות יוספר: כי בא אחד מבית המלך דפרס ושאל עליו: אמרו ליה נהירין הוינו דהוה גברא חד סב והוה אמר קמו מילין דחכמה. ואפשר כי שתי פעמים קרה כן, ושמעון בן שטח ברח כ"פ מפחד גיסו המלך. ועי' קה"ר ז', י"א.

(6) כפתור ופרח, הוצאת לונד, דף ס"ד, איתא: „יהודה בן טבא ערק לאלכסנדריא“, כי שתי הגירסות אמת הן, כי שניהם ברחו, ומה שכתב להם הנוסח: „מני עיר ירושלים עיר הקודש לך אלכסנדריא אחותי, בעלי שריו בתוכך ואני יושבת שוממה“. ונמצא בנוסח זה אות באות בירושלמי גם על יהודה בן טבא. גם זאת אין הוכחה היא, כי כן היה הנוסח במכתבם בעת שכתבו לבורח לשוב למקומו, ואין לנו צורך בדחוקי שי"ר ופראנקל בזה, ואין צורך להגיה.

ובמגלת תענית פ"י, איתא: „מפני כשהיו צדוקין יושבין בסנהדרין, ינאי המלך ושלמינון המלכה יושבת אצלו, ולא היה אחד מישראל יושב עמהן חוץ משמעון בן שטח, והיו שואלין תשובות והלכות ולא היו יודעין להביא ראיה מה"ת עד שהסתלקו כולן וישבה סנהדרי ישראל. ובאותו היום שנסתלקה סנהדרין של צדוקין עשאוהו יום טוב" בכ"ח טבת. גם את יום ז' בכסלו קבעו חכמים ליום טוב, מפני שבו ביום מת האכזר הזה (מג"ת). ויוסף מספר^ז): כאשר ראתה המלכה כי קרוב קצו, ותגש אליו ותבך לפניו, כי רעה נשקפת לה ולבניה מיד העם אשר נבאש בעיניהם מיום הכותו את הפרושים. אז יעצה המלך להעלים את דבר מותו מן העם עד אשר תפול רגב לפני צבאותיו. ואחרי כן תמסרי את גויתי בידיהם לעשות כטוב בעיניהם, ואת אל תעשי דבר גדול וקטן מבלי לשאול את פיהם. ובחז"ל^ה): אמר לה אז: אל תתיראי לא מן הפרושים ולא מן הצדוקין אלא מפני הצבועים.

ח.

הורקנוס

אחרי מות אלכסנדר ינאי, מלכה אשתו שלומית בת שטח, ואת הורקנוס בנה מינתה לכהן גדול. תשע השנים האלה שמלכה המלכה, היו ימים טובים לישראל^ז. הפרושים וגדולי התורה הרימו ראש, ושבו מהמקומות אשר ברחו מפחד חרב אלכסנדר ינאי. אך בנה השני זמם מזימות, ובתחבולות השב וחכה ליום הגדול אשר יעלה בידו למלוך. וכאשר חלתה אמו, מהר להתגנב מן העיר והלך מעיר לעיר, לעורר את העם, ובפרט את הצדוקים לעמוד לעזרתו. והרבה נציבים מסרו את מבצריהם בידו, ובמשך ב' שבועות למנוסתו היו בידו יותר מעשרים ערים בצורות, וגם שלח את אנשיו לשכור לו אנשי חיל. וכאשר באו הרצים לספר להמלכה ממעשה בנה, לא ענתה דבר, רק הפקידה בידי ראשי העם את עמה ואת חילה. וכה מתה המלכה החשובה, אחרי מלכה על עמה תשע שנה בחכמה ודעת.

אחרי מותה התחזק הורקנוס לשום גם את כתר הנשיאות על ראשו, ויצא למלחמה על ארוסתכול אחיו. אבל אחיו גבר עליו ולקח ממנו גם את עטרת המלוכה, וגם את הכהונה הגדולה הסיר מעליו. והורקנוס שמטבעו היה איש מנוחה ורודף שלום, לא עמד נגדו ומסר את המלוכה לאחיו^ז.

(7) ספר י"ג, פרק ט"ו, ס"ה.

(8) סנהדרין כ"ב.

(1) תענית כ"ג: בימי שמעון בן שטח ירדו להם נשמים בליל ד' ובליל שבת עד שנעשו חטים כבליות וכו'. ועי' ספרא, פ' בחקתי: פ"א מעשה בימי שלמנצו המלכה וכו'.

(2) ב"מלחמות" ס"א, פ"ו, ס"א: „הורקנוס נאות לשבת ספון בביתו ולהכבד רק בכבוד אחי המלך". וכן ב"קדמוניות" ס"ד, פ"א, ס"ב: „כרתו ברית שלום שארוסתובל ימלוד והוא יחיה מפרי הכנסותיו, ויכרתו ברית בבית ה' ויתקעו כף ונשבועו ע"ז, ולפני העם חבקו איש את אחיו, ונפרדו איש מאחיו, ארוסתכול הלך להיכל המלך והורקנוס בתור

אבל ימי השלום לא ארכו, כי אחד מהגרים האדומים בשם אנטיפטר אשר היה גבור מלחמה ואיש מזימות דבק בהורקנוס רך הלב והנוח לבריות, אשר על נקלה אפשר להשפיע עליו. ואנטיפטר ידע שאם יקנה את לב הורקנוס וישים אותו לאיש עצתו, אז תעמוד לו ערמתו לבסס את מעמדו ולכונן בית וכסא לו ולבניו אחריו.

אנטיפטר דבר יום יום אל בני ישראל להשיב את המלוכה להורקנוס, אבל אין איש שומע לדבריו. אבל הוא לא אמר נואש עד שעלה בידו לפתות את הורקנוס כי ארוסתבול זומם לקחת את נפשו, מה שזעזע מאד את לב הורקנוס התמים, ובהאמינו לשקריו של אנטיפטר, ברח עמו אל מלך ערב שהבטיח בעבור מתנות והבטחות, לעזור להורקנוס להעלותו על כסא המלוכה ביהודה.

מלך ערב נסע בראש חילו של חמשים אלף איש, ויערוך מלחמה לקראת ארוסתבול. ארוסתבול נגף לפניו, וחילו עזבו אותו וידבקו בהורקנוס, ולא נשאר לארוסתבול בלתי הבהנים בלבד⁽⁸⁾ שנמלטו אל מקדש ה' ויסגרו בו.

מלחמת-אחים זו הביאה לכמה יהודים לעזוב את ארץ ישראל וירדו מצרימה⁽⁴⁾. בימי המבוכות האלו נהרג חוני המעגל, על מנאו למלא את בקשת אנשי הורקנוס לקלל את ארוסתבול.

חג הפסח בא, ואנשי ארוסתבול שהיו בבית ה', רצו להקריב קרבנות לה', ובקשו את אחיהם למכור להם כבשים לקרבנות בעד כסף רב, וגם שלחו את הכסף, אבל לא השיגו את הכבשים. וכך שבתה עבודת הקרבנות⁽⁵⁾. ולפי דברי חז"ל⁽⁶⁾: שלחו להם חזיר. אז הטיל ה' סער גדול מאד אשר הרעיש כמעט את הארץ מקצה אל קצה ויך את כל תבואתה, ויהי רעב כבד מאד בארץ.

איש פרטי ישב בבית ארוסתבול⁽⁷⁾. ולא נזכר בשני המקורים דבר אדות משרת כ"ג, ומשמע כי ארוסתבול היה גם כה"ג, כי נזכר בפירוש שהורקנוס שב בתור איש פרטי למעון ארוסתבול, ועוד יותר מפורש הדבר ביוסף ספר ט"ו, פ"ג, ס"א, כי ארוסתבול גזל את משרת הכה"ג מאחיו, והוא עשה כמעשה אנטיוכוס. וכן מפורש בס"כ ל"קדמוניות" פ"י, עיי"ש. ופלא על גרץ ושאר חכמינו שהחליטו כי הורקנוס נשאר כ"ג.

(8) "קדמוניות" סי"ד, פ"ב, ס"א.
(4) שם. ומה שהוסיפו איזה כותבי הדורות, שירדו מצרימה למען לחוג את חג הפסח, ולהקריב קרבן פסח בבית חוני, דבר זה לא נמצא אצל יוסף, והוסיפו שלא כדת על דבריו.

(5) יוסף ב"קדמוניות" סי"ד, פ"ב, ס"ב.
(6) סוטה מ"ט ע"ב, מנחות ס"ד: "כשצרו מלכי בית חשמונאים זה על זה היה הורקנוס מבחין וארוסתבול מבפנים (כמו שאיתא אצל יוסף, וממילא הגירסא בב"ק, ששם נאמר: הורקנוס מבפנים, וארוסתבול מבחוץ, ט"ט), בכל יום ויום היו משלשלין דינרין בקופה ומעלין להן תמידיו. היה שם זקן אחד שהיה מכיר בחכמת יונית, לעז להם בחכמת יונית (אולי הוא אנטיפטר הזקן הזה הנזכר פה). אמר להן: כל זמן שעוסקין בעבודה אין נמסרין בידכם. למחר שלשלו להם דינרים בקופה, והעלו להם חזיר. כיון שהגיע לחצי חומה, נעץ צפרניו ונודעוזה ארץ ישראל וכו'. באותה שעה אמרו: ארור שיגדל חורים, וארור שילמוד בנו חכמת יונית. ועי' בירושלמי פ"ד דברכות ה"א, י"מספר י"ט: שכעין זה קרה בימי מלכות יון. וכן בימי מלכות רומה קרה ששלחו שני חורים, לא הספיקו להגיע לחצי חומה עד שנעץ החזיר בחומה ונודעוזה החומה וקפיץ מ' פרסה מארץ ישראל.

לסוף פנו שני האחים אל מושל רומא פומפיוס להכריע למי הצדק. והוא הכריע בחרבו הקשה כי ארץ יהודה לו היא. מאז נעשו הרומיים אדונים על ארץ יהודה. הוא שם את הורקנוס לכהן גדול⁷, ואת ארץ יהודה הנביל כאשר היתה לפני מלחמות החשמונאים. והערים אשר לקחו היהודים במלחמות הרבות, קרע אותן פומפיוס מיהודה ושיכן ליד בעליהם, ויפקוד את סקוירוס לשליט ביהודה.

ימים מעטים אחרי זה התחיל כסא הורקנוס שוב להתנועע, כי אלכסנדר בן אחיו ארוסתבול אשר ברח ביום המהומה מפני פומפיוס, אסף עם רב מאד, והשתער בחמה שפוכה על יהודה וילחם עם הורקנוס, וכמעט שהכריע אותו, כי אלכסנדר הגיע עד שערי ירושלים, ובגבורה נפלאה בנה את חומת העיר אשר נתן פומפיוס⁸. אולם גבינוס שר צבא ארם המושל תחת סקוירוס, יצא לקראתו וגבר עליו. גבינוס הביא את הורקנוס ירושלימה ושם את עבודת המקדש על שכמו כבראשונה.

עוד לא שקטה הארץ מסערות מלחמה, והנה שוב התחולל עליה סער גדול: ארוסתבול נס מבית כלאו ברומא, ויבא ארצה יהודה לחלחם בעד השלטון. מקודם הצליח במלחמתו, אך באחרונה נשתה גבורתו והוא ובנו נפלו ביד גבורי רומא, שאסרו אותם בנחשתיים ויביאם אל גבינוס שהשיבם לרומא, ושם שמו את ארוסתבול בכור השבי. גם אלכסנדר נסה עוד הפעם את הצלתו⁹, אבל גם הוא הוכה מחיל הרומאים.

אנטיפטר יועצו של הורקנוס הולך וגדל מיום ליום, עד כי גדל מאד, והיה הראש על כל ארץ יהודה. גם הקים את בניו להיות שליטים בארץ, ואת הורדוס שם לשליט בארץ הגליל.

כנראה לא הרגיש הורקנוס כי לאט לאט אבד את כל השפעתו ביהודה, וכי אך צל של שלטון בידו. אבל אנשי ביתו העירוהו מתרדמת רפיונו ועצלנותו, והראו לדעת כי הורדוס הוא המושל היחידי ביהודה. והוא למרות כל ההנחות שקיבל מיוליאס קיסר רומא הנהו מלך רק למראית עין, והמושלים בעם הם באמת אנטיפטר ובניו, העושים כרצונם וחפצם ובלי גם לשאול את פיו ולהמלך בסנהדרין.

גם עשה הורדוס בימים ההם מעשה נורא: בלי משפט ודין הרג את חזקיהו הגלילי ואנשיו¹⁰. אז נקרא הורדוס לעמוד במשפט לפני הסנהדרין, והוא בא בלבוש ארגמן עודה גאון, ועדת גבורי חיל שומרי ראשו

באותה שעה גרמו עונות ובטל התמיד. ועי' ג"כ בתענית פ"ד, ה"ה, ג"כ בהנ"ל בהוספה: ובטל התמיד וחרב הבית. ועי' רש"י שיר השירים ספ"ו, על הפסוק "לא ידעתי נפשי שמתני מרכבות עמי נדיב": "שמחלוקת שנבר במלכי חשמונאי הורקנוס וארוסתבול, עד שהיה מביא אחד מהו את מלכות רומי ונעשה לו עבד".

(7) "מלחמות" ס"א, פ"ז, ס"ו, משמע מכאן כי ארוסתבול היה גם כ"ג.

(8) "מלחמות" ס"א, פ"ח, ס"ב. אבל לא נמרה עד כי אנטיפטר נמרה (מלחמות

ס"א, פ"י, ס"ג). וממילא אין סתירה בזה.

(9) גם אלכסנדר לקח ממנו את משרת כ"ג, כמו שנראה מכאן כי שם אותו על כנו.

(10) מכפרי יוסף א"א לדעת אם היה חזקיהו שודר או מגבורי האומה.

חגורים בכל כלי מלחמה, עוטרים אותו. ויתיצב בעז מצח לפני שופטיו, ויחתו כל הזקנים למראהו וראש הסנהדרין שמעיה⁽¹¹⁾ דבר משפטים גם עם הורקנוס גם עם הסנהדרין, וינבא כי יבא יום ונפלו כולם בחרב האיש העומד לפניהם היום למשפט⁽¹²⁾. והורקנוס התחלחל מאד, ולא על נפשו פחד, כי אם ירא היה, שלא תאונה להורדוס רעה, ולכן לפני שנגמר דינו, שלח אותו בלילה מתוך העיר אל הגליל, ארץ ממשלתו. והורדוס קבץ אנשי חיל ויאמר להוריד את הורקנוס מכסאו, גם להנקם בסנהדרין. אך אביו יצא לקראתו וידבר אליו רכות מבלי לעשות ככה, בכדי שלא יעורר עליו את חמת העם.

בין כה וכה, והורדוס התחזק בעזרת הרומאים מיום ליום, וכאשר קם אנטיגונוס בן ארוסתבול מלך יהודה, למלוך ביהודה, קם עליו הורדוס והכה את חילו, עד כי אנטיגונוס עזב את המערכה וברח לירושלים. שמו יצא אז כגבור חיל, וגם התחתן עם נכדת הורקנוס, כי ארש לו את בת אלכסנדר בן ארוסתבול.

בינתיים נסה אנטיגונוס את מזלו בעזרת הפרסיים אשר גברו על הרומאים בארם, והמה עזרו לו עם חיל רב ולחמו מלחמתו, וגם עלתה בידם להשיבתו על כסא אבותיו. את הורקנוס הכה מכה רבה, והפרסים נתנו בידו את הורקנוס דורו לכלות בו את חמתו ונקמתו. אז נשך אנטיגונוס בשיניו את אזני הורקנוס, ויעשהו לבעל מום, שלא יוכל עוד לשמש בכהונה גדולה. נב לקחו אותו ויגלוהו אל ארצם, בשנת ק"י לפני חורבן בית שני. וכה בא הקץ לממשלתו.

הורקנוס ראה הרבה חליפות בחייו. הוא ראה את ירושלים הבנויה ואביו מלך ואמו מלכה, ושלוש ושקט היו אז. הוא ראה ימים טובים בעת ששימש בכ"ג, כי שמש במשרה זו תשע שנה בימי אמו, וכ"ד שנה בעזרת פומפיוס, ובסוף ימיו הגלה לבבל.

ויהי כאשר שמע הורקנוס בבבל כי הורדוס נתמנה למלך ישראל, נמר בנפשו לעזב את בבל ולשוב ירושלימה, כי חשב שהורדוס בודאי יקבלהו באהבה ובזרועות פתוחות. ואם כי יהודי בבל נתנו כבוד ויקר לשמו, וגם מלך פרס קרבו באהבה ונתן לו רשות לדור בכל מקום שירצה, אבל כל זאת לא ערבה לו, בתשוקתו הרבה לגור בירושלים בירת ממשלתו, ואטם את אזניו משמוע לתחנוני יהודי בבל שהזהירו אותו להשמר מהורדוס, באמרם אליו: שהעבר הזה בודאי שכח את כל הטובות אשר עשה לו, ואשר הציץ אותו ממות, אבל הורקנוס עמד בדעתו לשוב לירושלים.

מלך פרס נתן לו רשות לעזוב את ארצו. יהודי בבל העניקו אותו במתנות רבות, והורקנוס עלה לירושלים.

(11) יוסף בספריו. ועי' במבוא לפרק זה.

(12) ונ"ל כי מעשה זה נזכר אצל חז"ל, סנהדרין י"ט. ושם יוספר: שפ"א הרג עבר ינאי נפש (כידוע קראו חז"ל את הורדוס עבר. עי' בב"ב ג'), ושלח אחריו הב"ד לקיים הפסוק והועד בבעליו. וכשבא, א"ל ינאי המלך: עמוד על רגלך ויעידו בד וכו'.

בראשונה קרבו הורדוס מאד והחניף לו בקראו אותו בפני העם:
אבי, אבי. אבל „נעדרות נשיקות שונא“, כי בלבו רקם הורדוס תחבולות
להפטר ממנו, בפחדו שמא יעמוד לו לשטן על דרכו. והתחיל לבקש עליו
עוונות וחטאים, חפש ומצא חטא שבשקר יסודו, והוציא אותו לחרג. וזו
היתה אשמת הורקנוס שבגללה הומת: בשעה ששני שרי רומא אקטוביוס
ואנטוניוס נלחמו איש ברעהו, ואנטוניוס ידיד הורדוס נפל במלחמה,
ואקטוביוס נשאר המושל היחירי ברומא. אז פחד הורדוס מאד, כי אקטוביוס
לא ינקהו. ותרע עיניו בהזקן הורקנוס, אולי ירחם עליו מושל רומא ויושיבהו
על כסא אביו. אז שם עליו עלילות דברים כי בא בדברים עם מלך ערב, ודן
אותו למיתה. וימת הזקן הזה בן פ"א שנה, כנבואת שמעיה ראש הסנהדרין.
כה נכבה הנר האחרון לחשמונאים⁽¹⁸⁾.

ט.

א ר ו ס ת ב ו ל

ארוסתבול בן אלכסנדר ינאי התנשא למלוך אחרי מות אמו, והורקנוס
אחיו מסר לו למען השלום את בגדי הכהונה וגם את כסא המלוכה, בשנת
כל"ז לפני חורבן בית שני. אחרי זמן מועט הקים ה' לשטן לישראל את
אנטיפטר האדומי, והוא התחיל לעורר מדנים בין העם להשיב את המלוכה
והכהונה הגדולה להורקנוס, אך העם לא שתו את לבם לו, כי ארוסתבול היה
איש חכם וידע להלוך עם אנשים. אבל הנוכל הזה דבר יום יום אל הורקנוס
והוכיח אותו על שהוא מוותר על בכורתו, עד שעלה בידו לפתות אותו
לברוח עמו אל מלך הערביים, והמלך הזה נתן לו חמשים אלף גבורים להלחם
עם ארוסתבול. המלחמה התלקחה לפני עיר ירושלים, והורקנוס גבר עליו,
אבל ארוסתבול שחד את שר צבא הרומיים סקוירוס, והוא עזר לו בעת צרה.
אז ברחו הורקנוס ואנטיפטר אל פומפיוס שר רומא, ויספרו לו כי
ארוסתבול גזל ממנו את נזר המלוכה. ופומפיוס נאות לבקשתם, ויבא ארצה
יהודה. ארוסתבול ראה כי רעה נגד פניו, וחשב לפתותו בכסף וזהב, אבל
כאשר לא יכול למלא את הבטחתו, עלה עליו פומפיוס⁽¹⁾ ועשה שמות
בירושלים, והעיר נפלה בידו.

פומפיוס לקח את ארוסתבול ושני בניו ויוליכם לרומא. אחרי כן
נסה ארוסתבול עוד הפעם את מזלו. ברח מרומא ארצה יהודה, ואסף אליו
שנית יהודים רבים ולחם ברומיים מלחמות רבות, אבל לבסוף נפל בידי
גבורי רומא, ויאסרו בנחישתים אותו ואת בנו אנטיגונוס, והביאם לרומא.

(18) „קדמוניות“ ספר ט"ו, פ"ו, א'—ד', וב„מלחמות“.

(1) ב„מלחמות“ ס"ה, פ"ט, ס"ד: „בעבור רוח עושים על ארוסתבול והורקנוס וישאו
זה על זה חרב, כי אז קראו את פומפיוס לדין ולשופט ולמוכיח ביניהם. ויביאוהו עם
חילו הגדול ירושלימה, וירא ה' וינאץ ויסגר ביד פומפיוס את האנשים החטאים ההם אשר
לא נאוו להם החופש והדרור. שלשה חדשים שם פומפיוס מצור על העיר הזאת, ולתקופת
הימים נפלה העיר בידו ויושביה היו לה למס עוכר“.

שליטי רומא הושיבו את ארוסתבול במאסר. ארוסתבול נסה עוד פעם את גורלו, וההצלחה כמעט שעמדה לו כי מצא חן בעיני מושל רומא, והוא התיר אותו ממאסרו ויתן בידו שני לגיונות וישלחו לארץ ארם. אבל אנשי פומפיוס השקו אותו סף רעל, וימת בטרם הגיעו ליהודה.

שלוש שנים ושלושה חדשים מלך ביהודה וכהן במשמרת כהונה גדולה, אבל הוא הביא רעה על כל העם, כי הוא גרם שהרומאים היו מאז מושלי ישראל. הוא נקטף באבו.

י.

א נ ט י ג ו נ ו ס

אנטיגונוס בן ארוסתבול נסה להציל את ארץ ישראל מידי אנטיפטר ובניו. ועוד בימי פומפיוס נלחם ביחד עם אביו נגד מושל רומא⁽¹⁾, אבל פומפיוס גבר עליהם והובילם רומא.

אנטיגונוס שפך שיחו לפני יוליאס קיסר רומא ויתחנן אליו להשיבו אל נחלת אבותיו ולהעביר את אנטיפטר מיהודה. אבל יוליאס קיסר לא שעה לדבריו, אדרבה, עוד הוסיף להטות חסד לאנטיפטר⁽²⁾, ומאז חכה אנטיגונוס לשעת-כושר לבא ירושלימה. ובמצאו עזרה בידידיו מאריון ופביוס, שרי הצבא לרומיים בארם ובדמשק, עלה ירושלימה להלחם עם הורדוס, אבל גם בפעם הזאת נשתה גבורתו, והורדוס גבר עליו והכה את חילו מכה רבה.

בשנת ק"י לפני חורבן בית שני, בעת אשר קאסיוס גבור רומא עזב את יהודה, ופוקוריס בן מלך פרסיים לכד את ארם, אז נסה אנטיגונוס עוד הפעם את מזלו, ובעזרת הפרסיים בא ללכוד את יהודה. הפרסיים הגיעו עד הר הכרמל, ויהודים רבים נאספו אליהם להלחם בהורדוס, ולהמליך את בן החשמונאים הזה על כסא אבותיו. אנטיגונוס התגבר על אויביו וימהר ויבא ירושלימה, וילכד את היכל המלך. הורקנוס ופוזיאל יצאו לקראתו ביד חזקה ובמחנה כבד מאד, ותהי ביניהם מלחמת תנופה בשוקי ירושלים. פוקוריס בן מלך הפרסיים עזר לו הרבה. פוזיאל אחי הורדוס מת אז, ואת הורקנוס נשך אנטיגונוס באזנו ויעשהו לבעל מום לבל יתנשא עוד להיות לכה"ג, והפרסיים הושיבו את אנטיגונוס על כסא המלוכה. וכה ראו בני יהודה בפעם האחרונה איש מאחיהם מצאצאי החשמונאים יושב על כסא המלוכה. אבל ימי אשרו לא האריכו, רק שלש שנה מלך וכהן בכ"ג, כי הורדוס שב מרומא מוכתר בתור מלך יהודה. ואחרי מלחמות רבות ועצומות, גבר על אנטיגונוס והרומיים הוליכו אותו לאנטיוכא ושם נפצו את ראשו בקרדוס. וכה מת המלך האחרון לבית החשמונאים, אחרי מלכו וכהנו בכה"ג שלש שנים.

השקלים אשר הטביע נשאר לזכרון אחריו. מצד אחד רשום בעברית: מתתיהו הכהן הגדול, וביונית: המלך אנטיגונוס.

(1) קדמוניות י"ד, פ"ד, ס"ה, ושם פי"ב, ס"א. וב"מלחמות" ס"א, פט"ו.

(2) "מלחמות" ס"א, פ"י, ושם ב"קדמוניות".

פרק רביעי

תקופת בית הורדוס ונציבי רומא. הורדוס וארכילוס. נציבי רומא הראשונים. אנריפס. נציבי רומא האחרונים. הכהנים הגדולים באותו זמן. עם חורבן בית המקדש בטלו הקרבנות.

ימי ממשלת הורדוס ונציבי רומא, המה הימים היותר רעים לישראל בזמן הבית. ממשלת ישראל הלכה ומטה לפני רומא, וימי ממשלתם אשר ארכו מאה ושבע שנים, היו הימים האחרונים לדברי ימי ישראל על ארצו והפרק האחרון לממשלת יהודה. הורדוס או העבד האדומי, הניף את חרבו על ירושלים ועל חכמיה וזקניה. תנופת חרבו הקשה היתה האות הראשונה כי זרים משלו בנו. בחרב ובדם כבש את כסא המלוכה, ובחרב ובדם הנהיג את ממלכתו. חכמי ישראל ראו לדאבונם את העתיד, כי כל הגדולות והנוראות אשר עשו לעמם גדולי הרוח שלנו, זרובבל עזרא ונחמיה והמכביים, עוד מעט ועלו בתהו ואבדו.

שלשים ושלש שנה מלך הורדוס בארץ ישראל, ובמשך הימים הללו שפך דמי נקיים, הרג את מבחר בני ציון עד שארץ ישראל צפה נהרות-נהרות דם. וזכר הדמים האלה, דמי השרים והחסידים ודמי כל נאמן לעמו ולתורתו אשר עלה על ספר דברי הימים לישראל יהיה למצבת זכרון מזכרת עון לעריץ הזה, ועד יום אחרון יהיה שם העבד הזה לדראון בפי כל בית ישראל. הורדוס מת ע"ד שנה לפני החורבן, ובנו ארכילוס ירש את כסא ממשלתו. הוא הלך בכל חטאת אביו וירד בחזקה ביהודה. סוף סוף גדלה צעקת בני ישראל עליו באזני מושלי רומא, ומושל רומא מצא את תלונתם צודקת מאד ויגלהו ארצה גליא, אחרי מלכו בארץ ישראל עשר שנה. אחרי ארכילוס עמדה יהודה תחת ממשלת פקירי רומא, והמה רדו ביהודים כטוב בעיניהם.

ואלה שמות שבעת הנציבים הראשונים:

- (א) קאפוניוס, שלט משנת ס"ד עד ס"א לפני החורבן.
- (ב) מרקוס אמביבולוס, שלט משנת ס"א עד נ"ח לפני החורבן.
- (ג) אנניאוס רופוס, שלט משנת נ"ח עד נ"ה לפני החורבן.
- (ד) וואלעריוס גראטוס, שלט משנת נ"ה עד מ"ד לפני החורבן.
- (ה) פונטוס פילאטוס, שלט משנת מ"ד עד ל"ד לפני החורבן.
- (ו) מרקלוס, שלט משנת ל"ד עד ל"ג לפני החורבן.
- (ז) מרולוס, שלט משנת ל"ג עד כ"ט לפני החורבן.

הנציבים האלה רדו בישראל וגם השגיחו לאסוף את המס, אשר הרימו בני יהודה לאוצר רומא. וגם אנשי הסנהדרין היו כפופים להם, ואף בענינים הנוגעים לקדשי ומחמדי בית ישראל היו הם המשגיחים. בימי הנציב

האחרון זרחה מעט השמש על היהודים, כי על כסא המלוכה בירושלים ישב אחד מאחיהם, הוא אגריפס בן ארוסתבול בן הורדוס המלך אשר מצא חן בעיני מלך רומא קאיוס קאליגולו, והוציאו לחפשי מבית הסהר אשר אסרו שם טבריאס, ומלך קולידוס שלחו לירושלים לרשת את כסא ממלכת אבותיו. שלש שנים מלך, ובמשך הימים הללו עשה אך טוב לעמו, והשתדל להקל את מכאוביהם, כי היה אגריפס ירא וחרד לדבר ה' הולך בדרכיו ועושה מצותיו, והעם אהב אותו. אבל הוא מת בהיותו בן נ"ד שנה, ויעזב את עמו לאנחות. במותו היה בנו אגריפס השני עוד נער בן שבע-עשרה שנה, ולכן לא נמשח למלך. מושלי רומא גמרו לשלוח נציבים שימלכו בשמם עד אשר יגדל הנער. דודו הורדוס, אחי אביו המלך אגריפס הראשון, קבל ממושלי רומא את הזכות לעשות בדבר הכהונה כטוב בעיניו, להעביר וגם למנות כהנים גדולים. בשנת העשרים לפני חרבן-הבית נתן מלך רומא קלודיוס, את כסא המלוכה לאגריפס. אבל המלך האחרון ליהודה היה סר למשמעתם של הנציבים ששלטו בארץ ועשו כטוב בעיניהם והוא רק נקרא בשם מלך. שבעת הנציבים האחרונים היו רעים וחטאים מאד. הם הכבירו את עולם על עם ישראל והגדישו באכזריותם את הסאה עד שפקעה סבלנותם ולא יכלו לישא עוד את הצרות והעול הקשה, וימרדו ברומא, והתלקחה מלחמה — המלחמה הנוראה שהביאה לחורבן בית מקדשנו ולאבדן יהודה מהיות ממלכה.

אלה המה נציבי רומא האחרונים:

- (א) קוספוס פאדוס, משנת כ"ו עד שנת כ"ה לחורבן.
- (ב) טיבעריוס אלכסנדר, משנת כ"ה עד שנת כ"ב לחורבן.
- (ג) קומאנוס, משנת כ"א עד שנת י"ז לחורבן.
- (ד) פעליקס הרשע, משנת י"ז עד שנת י"א לחורבן.
- (ה) פורציאס פעסטוס, משנת י"א עד שנת ט' לחורבן.
- (ו) אלבינוס, משנת ח' עד שנת ו' לחורבן.
- (ז) פלורוס, משנת ו' עד שנת ד' לחורבן.

הנציב האחרון פלורוס לחץ את היהודים, והוא-הוא שגרם למרד. בימים ההם, ימי ממשלת בית הורדוס ונציבי רומא, ירד גם כבוד הכהונה. הורדוס החל לחלל את כבוד הכהונה, כי היה הראשון במושלי ישראל להקים כהן גדול ולהסירו כעולה על רוחו. ובראות בעלי הכסף אוהבי הכבוד מן הכהנים, כי המשרה הקדושה והרוממה הזאת העמדה על אבן-הלקח, וכל המרבה במחירה זוכה בה, החלו לקנות את הכהונה ממושלי העם. וכה ירד כבוד הכהונה, עד כי היו בימים ההם כהנים גדולים שלא היו יכולים אף לקרות בתנ"ך⁽¹⁾, שקנו את כהונתם בכסף. הכהנים האלה הרבו תועבה כי התחרו איש ברעהו להרבות במחירה, לשמחתם הרבה של

(1) יומא פ"א, מ"ג. אמנם היו כ"ג צדיקים וחשובים בימים ההם, וגם בני הכה"ג נזכרים לשבח בחז"ל. בפרק האחרון דכתובות נזכרים בני כ"ג שנחלקו עם חנו, וכן: "מעשה שהיו אגרות באות ממדינת הים לבני כ"ג", אהלית י"ז, ה'.

המושלים שאספו עי"ן כסף לרוב, והעמידו לכהנים גדולים בלי התחשב אם ראויים וכדאים הם למשרה הזאת. מראשית ימי הורדוס והלאה, נתמעטו הכהנים אשר עמדו ימים רבים בכהונתם, והעם החל לקרוא מאז את לשכת הכהן הגדול „לשכת בלאט“, בשם „לשכת פרהדרין“⁽²⁾, כפקידי ערי היונים אשר לא יתנו אותם מושליהם לשבת על כנם רק אם שנים עשר חודש. ומלכי בית הורדוס ראו בכל מאמצי כחותיהם לבזות את כבוד הכהונה בעיני העם, להפיק מזה תועלת לנפשם.

בספרו „קדמוניות“ ספר עשרים, פרק עשירי, מביא יוסף בן מתתיהו: כי שמונה ועשרים כהנים גדולים שמשו במשך מאה ושבע שנה „ימי בית הורדוס ונציבי רומא“, ואם נביא בחשבון גם את אלה הכהנים אשר נמנו לכהנים גדולים שכבר שמשו פ"א בכהונתם אז יעלה מספרם לשלשים ושנים. בין הכהנים האלה היו רבים אשר הרעו והשחיתו מאד, וגם כהנים צדוקים היו ביניהם. היו גם כהנים גדולים כאלה ששלחו את משרתיהם לקחת בחזקה את תרומתם⁽³⁾. ונשאר לדורות מאמר יפה אשר יתאר את מצב הכהנים ופעולתם בימים ההם, הכהנים משפחות ביתוס⁽⁴⁾, חנן⁽⁵⁾, קתרוס⁽⁶⁾, מאמרו של אבא יוסף בן חנין⁽⁷⁾: „אוי לי מבית ביתוס, אוי לי מאלתן, אוי לי מבית חנן, אוי לי מלחישתן, אוי לי מבית קתרוס, אוי לי מקולמסן, אוי לי מבית ישמעאל בן פיאבי⁽⁸⁾, אוי לי מאגרופון, שהם כהנים גדולים ובניהן גזברין, וחתניהם אמרכלין, ועבדיהם חובטים את העם במקלות“.

ודברים אלו בשינויים קלים נמצאים גם בתוספתא מנחות י"ג, משום אבא שאול בן בטנית ואבא יוסי בן יוחנן איש ירושלים: „אוי לי מבית ביתוס, אוי לי מאלתן; אוי לי מבית קתרוס, אוי לי מקולמסן; אוי לי מבית אלחנן, אוי לי מלחישתן; אוי לי מבית אלישע⁽⁹⁾, אוי לי מקולמסן; אוי לי מבית ישמעאל בן פיאבי, שהם כהנים גדולים ובניהם גזברים וחתניהן אמרכלין, ועבדיהן באין וחובטין ע"י נ"ו⁽¹⁰⁾ במקלות“.

(2) יומא ח', ע"ב, בשם רבי יהודה: „מתוך שנותניו עליו ממון לכהונה ומחליפין אותה כל שנים עשר חודש כפרהדרין הללו שמחליפין אותם כל שנים עשר חודש“. ועי' ברש"י שם: „כהני בית שני היו עומדין על ידי ממון שנותניו על כהונה גדולה למלכי בית חשמונאי“. ועי' בתוס' ישנים, שם, דף ח', ע"ב, ד"ה שנותניו וכו', שהעיר על דברי רש"י שהרי הן עצמן היו כהנים גדולים, אלא למלכי בית הורדוס היה. וכו' מה דאמרין לקמן, דף י"ח: תרקבא דדינרא עיילא לה מרתא בת בייתוס לינאי מלכא, אין זה אותו של בית חשמונאי אלא אחר היה.

(3) ראה להלן.

(4) סימן ד' בפרק זה.

(5) סי' ט' בפרק זה.

(6) בספרו של יוסף „קנטרס“ ולא קתרוס, ראה סי' ט"ז.

(7) בפסחים נ"ז.

(8) סי' כ"א בפרק זה.

(9) בבבלי פסחים לא נזכר „אלישע“. היה כ"ג בשם אלישע אכיו של ר' ישמעאל, כנזכר בניטין נ"ח: מעשה בבנו ובתו של ר' ישמעאל בן אלישע וכו' זה אומר אני כהן בן כהנים גדולים. ועי' להלן.

(10) בפסחים נמצא וחובטין „העם“, ומהדגשת המלה „עלינו“ בירושלמי, נראה אולי כי האומר היה בין אלה שהרגישו בפועל את המסקלות.

גם מהצווחות שצוחה העזרה, נראה כי צווחה על הכהנים ששמשו ולא היו ראויים לכהונה. ובירושלמי יומא פ"א, ה"ה, גם בסוכה פ"ד, ה"ו: „צוחה עליהן העזרה, צאו מיכן בני עלי טימאתם בית אלקיננו", היינו, שקראו את כל הכהנים שאינם ראויים בשם „בני עלי". ומאמר זה נמצא גם בבבלי פסחים נ"ז, אבל בלי מילת „עליהן". וז"ל הבבלי: „ארבע צווחות צוחה העזרה: ראשונה, צאו מכאן בני עלי שטימאו היכל ה'. ועוד צוחה: צא מכאן ישכר איש כפר ברקאי שמכבד את עצמו ומחלל קדשי שמים, דהוה כריך ידיה בשיראי ועביר עבודה. ועוד צוחה העזרה: שאו שערים ראשיכם ויכנסו ישמעאל בן פיאבי¹¹ תלמידו של פנחס¹²) וישמש בכהונה גדולה. ועוד צוחה העזרה: שאו שערים ראשיכם ויכנסו יוחנן בן נדבאי תלמידו של פנקאי וימלא כרסו מקדשי שמים". והנה כפי שכתבנו לעיל שמשו, לפי דברי יוסף בן מתתיהו כ"ח כהנים גדולים בימי ממשלת בית הורדוס ונציבי רומא, אבל בפרט לא נמצא בספרי יוסף רק עשרים ושבעה כהנים, והם:

1	חננאל הבבלי	בשנת ק"ז לפני החורבן, נתמנה ע"י הורדוס
2	ארוסתבול (18)	בשנת ק"ה "
3	יהושע ממשפחת פהאבי,	בשנת ק' ? "
4	שמעון בן ביתוס	בשנת צ"ד "
5	מתתיהו בן תיאפא	בשנת ע"ה "
6	יועזר למשפחת ביתוס,	בשנת ע"ד "
7	אלעזר אחי יועזר	בשנת ע"ג "
8	יהושע בן שיע (14)	בשנת ע"א "
9	חנו בן ס"ט	בשנת ס"ד "
10	ישמעאל בן פיאבי	בשנת נ"ה "
11	אלעזר בן חנו	בשנת נ"ד "
12	שמעון בן קמחית	בשנת נ"ג "
13	יוסף קיפהיט	בשנת נ"ב "
14	יונתן בן חנו	בשנת ל"ד "
15	תיאפליה בן חנו	בשנת ל"ג "
16	שמעון קתרוס (15)	בשנת כ"ט "
17	מתתיהו בן חנו	בשנת כ"ח "
18	אליהוועיני בן הקוף	בשנת כ"ז "
19	יוסף קמחית	בשנת כ"ה "
20	יוחנן בן נדבאי	בשנת כ"ד "
21	ישמעאל בן פיאבי	בשנת ? "
22	יוסף קבי בן שמעון	בשנת י' "
23	חנו בן חנו	בשנת ט' "
24	יהושע בן דמנאי	בשנת ח' "
25	יהושע בן גמלא	בשנת ז' "
26	מתתיהו בן תיאפילס	בשנת ד' "
27	פנחס בן שמואל, לפני החורבן, נתמנה על ידי העם והפריצים.	

- 11) ישמעאל זה הוא הנזכר בס' י'.
 12) כל כהן ירא ה' קראו בשם תלמידו של פנחס. ראה בפרק א' בספרי זה.
 13) אחריו נתמנה עוד הפעם חננאל.
 14) אחריו נתמנה עוד הפעם יועזר בן ביתוס.
 15) אחריו נתמנה עוד הפעם יונתן בן חנו.
 16) עי' ויק"ר פ"ג—ה': מעשה באגריפס המלך שבקש להקריב ביום אחד אלף עולות, שלח ואמר לכ"ג אל יקריב אדם היום חוץ ממני, בא עני אחד וכו'. ואולי קרה המעשה הזה בימי שמעון כה"ג והקריב העולות בעת שבא לירושלים והעם שמחו בו.

רבים אמרו⁽¹⁷⁾ למלא את החסרון עם יוסף בן אילם אשר שמש בכהונה גדולה יום אחד בעת שאירע מקרה לא טהור לכ"ג מתתיהו בן תיאפל⁽¹⁸⁾, הנזכר בחז"ל, וגם בספרו של יוסף⁽¹⁹⁾, והחשבון „שמונה ועשרים כהנים גדולים" יעלה יפה. החכם גרץ נסה להשלים את הכה"ג החסר באופן אחר. וכה דבריו⁽²⁰⁾: „יוסף בן מתתיהו בספרו „קדמוניות" רגיל להזכיר בכל עת שידבר ממניית כ"ג חדש⁽²¹⁾ מי קדם לו בכהונה גדולה, ורק פעם אחת לא הזכיר את שם הכהן הגדול שקדם לו בעבודה, והוא בעת שמזכיר בספרו⁽²²⁾ כי אגריפס השני מינה את ישמעאל בן פיאבי (סי' כ"א פה בספרי) לכ"ג, שם השמיט את שם הכה"ג שהיה עד ישמעאל בן פיאבי, וקשה להחליט שיוחנן בן נדבאי שמש יותר מי"ב שנה בכה"ג, כי אז לא קרה דבר כזה שאחד ישמש שנים הרבה בכ"ג, וממילא חסר שם (בין יוחנן — לישמעאל) הכהן הגדול ששמש בינתיים, ושם המקום למלאות החסרון, ולפי שבאיזה מקומות יזכיר יוסף כ"ג אחד עשיר ונכבד בעמו בשם אנניאס⁽²³⁾ וכתב עליו כי היה היותר עשיר ונכבד בעמו", לכן משער גרץ: „שאו שמש בכ"ג העשיר היותר נכבד בזמנו, והוא אלעזר בן חרסם ששמש לפי דעת חז"ל עשר שנים".

והנה החכם גרץ טעה בחשבוננו, כי מדוע לא נוכל לאמר שישמעאל בן פיאבי שמש באמת עשר שנה? הלא כן נזכר בחז"ל (יומא ט'), ועוד, הלא בדברי יוסף שם, יש לראות בפירוש כי הכה"ג העשיר והנכבד הוא יוחנן בן נדבאי. וכה הם דברי יוסף: „אלבינוס בא ירושלימה ועשה סדרים בארץ, הרבה את חללי הסיקרים, ויאסור מהם רבים. ובימים ההם התנשא

(17) הח' שירער בספרו „קורות ישראל".
 (18) תוספתא יומא א'—ד', אמר ר"י: „מעשה ביוסף בן אילם מצפורי ששימש תחת כ"ג (בהנה"ה שאירע פסול בכה"ג ושימש תחתיו). כשיצא, אמר למלך: פר ושעיר שקרבו היום משל מי? (משלי או משל כ"ג) ידע המלך על מה אמר לו. השיב לו המלך: מה זה בן אילם, לא דייד ששמש שעה אחת לפני מי שאמר והיה העולם, אלא אתה מבקש ליטל לך כהונה גדולה? באותה שעה ידע בן אילם שהוסע מן הכהונה הגדולה".
 ובבבלי יומא י"ב, ע"ב, מצינו ג"כ מיוסף בן אילם, מה שאמרו שם חז"ל אם אירע פסול בכ"ג ומינו אחר תחתיו, הורו חז"ל: ראשון חוזר לעבודתו, ושני דברי ר"ם כל מצות כהונה גדולה עליו, ולפי דברי ר"י שני אינו ראוי לא לכ"ג ולא לכהן הדיוט. ומעשה ביוסף בן אילם מציפורי שאירע בו פסול בכ"ג ומינוהו תחתיו, ואמרו חכמים: ראשון חוזר לעבודתו, שני אינו ראוי לא לכ"ג ולא לכהן הדיוט. ובירושלמי מנילה פ"א, ה"י: „מעשה בבן אילם מציפורי שאירע קרי לכ"ג בי"ה ונכנס בן אילם משמש תחתיו בכ"ג, ואמר למלך: פר ושעיר של יום משלו הו קריבים או משל כ"ג, וידע המלך מה שאלו, א"ל: בן אילם לא דייד? אלא ששמש שעה אחת לפני מי שאמר והיה העולם דייד, וידע בן אילם שהוסע מכ"ג". וכן תמצא בירושלמי פ"א דיומא, ה"א, ועי' בהנהגות גליון הש"ס שם. וכן בהוריות פ"ג, ה"ב, אבל שם איתא „פר ואיל", וכן נכון, כי באמת שעיר של יוה"כ לא היה של הכה"ג כי אם מן העם, כמפורש: „ומאת עדת בני ישראל יקחו", ויקרא ט"ו, ה'. ועי' בת"כ שם: „מלמד שיהיו משל צבור".

(19) „קדמוניות" ספר י"ז, פ"ו, ס"ד.

(20) „מאנאטסשריפט", שנת 1877, דף 248.

(21) לאו דוקא, אנכי הראתי פה בספרי כי בכ"מ השמיט יוסף את שם כהן הקודם

15.

(22) ס"ב, פ"ח, ס"ח.

(23) אלמלי קרא גרין את דברי יוסף שם בעיון, אז לא היה מעלה את דבריו על הכתב כי להשערותיו אין כל יסוד, וראה להלן.

אחד מהכהנים הגדולים ושמו אנניאס (יוחנן בן נדבאי) לכל לראש, במתנותיו אשר הרבה גם לנציב רומא גם לכהנים גדולים, וימצא חן בעיני העם. אפס עבדיו חמסו את קהל הכהנים בפשטם על הגרנות לקחת את מתנות הכהונה לבית אדוניהם, וידלו מאד הכהנים. פ"א באו הסיקרים לילה ויתפשו את הסופר אשר לא לעזר בנו אשר היה ראש לשומרי משמרת בית המקדש²⁴), ויאסרוהו ויוליכוהו עמם שבי, וישלחו מלאך אל יוחנן כי אם יאות אלבינוס להוציא לחפשי עשרה מאסיריהם, ישיבו לו את הסופר. ויעש אלבינוס כאשר שאל ממנו יוחנן הכה"ג. ועתה מדברי יוסף אלה, אנו רואים בעליל שכה"ג זה הוא יוחנן בן נדבאי, האם שכח גרץ, כי אלעזר ראש משמרת בית ה' שהיה מראשי המורדים, ושהוא היה המכריע לבלי לקבל קרבנות מנכרים, הוא הוא בן יוחנן כה"ג? והאם שכח גרץ את דברי עצמו, שאלעזר בן יוחנן זה הוא אשר בעלייתו גזרו את י"ח הגזרות (בשבת י"ד)? (לפי דעתו) והאם שכח גרץ את דברי יוסף ב"מלחמות" ספר ב', פי"ז, ס"ב: "אלעזר בן יוחנן כ"ג נער אמיץ לב ועז נפש אשר הוקם על להיות ראש לשומרי משמרת בית ה', ויסת את הכהנים העובדים עבודת הקדש לכל יקבלו עוד מתנות וקרבנות משל הגוים".

חושב אני שאין כאן שום ספק, שישמעאל בן פיאבי שמש כל עשר השנים כמו שהעידו חז"ל, וכן משמע מספרי יוסף. ומתי שמש אלעזר בן חרסום²⁵) א"א לנו לכיון, גם הלא נודע כי בין יוחנן לישמעאל²⁶) שמש עוד הפעם יונתן בן חנן (ראה סימן י"ד).

והנה החכמים הללו יגעו ליישב את דברי יוסף בן מתתיהו ולמצוא את הכהן הגדול החסר למספר כ"ח, כאילו הדברים האלה הלכה למשה מסיני, שאסור לגרוע ולהוסיף עליהם, ושכחו כי היו עוד כהנים גדולים אשר לא נזכרו בספרי בן מתתיהו. בשלשה מקומות אנו מוצאים אצל חז"ל

24) כן הוא בכל התרגומים של ספרי יוסף, כי תפשו את הסופר אשר לא לעזר בנו. ולא אדע מניין לד"ר שמחוני שבהערות ובאורים לתרגום ספר ה"מלחמות" הוא מביא כי "הסיקרים תפשו את אלעזר בנו", ובהערותיו לספר שני, פי"ז, ס"ב, הוא בונה ע"ז השערות שונות.

25) אלעזר בן חרסום היה מגדולי הכהנים הגדולים אשר חז"ל הזכירו אותו בכבוד. לפי דברי הרמב"ם בהקדמתו לס' זרעים היה אלעזר בן חרסום בימי אנטיגנוס איש סוכו, ולא ציין המקור. ביומא ט', ע"א, ספרו חז"ל: "שמש בכ"ג י"א שנה. ועי' שם, דף ל"ה, ע"ב, ששם יסופר עליו: שעשתה לו אמו כתונת משתי רבוא, ולא הניחוהו אחיו הכהנים ללבושה מפני שנראה כערום. ובירושלמי יומא פ"ג, מ"ו: "מעשה בר"א בר חרסום שלבש כתונת בשתי רבוא, ועלה והקריב ע"ג המזבח, והורידו אותו אחיו הכהנים שהיה נראה מתוכו ערום. מה עשה? מילא אותה מים וסבב את המזבח שבע פעמים". ובבבלי יומא פ"ד, ע"ב, יסופר עליו: שאביו הניח לו הון רב, ולא נהנה מעשירתו, והיה נוטל נאד של קמח על כתפיו והיה הולך מעיר לעיר ללמוד תורה. פ"א מצאוהו עבדיו ועשו בו אנגריא שלא הכירוהו, והיה עשיר גדול. ושם איתא נ"כ: "שר"א בר חרסום מחייב העשירים כי אין קץ לעשרו הגדול אשר ירש מאביו, עירות וספינות.

26) בשנת כ"ב קודם החורבן היה רעב נורא בירושלים, והילל המלכה פורה אז הון רב להשקוט את הרעב, והכהן שמש בכ"ג היה שמו ישמעאל, והוא ישמעאל בן פיאבי, ואחריו שמש יונתן בן חנן, ואנריפס השני העבירו, ומנה שוב את ישמעאל בן פיאבי, ולא נשאר לישמעאל רק עשר שנה.

שבבית שני שמשו שמונים כהנים, כך מובא בירושלמי יומא פ"א, ה"א, ויש אומרים פ"א, ויש אומרים פ"ב, ויש אומרים פ"ג, וי"א פ"ד, וי"א פ"ה. וכן הוא גם בויק"ר כ"א ג', ג"כ ממש בנוסח הנ"ל. ובפסיקתא רבתי, פיסקא אחרי מות, נמצא רק שמונים כהנים. וכן הוא ג"כ בספרי פינחס כ"ה, פסוק י"ב, שרק שמונים כהנים שמשו בבית שני. על כן פליאה נשגבה היא מה שמצינו אצל חז"ל ביומא ט', ששלש מאות כהנים שמשו בבית שני. ונראה לי שבמקום שמ' (שמונים) שכתבו חז"ל, כמו בד' מקומות הנ"ל עשה המעתיק שלש מאות. ועוד אפשר לאמור: כי בכלל מספר שלש מאות הנמצא אצל חז"ל, הוא סימן על מספר רב, ובכ"מ מצינו כן, שהצינו שלש מאות להראות כי רב מספרו⁽²⁷⁾.

ולפי נראה כי כל הכהנים אשר נזכרו אצל חז"ל ולא נזכרו בספרו של יוסף, הכל שמשו כולם בתקופת בית הורדוס ונציבי רומא, כי הכהנים בימי ממשלת פרס ידועים לנו בדיוק, כי הם נזכרים בכתבי הקדש, ואין להוסיף עליהם, וכן ידוע לנו מספר הכהנים בימי ממשלת יון מכתבי יוסף, מספרי חשמונאים, וידידיה האלכסנדרוני, וגם בימי החשמונאים ידועים לנו שמות הכהנים אחרי שרק מבני המשפחה הזאת שמשו, אבל בימי הורדוס ואחריו, אשר אז חדלה להיות ירושה למשפחת החשמונאים, והכהונה הגדולה נמכרה למי שהרבה במחירה, היו יותר ממספר כ"ח, אבל אי אפשר לצמצם את הזמן, ולידע בדיוק מתי שמשו.

מצינו אצל חז"ל כ"ג אחר בשם פניאל⁽²⁸⁾, וכן כ"ג בשם ישכר איש כפר ברקאי⁽²⁹⁾. וכן נזכר אצל חז"ל כ"ג בשם ישמעאל⁽³⁰⁾ בן אלישע

(27) ראה בספר „מאור עינים“ פרק כ', שאסף כשלישים מראה מקומות מש"ס, להראות כי במספר „שלש מאות“ השתמשו חז"ל להראות כי רב מספרו, במנילה ו': כרד גדול של רומי ש' פרסה על שין פרסה. סנהדרין ס"ח: שין הלכות היה שונה ר"א בבחרת עזה. ושם ל"ח: שין משלות שועלים היה לו לר"מ. תמורה ט"ז: שין הלכות נשתכחו בימי אבלו של משה. ובחגיגה ט"ו: שין הלכות במגדל הפורח באויר. וביבמות ט"ז: שין תשובות ליונתן בצרת הבת. ובפסחים נ"ז: שין עגלים, ושין גרבי יון, היה אוכל יוחנן בן נדבאי הכה"ג. ובפ"ק דשבת י"ג: אלו מן ההלכות שהעלו לחזקיהו בן גרון, שין גרבי שמו וכו', ועוד ועוד.

(28) גיטין נ"ח, אמר ר"ל: מעשה באשה אחת וצפנת בת פניאל שמה וכו' בת פניאל בתו של כ"ג ששימש לפני ולפנים וכו', וא"ל שאין זה שמו, ומפני כבודו הסתירו את שמו האמתי, וקראו גם את האשה וגם אביה בכינוי.

(29) בפסחים נ"ז ע"א: ד' צווחות צוחה העזרה, צא מיכן ישכר איש כפר ברקאי שמכבר את עצמו ומבזה קדשי שמים דהוה כריד ידיה בשיראי ועבד עבודה. ועוד שם, ובכריתות כ"ח: שפ"א ישבו ינאי מלכא ומלכתא, מלכא אמר: נדיא יאי, ומלכתא אמבה: אימרא יאי, אמרו: נשיילא לישכר איש כפר ברקאי דכ"ג הוא וקים ליה קדירא, שיילוהו. א"ל: אי נדיא יאי ייסק לתמידא, בהדי דאמר אחוי בידיה. אמר להון מלכא: הואיל ואחוי בידיה קוצו לידיה דימינא, יהיב שוחד קצייה לידיה דשמאלא. שמע מלכה, צוה: שיקצצו גם יד ימינו. ואמרו שם: שאפילו מקרא נמי לא קרא וגם ממשנה (?) לא ידע. והנה נודע הפלא, מה שהקשו כל חכמינו: הלא ינאי המלך בעצמו היה כ"ג, כמו כל מלכי החשמונאים ששמשו בכ"ג? ועי' יצא הרב בעל דורות הראשונים לחדש: כי מלכי החשמונאים לא שמשו מעולם בעבודה, ורק את התואר כ"ג נשאו עליהם, אבל היה כ"ג אחר משמש. וכל המעיין היטב בדברי חז"ל, יראה כי הדברים הללו אינן להם שום יסוד כלל, ואין אחד שיביא את זה. אדרבה, יוסף יספר מאורעות שאירעו עם הכהנים מבית חשמונאים בשעת עבודתם, ובעת שלא היו בבתייהם היה סגן משמש במקומם. ובנוגע להמאורע מינאי עם ישכר איש כפר ברקאי, לפי גירסת הילקוט שמעוני ויקרא, אות תס"ט,

כ"ג³¹), היינו שהוא ואביו שמשו בכ"ג. וכן בני קמחית, יהודה, ישבב, יוסף (עי' סימן י"ב). עוד יש להתפלל על כל חכמינו, שכולם לא הרגישו שבמעט מן הנמנע שהכה"ג יוסף קיפהיט הנזכר פה, בסי' י"ג, ישמש בעבודה ח"י שנה, ושנציב רומא פילאטוס, לא התערב בזה ולא נגע בו לרעה, דבר כזה היה אז חזון בלתי נפרץ. ונראה לי, כי גם במקום הזה שלטו בדברי יוסף בן מתתיהו ידי זרים, אותן הידים אשר זייפו בספרו את הדברים הנוגעים לישו הנוצרי³²), זייפו גם פה, כדי לחזק את דבריהם ב"ברית חדשה" שיוסף קיפהיט היה מראשי הסנהדרין שדנו את ישו ועוזריו למיתה. גרץ לא עמד בזה, כי הלא בן נזכר ב"ברית-חדשה"³³), וע"כ האריכו ימי הכה"ג הזה כל ימי ממשלת הנציב פילאטוס, אשר הוא דבר שא"א, שהרומאים שהשגיחו אז בעינא פקחא על כל עניניהם, ובודאי לא היו מניחים איש אחד לשמש זמן ארוך כ"כ להרבות אוהבים, ואולי שמשו בימים ההם ב' כה"ג מלבד יוסף קיפהיט, ואפשר כי אז שמש ישכר איש כפר ברקאי. ומה שחז"ל כתבו: מלכא ומלכתא, אין הכוונה מלך דוקא, כי הלא חז"ל קראו גם לשר גדול בשם מלך³⁴), והוא הוא הנציב פילאטוס.

לא נמצא שם שם המלך, וא"ל כי זאת קרה בימי הורדוס או בימי ארכילוס בנו, או יותר נכון בימי פלאטוס נציב רומא, כמו שהבאתי להלן. וחז"ל השתמשו בשם "ינאי" לכל מלך רשע, או הוא שם יחס משפחה לכל המלכים מבית החשמונאים (דרכי המשנה לרז"פ, דף 14) ונקראו כולם בן על שם יוחנן כ"ג, כי הוא השיב החרות לישראל ופרק עול מלכי סוריא. גם הרב, תפארת ישראל במס' פרה פ"ג, מ"ה, כתב כן, וז"ל: "וכן קראו לכל הבאים אחריו בשם ינאי, מדכולם לא הלכו בדרך טובים". ובפ"ג כתבתי: כי בכל המקומות אשר חז"ל יזכירו את יוחנן לשבח יזכרו שמו בשם יוחנן, ולגנאי יזכירו את שמו בשם ינאי, לאמור: כי כמהו כמוהם, וכי גם הוא ינאי. ובפרה פ"ג, מ"ה, נזכר בשם יוחנן כ"ג, כי אז עשה כמעשה "יוחנן" ולא כמעשה ינאי.

30) ישמעאל ב"א נזכר בברכות ז': ששימש בכ"ג ביום הכפורים. וכן שם, בדף נ"א, ובגיטין נ"ה, יוספר: מעשה בבו ובת של ר"י ב"א, ואמר: אני כהן בן כ"ג. אבל באיכה רבה פ"א, אות מ"ו, איתא אותו מעשה על בני צדוק הכהן. וכן באדר"ג פל"ח-ג', כשתפשו את רשב"ג ור"י, זה אומר: אני כה"ג בן כ"ג. ועי' להלן סי' כ"א.

31) אלישע אביו ישמעאל נזכר ג"כ שהיה כ"ג (אבות דר"נ, פל"ח-ג'). וכן משמע מלשון חז"ל גיטין נ"ח. וראה בתוספתא חלה פ"א, ה"ט: "ר"א אומר: חלה נוטלת מן הטהור על הטמא וכו', אמרו לפני רבי ישמעאל: הלא פלוני יש בדרום וכו', אמר להם: לבוש שלבש בו אכא, וציץ שנתן בין עיניו, אם לא אלמור בו לכל מורה הוראות", וכו'. מכאן משמע שר"י בעצמו לא היה כ"ג רק אביו שמש בכ"ג. וראה בתוספתא מנחות י"ג, שהביא "אוי לי מבית אלישע", ואם כי שמו נזכר בין "אוי לי", אין ראיה שלא היה ראוי, כי כבר הסביר הג' יעב"ץ בהגהותיו למס' פסחים: שהמה לא היו רשעים, רק שלא היו נמלכים בב"ד או שעבדיו עשו ככה. וכן בכריתות כ"ח: בין הצווחות יש שם הגירסא: שאו שערים ראשיכם ויכנס אלישמע בן פיכאי תלמידו של פנחס, ואולי צ"ל: "אלישע". ועי' להלן.

32) כבר הוכיחו חכמי ישראל וגם חכמי הנוצרים, כי יש זיוף בספרי יוסף בן מקומות בנוגע לישו הנוצרי ואחיו (סי"ח, פ"ג, ס"ג: ס"ב, פ"ט, ס"א).

33) צהוק מכאיב לב לראות את סופרי ישראל נותנים אמון יותר למקורי ברית החדשה ממקורי חז"ל. ראה ווייס, ב"דור דור ודורשיו" ח"א, דף 117 (על מדרש אבות דר"נ, פ"ה): "ואם גם אמת הוא כי הספור הזה הוא מליצה אנדוה וכו', ובפרט בראותנו שגם יוסף מחליט כן. וכן מצאנו כתוב בכתבי האונגליונים וכו'". עיי"ש. ושם דף 96: ובספרו של הר' זכריה פרענקל על תרגום השבעים, הביא רוב דעות המחקרים הנוצרים לצד זה, וממילא אין להרהר עוד אחריהם.

34) עי' ערך "שמעון בן קמחית", שהבאתי מתוספתא יומא פ"ד: "מעשה בר"י בן קמחית שיצא לדבר עם מלך ערבי". ובאבות דר"נ ל"ה: נזכר אות באות כהנ"ל, רק בשינוי "שיצא לדבר עם שר אחר".

הכה"ג האחרון לישראל היה פינחס בן שמואל, והוא נתמנה לכ"ג על ידי הפריצים אשר בחרו בו ע"פ גורל, אבל הוא לא עמד הרבה בכהונתו, כי נשרף בית אלסינו.

א.

חננאל הכהן

אנטיגונוס המלך והכהן הגדול האחרון למלכי ישראל נהרג באופן אכזרי מאד, והורדוס מלך ביהודה. ומיד „בעלותו על כסא המלוכה קרא את חננאל מבבל ומסר לו את המשרה הזאת. הורדוס לא בחר כה"ג מאצילי ירושלים, כי חשב כי שונאים המה לו"¹). „האיש" הזה חננאל, לא היה מאנשי הארץ הזאת (יהודה) כי אם נצר מבני יהודה היושבים בבבל על נהר פרס. כנודע הגלו שמה אלפי יהודים, וחננאל היה נצר מהם, והיה ממשפחת כהנים גדולים. לחננאל זה היה הורדוס קשור בברית אהבה, וכאשר הגיע הורדוס למלוכה, נתן לו את משרת כהן גדול".

אבל מיד כאשר נתמנה חננאל זה לכ"ג, פרצה בבית הורדוס קטטות גדולות, כי אשתו וחמותו קראו חמס על מעשה הנבלה הזאת, על דחותו את ארוסתבול נצר ממשפחת החשמונאים ממשמרת הכה"ג. ובכדי לשום קץ למריבות, העביר²) הורדוס את חננאל ומסר את משמרת הכה"ג לגיסו, אחי אשתו.

„דבר זה, להעביר כהן גדול, אסור לעשות בישראל, כי משמרת כ"ג היא לו ולזרעו אחריו. אנטיוכוס אפיפינוס היה הראשון שעשה כן". הוא הדיח את יוזן ממשמרתו ומינה במקומו את אחיו. ארוסתבול עשה גם כן כן, כי הדיח את הורקנוס אחיו, והשלישי היה הורדוס"³).

אחרי שנטבע ארוסתבול גיסו, הקים הורדוס עוד פעם את חננאל זה למשמרת כ"ג. אם שמש חננאל בכ"ג עד יום מותו, או כי הורדוס העבירו שוב לא ידוע לנו.

(1) יוסף בן מתתיהו ב„קדמוניות" ספר ט"ו, פ"ב, ס"ד. הח' בעל „דורות הראשונים" בספרו ח"א, דף נ"ט, הוסיף בדברי יוסף: „איש בלי שם", מה שיוסף לא כתב מעולם, וכן לא יעשה.

(2) יוסף בספר ט"ו, פ"ג, ס"א. כפי הנראה שני המקורים האלה סותרים זה"ז. לעיל לא הזכיר יוסף כי חננאל היה מזרע כ"ג, ונראה כזה כי יוסף לקח דבריו משני ספרים שונים, ודבריו האחרונים אשר מיחסו לזרע כהנים גדולים, הוא בלי ספק דברי ניקולוס מדמשק, סופרו של הורדוס, בכל אופן לא מפי סופר ישראל (ולא מפי אנריפס המלך כאשר חשב בעל דורות הראשונים) הדברים הללו „כנודע הגלו שמה אלפי יהודים" נכתבו בודאי בידי נכרי, כי סופר יהודי לא יכתב כדברים האלה לספר לאחיו, כי לבבל הגלו אלפי יהודים. ותנכרי שכתב זאת רצה כזה להצדיק את מעשיו של הורדוס, וע"כ כתב כי חננאל היה מזרע כהנים גדולים, ויוסף העתיק מכמה מקומות, כאשר כבר הארכתי בזה.

(3) או הופיע כ"ג חדש במחנה ישראל „כהן שעבר", „כהן משמש". עי' מגילה פ"א, מ"ט: אין בין כהן משמש לכהן שעבר וכו', הוריות פ"ג, מ"ד. ועי' יומא י"ב, ע"ב.

(4) יוסף שם, ושכח להזכיר את אביתר הכהן שהעבירו שלמה ממשמרתו.

(5) יוסף, שם.

מקורים אחרים אודות כ"ג זה אין לנו, רק מה שאמרו איזה חכמים לקרב את הרחוקים ושערו שהשם חנמאל המצרי הנמצא בפרה מ"ג, מ"ה, בין הכהנים הגדולים שעשו פרה אדומה, הוא חננאל הבבלי כ"ג זה שמינה הורדוס. אבל כשאני לעצמי לא אוכל בשום אופן להחליט כי חנמאל המצרי הנזכר במשנתנו, הוא הכה"ג חננאל הבבלי שהיה בימי הורדוס. ואלה הם טעמי ונימוקי: (א) רבינו יהודה הנשיא סדר משנתנו בסדר נכון, ושם במשנה נמצא זה הסדר: משה, עזרא, שמעון הצדיק, יוחנן כ"ג, אליהו עיני בן הקוף, חנמאל המצרי, ישמעאל בן פיאבי, וממילא היה חנמאל כ"ג בין הכהנים אליהו עיני וישמעאל בן פיאבי, ואולי הוא הכה"ג חנניה בן גדבאי. ואם יבוא מי שהוא להשיב עלי איך אפשר שבמשך י"ז שנה עשו ג' פרות, אבל להשנה זו אין שום בסיס כי אין אנו יודעים איך אפשר שמפרה הראשונה שעשה משה הסתפקו בני ישראל עד עזרא, ועוד הביאו עמם אפר פרה לבבל⁶, וכמו כן לא נדע מה שאירע אז עם אפר פרה האדומה. (ב) עוד ראה מדברי חז"ל⁷: "אמרו: פעם אחת שאלו את הלל באיזה לבוש הפרה נשרפת. אמר להם: בגדול. אמרו לו: אינה נשרפת אלא בלכן. אמר להם: אני ראיתי את יהושע בן פרחיא ששרפו בגדול". והכונה בזמן יוחנן כ"ג. ומדוע לא יזכיר את המאורע הזה משרפת הפרה האדומה של חנמאל המצרי, שהיתה בימיו בתחלת ימי נשיאותו? וא"כ לפ"ז לא היה בימי נשיאותו שרפת פרה אדומה, רק בעת היה עוד צעיר לימים.

והחכם בעל "דורות הראשונים" שהיה גדול וחרוץ, כתב ג"כ כי חננאל זה הוא חנמאל המצרי ולא הרגיש בכל הסתירות. אדרבה, הוא הוסיף לבנות מגדלים הפורחים באויר לתרץ מדוע נזכר פה בשם "בבלי", ופה בשם "מצרי". ולפי דבריו היה חנמאל זה באמת יליד בבל, ואח"כ העתיק משכנו לאלכסנדריא, ופ"א כאשר נמלט הורדוס מיהודה וברח לאלכסנדריא מצא שם את חנמאל הבבלי ושם כרתו ברית אהבה, שם נעשתה הקנוניא בין הורדוס וחנמאל, ובעת שהורדוס התאמץ ללכוד את המלוכה, עזר לו חנמאל בכסף להגיע למטרתו זאת, וכגמול הבטיח לו את הכהונה הגדולה. על בנינים כאלה שיסודם בדמיון אי אפשר להשען ובנעת בהם יד הם נופלים מאליהם, למרות כשרונו החרוץ והשנון של המחבר, ולמרות זה שבסקירה ראשונה ישתומם עליהם הקורא. והנה לו לא בא המחבר להכניס ערכוביא בדברי חז"ל, לא הייתי שם לב לדבריו, אבל מכיוון שהוא נגע גם במאמרי חז"ל, חובתי ללבן ולברר את הדבר הזה ולהעיר על שגיאותיו, וז"ל:

"אין כאן סתירה כלל מדוע נקרא במשנתנו בשם "מצרי" ובספרי יוסף בשם "בבלי", כי כעין זה יש לנו במשנתנו, במשנה מנחות צ"ט: חל

(6) תוספתא פרה ג', ר"ש אומר: אפרו ירדה עמהו לבבל ועלה.

(7) ספרי זוטא מובא בילקוט שמעוני, חוקת אות תשס"א. ועי' בספרי חוקת פסוק כ', וי"א: הלל הזקן היה, אלא שלא היה יכול לאמר מה ששרתה ידי. ועי' תוס' מנחות כ"א, ד"ה: שהכהנים, והא דמסקיניו התם וי"א הלל היה, אלא שלא היה יכול לאמר מה שעשה וכו', לפי שלא שרפו פרה בימיו, היינו ג"כ "בימיו" בעת שהיה נשיא לא היה שרפת הפרה. רק בעת שהיה קטן מאד בזמן יוחנן כ"ג ששרפה יהושע בן פרחיה.

יום הכפורים להיות בשבת וכו', והבבליים אוכלין אותו כשהוא חי מפני שדעתם יפה. ובגמרא שם, דף ק': אמר רבה ב"ב חנה, אר"י: לא בבליים הם אלא אלכסנדרונים הם, ומתוך ששונאין את הבבליים קורין אותן על שם בבליים. אמר לו רבי יהודה: תנוח דעתך שהנחת את דעתי.

וביומא ס"ו: „וכבש עשו לו מפני הבבליים שהיו מתלשין בשערו, ואומרים לו: טול וצא, טול וצא. ובגמרא שם, אמר רבב"ח: לא בבליים היו אלא אלכסנדרים היו ומתוך ששונאין וכו', תניא נמי הכי, ר' יהודה אומר⁸): לא בבליים היו אלא אלכסנדרים היו, אמר לו רבי יוסי: תנוח דעתך שהנחת את דעתי. (רש"י, משפחת ר"י מבבל היתה). ובתוספתא שם ביומא, גרס בפירוש: „וכבש עשה לו מפני האלכסנדרים“.

והעיר החכם הלוי: „מדוע ישנאו חכמי ארץ ישראל את הבבליים ויאהבו את האלכסנדרים? גם איך אפשר לעלות על הדעת כי המשנה תתחשב בדברים כאלה. ואם נמצאים אנשים כאלה אשר ישנאו את הבבליים שנאת חנם וישימו עליהם את עון האלכסנדרים, אז גם המשנה שנקבעה לדורות עולם תצדיק את השנאה הזאת, אף כי רבי בעצמו היה מבני בבל“. ובכדי לתרץ את הסתירה הזאת, חידש הח' הנ"ל דבר חדש: „שכוונת המשנה היא על הבבליים שהתיישבו באלכסנדריא של מצרים, ומתוך ששונאין האלכסנדרים את יהודי בבל אשר התיישבו בתוכם (מניין לו זאת?) על כי לא עזבו את דרכם ולשונם והיו ניכרים לעצמם (מניין לו זאת?) ולא התערבו בין יהודי אלכסנדריא התושבים, לכן היו קורין להם בימי שבתם באלכסנדריא בשם בבליים. וז"ש חז"ל: לא בבליים היו, כלומר: לא מבבל באו שמה, אלא אלכסנדרים היו בני בבל שהתיישבו באלכסנדריא, ומתוך ששונאין את הבבליים (היינו האלכסנדרונים שנאו את הבבליים), ע"כ לא נקראו בני אלכסנדריא רק בשם בני בבל, כי לא עזבו לשונם, ודברו כן גם באלכסנדריא של מצרים. ובין אלה היו שם גם הרבה מבני הכהנים, ומהכהנים בני בבל אלה אשר התיישבו באלכסנדריא, היה גם חנמאל, וממילא אין כאן סתירה“.

והנה החכם הזה צלל במים אדירים והעלה חרס בידו, מלבד שמדברי חז"ל לא משמע כן, וכן יפרש גם רש"י שבני א"י ישנאו את בני בבל, רצה עוד לחדש שבני בבל נדדו למצרים ומפני שלא התערבו עם אחיהם, לכן שנאו אותם, „חידוש ופלא“ באמת אשר לא שמענו עד היום. ועל שאלתו: מדוע גברה השנאה? יש ליישב באופן פשוט: מפני שלא עלו כולם בימי עזרא, כאשר תראה להלן מה שאמרו חכמים אלו אדות שנאת בני א"י להבבליים, ואיך אפשר לאמר שכהנים יעזבו ארץ בבל וילכו למצרים? ואם נניח שעלו למצרים בכדי לשמש בבית חוניו, הלא אז יש להתפלא על שבכרו את המקדש במצרים על מקדש ה' בירושלים, ובפרט שבין ירושלים ובבל היה קשר אמיץ ומזמן לזמן הלכו מבבל לירושלים, כמו שהבאתי בריש פ"א.

(8) לפי דברי „נחלת שמעוני“ מצא במסכת מנחות שהיתה לנדר עיניו את הגירסא: ר' יהודה אומר: לא בבליים היו אלא אלכסנדרים.

ועוד: אם בני אלכסנדריא שנאו את הבבליים שנאת-חנם, צריך רבינו הקדוש לקבוע את דבריהם במשנה? אבל מה שנכון הוא, כי רבינו חשב בודאי כי המה היו בבליים, וכמו כן חשב ר' יוסי בעצמו שהיה יליד בבלי, ורבינו לא שמע את דברי רבי יהודה. ועי' בירושלמי יומא, פ"ו, ה"ד: „אמר רבי חייא בר' יוסף: אלכסנדריון היו אומרים, עד מתי אתם תולין את הקלקלה בינינו". וכנראה שכוונתם על דברי ר"י ורבי יהודה, שאמרו שלא בבליים היו אלא אלכסנדריים, ע"כ עמד הוא ואמר כי לא כן הוא הדברים, כי באמת רק בבליים היו. ופה שמע מה שהעיד רבה ב"ב חנה ורבי יוחנן במקום אחר על אדות השנאה אשר שררה בין הבבליים ובני ארץ ישראל. עי' יומא ט': „ריש לקיש הוה סחי בירדנא, אתא רבה ב"ב חנה, יהיב ליה ידא. א"ל: אלהא סנינא לכו, וכתיב אם חומה היא נבנה עליה טירת כסף, ואם דלת היא נצור עליה לוח ארז. אם עשיתם עצמכם כחומה ועליתם כולכם בימי עזרא נמשלתם ככסף שאין רקב שולט בו, עכשיו שעשיתם כדלתות, נמשלתם כארז שהרקב שולט בו". ועי' במ"ר שה"ש, פרק ח'—ג': אם חומה היא אלו ישראל העלו חומה מבבל, לא חרב בית המקדש בההיא שעתא פעם שנית. עוד שם: ר' זירא נפיק ליה לשוקא למיזבן מקומא וכו', אמר ליה: את אזיל לן מן הכא בבלייא די חרבן אבהתא (אין אתה הולך מכאן, אתה בבלי, שהחריבו אבותיך בית המקדש על ידי שלא עלו כלם בימי עזרא), והשיבו ר' זירא: לית אבהתי כאבהתכון דהדין? (וכי אין אבותי כמו אבותיו של זה?) ועל לבית ועדא ושמע קליה דרבי שילא, יתיב ודרש: אם חומה היא, אלו עלו ישראל חומה מן הגולה לא חרב בית המקדש פעם שניה, ואמר ע"ז ר"ז: יפה לימדני עם הארץ. שם: ר"ל כד הוי חמי להון מצמתן בשוקא (בשעה שבני בבל התאספו יחד בארץ ישראל) הוה אמר להון בדרו גרמיכון (תפזרו א"ע). א"ל: בעלייתכם לא נעשיתם חומה, וכאן באתם לעשות חומה. שם: רבי יוחנן כד הוה חמי להון, הוה מקנתר להון. ועי' בירושלמי כלאים פ"ט, סוף ה"ג: „רבי בר קיריא ור' אלעזר הוון מטיילין באוסטרין, ראו ארונות שהיו באין מחוצה לארץ. אמר רבי בר קיריא לר"א: מה הועילו אלו? אני קורא עליהם: ונחלתי שמתם לתועבה בחייכם, תבואו ותטמאו את ארצי במיתתכם". ועי' בתנחומא ויחי, על הפסוק ויקרא לבנו ליוסף, בשם רבי ור"א. ולפי נוסח ה"כפתור ופרח", הוצאת לונץ, דף רי"א: רבי ורבי אלעאי. ובתנחומא, הוצאת ר"ש בובער: מעשה בר' קצרא ור"א.

הלא רואים אנחנו שבני ארץ ישראל לא יכלו סלוח לעולם לאנשי בבל את חטאתם על אשר לא עלו כלם בימי עזרא⁽⁹⁾, וההתנגדות לבבל שמענו עוד בזמן בית שני. ובימים ההם כבר תארו בני א"י את הבבליים בשם

(9) פה הבאתי רק ההתנגדות לבבל מפני שלא עלו בימי עזרא, אבל אצל חז"ל תמצא כהנה וכהנה מה שאמרו בני א"י על בני בבל על אדות דרכי למודם אשר לא ישרו בעיניהם, וכתבתי על זה בעתון „אוצר החיים", שנת תר"ץ, דף 44.

בבלאי טפשאי¹⁰). „מעשה בהלל הזקן שהיה מהלך בדרך ופגע בני אדם שמביאין חטין. אמר להם: סאה בכמה? א"ל: בב' דינרין. פגע באחרים, ואמר להם: סאה בכמה? א"ל: בג' דינרין. אמר להם: והלא ראשונים אמרו בשנים? אמרו לו: בבלאי טפשאי, א"א יודע שלפום צערא אנרא?" וכן בירושלמי ריש פ"ו דפסחים: כבר אמרו אם יש תוחלת מבבלי? וע"כ כמדומה לי כי כל דבריו של הח' בעל „דורות הראשונים" הם דחוקים מאד בלי שום יסוד, וחננאל הבבלי ששימש בימי הורדוס הוא כהן אחר, ואין לו שום קשר ויחס עם הכה"ג חנמאל המצרי שעשה פרה אדומה.

ב.

א ר ו ס ת ב ו ל

ארוסתבול בן אלכסנדר בן ארוסתבול, אחי מרים אשת המלך הורדוס, ונכד הכה"ג הורקנוס היה הכהן הגדול האחרון של בית החשמונאים, ונולד ככ"ב שנה קודם החורבן. בשנת השמונה-עשר לימי חיו, ק"ד שנה קודם החורבן נטבע ביריחו. הוא שמש בכהונה גדולה שנה אחת¹.

הנער הזה היה נחמד ויפה-תואר והעם אהב אותו מאד. מובן מאליו שהיה בגלל זה כסוף מכאיב בעיני הורדוס גיסו, ותהי ראשית מזמתו לתת את משרת הכהונה לאיש זר, לחננאל. אבל אם ארוסתבול המלכה אלכסנדריא, לא יכלה להבליג על צערה בראותה כי לקחו מבנה תפארת אבותיו, ובחרות-אפה פנתה במכתב אל קליאפטריא מלכת מצרים לבקש בעדה אצל אנטוניוס אביר רומא להשיב לבנה את כהונת אבותיו.

אנטוניוס לא חש למלא את בקשתה הצודקת, אבל בינתיים בא ירושלימה דעליוס שהיה ידידו ואיש סודו של אנטוניוס, וראה את בני אלכסנדריא, את המלכה מרים ואחיה ארוסתבול, והשתומם על יפיהם, וידבר על לבה לצייר את צורות בנה ובתה ולשלח לאנטוניוס, ואז בודאי ימלא את בקשתה. היא שמעה לעצתו ועשתה כדבריו, וכראות אנטוניוס את תמונת הנער היפה הזה, בקש מהורדוס לשלוח אליו את הנער. אבל הורדוס פחד מאד לשלוח את ארוסתבול לאלכסנדריא בידעו שבודאי ימצא חן בעיניו, ואז ישיב לו את ממלכת אבותיו. ויעשה בערמה והשיב לאנטוניוס כי א"א לו לשלוח את הנער אליו, ביראו את חמת העם בראותם את מחמד-עיניהם לוקח מהם, וגם מהר למלא את בקשת אשתו לתת את משמרת הכה"ג על שכמו, כדי לעכב את נסיעתו לאלכסנדריא, כי בתור כ"ג אי אפשר לו לעזוב את ירושלים, ואז העביר הורדוס את חננאל ממשמרתו, ונתן את הכהונה הגדולה לארוסתבול. הוא התנצל אז על אחרו למנות אותו למשרה זו כי עד עתה היה צעיר לימים שמשרה נכבדה כזאת תנתן אליו.

(10) אבות דר"נ פי"ב—י"ב.

(1) עפ"י מקוריו יוסף בספר „קדמוניות" ספר ט"ו, פ"ב, סי' ד'—ו', ו„מלחמות" ס"א, פרק כ"ב, ס"א.

בן שבע עשרה שנה היה ארוסתכול בעת שנתמנה לכ"ג, ולשמחת העם לא היה קץ, כי ראו בו את נחמתם היחידה בזכרם הוד ימי החשמונאים, אבל שמחתם היתה עד ארגיע, כי מהיום אשר אמו פנתה לקליאפטריא מלכת מצרים התחיל הורדוס לבקש תואנות עליה, ויצו את עבדיו הנאמנים לשמור את כל צעדיה ולא רוב לה, אז נמרה בעצת קליאפטריא, לברוח בחשאי עם בנה לאלכסנדריא. כבר עמדה אניה נכונה על שפת הים לישא אותם. אבל ברגע האחרון, בעת שהיו כבר טמונים בארונות להמלט מבית המלך, נודע הדבר להורדוס על ידי אחד מעבדיו אשר גלה את אזנו כי חמותו אומרת לברוח עם בנה, ואז עלה חמת הורדוס עליה והתחיל להצמיד את חייהם.

בינתיים הגיע חג הסוכות⁽²⁾, ובשעה שארוסתכול הופיע בבית המקדש לבוש בבגדי כהונתו, זלגו עיני כל הנאספים דמעות של שמחה בראותם כי עוד נשאר שריד לבית החשמונאים, והמון העם הביעו לו בלב רגש את ברכותיהם. והורדוס ראה כל אלה, ועיניו נמקות, באמרו לנפשו: עוד מעט וידרשו לתת את שרביט הממשלה בידו. ועוד בלילה ההוא, שלח את הכה"ג הזה לעיר יריחו⁽³⁾, ועל פי מצותו הטביעו אותו אנשי גליא שומרי ראש המלך בברכה, והשורק הנחמד הזה נכרת בשנת השמונה עשרה לימי חייו, לתוגת לבם של כל היהודים שהרבו לבכות אותו ולקונן עליו. הרצח הזה לא עבר על הורדוס בלי מגור, כי הוא נקרא לעמוד למשפט לפני אנטוניוס. אם כי ידעו שידיו שפכו את הדם הזה, בכל זאת יצא נקי במשפטו, כי השכיל הורדוס לשחר את אנטוניוס במתנות רבות, והוא זכה אותו בדיון. בשוב הורדוס לירושלים מסר את משרת הכה"ג שוב לחננאל הכבלי.

ג.

יהושע בן פיאבי

כבר הזכרנו, כי אחרית הכה"ג חננאל לא נודע לנו ונעלם מעינינו אם שמש כל ימי חייו, או שהורדוס העביר אותו מכהונתו, וגם לא נדע מי מלא מקומו, כי יוסף לא יזכיר את זה בספרו. אך כפי שאפשר לשער מדברי יוסף, שמש אחריו יהושע בן פיאבי. את תולדותיו, והמקום שממנו בא, עדיין לוטות בערפל. וכן נעלם מאתנו מספר השנים שעמד בכהונתו. וכמדומה לי, כי הכה"ג ישמעאל בן פיאבי אשר נתמנה לכ"ג על ידי נציב רומא גראטוס נ"ה שנה לפני החורבן, היה ממשפחתו, ואולי היה אחיו. עוד כ"ג אחד ידוע לנו ממשפחה זו, הוא ישמעאל בן פיאבי, אשר נתמנה על-ידי אגריפס השני, י"א שנה לפני החורבן.

(2) כן הוא ב"קדמוניות", אבל בספרו "מלחמות" הביא יוסף כי היום אשר בו קנא הורדוס בניסו וגמר להרגו היה יום הכפורים.

(3) כן הוא ב"מלחמות", אבל ב"קדמוניות" שם, הביא יוסף כי הוא קראו ללוות אותו ליריחו.

ד.

שמעון בן ביתוס

הורדוס העביר פתאום את יהושע בן פיאבי ממשמרת כהונתו. את הסכה יוסף יוסף בספרו⁽¹⁾, וזה היה הדבר: אז חי בירושלים איש כהן ושמו שמעון⁽²⁾ בן ביתוס מאלכסנדריא, ולו נערה יפה אשר הורדוס נתן עינו בה. ולפי שהיה איש פשוט, ע"כ העביר מקודם את הכה"ג יהושע ממשמרתו, והקים את שמעון זה לכ"ג, ואחרי כן לקח את בתו לו לאשה.

אבל גם עליו עברה כוסי-התרעלה. בבית הורדוס התחילו להתקומם עליו. אנטיפטר בנו של הורדוס עם דודו פירורוס אחי הורדוס, אמרו לשלח יד בנפשו, אבל הדבר נודע להורדוס בזמן, ועשה נקמות בהם. במרד זה השתתפו גם אשתו מרים השנית בת שמעון הכה"ג ואחיה. הורדוס לא המית אותה, אבל גרש אותה מביתו וגם את בנו שנולד לו ממנה העביר בצואתו מירושלה. גם העביר את חותנו ממשמרת כ"ג, ונתנה לאיש ירושלים בשם מתתיהו בן תיאפל (יוסף ב"קדמוניות" ספר י"ז, פ"ד, ס"ב). הוא שמש שנים רבות בכהונה גדולה, אולם אחריתו לא ידועה לנו.

(1) ב"קדמוניות" ספר ט"ו, פ"ט, ס"ג.

(2) כ"כ יוסף שם, כי שמו היה שמעון, וכך הביא גם בספרו ספר י"ח, פ"ה, ס"א: כי שמו של חותן הורדוס היה שמעון בן ביתוס, הראשון ממשפחת ביתוס ששמש ככה"ג. וכן כתב גם בספר י"ז, פ"ד, ס"ב, אבל בספר י"ט, פ"ו, ס"ב, בהזכירו את שמעון קנטרס שנתמנה לכ"ג על ידי אנריפס, כתב: כי לשמעון זה היו עוד ב' אחים ואב בשמו ביתוס בחיים, הוא ביתוס אשר הורדוס לקח את בתו לאשה. ולפי זה היו כולם, האב וג' בניו כהנים גדולים. משמע מכאן כי חותן הורדוס היה ביתוס והוא היה הכה"ג הראשון ממשפחת ביתוס ועל שמו נקראה המשפחה הזאת בשם "בית ביתוס", כמו שאיתא אצל חז"ל פסחים נ"ז. החכם שירער יחליט במאמרו בספר השנתי "שטודיען אונד קריטיק" כי שם חותן הורדוס היה ביתוס, והוא היה הכה"ג הראשון למשפחה הזאת. הח' גרץ ב"מאנאטשריפט", שנת 1852, דף 501, וכן בשנת 1881, כותב, כי שמו של חותן הורדוס היה שמעון, וביתוס אביו מעולם לא היה כ"ג, ועל שמו נקרא בית ביתוס. ומה שכתב יוסף כי שמעון קנטרס היה נ"כ מכניו, הוא טעות, כי איך אפשר שיהיה לו ב' בנים בשם שמעון, שמעון כ"ג בזמן הורדוס, ושמעון קנטרס? ועוד: הלא אז היה לו ד' בנים כ"ג, שנים בשם שמעון, ויועזר, ואלעזר? והנה גרץ לא דק כ"כ במה שכתב: "כי א"כ היה לו ד' בנים כ"ג ושנים מהם נקראו בשם שמעון, אחד בזמן הורדוס, והשני שמעון קנטרס", כי אם נחליט כי ביתוס היה כ"ג וכי הוא היה חותן הורדוס, א"כ צריכים אנו להגיה בדברי יוסף: ביתוס בן שמעון במקום שמעון בן ביתוס, וממילא שמעון הראשון לא היה ולא נברא בשעת הורדוס, רק אביו ביתוס היה כ"ג בזמן הורדוס והיה לו רק בן אחד בשם שמעון קנטרס וב' אחיו. אבל בזה צדקו דבריו כי שמעון קנטרס הנזכר להלן סי' ט"ז, אין לו שום שייכות עם שמעון זה, או עם ביתוס זה, אשר נתמנה לכ"ג כשבעים שנה לפני שמעון קנטרס על ידי הורדוס, וגם חז"ל מזכירים אותם בפסחים נ"ז, לשתי משפחות: בית ביתוס ובית קנטרס. אבל מה שהביאו כולם כי עוד ב' כהנים גדולים היו מבני שמעון בן ביתוס חותן הורדוס, והמה לפי דעתם: יועזר הנזכר להלן (סי' ו') ואחיו אלעזר (סימן ו'). לפי דעתי טעו בזה. הכהנים הגדולים הללו היו אמנם בני ביתוס אבל אין להם שום שייכות עם משפחת הורדוס, כי המה בני ביתוס מירושלים אשר אין להם דבר עם הורדוס. ואולי עליהם רמזו חז"ל "משפחת ביתוס". ויוסף בן מתתיהו בספרו י"ז, פ"ו, ס"ד, יוסף: "הורדוס העביר את מתתיהו ממשמרתו משמרת כ"ג, ונתנו ליועזר גיסו של מתתיהו הזה", שהיה לפי דבריו בן מתתיהו בספרו י"ז, פ"ד, ס"ב, תושב בירושלים, וגיסו היה יועזר, אבל לא גיסו של מלך הורדוס. וכן בספרו י"ז, פ"ג, ס"א: "ארכילוס העביר את יועזר בן ביתוס ממשמרתו ונתנו ליד אחיו אלעזר". וכן שם, ספר י"ח, פ"א, ס"א: "יועזר

ה.

מתתיהו בן תיאל

מתתיהו¹) בן תיאל היה מאזרחי ירושלים, וכנראה מצא חן בעיני הורדוס, כי עמד לימינו בעת שסגנו וקרובו יוסף בן אילם מציפורי שמש תחתיו בעת שקרה למתתיהו בן תיאל פסול²), ויוסף בן אילם השתדל להשאר על כנו.

הוא שמש בימי-חיו האחרונים של הורדוס, ובימיו אירע הקשר על הורדוס בירושלים. העם שמע כי הורדוס הוא חולה-אנוש ועומד למות. דבר זה נתן אומץ לראשי הפרושים יהודה בן סיפוריוס ומתתיהו בן מרגליות, לעורר את רוח תלמידיהם לקנא את קנאת ה' צבאות לשבר ולהרוס את כל המצבות והפסילים אשר עשה הורדוס, למרות אזהרת התורה לבלי לעשות פסל, וראשית מעשיהם היתה להוריד את נשר הזהב אשר תלה הורדוס על שער בית ה' לכבוד הקיסר, ולנפצו לרסיסים בכשיל וכלפות. ראשי הפרושים הלהיבו את לבות בני הנעורים ויעלו על גג בית המקדש וירדו בעבותות מראש הגג וינתצו בקרדומות את נשר הזהב התלוי על השער הגדול. כשמוע שר החיל את אשר עשו הנערים, ויתפוש כארבעים מהם יחד עם מוריהם, ויביאם אל המלך.

עת צרה היתה אז ליהודי ירושלים החרדים, כי פחדו שבקצפו יעשה כלה לכל הפרושים, ובפרט שגם הכה"ג מתתיהו³) היתה ידו עם הקושרים. אולם הורדוס נשא פנים לראשי הפרושים שבאו לחלות את פניו לשום עונש רק על הנערים ועל מוריהם שהסיתום לדבר זה. והמלך מלא את בקשתם ויצו לשרוף באש את שני המורים עם תלמידיהם אשר חטבו בקרדומות את נשר הזהב, ואת יתר האנשים שהשתתפו בקשר הסגיר בידי הטבחים ויקדישם לטבח. את הכה"ג העביר ממשמרתו, ושם במקומו את יועזר גיסו של מתתיהו זה.

כן ביתוס כ"ג, ולא זכר אף במקום אחד כי אלה היו קרובים לו. ופשוט הדבר, כי אחרי שהורדוס גרש את אשתו בת שמעון בן ביתוס והעביר את חותנו ממשמרתו, לא רצה עוד לרעת מכל המשפחה הזאת. ועי' ב"מלחמות" ס"א, פ"ה, ס"ז, וז"ל: "גם מרים השנית בת כ"ג נלכדה אז בחבלי עונה וזדונה, כי אחיה אשר ענו בעברת המלך נתנו תודה כי מרים אחותם ידעה מכל עלילות אנטיפטר אשר זמם להמית את אביו" (הורדוס). ונראים הדברים כי גם אחיה בני שמעון היו במעל הזה. וא"כ איך יקיים אותם לכהנים גדולים, וממילא המה ב' משפחות רחוקות, משפחת ביתוס היתה מירושלים וממנה שמשו ב' כ"ג שידועים לנו בשמם יועזר, ואלעזר (ס"ז ו'—ז'), ומשפחת שמעון בן ביתוס מאלכסנדריא חותן הורדוס, אשר לע"ע ידוע לנו שבכהונה שימש רק שמעון חותן הורדוס. ומה שכתבו חז"ל: "בית ביתוס", הכוונה על הכה"ג יועזר ואלעזר, אשר שמשו בין מלך למלך, כי הורדוס מת בימי יועזר כ"ג, ויועזר היה ג"כ כ"ג בימי ארכילוס, ועשו שערוריות בירושלים, כי ארכילוס לא היה בביתו זמן רב.

(1) ספר י"ז, פ"ד, ס"ב.

(2) יוסף ב"קדמוניות" ס"ז, פ"ו, ס"ד, ואצל חז"ל, יומא י"ב; ירושלמי יומא, פ"א, ה"א; הוריות פ"ג, ה"ב; מגילה פ"א, ה"י, ובתוספתא יומא א'—ד'. את הציונים הבאתי לעיל במבוא לפרק זה.

(3) ביוסף ספר י"ז, פ"ו, ס"ד, וב"מלחמות" ס"א, פ"ה, סימן א'—ד'.

ו.

יועזר בן ביתוס

יועזר בן ביתוס הכהן שבא לשרת אחרי מתתיהו בן תיאפל היה מירושלים, ויוכל היות כי לפניו שמש גם זמן מועט ביתוס אביו בכהונה. כנראה זכה יועזר למשרה זו, על היותו נאמן להורדוס, והוא גלה את הורדוס על דבר הקשר. אולם הורדוס לא האריך עוד ימים ומיד במנותו אותו לכ"ג מת. אחרי מות המלך העריץ הזה, עשה העם אבל כבד על שני המורים שנשרפו בפקודת הורדוס. סופדים סבבו בשוקים וברחובות ויעשו מספר תמרורים, וכל יושבי ירושלים נאספו המונים המונים לקול יללת הסופדים, ותמלא כל הארץ תאניה ואניה. רבים השתמשו בהזדמנות זו לנקום את דמי הקדושים ההם מידי האנשים אשר הסכו לרצח הזה, וידרשו⁽¹⁾ להסיר את מצנפת הכהונה מעל ראש האיש שהורם בחסדי הורדוס, ולהקים תחתיו איש צדיק וישר ההולך בתורת ה'.

ארכילוס בנו של הורדוס אשר אמר למלוך, סרב בראשונה למלא את הדרישה הזאת, אבל בשובו מרומא, גמר בנפשו למלא את רצון העם והעביר את יועזר ממשמרתו, כי לכד זאת נבאש יועזר בעיני ארכילוס כי שת ידו עם המתקוממים להכריח את סאבינוס מושל רומא מירושלים⁽²⁾, ושם לכהן גדול את אליעזר בן ביתוס אחיו.

בימים ההם ירד כבוד הכהונה. הקיסר פקד לשום חותם צר על בגדי הכהונה אשר ילבש הכהן הגדול בשעת העבודה, ושלא להוציא אותם בלתי אם בשלש הרגלים ויום הכפורים. ויהיו מאז בגדי כהונה שמורים בבירה, הלא היא המצודה חתומים בארון אבן בחותמיהם של הכהן הגדול והנציב⁽³⁾.

יועזר המוסר מכהונתו, זכה עוד לשרת בכהונה גדולה, וכנראה קרה זה אחרי הכה"ג יהושע בן שיע, ומצינו אותו בתור כ"ג כאשר בא ליהודה מושל ארם קוירינוס, אחרי גלות ארכילוס בפקודת הקיסר רומא, להעריך את קנין כל יושבי ארץ ישראל, ולהרים על פי שומא זו את המס לגלגלתייהם ולבתייהם, ופקד שכל איש ואיש יביא אליו את רשימות נפשות ביתו, מדת שטח האדמה אשר יעבוד, רכושו ומשלח ידו אשר במ ימצא מחיתו, ורבים הסיתו את העם להתקומם נגד הרומאים, ובכמה מקומות כבר התחילו להרים יד בפקדיהם. אבל הכה"ג יועזר נסה להרגיע את רוח העם הסוער ולהשכיח שאונם, וידבר על לב הקהל לשבות מריב, ולקבל עליהם את עול המס, וישמעו אליו ותשקוט הארץ⁽⁴⁾. אולם כנראה מדברי יוסף⁽⁵⁾ התחרטו אחרי כך על כי

(1) מלחמות ס"ב, פ"א, ס"ב; "קדמוניות" י"ז, פ"ט, ס"א—ד'.

(2) "קדמוניות" ספר י"ז, פי"ג, ס"א.

(3) "קדמוניות" ספר ט"ו, פי"א, ס"ד.

(4) שם ספר י"ח, פ"א, ס"א.

(5) ספר י"ח, פ"ב, ס"א.

הסכימו לשמוע אל פקודת שר רומא, וחמת העם נצתה על יועזר בן ביתוס הנתעב בעיניהם, וקוירינוס מצא אז לנחוץ להרגיע את רוח העם בזה שהסיר את יועזר מכהונתו, ובמקומו בא לשמש חנן בן סט.

ז.

אלעזר בן ביתוס

ארכילוס בן הורדוס שב מרומא וכתר המלכות על ראשו. מיד לבואו הוריד מכהונתו את יועזר בן ביתוס, והקים תחתיו את אחיו אלעזר בן ביתוס („קדמוניות" ספר י"ז, פי"ג, ס"א). אולם גם הוא לא החזיק מעמד, כי ארכילוס העביר אותו ממשמרתו ויהושע בן שיע מלא את מקומו.

ח.

יהושע בן שיע

יהושע בן שיע לא שמש זמן רב בכהונה גדולה, כי ארכילוס נשיא העם, אשר נשיאותו לא ארכה יותר מעשר שנה, העבירו מגדולתו. מי מלא מקומו לא נודע לנו, אבל אנו יודעים כי ארכילוס בטרם נשלח לגולה מטעם קיסר רומא, מינה לכ"ג את יועזר בן ביתוס אשר שמש בכה"ג בסוף ימי הורדוס („קדמוניות" ספר י"ז, פי"ג, ס"א).

ט.

חנן בן סט

חנן בן סט ראש ל"ב בית חנן" נתמנה למשרת כ"ג על ידי מושל ארם קוירינוס. הוא היה הראשון בין הכהנים בתקופת „בית הורדוס ונציבי רומא" אשר קבל את משרתו מנכרי, ומאז עד ימי אגריפס המלך, היו הנציבים הנכרים ממנים כהנים גדולים. הוא זכה שחמשת בניו ישמשו בכהונה גדולה, והם: א) אלעזר, ב) יונתן, ג) תיאפל, ד) מתתיהו, ה) חנן. הוא עמד במשמרתו כעשר שנים כל ימי ממשלת הנציבים קאפוניאוס, מרקוס, אמביבולוס, ואנניאוס רופוס, בין שנות ס"ד—נ"ד קודם החורבן (קדמוניות ספר י"ח, פ"ב, ס"א). שלשת הנציבים האלה היו שונאי ישראל והתאמצו למלא אמתחתם כסף, לבד מה שאכלו את יגיע העם ועמלו בכל פה.

בימי כהן גדול זה קרה מקרה נורא. בליל פסח התגנבו אנשים מן הכותים אשר הרימו ראש בימי הורדוס, ופיצו שם בהחבא עצמות מתים וימלטו (יוסף שם, ס"ב), ומאז השניחו הכהנים ביתר עז על כל מי שרצה להכנס להיכל ה'. נציב רומא גראטוס העביר אותו ממשמרתו נ"ד שנה קודם החורבן, והעמיד על מקומו את ישמעאל בן פיאבי.

י.

ישמעאל בן פיאבי

הנציב גראטוס שלט בין שנות נ"ה—מ"ד קודם החורבן. הוא התערב בכל עניני יהודים, העביר והקים חמשה כהנים גדולים, הדיח אותם אם משאפו לשוחד ובצע מעשקות או מרוע לב. ויש אשר טהר לב הכהן ואהבת העם אותו היה לו למחתה.

מיד כאשר בא לירושלים העביר את חנן בן סט ומנה את ישמעאל בן פיאבי, כי ראה שהוא אהוב על העם. בראותו שאהבת-העם אליו הולכת וגדולה, מאס בו גראטוס והסירו מהכהונה. כנראה היה ישמעאל זה ממשפחת הכה"ג יהושע בן פיאבי, ואולי היה אחיו. ועליו אמרו חז"ל, בפסחים נ"ז: „שאו שערים ראשיכם ויכנס ישמעאל בן פיאבי תלמידו של פנחס (לוחם מלחמות ה', כפנחס בשעתו) וישמש בכ"ג". ועוד אמרו עליו חז"ל, בסוף סוטה: „משמת רבי ישמעאל בן פיאבי בטלה זיו הכהונה" (1). במקומו מינה גראטוס את אלעזר בן חנן לכהן גדול.

י"א

אלעזר בן חנן

אלעזר בן חנן לא האריך ימים בכהונתו, כי בתוך השנה העבירו גראטוס ומינה במקומו את שמעון בן קמיטוס („קדמוניות" ספר י"ח, פ"ב ס"ב).

י"ב

שמעון בן קמחית (קמוט)

כהן גדול זה נזכר בחז"ל (2) בשם שמעון בן קמחית על שם אמו. הוא היה אדם גדל הקומה וגבור. „אמרו עליו על רבי ישמעאל (2) בן קמחית

(1) היה עוד כ"ג אחד בשם ישמעאל בן פיאבי אשר מנה אותו אנריפס השני, י"א שנה קודם החורבן לכ"ג, וכפי דברי יוסף (ראה שם בערכו), לא היה מן היראים, וממילא נבין סתירת חז"ל, שפ"א אמרו: „אוי לי מבית ישמעאל בן פיאבי", ופ"א צוה העזרה שיכנס ישמעאל בן פיאבי, עי"ש. ואין אנו צריכים לדברי יעב"ץ בהגותו למס' פסחים עי"ש, והשני עשה פרה אדומה, כאשר בררתי שם.

(1) ברור הדבר כי מה שנזכר אצל חז"ל כ"ג בשם בן קמחית, שהוא הוא הנזכר אצל יוסף בשם שמעון בן קמוט, אם כי היה עוד כ"ג בשם שמעון קתרוס, אבל אינו זה הנזכר בשם שמעון בן קמחית, כי אצל חז"ל בפסחים, נזכר בית קתרוס לגנאי, ובן קמחית לשבח. וגם זאת, אנריפס הראשון הלא היה צדיק, ובודאי עשה ע"פ עצת הפרושים כי העביר את שמעון קתרוס מכהונתו מפני שלא היה ראוי.

(2) יומא מ"ז. הוא נזכר ג"כ אצל חז"ל בשם ישמעאל בן קמחית אבל ברוב המקומות הוא נזכר בשם שמעון. ופלא על הגר"א שהגיה בתוספתא יומא סוף פ"ג, ישמעאל במקום שמעון.

שהיה חופן ארבעת קבין במלוא חפניו". ובירושלמי⁽³⁾: „אפילו כבן קמחית שהיתה ידו מחזקת כארבעת קבין".

אמו קמחית זכתה לראות את שני בניה משמשמים בכה"ג ביום אחד, כאשר ספרו חז"ל⁽⁴⁾: „ולא אירע קרי לכ"ג ביום הכפורים⁽⁵⁾ חוץ מרבי ישמעאל⁽⁶⁾ בן קמחית שיצא להסיח עם שר אחד⁽⁷⁾, ונתזה צינורא מפיו ונפל על בגדו, ונכנס אחיו⁽⁸⁾ ושמש בכ"ג תחתיו, וראתה אותן אמן ב' בנים שני כהנים גדולים. ראוה חכמים ואמרו: מה זכות היתה בידך? אמרה: מעולם לא ראו קורות ביתי שער ראשי".

ואמרו עליה חכמים, בירושלמי מגילה, פ"א, ה"י: „כל קמחא קמח, וקימחא דקימחית סולת, וקרן עליה: כל כבודה בת מלך פנימה". אפשר כי הכהנים יוסף קאמיטס שמש בימי הורדוס אנריפא, כ"ה שנה קודם החורבן (ס' י"ט, להלן), וכן יוסף בן שמעון קאמיטס שמש בימי אנריפס השני, עשר שנה קודם החורבן (ס' כ"ג, להלן), היו ממשפחתו.

י"ג.

יוסף קיפהיט (קיפת)

יוסף קיפהיט נתמנה לכהן גדול נ"ב שנה קודם החורבן. ולפי דברי

(3) ירושלמי יומא פ"ה, מ"א.

(4) אבות דר"נ פ"ה—ה'.

(5) פלא שלא זכרו חז"ל פה גם את המאורע עם מתתיהו בן תיאפל. עי' במבוא לפרק זה, ובערכו.

(6) יומא מ"ז: „אמרו עליו על ר"י בן קמחית: פ"א סיפר דברים עם ערבי אחד בשוק ונתזה צינורא מפיו על בגדו ונכנס ישבב אחיו וראתה אמן שני כהנים גדולים ביום אחד. ושוב אמרו על ר"י בן קמחית: פ"א יצא וסיפר עם אדון אחד בשוק וכו' ונכנס אחיו ושמש תחתיו, וראתה אמן שני כ"ג ביום אחד. עוד שם: ת"ר שבעה בנים היו לה לקמחית, וכולן שמשו בכ"ג, אמרו לה חכמים: מה עשית שזכית לכך? אמרה להם: מימי לא ראו קורות ביתי קלעי שערי. אמרו לה: הרבה עשו כן ולא הועילו. ובירושלמי מגילה, פ"א, ה"י: „מעשה בשמעון בן קמחית שיצא עם מלך ערבי ערב יוה"כ עם חשיכה ונתזה וכו' ונכנס יהודה אחיו וכו' וראתה אמן ב' כהנים ביום אחד. וכן גם בירושלמי יומא פ"א, ה"א, הגירסא שיצא עם המלך ערב יום הכפורים, וגם בהוריות פ"ג, מ"ב, הגירסא: שמעון בן קמחית, ושיצא לטייל עם המלך, וכן בויק"ר פ"ב—י"א, ובמ"ר פ"ב—כ"ו הוא נזכר בשם שמעון ונס שם המעשה שיצא לדבר עם מלך הערביים. ובתוספתא יומא, סוף פ"ג חסר שמו, רק מסופר שכן קמחית יצא לדבר עם מלך הערבי, והגירסא אפוא ברוב המקומות „שמעון בן קמחית", ונזכרים ארבעה אחים בני קימחית: שמעון, יהודה, יוסף וישבב. אבל באמת פלא הוא שנכחו אחד אירע כדבר הזה שנטמא פעמים אחדות במשך שנה או שנתיים לכהונתו, ומי הוא המלך הערביים? מה למלך הערביים עם כ"ג בערב יוה"כ סמוך לחשיכה? ועי' להלן הערה ח'.

(7) באבות דר"נ הגירסא שר אחד. וכבר כתבתי במק"א כי חז"ל קראו לשר ג"כ בשם מלך, ואולי הוא הנציב הרומאי.

(8) פה לא נזכר שם האח. ועי' גרין ב„מאנאטסשריפט", שנת 1881, דף 54. ועי' במהרש"א ליומא דף מ"ז, ד"ה: על ר"י בן קמחית שתמה שם הלא לא היה כ"ג רק שנה אחת, ואיד קרה לו בערב יוה"כ ב"פ מקרה זה. והעיר כי יוכל להיות שישמעאל בן פיאבי הוא הוא ישמעאל בן קמחית, שם אביו היה פיאבי, ושם אמו היתה קמחית, כי לפי שזכו כולם בזכות האם לשמש בכה"ג נקראים כולם על שמה, והיא הערה נכונה, אבל כפי שהבאתי לעיל כי ברוב המקומות שמו שמעון בן קמחית ממילא זה שמו לעולם כי כן נמצא ג"כ ביוסף.

יוסף (ספר י"ח, פ"ד, ס"ג) שמש במשמרתו כל ימי הנציב פילאטוס עד ימי וויטעליוס ציר רומא (אשר היה שליט בארם) ביהודה. הוא העבירו ממשמרתו, וכנראה עשה זאת לבקשת העם, כי זה וויטעליוס היה איש יקר והוא בטל את המס אשר שלמו ישראל על פי הורדוס, על הירק הנמכר בשוק. גם את בגדי הקדש אשר לכהן הגדול השיב לידי הכהנים לבלתי היותם עוד שמורים בידי הנציבים.

וכבר כתבתי במק"א כי קשה מאד להאמין כי פילאטוס האכזר לא העבירו מכהונתו, הלא פילאטוס היה איש קשה ושנא מאד את בני ישראל⁽¹⁾, וגם את עבודת אלקינז בזה. ובכל פעם היה מרעימם ומכעים אותם בכל אשר מצאה ידו. הוא היה הראשון אשר הרהיב בנפשו עוז לשלוח ידו באוצר הקדש, ובהתיצב העם נגדו, הרג לאלפים. ולכן אי אפשר להאמין שהוא לא התערב בענין הכהונה, ובכל ימי היותו נציב בארץ לא ניסה להוריד ולמנות כהנים גדולים. וכבר הוכחתי כי במאמרו זה של יוסף, שלטו ידי זרים, כי זה יוסף קיפת הוא הכהן הגדול שנזכר ב"ברית החדשה", והוא היה אז ראש לסנהדרין⁽²⁾, (לפי דעתם, וכבר כתבתי כי טעות היא) שדנו את ישו למיתה, והוא אשר בקש את פילאטוס להרגו. ולכן עלינו להחליט כי גם כאן דברי יוסף מזויפים הם, כאשר זייפו ב' מקומות את דבריו, בעוד לפי דעתי, שמשו באותו זמן כהנים אחרים, ואחד מהם אולי היה ישכר איש כפר ברקאי.

לפי דברי יוחנן ב"ברית החדשה" היה יוסף קיפת חתן⁽³⁾ חנן כ"ג, והוא היה הראש לסנהדרין קטנה של כ"ג, אשר דנו את ישו למיתה בעבור שגדף את ה', כי בשמוע הכה"ג את דברי ישו: "ואתם תראו מהר את בן האדם אשר לימין כסא ה' יבא בענני שמים", וכאשר שאלו אותו: האם אמת מה שאומרים כי הוא מתאמר להיות בן אלקים? השיב: "אתה אמרת", אז קרע הכה"ג את בגדיו על הגדוף הזה, וגמרו את דינו למיתה על עון גדוף ה'.

בימים ההם נראו אותות שונים במקדש. חז"ל יספרו (יומא ל"ט): "ארבעים שנה קודם חורבן הבית לא היה גורל עולה מימין, ולא היה לשון של זהורית מלבין, ולא היה נר מערבי דולק, והיו דלתות ההיכל נפתחות מעליהן, עד שגער בהן רבי יוחנן בן זכאי, ואמר לו: היכל מפני מה אתה מבעית עצמך? יודע אני כך שסופך עתיד ליחרב". ובירושלמי יומא פ"ו, ה"ג, נמצא בזה"ל: "ארבעים שנה עד שלא חרב בית המקדש היה נר

(1) מלחמות כ"ב, פ"ט, ס"ב—ד'. הוא הביא גם את צלמי הקיסר ליהודה.
(2) בספר "חיי יוסף" מפורש באר היטב כי הנשיא היה ראש לסנהדרין. עי' שם שכתב: "יוחנן בן לוי שלח שלוחים לירושלים לבא לפני רשב"ג ולדבר על לבו לאסוף את הסנהדרין להדיח את יוסף ממשמרתו".

(3) גם דב"ז לא מתקבל על הדעת, כי יוסף כתב ב"קדמוניות" ס"ב, פ"ט, ס"א: "חנן היה האב היותר מאושר יען שהוא וחמשת בניו היו כלם כהנים גדולים" ומדוע לא חשב גם את חתנו יוסף קיפהיט? אין כאן המקום לפלפל בזה, ואינו מעיקר מלאכתי, אבל ברור הוא כי גם פה הוסיפו בדברי יוסף, כדי לחזק את דברי הכרית החדשה, ואין שום ספק הוא כי בימי פילאטוס שמשו כמה כ"ג, שהנציב הזה העביר אותם ממשמרתם, ומינה אחרים במקומם, אבל שמותיהם לא ידועים לנו.

מערבי כבה, ולשון של זהורית מאדם, וגורל של שם עולה בשמאל, והיו נועלין דלתות היכל מבערב ומשכימין ומוציאין אותן פתוחות. אמר לו רבי יוחנן בן זכאי: היכל, למה אתה מבהילני? יודעין אנו שסופך ליחרב".

י"ד.

יונתן בן חנן

וויטעליוס נציב רומא הקים אותו לכ"ג. נציב זה היה אוהב נאמן לעם ישראל, והרבה להטיב עמהם. אולם בכ"ז הזכות והמשפט להקים כהנים גדולים מנע מהם. ובודאי על פי צו רומא נעשה הדבר הזה, כי הקיסר לא רצה שענין הכהונה ימסר בידי העם שהוא יבחר את הטוב בעיניו. אולם בלעדי זאת היה וויטעליוס הנציב היותר טוב ליהודים מכל הנציבים שהיו לפניו, ושמו נזכר לברכה. הוא בא עוד הפעם מארם ליהודה בחג הפסח, ובני ישראל קבלו אותו בזרועות אהבה. בבואו מסר ליהודים את קרבנו להקריבם לה', וגם מלא את בקשתם להעביר את הכהן הגדול ממשמרתו, ולהעמיד במקומו את תיאפל אחיו. הדבר קרה בשנת ל"ג לפני החורבן. אחרי חמש שנים בקש אנריפס המלך למנותו עוד הפעם לכ"ג (בשנת כ"ח לפני החורבן), כי אז העביר אנריפס המלך את שמעון קתרוס ממשמרתו (עי' סימן ט"ז), ורצה למסור את המשרה ליונתן זה, שמצא אותו יותר ראוי משמעון¹). אבל יונתן מאן לקבל עליו את משמרת הכה"ג והשיב להמלך: „מאד אשמח כי מצאת אותי נאמן וראוי ללבוש עוד הפעם בגדי כהונה גדולה, אשר באמת אינני ראוי לזה הכבוד, אבל די לי ששמתי פ"א. אבל אם תרצה באיש אשר הוא ראוי לזה, גם יותר ראוי ממני, אז דע כי את מתתיהו אחי מצאתי נאמן וישר למשרה הזאת". והמלך עשה כדבריו, ומנה את אחיו מתתיהו לכ"ג.

יונתן היה אחד מראשי היהודים בעת ההיא, אם באמת שמש שוב בכ"ג לא ידוע לנו, יוסף לא יזכיר זאת בפירושו, אבל יש לראות כי בימי המהומה, בשנת ח"י לפני החורבן, בהיות קומאנוס מושל ביהודה (בין שנות כ"א—י"ז לפני החורבן) היה מראשי העם, וכנראה שמש בכ"ג. אז החלו המהומות להתגבר, גם פרצה מריבה נוראה בין היהודים היושבים בארץ הגליל ובין השמרונים צרי יהודה מעולם, על אדות רצח איש יהודי מידי השמרונים, בעלותו לחוג את חג ה' בירושלים על יד הכפר גיניא. ובהשמע דבר הרצח בירושלים, נזדעזעו כל היהודים ויתגעשו בשצף קצף והתנפלו על השמרונים היושבים בגלילות אחמתא, ויעשו בהם הרג ואכזר. ואז יצא ציר רומא מקיסריא עם גדוד פרשים להושיע את השמרונים מיד ישראל, והתנפל עליהם ועשה בהם שמות, כי השמרונים שחדו בכסף. השמרונים עוד הוסיפו רעה כי שלחו את ציריהם אל עיר צור לבקש מאת נציב הקיסר אשר

(1) „קדמוניות" ספר י"ט, פ"ו, ס"ד.

בארם, קוואדראטוס שמו, לשפוט את היהודים. מלאכות מנכבדי היהודים ובראשם הכה"ג יונתן²) התייצבה לפניו והוכיחו כי במלחמה זו אשמים השמרונים, כי רצחו בזדון איש יהודי בעשותו את דרכו מהגליל לירושלים. אולם קוואדראטוס לא שם לב לדבריהם והראה את ידו הקשה לישראל בהרג מהם רבים. ואחרי כן צוה על הכ"ג יונתן (ואת יוחנן בן נדבאי³) עם חנן בן חנן אשר היה אחרי כן כ"ג שלח כשהם אסורים בנחושתיים) ועוד על כמה מאצילי יהודה, לנסוע לרומא לעמוד במשפט עם ראשי השמרונים לפני הקיסר. על ידי השתדלות אנריפס, יצאו היהודים זכאים במשפטם, גם הקיסר נעתר לו להעביר את קומאנוס מיהודה, ולשלח לנציב במקומו את פליקס.

פליקס היה איש עריץ ובאכזריותו עלה עוד על קומאנוס. הוא לחץ את ישראל ביד חזקה וימרר את חייהם, אז ראה יונתן כי לא היטיב לעשות בזה שבקש מהקיסר לשלח את פליקס. וגם היהודים התאוננו מאד עליו על גרמו לביאת האכזר הזה לארצם. ויונתן הוכרח לדבר משפטים עם הנציב ודרש ממנו שיחדול להתעמר ביהודים וללחוץ אותם ברשעות כזו, והנציב ביראו את פניו ראה לנחוץ להרוג את יונתן ושכר את דוראן ידיד יונתן, למלא את הרצח הזה. דוראן רמוז לסיקריקין מרצחיהחרש שרבו אז ביהודה, והמה התגנבו אל ביתו, וימיתוהו לעיני השמש⁴).

כאמור, לא מצינו אצל יוסף מי היה אז הכה"ג, אבל יש לראות כי בימים ההם שמש בכה"ג יונתן. וכה נשפכו דמי כ"ג בירי יהודים על פי צו פליקס. במותו בחר אנריפס את ישמעאל בן פיאבי במקומו⁵).

ט"ו.

ת י א פ ל ב נ ח נ נ

יונתן בן חנן הוסר מכה"ג על ידי מושל ארם וויטעליוס בחג הפסח, ל"ג שנה לפני חורבן בית השני, והקים במקומו את תיאפל אחיו. הוא שמש בכ"ג ארבע שנים, כל ימי מרקלוס ואחריו מרולוס נציבי רומא. בימי היות וויטעליוס בירושלים הגיעה אליו השמועה כי הקיסר טיבעריוס מת, ובמקומו נתקסר קאיוס קאליגאלס, ואחרי השביעו את בני ישראל להיות נאמנים לקיסר החדש, שב לאנטיוכא. בימי הכהן הזה לא סבלו היהודים כלל, כי אנריפס המלך ישב אז ברומא ובהיותו נכבד מאד בעיני המלך, השפיע על קאיוס לבלתי ענות את

(2) „קדמוניות" ס"ב, פ"ו, סימן א'—נ', וב„מלחמות" ס"ב, פי"ב, ס"ה.

(3) יוסף קרא את חנן בן חנן Ananus, ואת יוחנן Ananias, ומסילא א"א לאמר כי חנן הזקן אב „בית חנן" היה בין ההולכים, כמו ששערו רוב ההיסטוריונים. ב„מלחמות" הביא יוסף כי נסעו יונתן ואנאניאס כ"ג, ואנאנוס בן אנאנאוס אשר שמו כשם אביו. ב„קדמוניות" תמצא כי יוחנן וחנן נשלחו אסורים בנחושתיים.

(4) „קדמוניות" ס"ב, פ"ח, ס"ה, וב„מלחמות" ס"ב, פי"ג.

(5) „קדמוניות" ס"ב, פ"ח, ס"ח.

היהודים. בשוב אנריפס המלך ליהודה העביר את תיאפל ממשמרתו והקים במקומו את שמעון קנטרס, בשנת כ"ט לפני חורבן הבית.

ט"ז.

ש מ ע ו ן ק ת ר ו ם

אנריפס הגיע לירושלים כמלך יהודה, והיהודים הרימו ראש, בראותם את אחד מצאצאי החשמונאים בהוד מלכותו, וביחוד גדלה שמחתם בהוכחם לדעת כי הוא איש עניו וצנוע, שומר התורה ככל חוקותיה (פסחים ק"ז) ואוהב את עמו באמת. את זה הראה לדעת בפזרו מאוצרותיו לטובת היהודים ולבצור עיר קדשם (,"מלחמות" ס"ב, פי"א, ס"ו) והעם גם השיב לו אהבה. וכבואו מינה אנריפוס את שמעון (המכונה קתרוס) קנטרס, ראש לבית קתרוס⁽¹⁾ לכהן גדול. את מהותו של כה"ג זה לא נדע, וגם לא ידוע לנו אם היה מכת הפרושים או מכת הצדוקים. אבל בפסחים נ"ז, נזכר שמו וביתו מן הכהנים אשר עליהם אמרו: "אוי לי מביתם".

כבר כתבתי, כי חכמים רבים מייחסים אליו את המאורע שזכר אצל חז"ל, בתוספתא סוטה, פי"ג, ו': "שמעון הצדיק שמע דבר מבית קדשי הקדשים: בטילת עבדתא, דאמר סנאה לתתאה להיכלא, ונהרנ גסקלנוס (נ"א שם קסגלגס) ובטלו נזרותיו, ובלשון ארמי שמע". ובמגלת תענית: "בעשרין ותריין ביה (בשבט) בטילת עבדתא, דאמר סנאה להיתאה להיכלא דלא למספד ביה". ועוד במקומות שונים אצל חז"ל (כאשר כתבתי לעיל בפ"ב ערך שמעון הצדיק). בימיו היה המלך קאיוס קאליגאלוס, והיתה עת צרה לישראל, כי נתן לבו כלב אלקים. לשם זה שלח לירושלים את צלמו לתת לו כבוד אלקים ויצו להעמידו בבית המקדש, והתרה ביהודים שאם לא ישמעו לפקודתו, יגירם בחרב. חיל ורעדה אחזה את היהודים בשמעם מהגזירה הזאת, וביחוד גדל פחדם כשהגיעו אליהם הידיעות כי פיטרניס שר צבא רומא בא לעכו ועולה לירושלים למלא את דבר הקיסר. היהודים מהרו להתחנן ולהתרפס לפניו שלא יחלל את מקדש אלהיהם בצלם ודמות אדם. אמנם נכמרו רחמיו עליהם, וביחוד בשמעו מפיהם כי הם מוכנים למות⁽²⁾ כאיש אחד על קדושת אמונתם, ולא יתנו לחלל את בית מקדשם מה שאסור לפי חוקי תורתם. אז גמר פיטרוניוס להודיע כל זאת לקאליגאלוס, ובקש ממנו להשב את הגזירה בדבר הקמת פסלו. בקבל הקיסר את מכתבו בער חרונו עליו, והשיב לפיטרוניוס: שאם לא ימהר להעמיד את צלמו בבית המקדש מות ימות. כמעט שגזרת קאליגאלוס עלולה היתה להמלא, למרות

(1) קדמוניות" ספר י"ט, פ"ו, ס"ד.

(2) באמת גם במג"ת נזכר כן: "נמות כלנו ולא תהא לנו כואת".

מחאת היהודים, אבל אלהים רחם על עמו, והקיסר האכזר מת פתאום, ובמותו בטלו גם גזרותיו³).

והנה יוכל היות כי גם בימי שמעון הצדיק היה איזה שר צבא אכזר ושונא ישראל אשר עליו כווננו חז"ל במגילת תענית, ובתוספתא, ובסוטה ל"ג, ובירושלמי פ"ט, ה"ג. כי מי יוכל לדעת היום את שמות כל הרשעים וראשי הצבא שהצרו אז לישראל, ובפרט בימי המהומה, אחרי מות אלכסנדר הגדול וארץ ישראל היתה מטרה לחצי זעמם. אבל אם גם נניח כי הכוונה כאן על קאיוס קאליגלס, בכ"ז יש לשאול: מי שמעון הצדיק הזה? כי בשום אופן א"א להסכים לדבריהם, כי הכוונה על הכהן הגדול שמעון מבית קתרוס, והוא ששמע את הקול, כהשערת גרץ⁴, מטעם פשוט, כי שמעון זה לא היה אז כהן גדול, כי הוא נתמנה על ידי אנריפס המלך, בעת שבא לירושלים בתור מלך יהודה, והוא בא אחרי מות קאיוס קאליגאלוס, כמו שכתב יוסף ב"קדמוניות", כי הקיסר קלודיוס שלחו לירושלימה, ורק אז הקים את שמעון לכהן גדול, ובימי קאיוס שמש בכהונה תיאפל בן חנן. ורק אחרי שנהרג קאיוס, וקלודיוס התחזק על כסא מלכותו בעזרת אנריפס, עזב את רומא ובא לירושלימה בתור מלך יהודה, ואיך אפשר ששמעון היה אז כ"ג? אבל אם נחליט כי המאורע הזה מרומז אצל חז"ל, וחסר לנו רק השם שמעון, אז אפשר לכוון מי היה שמעון זה, כי יוסף בן מתתיהו⁵ יספר כי שמעון חסיד ומלומד, הרהיב בנפשו לאסוף את העם, ולדבר קשות על המלך אנריפס כי לא ישמר את התורה כראוי. ואולי זה הוא הנזכר בתוספתא כלים ב"ק א' ו' בשם שמעון הצנוע שהיה כהן⁶, והוא הוא אשר שמע את הקול יוצא מבית קדשי קדשים, אבל בשום אופן לא נוכל להגיד כי הכוונה היא על שמעון קתרוס או קנתרס, כי אז לא שמש בכ"ג.

י"ז.

מתתיהו בן חנן

אנריפס המלך העביר את שמעון ממשמרתו בשנת כ"ז לפני חורבן ירושלים, ומנה במקומו את מתתיהו בן חנן על פי עצת אחיו יונתן. כפי הנראה עמד על משמרתו רק שנה אחת, כי גם אותו העביר אנריפס המלך והקים במקומו את אליהוועני בן הקוף ("קדמוניות" ספר י"ט, פ"ג, ס"ד). מתתיהו היה מראשי נכבדי ירושלים, ואותו שלחו לפני חורבן בית אלקינו, להביא את שמעון בן גיורס אשר אחיו חנן גרש אותו מגליל עקרבים

(3) יוסף ב"מלחמות" ס"ב, פ"י, סימן א'—ג'. וב"קדמוניות" ספר י"ח, פ"ח, ס"ו, יספר: כי אנריפס אשר היה אז ברומא וידיד למלך זה, בקש ממנו כטוב לבו ביין שיבטל את גזרתו בדבר הקמת פסלו בבית אלקים, והקיסר הזה מלא את בקשתו אמנם בלב ולב.

(4) "מאנאטסשריפט", שנת 1881, דף 97.

(5) "קדמוניות" ספר י"ט, פ"ז, ס"ד.

(6) כן הוא גם השערת הח' יעב"ץ בספרו "תולדות ישראל" ח"ה, דף 92, אם כי לא כוון להערותי. ועי' לעיל, ערך שמעון הצדיק.

אשר היה שם נגיד ומצוה, אבל כאשר לא יכלו נשוא את הצרות הרבות מאנשי יוחנן ומהקנאים, גמרו אומר להביא את שמעון העירה, והוא בכחו הכביר יכניע את יוחנן ואנשיו. שמעון לבש גאות בשמעו את דברי הכה"ג מתתיהו, ובגאווה ובגודל לבב הבטיח לעשות את החסד הזה עם אנשי ירושלים להיות להם לרב ולשליט ("מלחמות" ס"ד, פ"ט, סי"א). אבל מיד כאשר בא שמעון לירושלים, הפך את לבו לשנוא את מתתיהו ויחשבהו לאויב לו, ויחרוץ משפט מות עליו ועל שלשת בניו, כי בנו הרביעי נס וימלט בעוד מועד אל טיטוס. ואז הרג שמעון את בניו לעיניו, ואחרי כן סחב את מתתיהו על גויות בניו הנרצחים¹, ויעלהו על החומה במקום רואים, ויהרגהו לעיני הרומאים, ויקרא בלעג וקלסה: "יקומו נא הרומאים אנשי שלומך ויצילוך ממות". כן נהרג גם בנו השני של הכה"ג חנן במיתה משונה, ואחריו הבן השלישי, הוא חנן הכה"ג.

י"ח.

אליהו עיני בן הקוף

הוא נתמנה על ידי אגריפס המלך במקום מתתיהו². הוא היה מבני משפחת קתרוס, ושמו נזכר אצל חז"ל בפרה פ"ג, מ"ה, בין הכהנים שעשו פרה אדומה. בימיו מת המלך אגריפס, והורדוס אחי אגריפס, העבירו ממשמרתו אחרי ששמש ב' שנה ומינה במקומו את יוסף בן קאמוס.

י"ט.

יוסף בן קמוס

אגריפס המלך הישר מת בשנת כ"ה לפני חרבן הבית, ועם מותו נכתבה גחלת-התקוה האחרונה לישראל, כי ארצם עוד תנאל מידי זרים וישתחררו מעול רומא. רומא הכבירה עתה את עולה עליהם ונציביה האחרונים היו כולם אכזרים מאין כמוהם, ומשלו ביהודה ביד חזקה, עד שנלאה העם לסבול עוד את שבט הנוגש, ושנאת היהודים לרומא גברה מיום ליום. ביחוד התעמר בהם קוספיוס, הראשון לנציבי רומא האחרונים, שהוא לקח את החוק בידו להעמיד ולהוריד כהנים גדולים, מה שהעיר בזה את חרון-אף היהודים בראותם איש נכרי שולט בכל קדשיהם. אז גמרו ראשי העם בנפשם לנסוע לרומא, והורדוס אחי אגריפס המלך אשר היה מלך בחלקית בראשם, לבקש מאת הקיסר לבלי לשלול מהם את הזכות למנות כהנים גדולים. הקיסר

(1) אחד מבניו נמלט. ראה "מלחמות" ספר ששי, פ"ב, ס"ב, ודע כי יוסף כתב עליו ב"מלחמות" ס"ה, פי"ג, ס"א, כי היה "בן ביתוס", אבל טעות סופר בזה.
(2) בפרה פ"ג, מ"ה, נזכר שמו בן הקוף, ובמתניתא דבני מערבא, בן חקייף. ובספרו של יוסף ספר י"ט, פ"ח, ס"א, נאמר: "בן קאנטערוס", ואולי היה בן יוסף קיפת.

נעתר לבקשתם, ומסר לידי הורדוס־אגריפא את הזכות והמשפט למנות כה"ג, וגם שמהו לפקיד על המקדש ועל שקלי הקדש.

בשוב הורדוס־אגריפא לירושלים היתה ראשית מעשהו להעביר את אליהו־עני בן הסוף מכהונתו (בשנת כ"ה לפני החורבן) ולמנות את יוסף בן קמוס במקומו („קדמוניות" ס"ב, פ"א, ס"ג). הוא שמש בכהונתו זמן מועט, וכעבור שנה להתמנותו העביר אותו הורדוס־אגריפא והקים במקומו את יוחנן בן נדבאי („קדמוניות" ס"ב, פ"ה, ס"ב).

כמדומה לי, היה יוסף זה בין אלה הכהנים שנמלטו מחרב הפריצים בימי מצור ירושלים, ונס אל מחנה טיטוס, כי כה נראה מדברי יוסף ב„מלחמות" (ספר ששי, פ"ב, ס"ב): „בתוך הנסים והפליטים ההם, היו גם הכהנים הגדולים ומיוצאי חלציהם, יוסף ויהושע, גם שלשה בני ישמעאל, ארבעה בני מתתיהו".

ב.

יוחנן בן נדבאי

הוא נתמנה לכהן גדול כ"ד שנים לפני חורבן הבית. הנציב בימיו היה המומר טיבעריוס אלכסנדר („קדמוניות" ס"ב, פ"ה, ס"ב).

יוחנן היה אהוב וחביב על העם, ושמו נזכר לשבח אצל חז"ל, בפסחים נ"ז. בין הצווחות שצוחה העזרה נשמע גם: „שאו שערים ראשיכם ויבנס יוחנן בן נדבאי תלמידו של פנקאי (הכוונה אולי על פנחס שלחם מלחמות ה') וימלא כרסו מקדשי שמים, אמרו עליו על יוחנן בן נדבאי: שהיה אוכל ג' מאות עגלים ושותה ג' מאות גרבי יין¹) ואוכל ארבעים סאה²) נוזלות בקינוח סעודה, אמרו עליו: כל ימיו של יוחנן בן נדבאי לא נמצא נותר במקדש".

כאמור לעיל, נמצא הוא בין האסירים שנשלחו לרומא בעת שפרץ הריב בין היהודים ובין השמרונים (עי' לעיל סי' י"ד), הוא הובא לרומא אסור בזיקים, אבל בדבריו מצא חן בעיני הקיסר ששחרר אותו עם יתר האסירים, והוציא את משפטו לטובת היהודים.

לא ידוע לנו אם שמש אז בכהונה גדולה, או כבר הועבר ממשמרתו. אבל מדברי יוסף בן מתתיהו יש לשער כי אז שמש יונתן בכ"ג, כי שמו נזכר בראשונה³). שם ממלא מקומו, לא נמצא בספרו של יוסף, ורק בפרק אחר נזכר (ס"ב, פ"ח, ס"ח), כי אגריפס מנה לכ"ג את ישמעאל בן פיאבי, ויש לכוון שהוא היה בא אחריו.

(1) חז"ל השתמשו במספר שיון להראות כי אכל הרבה מאד. וכבר הבאתי במבוא לפרק זה שמספר שיון מורה על מספר רב.

(2) בכריתות כ"ז נמצא ארבע סאה נוזלות.

(3) כבר רמזתי לעיל כי איזה חכמים לא העתיקו כראוי את דברי יוסף וכתבו במקום „יוחנן" חנן כ"ג הזקן, אבי חנן כ"ג.

בימי המהומה היה יוחנן מבני המפלגה שאמרו להשלים עם הרומאים, ועי"ז היה נבאש בעיני לוחמי החרות, ובחרות אפם בו שרפו את ביתו ("מלחמות" ספר ב', פי"ז, ס"ו), ואחרי כן הרגו אותו ואת יחזקאל אחיו. שניהם התחבאו תחת צינורות המים, ובהמצאם הוציאו משם והרגום (שם ס"ט) באכזריות נוראה.

אחר מבניו היה אחד מראשי המורדים ורוח החיה בהם, הוא אלעזר⁴ שהיה נער אמיץ לב ועז נפש, שלא חת מפני כל. הוא נתמנה להיות ראש משמרת בית ה' והסית את הכהנים העובדים את עבודת הקדש לכל יקבלו עוד מתנות וקרבנות מהנכרים, וזה היה הגץ הראשון שהדליק את המלחמה עם הרומאים. הכהנים הגדולים נסו להתנגד להם ורצו להקריב קרבן בעד שלומם של הרומיים, אבל אליעזר וסייעתו נצחו אותם. יוחנן בן נדבאי היה היותר עשיר בין הכהנים הגדולים בזמנו, והיה נאמן בכרית עם נציב רומא אלבינוס⁵.

כ"א.

י ש מ ע א ל ב נ פ י א ב י

אחרי יוחנן בן נדבאי הוקם ישמעאל בן פיאבי¹ לכהן גדול, כ"ב שנה קודם החורבן. כפי הנראה העבירו אותו מכהונתו, ויונתן בן חנן שמש עוד פעם ככהונה גדולה. ואחרי כן כאשר קיסר רומא נתן לאגריפס השני את מקצת ארץ הגליל ואת עיר טבריא ועוד מקומות, וימלא את ידו להיות

(4) ב"מלחמות" ס"ב, פי"ז, ס"ב. ועי' גרץ בספרו הגדול ח"ג, הערה 26, שכתב: כי אלעזר זה בן יוחנן כ"ג, הוא הוא אלעזר בן חנניה הנזכר בשבת י"ד, אשר בעלייתו נגזרו שמונה עשר הגזירות. ולפי דעתו היו כל הגזירות הללו נדרים וסייגים לכל יוסיפו עוד בני יהודה להתחבר עם עמי הנכר ולהבדל מהם הבדל נמור, וגם אות מרידה ומלחמה נגד הרומאים, ורוח החיה בתנועה זו היה אז אלעזר בן חנניה בן חזקיה. והוא הוא אשר פרסם אז את מנילת בית חשמונאים, למען יקראו רבים ויראו מה פעלו אדירי אמונה וגבורי האומ, בימיקדם. והנה חכמים רבים הסכימו לכל דבריו, ורבים הסכימו רק לחלק מהם, כי אמנם אמת שגזרת י"ח היתה איוזה שנים קודם החורבן, אבל אין זה אלעזר בן יוחנן הנזכר בספרי יוסף, כי ברוב ספרים נמצא: "בעליית חנניה בן יחזקאל בן גרו", וחסר לגמרי שם אליעזר. ואביו יוחנן (אפילו אם נאמר שיוחנן—וחנניה המה שמות שמתחלפים), הלא נהרג אז בידי הפריצים כי הוא לא הסכים לכל המלחמה הזאת בידעו מראש כי היא לא תצלח, ואין פה המקום להביע חו"ד בזה. וכבר האריכו הרבה חכמים בזה. ועי' בעתון "מאגאזין" משנת 1882, דף 113, ומשנת 1883, מדף 121 והלאה, אשר גם הוא לא יסכים לדברי גרץ. ועוד יש להקשות על גרץ: איך אפשר שהכמינו ז"ל ישנו פתאום את שם אבי אליעזר אשר נזכר בפסחים ובכריתות בשם יוחנן, ופה יכונה בשם חנניה. וחז"ל גינו מאד את הפריצים, ואיך אפשר שהמה עמדו בראש דבר נשגב כזה?

(5) "קדמוניות" ס"ב, פ"ט, ס"ב. ובעל "דורות הראשונים" ח"א, ס"ד, דף 6, ערבב שמות שני כהנים, ועשה את חנו וחנניה לאחד.

(1) כבר כתבתי במק"א כי אין זה ישמעאל בן פיאבי אשר שמש נ"ה שנה קודם החורבן. ישמעאל זה היה מאותם אשר חז"ל אמרו עליהם: "אוי לי מביתם". וגם ביוסף נזכר כי הוא היה מאלה הכהנים שחללו שם שמים. הוא היה כ"ג בזמן הרעב הנורא שהיה בירושלים כ"ב שנה קודם החורבן, באותו הזמן שהיתה שם הילגה המלכה. הח' גרץ משער כי הוא אלישע בן ישמעאל, ובפסחים נ"ז נזכר: "אוי לי מבית ישמעאל בן פיאבי". ובתוספתא מנחות נמצא: "אוי לי מבית אלישע".

שליט במקדש, להקים ולהעביר כהנים, כאשר עם לבבו. ואם כי יהודה וירושלים לא נתנו בידו, בכ"ז נחשב אגריפס כעין מלך בישראל, והוא מנה שוב את ישמעאל בן פיאבי לכ"ג ("קדמוניות" ס"כ, פ"ח, ס"ח). גם בזמנו היו מהומות לרוב בקרב הכהנים והלויים, ויתלקטו אליהם אנשים רקים בעלי אגרוף, והיו מלחמות ביניהם. גם לקחו בחזקה את מתנות הכהונה (" וחללו את הקדש ואת משמרת כהונתם, וכמה כהנים מתו אז ברעב. כעשר שנים שמש ישמעאל בן פיאבי בכ"ג (יומא ט'). גם הוא נחשב בין עשירי ישראל³) כי אמו עשתה לו כתונת של מאה מנה, ולובשה ועובר בה עבודת יחיד ומסרה לצבור. ישמעאל בן פיאבי היה האחרון מהכהנים הגדולים שעשו פרה אדומה (פרה פ"ג, מ"ה). ולפי דברי התוספתא (פרה פ"ג—ד'): עשה ב' פרות, אחת במערבי שמש, ואחת בטבול יום, היינו מקודם במערבי שמש, אולי כדעת הצדוקים, אם כי לא מצינו שהיה צדוקי. ואחרי כן, כאשר מחו בו החכמים, עשה אחרת בטבול יום.

הפרה הזאת נעשתה — כמדומה לי — תחת השגחת ר"י בן זכאי, כמפורש בתוספתא פרה פ"ד, ה"ד: "שאלו תלמידיו את ריב"ז: פרה כמה נעשית? א"ל: בבגדי זהב. א"ל: למדתנו רבינו בבגדי לבן. אמר להם: יפה אמרתם אם מעשה שעשו ידי' וראו עיני שכחתי, ששמעו אזני על אחת כמה וכמה, ולא שלא היה יודע, אלא שהיה מבקש לזרז את התלמידים". (ראה ספרי חקת, פסוק ב'). הפרה האדומה שעשה הכה"ג ישמעאל בן פיאבי, נלקחה בצדון מנכרי בשמו דומה אשר היה נזהר מאד בכבוד אב ואם⁴).

בסוף ימיו, עשר שנה קודם החורבן, עשה לו אגריפס עליה ממעל לארמון מלכי החשמונאים אשר ממנה יוכל להשקיף ולראות את כל דבר, קטן וגדול, אשר יעשה בבית ה'. וירע הדבר מאד בעיני בני ישראל, כי יערוב איש את לבו להביט אל היכל הקודש פנימה, אז גמרו לבנות קיר גבוה מאד מפאת מערב אשר יבדיל בעד כל מראה עין. וירע הדבר בעיני אגריפס ופסטוס נציב רומא, וישלחו יושבי ירושלים מלאכים י"ד אנשים אל הקיסר נירון, ובראשם היה ישמעאל בן פיאבי הכה"ג וחלקיהו הסוכן על אוצרות בית ה'. אשת הקיסר דברה על לב הקיסר לבלי לנגוע לרעה את ישראל, ויעתר נירון למלאכי ישראל, ויצו על פקידיו אשר בירושלים לבלתי גשת אל

(2) בפסחים נ"ז, נטלו בזרוע, וביוסף שם.

(3) יומא ל"ה, תוספתא יומא פ"א, ירושלמי יומא פ"ג, ה"ו.

(4) הכוונה על ידי הוראתו, אבל לא משמע מכאן שהיה כהן. עי' תוס' פנחות כ"א.

ועי' לעיל סי' א'.

(5) ירושלמי פאה, פ"א, ה"א: "שאלו את ר"א עד היכן כבוד אב ואם? א"ל: ולי אתם שואלין? לכו שאלו את דמה בן נתינה", וכו', משמע שהיה עוד בחיים. ועי' ירושלמי קידושין פ"א, ה"ז, ושם לא נזכר "שאלו את ר"א", ועי' במ"ד דברים פ"א, ט"ו, ושם א"ר אבהו: שאלו תלמידיו את ר"א הגדול. ובתוספתא פרה פ"ב, מ"א: ר"א אומר: אינה נלקחת מן העכו"ם. ועי' בעכו"ז כ"ג, שהרנישו חז"ל מה שאמר ר"א שלקחוהו מן דומה בן נתינה. ועי' בפסיקתא רבתי, פי"ד, פיסקא פרשת פרה. ועי' בתוספתא פרה ג', ח', מה שאירע עם כ"ג צדוקי בעת שריפת הפרה עם ריב"ז, הבאתי בריש פ"ג.

הקיר ולהרסו, וישלחם בשלום אל ארצם. הקיסר עצר ברומא את הכה"ג ואת חלקיהו לערבון שלא ימרדו ברומא^א), וכה נשאר ישמעאל בן פיאבי ברומא. שלשת בניו נמלטו מחרב הפריצים ויברחו למחנה טיטוס, בעת שירושלים היתה במצור („מלחמות" ספר ששי, פ"ב, ס"ב), והוא נהרג בקירני („מלחמות" ס"ו, פ"ב, ס"ב) באופן שלא נודע לנו.

כ"ב.

יוסף בן שמעון

עשר שנה לפני חורבן בית מקדשנו נתמנה לכ"ג יוסף המכונה קאבי בן שמעון קנטרס (קתרוס). הוא נתמנה על ידי אגריפס אחרי שמעון כי ישמעאל בן פיאבי נשאר ברומא על פי פקודת נירון קיסר („קדמוניות" ס"ב, פ"ח, ס"א). הוא שמש בכ"ג כשנה, ואחרי בן העבירו אגריפס מכהונתו ומסרה ליד חנן בן חנן („קדמוניות" ס"ב, פ"ט, ס"א).

יוסף הוא השלישי מבית קתרוס אשר כהן בכהונה גדולה, והם: שמעון אביו, אחיו אליהוועיני, ויוסף הנזכר בזה. וכבר הוכחתי למעלה כי אין להם שום שייכות עם משפחת בית ביתוס, כמו שכתב יוסף בטעות.

כ"ג.

חנן בן חנן

נציב רומא פעסטוס מת, ועל מקומו שלחו את אלבינוס למושל. בינתיים העביר אגריפס המלך את יוסף בן שמעון מכהונתו, והעמיד תחתיו את חנן בן חנן הכה"ג.

יוסף בן מתתיהו ב"קדמוניות" ס"ב, פ"ט, ס"א, יספר כי: „חנן זה, היה מכת הצדוקים, והוא היה האחד אשר התנשא לצאת ביד רמה נגד הפרושים, כי כהנים גדולים אחרים מכת הצדוקים לא העיזו לשנות מתורת הפרושים דבר. אבל חנן היה צדוקי בלב ונפש, והעיז לעשות שינויים בכל הענינים. בימיו לא היה מושל ביהודה. פעסטוס מת, ואלבינוס טרם הגיע לארץ יהודה, וחנן כוון את השעה והוציא משפט מות על אחי ישו הנוצרי וחבריו. על הדבר הזה התמרמרו הפרושים, ויגידו אח"כ למושל רומא אלבינוס את כל הרעה אשר עשה חנן, ואז העבירו אגריפס המלך ממשמרתו". החכם גרץ בנה על דברי יוסף אלה בנינים גדולים, ותלה עליו את כל תעתועי הצדוקים הנזכרים אצל חז"ל, ולא הרגיש כי המאמר הזה ב"קדמוניות" לא מאת יוסף בן מתתיהו יצא, כי הוא לא הזכיר את ישו מעולם ולא ידע ממנו, ותוספת זו מידי אחרים באה. ונראה נא מה שמביא יוסף על אדותיו במקום אחר. ב"מלחמות היהודים" ס"ב, פי"ב, ס"ו, הוא

אומר: „כאשר נשלחו היהודים לרומא לעמוד לפני כס משפט רומא בעד השערוריה וריב שפרצו בינם ובין השמרונים, נשלח גם חנן בן חנן זה לרומא". ושם פ"כ, ס"ג, יספר: כי „ראשי ירושלים התאספו בבית המקדש להתייעץ על צפונותיהם בעת אשר פרצה התבערה הנוראה, המלחמה האחרונה, בין ישראל לרומא. אז בחרה האספה ההיא ביוסף בן גריון ובחנן כ"ג, וישימום לנגידים ולראשי המדברים ועליונים על כל יושבי הארץ, ומסרו בידם גורל ארצם. וחנן בצר את חומות ירושלים והכין כלי נשק לרוב, לעמוד הכן למלחמה". ושם ספר רביעי, פרק ששי, ס"ז, יוסיף יוסף לספר איך מסר נפשו ברגע האחרון להציל את ישראל מכליון ויגע בכל כחו לעמוד בפרץ נגד הרשעים העריצים הפריצים, ויכתב עליו: „והוא היה נכבד ונשוא פנים וקדוש יאמרו לו, גם חכם לב ואיש תבונות מאין כמהו, ולולא נפל שדוד בידי הפריצים ההם, מי יודע אם לא מלט את העיר בחכמתו כי רבה היא". ושם, סימן ט': „ראשי בית יהודה ואצילי העם, יוסף בן גריון, ור' שמעון בן גמליאל הנשיא וראשי הכהנים הגדולים, יהושע בן מלך וחנן בן חנן". ועוד שם, בסימן י', בהביאו את דרשתו האחרונה אשר הוכיח את עם ה' על מעשיהם הרעים אשר עשו הפריצים, שממנה נראה כי היה לוחם מלחמות ה' כגבור משכיל ונכבד בעמו.

וראה שם, בפרק שמיני, ס"ב, כאשר נרצח חנן מידי מרצחים, כתב: „ויחפשו את הכהנים הגדולים את חנן ואת יהושע, ויתפשו אותם. וכרגע הכריעו אותם לטבח וישליכו את נבלות החסידים הקדושים ההם כדומן על פני האדמה, ולא נתנו להם מקום קבר. ולא אשגה, אם אגזור אומר כי מות חנן נטה קו תהו ואבני בהו להריסת ירושלים ולשממות מקדש ה', ומהיום ההוא אשר נרצח הכהן הגדול הזה מקוה יהודה ומושיעו האחד בעת צרה, מוט התמוטטו מבצרי הבת ירושלים, כי חנן היה צדיק בכל דרכיו, וחסיד בכל מעשיו. וממרום מצבו ותפארת גדולתו והוד הדר משרתו, השפיל ראות גם על שפל אנשים מבני עמו, וכרע וכאח התהלך את כל עני ונכה רוח, וכל ישעו וכל חפצו להרים קרן עמו בכבוד. כל ימי חייו דאג לטובת העם יתר הרבה מאשר דאג לטובתו. ויאהב אותם יותר מאשר אהב את נפשו, ויותר מכל אהב את השלום. הוא היה בעל לשון למודים ומליץ נמרץ, נכבד ונשוא פנים בעיני כל העם, ודבריו הכו שורש בלכות כל יושבי ירושלים, ומפני הרעה אסף ה' אליו את הצדיקים ההם מצוקי הארץ וגויות אנשי אלהים ההם אשר זה מעט לבשו בגדי קודש וינצחו על עבודת ה' במקדשו הנקדש והמרום בפי כל אשר נשמה באפו. גויות אנשי אלהים ההם התגוללו בקרב חוצות, ובשר קדשן מאכל לכלבים עזי נפש וטרף לשיני פריצי חיות".

אבל בספרו „חיי יוסף", כתב על אדות חנן, דברים אשר יטילו חשד בישרו — אם אפשר רק להאמין לדברי יוסף אלה — „מקודם עמד חנן לימין יוסף ואחרי כן על ידי שוחד הטו את לבבו ונעשה לו אויב".

נראין הדברים כי יוסף כתב את ספרו „חיי יוסף“ כעין תשובה על הספר שכתב איש ריבו הסופר יוסטוס מעיר טבריא⁽¹⁾ אשר זה האחרון עוין היה את יוסף, ובודאי פרסם שם מכתבים מחנן כ"ג אשר לא היה לרצון ליוסף, לכן שינה בספרו האחרון את דעתו עליו, וכתב כי על ידי שוחד נהפך מאוהב לאויב.

סוף דבר : מספרי יוסף אנו רואים כי היה נכבד בעמו, ומאנשי סודו של ר' שמעון בן גמליאל (כאשר העתקתי דברי יוסף בזה, להלן בתולדות יהושע בן גמלא).

חנן היה זקן ושבע ימים בעת שנחרג בידי הפריצים והאדומים אשר בירושלים. הוא שמש בכ"ג רק שלשה חדשים. אנריפס העבירו ממשמרתו ומינה במקומו את יהושע בן דומנאי.

כמדומה לי כי את אחד מבניו הפקידו לראש על ארץ אדום בעת שנעשו ההכנות למלחמה עם הרומאים, ושמו היה אליעזר („מלחמות“, ס"ב, פ"כ, ס"ד).

כ"ד.

יהושע בן דומנאי

מספר השנים או החדשים שיהושע בן דומנאי שמש לא נודע לנו. אבל אין שום ספק, שלא שמש בכהונתו זמן רב, כי מהר אנריפס להעביר אותו ולמנות במקומו את יהושע בן גמלא. יהושע בן דומנאי סרב למסור את משמרתו ליהושע בן גמלא, וריב-אגרופים פרץ ביניהם. הכהן המוסר אסף אנשים מן השוק ועשה מלחמה עם אנשי יהושע בן גמלא, אבל הוא נוצח ומשמרת הכהונה הגדולה עברה ליהושע בן גמלא („קדמוניות“ ס"ב, פ"ט, א'—ד').

יהושע בן דומנאי הצליח להציל את נפשו ממות בעת שירושלים היתה במצור ונמלט למחנה הרומאים עם כהנים אחרים (יוסף ב, „מלחמות“ ספר ששי, פ"ב, סימן ב').

(1) חבל כי נאבדו ספריו היקרים אשר חבר, ובפרט ספרו „מלחמות היהודים עם הרומאים“, אשר שם פגע בכבוד יוסף. לפי דברי יוסף יש לראות כי בספרו יטיל יוסטוס את אשמת מרד יהודי טבריא ברומיים על ראש יוסף. ויש להתפלל, הרבה האשימו את יוסף כי עמד בכרית עם הרומיים, ויוסטוס הוכיח כי הוא ולא אחר הצית את אש המרד בטבריא. אמנם יוסף יסיר את החשד הזה מעליו ומאשים את יוסטוס שהוא עמד בראש המורדים שם. יוסטוס כתב את ספרו כ"ה שנה אחרי החורבן, ואולי נכונה היא הדעה כי אפריקאנוס ראה את ספרי יוסטוס והשתמש בהם. על יוסטוס יעיד גם יוסף בספרו „חיי יוסף“, כי היה אדם גדול, מליץ נפלא ושלם בכל המעלות, יוסטוס זכה לשם עולם על ידי יוסף, ואלמלא יוסף לא היינו יודעים את שמו. דוקא שונאי-נפשו חרת את שמו לנצח בדפי דבריימי עמנו.

כ"ה.

יהושע בן גמלא

יהושע בן גמלא זכה לכ"ג הודות לאשתו, הגבירה המפורסמת מרים¹

(1) כיבמות ס"א, במשנה: ומעשה ביהושע בן גמלא שקדש את מרתא בת ביתוס ומנהו המלך להיות כ"ג. ובנמרא שם, וכן כיומא י"ח: "דאמר רב אסי: תרקבא דדינרי עיילא לה מרתא בת ביתוס לינאי מלכא עד דמוקי לה ליהושע בן גמלא בכחני רברבא". וכבר הבאתי פה בספרי כי כל מלכי ישראל שלא היו ראויים, נקראים בלשון גנאי ינאי מלכא, וגם פה הכוונה על אנריפס השני. מלבד מה שהקשה בתוס' כיבמות, ותוס' ישנים יומא ח': ד"ה שנותניו עליה ממון, שא"א לומר שהכוונה על ינאי המלך הנזכר בקידושין ס"ו, דהא הוא היה כ"ג, וכולם אחריו עד הורדוס המלך היו כהנים גדולים, ולא היו מושיבים אחר במקומו. וכן כתבו התוס' ישנים כיומא ח': שאין זה ינאי מבית חשמונאים. עוד נזכר בפירוש באיכה רבה פ"א, ס' מ"ז: "מעשה במרים בת ביתוס שקידשה יהושע בן גמלא, ומינייהו המלך להיות כ"ג, ונכנסה פ"א לראות, ואמרה: אלכי ואראה אותו כשהוא קורא ביום הכפורים בבית המקדש, והוציאו לה טפסיות מפתח ביתה עד פתח בית המקדש כדי שלא יתיחפו רגליה, ואח"כ נתיחפו רגליה, וכשמת יהושע בעלה (ט"ס יהושע, וכונה על בעלה הראשון, וכן משמע בירושלמי כתובות ספ"ה, כי יהושע בעלה נהרג במלחמה הגדולה עם הרומאים) פסקו להם חכמים סאתים יין בכל יום וכו'. אר"א בר צדוק: אראה בנחמה, אם לא ראיתיה שקשרו שערותיה בזנבי סוסיהם של ערביים והיו מריצין לה מירושלים ועד לוד, וקראתי עליה הפסוק: הרכה בד והענוגה וכו'. ובירושלמי סוף פ"ה דכתובות, העיד ראב"צ: "אראה בנחמה, אם לא ראיתיה מלקטת שעורים מבין טלפי סוסים בעכו". וגם בניטין נ"ו נמצאים ספורים שונים על גודל עשרה ועל מיתתה המשוונה, וריב"ז קרא עליה הפסוק: הרכה בד והענוגה וכו', עיי"ש. וכל אלה החוקרים שרצו לחדש כי היו ב' כהנים גדולים בשם יהושע בן גמלא טעו טעות גדולה, כי עדותו של ראב"צ נאמנה לנו מאד שמרתה בית ביתוס שנתרגה בשעת החורבן היא אשתו של יהושע בן גמלא אשר על ידה מינהו המלך לכ"ג. והרב בעל "דורות הראשונים" ח"א, דף 466, ססכים בספרו, כי טעו אלה החכמים אשר החליטו כי רק כ"ג אחד היה בשם יהושע בן גמלא, והוא הוא הכ"ג אשר תיקן שיהיו מלמדי תינוקות בכל עיר ועיר, וכן שבני שש ושבע ימסרו ללמוד תורה, והוא הוא אשר אשתו קנתה את משרת כ"ג בעבורו, כי דבר זה א"א מצמה טעמים: (א) איך אפשר בשעת מהומה ומבוכה בימי החורבן לתקן תקנות כאלה? (ב) וכי לא ראו את דברי יוסף שכתב עליו כי הוא היה בין עוזרי רהב, אוכלי עמם, אשר הפשיטו עורם מעליהם, ואשר הביאו את חורבן הארץ? (ג) הלא הוא היה נגד הנשיא רשב"ג, ואיך אפשר לו לעשות תקנות חשובות כאלה? עכ"ל. גם הרב מו"ה אהרן הימן נ"ו בספרו "תולדות תנאים ואמוראים" בערכו, יחזק את דברי הרב הלוי כדרכו לילך אחריו בעינים עצומות. אבל לפי דעתי טעו שניהם בזה. מה שכתבו: "וכי לא ראו החכמים האלה את דברי יוסף מה שכתב על יהושע בן גמלא שהיה בין אלה אשר הפשיטו עורם של העם, וכי הוא היה נגד הנשיא רשב"ג", אפשר לדחות באופן פשוט מאד, כי גם הם לא ראו זאת בספרי יוסף, כי דברים כאלה אינם נמצאים בספרי יוסף לגמרי, והם ראו אותם רק בדמיונם. אדרבה, יוסף יזכיר אותו ככבוד גדול. ב"מלחמות" ס"ד, פ"ח, ס"ב, יכתוב עליו: "כי היה מרומם ונעלה על כל היהודים בדעתו ובחכמתו וצדקתו". ובנוגע להיחס והקשר בינו ובין רשב"ג הנשיא, הלא בספרו "חיי יוסף כתב יוסף: "יוחנן בן לוי שלח שלוחים לירושלים לבא לפני שמעון בן גמליאל ולדבר על לבו לאסוף את הסנהדרין להדיח אותו (את יוסף) ממעמדו ולהקים תחתיו את יוחנן בן לוי, וזה האיש שמעון בן גמליאל היה יליד ירושלים חוטר מגזע משפחה רבה ונשאה מאד ממפלגת הפרושים וכל יושבי ירושלים כבדוהו וירוממוהו, וכל יודעי שמו קדוש יאמרו לו בנלל החזיקו את חקי התורה בכל מאמצי כחו כפי מסורת הפרושים והסופרים. גם היה איש חכם לב ויודע מדע, וכל מעשהו בשום לב וכראות את הנולד ובחכמת לבבו ותבונות כפיו חזק כל בדק ויבן נהרסות בעיר הקדושה, אך אותי (את יוסף) עוין כל ימי מבוכה ההם ושנאני, ואת יוחנן אהב ויהי לו ידיד נאמן מימי נעוריו, והוא דבר על לב הכהנים הגדולים אשר היו בעת ההיא הלא הם חנו ויהושע בן גמלא". אדמה כי אפשר לקרוא מתוך הישירות כי יהושע בן גמלא היה בעצה אחת עם רשב"ג הנשיא, והם (רשב"ג, וחנו, ויהושע בן גמלא) היו הכי גדולים בירושלים, ואיפוא מצא הרב הלוי כי היה נגד רשב"ג? ועל מה שהעיר עוד: איך אפשר לעשות תקנות בישראל בעת צרה וימי מהומות? מאין לקח את היסוד לדבריו שהתקנות נעשו בימי

בת ביתוס שקנתה את המשרה הזאת מידי אגריפס המלך — שעשה מסחרים עם הכהונה הגדולה ומכר אותה לכל המרבה במחיר — בעד תרסבא דדיגרי. כנראה מדברי רבותינו לא חשבו לו לחטא את זה שקנתה אשתו בעדו את משרת הכה"ג, כי ידעו כי לא בידם טובם ואין לאל ידם לשנות את המצב, ובין כה וכה היתה הכהונה הגדולה למסחר בידי הנציבים הנכרים או המלך. גם התוס' בבבא בתרא, כ"א, יעיד עליו כי היה צדיק גמור, ומה שכתבו, קטיר קא חזינא (קשר של רשעים אני רואה, כיון שלא היה ראוי לכך אלא שנתן ממון ומינוהו, לשון רש"י) מפני שהיו אחרים חשובים ממנו. אבל יהושע בן גמלא ידע בבירור שאלה שעולים עליו לא יקבלו את ההתמנות הזאת, ורק הגרועים ממנו, ולכן התחרה עמהם.

יהושע בן גמלא היה קצר הקומה⁽²⁾, ולא היתה ידו מחזקת אלא שני זתים. גם עשה שני גורלות של זהב והחכמים הזכירו אותו (יומא ל"ז) לשבח.

יהושע בן גמלא עשה לו שם עולם בתקנותיו החשובות: (א) שיהיו מושיבין מלמדי תינוקות בכל מדינה ומדינה ובכל עיר ועיר, (ב) ומכניסין אותן כבן שש או כבן שבע⁽³⁾, כי עד זמנו היו מלמדי תינוקות בכל פלך ופלך, והכניסו אותן כבן ט"ז וכבן י"ז⁽⁴⁾, והוא כפי הנראה פזר כסף רב על זה עוד קודם שנתמנה לכ"ג. אחרי החורבן נעשתה התקנה הזאת כחש ולא יעבור ללמוד עם ילדים קטנים ולהדריכם לתורה ולתעודה. וראשי חכמי ישראל אחריו, החזיקו בתקנה זו, כמפורש באבות דר"נ פכ"ג, ששם ידובר בשבח למוד התורה בימי הילדות. חכמינו ראו בתקנה זו ברכה מרובה לקיום היהדות וקבעוה לדורות.

בימי התלמוד קם לה לשטן אלישע בן אבויה⁽⁵⁾ הנקרא „אחר" שההין

המהומות? הלא אפשר שתקנות אלו נעשו כשלישים שנה לפני החורבן עוד קודם שנתמנה לכ"ג? סו"ס, דברי חז"ל נאמנים מאד, וגם יוסף לא הזכיר רק כ"ג אחד בשם יהושע בן גמלא.

(2) ירושלמי פ"ה דיומא, ה"א: „הגדול לפי גדלו, אפילו כבן קמחית שהיתה ידו מחזקת כארבעת קבין. והקטן לפי קטנו, אפילו כבן גמלא שלא היתה ידו מחזקת אלא כשני זתים". ומה שמשער הח' דוד גאלאמב מברלין, בעתון „אוצר החיים": כי היה נקרא בן גמלא בלשון סני נהור, בן גמלן אשר כיאורו ביוגית ובמשנה ובתלמוד הוא גסות ועבות, אינו נכון, כי שם אביו נזכר בכל המקומות בספרי בן מתתיהו בשם גמליאל, רק חז"ל קצרו את שמו לגמלא, ואולי לכבוד הנשיא ששמו היה גמליאל. ונראה לי גם כן הטעם שקראו את צעירי התלמידים בן עזאי, בן זומא, בן ננס, על שם אביהם, ולא על שמם מפני שכולם נקראו בשם שמעון, כשם הנשיא, ומשום כבוד הנשיא קראו אותם על שם אביהם.

(3) גם שמעון בן שטח תיקן: „שהיו התינוקות הולכין לבית הספר", כמפורש בירושלמי ספ"ח דכתובות, ואפשר שהמלכים שהיו אחריו בטלו את התקנה הזאת.

(4) ב"ב כ"א, ע"א, וחז"ל העידו עליו שם: „שאלמלא הוא נשתכח תורה מישראל".

(5) אחרים מחכמי ישראל, והם: אברהם קראכמאל בספרו „עיון תפלה" מדף 168, יצא במאמר גדול להצדיק את אלישע ב"א, ואחריו נמשכו פרץ סמאלענסקין וא"ה ווייס, וכולם התנפלו על מציאה גדולה וגילו לפי השגתם, חדשות ונצורות, כי אלישע בן אבויה היה גדול הדור מאין כמוהו, ורק ר"ע ותלמידיו הטילו עליו חשד בחנם, וכל חטאו היה כי נתן דופי בתורת ר"ע, במאמרו באבות פ"ד: הלומד ילד למה הוא דומה, לדיו כתובה על נייר חדש (אשר באמת באבות דר"נ נמצא זה המאמר בשם ראב"י, ראה להלן) והלומד זקן למה הוא דומה, לדיו כתובה על נייר מחוק. וכן באבות דר"נ, פכ"ד: הלומד תורה בילדותו

לערער את יסודותיה כאשר מפורש יוצא בירושלמי חגיגה פ"ב, ה"א: „אחר הציץ וקצץ בנטיעות. מני אחר, אלישע בן אבויה שהיה הורג רבי תורה,

דברי תורה נבלעים בדמיו ויוצאים מפיו מפורשים, והלומד תורה בזקנותו אין דברי תורה נבלעים בדמיו ואינם יוצאים מפיו מפורשים, ולפי דבריהם היתה כוונתו על התנא ר"ע שהתחיל ללמוד תורה בן מ' שנה. אבל כל דבריהם שם, הם השערות רחוקות כמורה ממערב, וסרסו מאמרים ויגבבו דברים אשר אין בהם ממש.

והוסיף סמאלענסקין לאמר: כי שאלו ממנו חכמי הדור שאלות וסמכו על הוראתו, כמו שמצינו במו"ק, כ': „מעשה שמת אביו של ר' צדוק בנינוק והודיעוהו לאחר ג' שנה, ובא ושאל את אלישע בן אבויה וזקנים שעמו (בתוס' נויר, מ"ד, ד"ה ובא, גרסו: „ושאל את ר' יהושע זקנו", ולא זקנים שעמו) ואמרו: נהוג שבעה ושלושים. ובנויר מ"ד, גרסינו: ר' יהושע ב"ר אלישע, והעיר ע"ז סמאלענסקין שהג' בנויר היא משובשת, ומצא ראייה לדבריו ממס' שמחות פי"ב, שהביאו מעשה דר"צ והשמיטו את ענין השאלה לגמרי. ולמה? מפני שעיקר הגירסא הוא אלישע ב"א, ומתוך שלא רצו להזכירו, השמיטו את כל הענין. ומטעם זה שינו הגירסא גם בנויר, וכתבו ר' יהושע בן אלישע. והנה אם היו הדברים הללו אמורים מעמי הארץ היינו מחרשים. כי מה להם ולדיעות בדברי חז"ל, אבל הלא הם מנדולי ספרותנו, חכמים מובהקים שקראו ושנו הרבה, ואידם הם מרשים לעצמם לסרס את כוונת חז"ל ולהוציא משפט מעוקל כזה, האם לא מצאו כעין זה בש"ס כמה וכמה פעמים, שיש בענין אחד הלופי גירסאות ושינוי שמות? ומכיון שלא שמו לב לזה, לכן אין להתפלא שחכמים אלה לא הבינו שאם היו בדברי אלישע ב"א עוקץ מכוון כלפי ר"ע, או לא היה נותן רבי יהודה מקום למאמרו באבות, וכן ר"ג באבות דר"ג. הלא רבי יהודה הנשיא היה ג"כ משונאי אחר, וגם לאחר מותו בשעה שכאו בנותיו לבקש צדקה, קרא עליהן את הפסוק: אל יהי לו מושך חסד, ואל יהי חונן ליתומיו, ואידם יכנס דברים כאלה באבות לבנות את רבן של ישראל אשר כולם נתנו כבוד ויקר לשמו?

ואידם לא ראו כי הענין שמובא בשמחות פי"ב, הוא ענין אחר לגמרי ואין לו שום שייכות עם המעשה במו"ק או בנויר? הלא כך הם דברי חז"ל בשמחות, פי"ב: „אמר ראב"צ, כך אמר לי אבא בשעת מיתתו (כ"ה גירסת הטור) קברני תחלה בבקעה ובסוף לקט עצמי ותנם בגלוסקא" וכו', משמע כי היה שם בשעת מיתתו, ובנויר וכן במו"ק משמע שלא היה שם בשעת מיתת אביו, רק נודע לו אחרי שעברו ג' שנים. א"כ אין זה המעשה שמובא שם, גם במו"ק נראה ששאלו לענין אבילות ושלושים, ובנויר משמע, ששאל אם מותר להביאו לקברי אבותיו, כפירש"י שם (נמצא לפי"ז היתר מפורש לסלטל עצמות של מת להביא לקברי אבותיו. וראה מאמרי בזה ב„אוצר החיים", שנת תר"ץ, דף 204).

ומאד אתפלא על החכמים הללו, האם לא מצאו חטאו של אחר מפורש בבבלי וירושלמי, ואידם אפשר לעבור בשתיקה על כל המאמרים על אדותיו, ואידם לא הרגישו בטעותם. אם החכמים — לפי דבריהם — השמיטו בכונה מיוחדת הוראתו של אחר משום כבודו של ר"ע, מדוע לא השמיטו ג"כ חטאו המפורש מה שמדבר בגנותו של רבי עקיבא? ומה יאמרו לדברי אבות דר"ג אשר פרק כ"ג כולו ידבר בשבח למוד תורה בימי ילדות? הראשון שבהם ר' נהוראי, אשר אמר שם: „הלומד תורה בילדותו, למח הוא דומה? לענלה שכיבשנה כשהיא קטנה, שנאמר ואפרים ענלה מלומדה אוהבתי לדוש, הלומד תורה בזקנותו, דומה לפרה שלא כבשה אלא בזקנותה, שנאמר כפרה סוררה סרר ישראל". ולדברי חז"ל נהוראי הוא ר"מ, וכי גם הוא רצה לקנטר את רבו הגדול? וגם הוא רצה להטיל דופי בתורת מאורן של ישראל? ואפילו אם נאמר שר' נהוראי איננו ר"מ (כדמשמע מסוף מס' קידושין, ומסנהדרין צ"ט), עכ"פ היה בדורו של ר"מ, והוא יקנטר את ר"ע? ומדוע שתמו חכמי הדור ולא מחו בו, ודוקא את אלישע ב"א רדפו בעד זה. עוד שם באבות דר"ג: ראב"י אומר: הלומד תורה בילדותו דומה לכתב על נייר חדש, ממש דברי אלישע ב"א באבות (השערה קרובה לאמת כי גם באבות היה הנוסח ראב"י (ר' אלעזר בן יעקב) ונתהוה ע"י טעות ראב"י אלישע בן אבויה). והנה מצינו שני חכמים בשם זה, אחד בסוף בית שני שלא ידע את ר"ע, ובב"ס היתה כוונתו לחזק את תקנת יהושע בן נמלא, וא"ת שהיה ראב"י השני שהוא תלמיד ר"ע (ב"ר, פס"א, ג'). וגם הוא רצה לבזות את רבו? עוד שם באבות דר"ג דברי רשב"ג הנשיא, וגם הוא הרבה לפאר ולהלל מעלת הלומד תורה בילדותו, וג"כ לתמור את מפעלי יהושע בן נמלא, או אולי גם הוא כוון לבזות את ר"ע (אשר לא ידע את שמו?). והלא גם לרשב"ג היה חתן איש כזה, אשר התחיל ללמוד תורה בן כ"ח שנה, ה"ה ר"א בן הורקנוס, ואולי כוונת הנשיא היתה עליו? וכנראה כל המאמר הזה באבות דר"ג הוא לחמוד מפעלי יהושע בן נמלא ותקנותיו אינן עשה.

ומה יענו החכמים האלה לדברי ר"ע שאמר בעצמו, ביבמות ס"ב: למד תורה

אמרין כל תלמיד דהוה חמי ליה משבח באוריתא הוה קטיל ליה, ולא עוד
אלא דהוה עליל לבית ועדא והוה חמי טל יא קומי ספרא והוה
אמיר: מה אלין יתבין עכדין הכא, אומנותיה דהן בנאי (היינו יש לו
כשרונות להיות בנאי וכן להלן), אומנותיה דהן נגר, אומנותיה דהן צייר,
אומנותיה דהן חייט, וכיון דהוין שמעין כן הוין שבקין ליה ואזלין לו,
היינו שאמר להם, כי לא ימצאו את פרנסתם מלמוד התורה, ועליהם לראונו
לקיומם, ויכולים ללמוד תורה אח"כ כאשר יגמרו את מלאכתם, כלומר הרג
אותם מיתה רוחנית.

אולם תקנתו של יהושע בן גמלא נתפשטה בכל הארץ, ומאז נתקבלה
בכל תפוצות ישראל כחק ולא יעבור עד היום הזה.
בספרו „מלחמות" (ס"ד פ"ז) יוסף יוסף מגדל מסירת נפשו של
יהושע בן גמלא⁶) להציל את ישראל מכליון בימי החורבן. אולם הוא נפל
בידי הקנאים שהרגו אותו באכזריות נוראה, והשליכו את גופו כדומן על
פני האדמה ולא נתנו לו מקום קבר (שם ס"ד, פ"ח, ס"ב).

כ"ו.

מתתיהו בן תיאפל

בחמש שנים לפני החורבן הנורא העביר אנריפס המלך את יהושע
כ"ג ממשמרתו ומסרה למתתיהו בן תיאפל (יוסף בספר כ', פ"ט, ס"ז).
אפשר שהיה נכד הכה"ג מתתיהו בן תיאפל, אשר כהן בימי הורדוס המלך,
ואולי היה בן הכה"ג תיאפל בן הכה"ג חנו.
הוא שמש בכהונה עד ימי המלחמה הנוראה, ואז כאשר ראו הפריצים

בילדותו, ילמוד תורה בזקנותו, היו לו תלמידים בילדותו, יהיו לו תלמידים בזקנותו,
הלא גם הוא ראה והבין שעיקר למוד התורה הוא בימי הילדות, אבל גם בערב אל תנח
ידך, ואולי היתה זאת תשובתו לאלישע כ"א?

ובנוגע למאמרו של אלישע שקבעו אותו חז"ל באבות ובאבות דר"נ, אולי הצדק עם
הרב ברילל בספרו „מבוא המשנה", שהיה כעין ווידוי מעמקי לבבו כי גם הוא לא למד
בילדותו תורה רק עסק בספרי יונים בעת שעוד לא הבשילו רעיוניו שכלו, ודעותיהם
המשחיתות לא סרו ממנו והשחיתו דרכו. וכן מאמרו באבות דר"נ מורה שהוכיח את עצמו.
ע"ש: מי שלמד תורה ואין בידו מעשים טובים. ואנכי מוסיף על דבריו, הלא נודע
שחטאו הגדול של אלישע כ"א היה שביטל תינוקות של בית רבן מלמוד תורה, והסיר את
לבם מהלמוד בדברים של דופי, באמרו להם: מה תועלת לכם משיבת בית המדרש, חבל
על ילדים קטנים שכמותכם שהנכם מקדישים כוחותיכם לתורה, הלא בכשרונותיכם יכולים
אתם להועיל לבנין העולם. אבל היו רנעים בחייו שהתחרט על דבריו, כי הכיר בטעותו,
ואז צעק מנהמת לבו, והתחרט על מעשיו, והודה כי הלומד תורה בילדותו וכו'. ואולי
אמר דברים הללו לפני מותו שאז שב בתשובה לפי דברי תלמידו ר"מ: „שמתור תשובה
מת רבי", ותשובתו היתה בהתחרטו על שקצץ בנטיעות והסיר את התלמידים מלמוד התורה
והוא בעצמו ראה את חשיבות התקנות של יהושע כ"ג אשר חכמינו ז"ל הזכירו את שמו
לברכה לעד.

6) יוסף ב „מלחמות" ספר רביעי, פ"ו, ס"ט: „ראשי בית יהודה ואצילי העם
יוסף בן גריון ושמעון בן גמלא (הנשיא), יהושע בן גמלא, חנו בן חנו, כלם היו בעצה
אחת לעמוד בפרץ מול הקנאים אשר יעשו בלי דעת מלחמה עם הרומאים". ובספרו „חיי
יוסף" יתארה בשם „ידידי ורעי", והוא נלה את אוזן אביו מכל אשר זמם חנו הכה"ג
עליו.

או הקנאים, כי הכה"ג לא יסכים לתכסיסיהם, העבירו אותו ממשמרתו, כאשר יספר יוסף ב, "מלחמות" (ס"ג, פ"ו, סי' ח'—ט'): "ואז יספו הפריצים להכעיס עוד את לבות שלומי אמוני יהודה בהלעיבם בקדושת כ"ג, ובחללם אותה במעשה תעתועיהם, כי לנסות עד כמה נפל פחדם על כל עם יהודה ובמה גדול כחם, ערבו את לבם לבחור על פי הגורל את הכהן הגדול אשר יכהן לה' במקדשו, תחת אשר חק לישראל הוא מיום היותו לגוי, כי האב ינחיל לבנו את המשרה הקדושה ההיא. ולהצדיק את המעשה ההוא, בקשו תואנה ויברו מלבם כי גם בימים הראשונים בחרו ראשי העם את הכה"ג על פי הגורל. אך פיהם דבר שוא, כי רק לבעבור העביר את החק ההוא מישראל עשו כן, ולבעבור הראות את כחם ואת עוזם, ולמען דעת כל ישראל כי גם להקים כ"ג אין לאל ידי כל שוע יהודה ושרי ירושלים זולתם, ורק להם גם המשרה הזאת".

גם הנשיא ר' שמעון בן גמליאל קצה על מעשיהם, והוא עם הכה"ג חנן ויהושע, התיצבו נגדם, אבל לבלי הועיל. ארבעה בניו הצליחו להציל את נפשם בשעת המלחמה וברחו אל מחנה טיטוס (,מלחמות" ס"ו, פ"ב, ס"ב).

כ"ז.

פינחס בן שמואל הכה"ג האחרון

פינחס בן שמואל היה הכה"ג האחרון לבני ישראל. הוא נבחר לכ"ג על ידי הפריצים, בשעה שהורידו את מתתיהו בן תיאפל ובחרו ע"פ גורל כה"ג אחר, והוא נלכד בגורל. וכה יספר יוסף ב, "מלחמות" (ס"ד, פ"ו, ס"ח): "ובחרו להם את משמרת בית יהויקים לבחור מבניה כ"ג. הוא לא ידע מאומה מכל הליכות הכהונה, וגם מאן לעזוב את מחרשתו, אך הם הכבירו עליו אכפם, ובחזק יד סחבוהו אל בית ה' ופארוהו בבגדי פאר כ"ג, וילמדוהו מעט כדת מה לעשות בעת ההיא. והכהנים אשר ראו זאת מנגד, בכו בכו תמרורים על כבוד הכהונה כי גלה ממנה". וחז"ל יספרו עליו (תו"כ אמור, תוספתא, יומא א'—ו'): "אמרו עליו על פינחס איש חבתה שעלה גורלו להיות כ"ג, והלכו אחריו גזברין ואמרכלין, ומצאוהו כשהוא חוצב, ומלאו את המחצב דגרי זהב. א"ר חנינא בן גמליאל: וכי סתת היה? והלא חתנינו היה, אלא מצאוהו כשהוא חורש".

עם שריפת בית קדשנו פסקה הכה"ג. "יהושע הכהן בן טהיבטי מסר לטיטוס שתי מגורות זהב, שלחנות זהב, גם את המזרקות והכפות ואת היעים והמנקיות והקשות אשר ישרתו בהם בבית ה' כלם זהב טהור ומחמדי בתי עין. גם מסר לטיטוס את הפרוכת ובגדי כ"ג עם אבניהם היקרות ועוד כלי קודש רבים, ובעבור זה הבטיחו טיטוס להחיותו" (,מלחמות" ס"ו, פ"ח, ס"ג).

ירושלים היתה לחרבה, בית אלקים נשרף, ותחת גלים מצאה לה קבר שארית החוסן הלאומי אשר לעם יהודה, ומאז אנו שואלים: מתי יהיה קץ הפלאות, מתי תבוא שנת גאולה לעם עולם אשר עצמותיו נפזרו לארבע רוחות העולם.

* * *

עם חורבן הבית בטלו גם הקרבנות

עם חורבן בית המקדש בטלו גם עבודת הכהנים והקרבנות, כי טיטוס הרס בלי ספק גם את המזבח, ובלי מזבח אי אפשר להקריב קרבנות⁽¹⁾. „טיטוס צוה לנתון ולהאביר ולהרוס את כל העיר⁽²⁾ ואת שארית בית המקדש, רק את החומה המערבית לא הרס“. וברור הדבר כי בודאי נתן צו לבלי להקריב קרבנות, כי ידע כי הקרבנות אחדו וקשרו את כל ישראל לאגודה אחת, ושלחו שקלים מכל הארצות לתכלית זאת. טיטוס ידע זאת, כי לפני נצחונו האחרון עוד פנה אל היהודים בדברים אלה⁽³⁾: „ועוד יתירה עשינו לכם בהתר ידכם לאסוף נדבות ולשום מס לבדק משכנכם, ועינינו לא צרה באצרכם כסף וזהב וכל הון יקר באוצר בית המקדש“⁽⁴⁾. ולכן היתה ידו בראשונה במקדש ה', ובהרסו את הבית נתן גם את המזבח, והרומיים לא הניחו עוד לישראל להקריב קרבנות, והשגיתו בשבע עינים שלא יתקבצו היהודים לאגודה אחת. ואין אף אחד מחכמינו ז"ל, וכן הגדולים שהביאו את דברי ר"ח הכהן, ה"ה בעל „כפתור ופרח“, כי רצה לעלות לירושלים להקריב קרבנות⁽⁵⁾, אין אף אחד שיזכיר כי לאחר החורבן הקריבו ישראל קרבנות, ואין אף אחד שמצא בחז"ל רמזים ע"ז, כי באמת עם חורבן הבית בטלו גם הקרבנות.

(1) זבחים נ"ט, ע"א: מזבח שנפנס, כל הקרבנות שנשחטו שם פסולים, וכ"ש היכא דליכא מזבח כלל, ואת"ל ראפשר היה לכיוון מקום מזבח עפ"י חז"ל במשניות, אבל ברור הדבר שמפחד הרומאים לא עשו זאת. ועי' תוס' סוכה מ"א, ד"ה אשתקד.

(2) יוסף ב, „מלחמות“ ריש ספר שביעי.

(3) יוסף, שם ספר ששי, פרק ששי.

(4) וכודאי אחר החורבן לא קבלו רשות לקבץ שקלים מעם ישראל, ולפ"ז לא יכלו להקריב יותר קרבנות (עי' במשנה סוף שקלים: „השקלים והפסולים אין נוהגין אלא בפני הבית“). קרבן תמיד ומוסף היו מהשקלים שהשתתפו בהם כל בני ישראל הקרובים והרחוקים.

(5) הרבה גאוני ישראל הביאו את דברי הרב בעל „כפתור ופרח“ מה שהביא בשם ר"ח הכהן, ושקלו וטרו בדבריו: (א) ראשית, הלא כלנו טמאי מתים? ע"ז הביאו תוס' תענית י"ז, ד"ה בעיננו, דטומאה הותרה בצבור אפילו אם הכהנים טמאים. (ב) הלא אין לנו מזבח, ומזבח מעכב? ותירצו שכוונתו היתה לבנות מזבח ואפשר לידע מקומו עפ"י המשניות בחז"ל. (ג) והא אין מתכנין מזבח אלא בקרבן תמיד, כדאיתא במנחות מ"ט, וכיון שלא היו שקלי צבור לא הי"ל במה לחנכו? ותירצו דאפשר לזכות משלו לצבור. עי' שו"ת יעב"ץ ח"א, סי' פ"ט בזה. ובשו"ת ח"ס יו"ד סי' רל"ג וסי' רל"ו. ובשו"ת שער אפרים סי' ע"ט, ונויב"ק או"ח ל"ה בסופו, ועי' בהגהות הגאון מברעזאן על ספר „אורחות חיים“ לאו"ח סי' תקס"א. ובתשו' בנין ציון סי' א', ועוד במקומות הרבה אשר הביא הג' מברעזאן.

אמנם במאה האחרונה כמו גדולים⁶) וחכמים והחליטו כי גם לאחר החורבן הקריבו קרבנות עד חורבן ביתר שאז שבתה עבודת הקרבנות, והביאו ראיות לדבריהם ממאמרים אלה:

(א) בפסחים ע"ד, ריש פרק כיצד צולין: „א"ר צדוק: מעשה בר"ג שאמר לטבי עבדו: צא וצלה לנו את הפסח על האסכלא". והרי ר"ג אדונו של טבי, היה קטן מאד בזמן החורבן כי ריב"ז נתמנה לנשיא עוד בשעה שטבי היה עבדו של ר"ג דיבנה. עי' ברכות פ"ב, ז'; סוכה פ"ב, א'. וא"כ ראינו כי אחר החורבן הקריבו ק"פ. ועוד, סתם ר"ג, הוא ר"ג דיבנה. אבל על זה נוכל להשיב כי אין במאמר זה שום הכרעה, כי מבואר בירושלמי נדה פ"א, ה"ד, שבית ר"ג היו קוראין לעבדיהן: אבא טבי, ולשפחותיהן: אמא טבתא, ממילא הכוונה על ר"ג הזקן אשר גם הוא נקרא בכמה מקומות אצל חז"ל בשם ר"ג סתם. עי' בפסחים פ"ח: מעשה במלך ומלכה שאמרו לעבדיהם: צאו ושחטו עלינו את הפסח וכו', לכו ושאלו את ר"ג, והוא בל"ס ר"ג הזקן, כי לא שאלו את ר"ג דיבנה, כי בודאי לא הורה בזמן הבית, כי היה צעיר לימים, ומה גם שאביו היה נשיא, ומי ישלח לשאול את הבן במקום שיש אב נשיא בישראל וזקנים כריב"ז ועוד. וכן מצינו בפאה פ"ב, מ"ו: מעשה שזרע שמעון איש המצפה לפני ר"ג, ועלו ללשכת הגזית ושאלו וכו', והוא ר"ג הזקן, כי בלשכת הגזית ישבו הסנהדרין שנים רבות לפני החורבן. ועוד מקומות בתלמוד מראים כי סתם ר"ג הוא גם ר"ג הזקן⁷). וממילא גם הראיה אשר הביאו

(ב) מנדה ו': „מעשה בשפחתו של ר"ג שבדקה את החביות ובדקה ומצאה עצמה טמאה באחרונה" וכו', ובש"ס מוקי לה בתרומת לחמי תורה, והיו מכינים שמן למנחות. ובירושלמי פ"ב דנדה ר"פ כל היד, מובאת עובדה זו בזה"ל: מעשה בטביתא שפחתו של ר"ג שהיתה מכתפת יין לנסכים והיתה בודקת על כל חבית וחבית. וגם פה הכוונה על ר"ג הזקן שהיה בזמן הבית. וכמו כן החזיק בדעה זו הרשב"ם, מובא בתוס' נדה ו', ע"ב. וכן הריטב"א עירובין כ"א, ע"ב, גם הראיה השלישית שהביאו (ג) מסנהדרין י"א, רשב"ג... מהודעין אנחנו לכוון דגוליא רכיכין,

(6) הנאון יעב"ץ בתשו' יעב"ץ ח"א, סי' פ"ט, והג' ר"צ חיות בספרו שו"ת מהר"ץ בסופו „קונטרס אחרון לעבודת המקדש". אבל בהגותיו לסנהדרין י"א, הוא כותב: „האיד אפשר הלשון נזוליא רכיכין ואמרים בודקין, הרי אחר החורבן לא הקריבו הפסח וש"ק. וא"ת דפסח הקריבו בפסחים ע"ד, אבל קיני יולדות וזבה דקרבנות יחיד לא הקריבו, ולא היו מעברין השנה כשביל דבר שלא נהג. עי' בר"ז, וע"כ הכוונה על ר"ג הזקן שהיה בזמן המקדש, ובתר דעברוה הכוונה כתר דעברוה החדש ע"מ שירצה הנשיא". עי' להלן אנת ג'. ועי' בספר מלכי בקדש ח"ב, דף ס"ז, להג"מ חיים הירשענואה תי"ו. וראה מאמריהם של החכמים פריידנטאל וקרייצענאד, באריענט לשנת 1849. וראה בשו"ת יעב"ץ הנ"ל שאומר, כי בזמן חכמי התלמוד היה עוד מי חטאת, וראייתו מנדה ו', „חכריא מרכו בנלילא". וכבר הבאתי פה בספרי שאפשר מה שאיתא בחז"ל „חכריא מרכו בנלילא", הכוונה שחברים בנליל מטהרים יינם לנסכים, ע"י אנשים שלא נטמאו לעולם, והמה עשו הי"ן.

(7) נוסח ההודעה שהודיעו לבני ישראל בארץ ובחוץ לארץ שהב"ד עיברו את השנה.

ואימריא דערקין, וזימנא דאביבא לא מטא⁸), ושפרת מילתא, ואוסיפית על שתא דא תלתין יומין (רש"י, גוזלות שצריכין לקיני יולדות שבכל א"י, וכן זבין וזבות, שכולן משהין קיניהם על עלות לרגל, ואעפ"כ אין מעכבין על כך שיכולין להביא בני יונה שכשרים כשהם קטנים, אבל עושין אותן סער כגון על האביב ועל פרות האילן) וכו', תא חזי מאי איכא בין תקיפי קדמאי לעינוותני בתראי, דתניא: מעשה בר"ג שהיה יושב על גב מעלה בהר הבית⁹ והיה יוחנן סופר עומד לפניו ושלוש אגרות חתוכות לפניו מונחות, ואמר לו: טול איגרתא חדא וכתוב: לאחנא בני גלילאה עילאה, ולאחנא בני גלילאה תתאה, שלומכון יסגא, מהודעין אנחנא לכון דזמן ביעורא מטא לאפרושי מעשרא ממעטנא דזיתא, וטול איגרתא חדא וכתוב: לאחנא בני דרומא שלומכון יסגא מהודעין אנחנא לכון דזמן ביעורא מטא לאפרושי מעשרא מעימרי שיבליא. וטול איגרתא חדא, וכתוב: לאחנא בני גלוותא בבבל, ולאחנא דבמדי, ולשאר כל גלוותא דישראל שלומכון יסגא לעלם, מהודעין אנחנא לכון דגוזליא רכיכין ואימריא ערקין, וזימנא דאביבא לא מטא¹⁰), ושפרא מילתא באנפאי ובאנפי חבריי¹¹) ואוסיפית על שתא דא יומין תלתין. ומתרצת הגמרא: „דילמא בתר דעברוהו" את ר"ג מנשיאותו נעשה עניו, והזכיר במכתבו גם חבריו¹²). הרי — לפי דבריהם — גם לאחר החורבן הודיעו להם על אדות קרבנות, כי פה הכוונה לפי פי' רש"י ותוס', על ר"ג דיבנה, כמו שמפורש בתר דעברוהו, ובל"ס הכוונה שהעבירוהו מנשיאותו, ורק את ר"ג דיבנה העבירו. והנה לכאורה נראה שהראיה שהקריבו קרבנות גם לאחר החורבן אין עליה תשובה, כי עברו השנה אחר החורבן עבור קרבנות, ומה שנזכר „שישבו" או לפי גירסת התוספתא שעמדו ע"ג מעלה בהר הבית, הלא הכל היה אז חרוב ונחרב. אבל בזה אין משום הוכחה ודאית, כי באמת מצינו כעין זה אצל בן זומא שעמד ע"ג מעלה בהר הבית, בברכות נ"ח, וכן בסוף מכות, שר"ע וחכמים ראו שועל יוצא מביית קדשים, הלא הבית בודאי היה נחרב, אבל הכוונה שעמדו על מקום המעלות של הר הבית, וכן ממקום בית קדשי קדשים.

רבים חפצים ללמוד מזה כי באמת גם פה הכוונה על ר"ג הזקן שהיה

(8) בתוספתא פ"ב דסנהדרין ליתא: „וזימנא דאביבא לא מטא". ובירושלמי פ"א ה"ב, נזכר ר' ינאי בשם ר"ג.

(9) לפי נוסח הירושלמי פ"א דסנהדרין, ה"ב, וכן לפי התוספתא הנ"ל שגרס בר"ג שישב, או שעמדו עם הזקנים, אין כאן מקום לקושי' הגמרא, כי הלא ישבו עמו הזקנים, והנהיג כבוד בהם, והזכיר את שמם.

(10) בירושלמי, פ"ה, דמ"ש, ה"ד לא נמצא „וזימנא דאביבא לא מטא", ונמצא בכמה משנות, שאחר החורבן לא הביאו העומר (מנחות ס"ח; סוכה מ"א, ר"ה ל'): „משחרב בית המקדש התקינו שיהיה יום הנף כלו אסור, משמע שהעומר לא הקריבו יותר. א"ל הכוונה כידוע שנקרא „עומר" בשם „אביב", ובמקום שהתלמוד אמר אין עומר בא אלא מיהודה, גרס התוספתא מפני אביב שבא ממנה, אביב קלוי יאמר עומר קלוי (מנחות ס"ו). וא"כ הכוונה אולי, וזימנא (זמן) דאביבא (עומר) לא מטא (לא זכינו לו).

(11) מוזכר פה לשון רבים, והתוס' פירש בסנהדרין: „וראב"ע היה עמו", משמע שרק הוא לבדו.

(12) לפי גירסת הירושלמי שגרס גם במקום „רשב"ג", „ר"ג" לא קשה מאומה, כי בפ"ר היה בעצמו, ובפעם שנית היו עמו חבריו הזקנים, ע"כ כתב בלשון רבים.

בזמן הבית, ומה שנזכר אצל חז"ל: „בתר דעברוהו", אין הכוונה בתר שהעבירוהו מנשיאותו, רק בתר דעברוה השנה, שכ"פ עיברו את השנה על מנת שיסכים הנשיא בעת שלא היה בביתו בירושלים, ועיברו החכמים את השנה בתנאי שיסכים הנשיא, (וכן תירצו תלמידי ר' פריץ). ועי"ז הזכיר גם את שמם כי הם עיברו את השנה והוא הסכים להם. אבל מה יאמרו החכמים הללו לדברי הירושלמי פ"ה דמעשר שני, ה"ר, שנזכר שם בדברי ר"ג: „שישבו במעלות האולם על הר הבית", ואיך עמדו או ישבו שם? הלא בעזרת הכהנים שלפני האולם, אסור היה לישראל לדרוך שם (עי' סוף כלים). ומכ"ש באולם עצמו? וא"כ כל"ס הכוונה על מקום מעלות האולם של הר הבית, וממילא אירע המעשה הזה אחר החורבן.

אבל את זה יש להסביר בתירוצו של הג' יעב"ץ בשו"ת „שאלת יעב"ץ" ח"א, פ"ט, שהיה בידיהם נוסח זה שהשתמשו בו קמאי דקמאי, ולא הוסיפו ולא גרעו, והשתמשו גם אחרי כן בנוסח הישן, ובאמת לא הקריבו קרבנות. ועוד יש ליישב, כי הלא חכו בכל רגע על „מהרה יבנה בית המקדש", ע"כ צוו להיות בידיהם מוכן בכל עת, כמו שמצינו בנדה ו' ובחגיגה כ"ה, דאמר עולא: „חבריא מדכן בגלילא", שמא יבנה ביהמ"ק בימיהם. וכן בתענית י"ז, שכהן אסור לשתות יין לאחר החורבן מטעם מהרה יבנה בית המקדש, ומטעם זה הודיעו במכתביהם על אדות הקרבנות.

(ד) עוד הביאו ראיה מחולין י"ב: לר"מ דחייש למעוטא היאך אכל בשרא, וכי תימא ה"נ פסח וקדשים מא"ל, משמע שבימיו עוד אכלו פסח וקדשים, ובמחילה מכבודם טעו בזה, כי הכוונה שר"מ בעצמו אכל פסח וקדשים אינה מתקבלת על הדעת. הכוונה לפי דבריו, שבאמת אפשר לאמר שלא לאכול בשר, אבל קדשים ופסח, מצוה לאכול, והיאך אכלו בזמן הבית?

(ה) עוד הביאו ראיה מר"ה י"ח: „על ששה חדשים השלוחין יוצאין, על ניסן מפני הפסח וכו', על תשרי מפני תקנות המועדות, וכשהיה בית המקדש קיים גם על אייר, מפני פסח קטן". וא"כ ראינו כי לאחר החורבן הודיעו להם זמן ר"ח ניסן כדי שיהיו ביכלתם להקריב הפסח שהקריבו יחידים, דאל"כ היל"ל מפני תיקון המועד כמו שנזכר בתשרי? אבל גם משם אין ראיה, כי בתשרי יש מועדים הרבה ע"כ לא חשבו כולם, אבל בניסן יש רק מועד אחד, והכוונה על מצה שלא לאכול חמץ.

(ו) וכן הראיה שהביא הג' מהרצ"ח מעכו"ז נ"ב: בקשו לגנוז דינרא הדריינא טריינא משום טבעה של ירושלים, והמה הלא היו בשעת ביתר, וא"כ איך שייך לפסול מטבעות הללו, דהרי אין חשש עליהם דמשל הקדש הם, דכבר נחרב המקדש קודם לזה נ"ב שנה? אלא ודאי שתחת ממשלתם עדיין הקריבו קרבנות ובפרט ק"פ, ויש חשש שמא מעות של קודש הם. אבל במח"כ אין הטעם מפני חשש הקדש, דהלא אצל חז"ל איתא דדוקא המטבעות שאין אותיותם ניכרות. וכן איתא בגמרא שם, שבקשו לגנוז דוקא המטבעות ש"פ א. ופלא שהג' מהרצ"ח לא הביא האות ש"פ א, שהכוונה

שא"א להכירם ושמא מטבעות של ירושלים הם מימי דוד ושלמה. ועי' בתוס' תירוצ' אחר, ואין לו שום שייכות לעניננו.

(ז) עוד הביאו ראיה מדברי רבי יהושע שאמר במגילה י': שמעתי שמקריבין אע"פ שאין בית, אוכלין ק"ס אעפ"י שאין סלעים וכו'. ונראה כי מאמר זה של ר"י מכוון לדברי חז"ל בזבחים ס"ב, ששלשה נביאים עלו עמהן מן הגולה (מבבל), אחד שהעיד להם על מקום מזבח, ואחד שהעיד להם על המזבח, ואחד שהעיד להם שמקריבין, אעפ"י שאין בית. והכוונה שאפשר ורשאי להקריב, וכוונת המאמר פה על הזמן בין בית ראשון לשני, קודם שנמרו לבנות את בית המקדש השני, כי בלא"ה מה לשון הוא זה "שמעתי", הלא ר"י היה גדול הדור, ובודאי אם היו מקריבין בזמנו היה רואה זאת בעיניו, ובודאי היה בין ראשי המקריבין, אבל הוא לא כוון על זמנו, רק אמר שמותר להקריב, לפי שקדושה ראשונה קדשה לשעתה וקדשה לע"ל. ועי' בעדות פ"ח מ"ו, ובמפרשים שם, והוא כוון על המאמר של זבחים ס"ב. ועי' לעיל דף ל"ח, הערה 16.

וכמו דברי ר"י במגילה י' שאמר שמעתי שמקריבין בבית חוניו בזמן הזה, והלא בית חוניו נחרב מיד לאחר החורבן, ובימיו לא היה זכר לבית חוניו, אבל הכוונה שהקריבו אז בזמנו.

ועוד, הלא רבי יהושע זה בעצמו אמר בב"ב, ס' ע"ב, על מה שנמצא שם: "כשחרב בית המקדש בשניה⁽¹³⁾ רבו פרושין בישראל שלא לאכול בשר ושלא לשתות יין. נטפל להן ר"י, אמר להן: בני מפני מה א"א אוכלין בשר ואין אתם שותים יין? אמרו לו: נאכל בשר שממנו מקריבין ע"ג המזבח ועכשיו בטל? נשתה יין שמנסכין ע"ג המזבח ועכשיו בטל? ומדוע לא אמר להם שיכולין גם אז להקריב קרבנות? הלא אמר להם בפירוש שבטלו מנחות, בטלו בכורים.

(ח) עוד הביאו ראיה מירושלמי מגילה פ"א, ה"א: דשאל אנטינינוס לרבי: מייכלתי את מן לויתן לעלמא דאתי. א"ל: הן. א"ל: מן אימר דפסחא לא אייכלתני, ומן לויתן אתה מאכיל לי? והבינו החכמים הללו, כי אנטינינוס ראה את רבינו שאכל קרבן פסח ובקש ממנו ולא רצה ליתן לו. אבל הק"ע פירש שם, שכבר שאל לו מקודם אם יתן לו משה של קרבן פסח כשיבנה המקדש, והשיבו שלא, מפני שאכילתו אסורה לזרים.

גם הביאו החכמים בעתון "אריענט" לשנת 1849, ראיות ממדרשים שעלו ישראל לרגל אחר חורבן הבית, ממ"ר קהלת ע"פ שלח לחמך ע"פ המים: "ר"א בן שמוע הוי מטייל על כיה ימא רבא אתא ענתא דישראל סלקין לרגלא ירושלים". וכן בנדרים כ"ג: מעשה באחד שהדיר את אשתו מלעלות לרגל, ובא לפני רבי יוסי ומצא פתח לנדרה, ור"י, הלא היה מתלמידי דרע"ק. וכן ממו"ק ח': א"ר: מעשה באחד שכנס מעות לעלות לרגל

(13) ואם יתעקש המתעקש ויאמר כי המאמר "כשחרב הבית בשניה" מכוון לחורבן ביתר, שאז נחרב ונחרש ההיכל ע"י טורנוסרופוס, כדאיתא בתענית כ"ט, דע כי טעות היא לחשב כן כי ר"י מת קודם ר"ע. ור"ע מת בחורבן ביתר.

ובא ספרן ועמד על פתח ביתו וכו'. וכן מחולין מ"ח: עלו בני אסיה ליבנה ג' רגלים וברגל שלישי התירו. וכן מאיכה רבה, פרשה ציון בידיה וכו': והיו שואלים לעולי רגלים: למי אתם? והיו אומרים להם: אספיאני, טרכיני, אדרייני, שהיו כולם אחר החורבן. מכל אלה המקומות אין ראייה כי עלו להקריב קרבנות, אלא שעלו לקבל פני חכמים, כדאיתא אצל חז"ל: חייב אדם לקבל פני רבו ברגל¹⁴).

אבל כנגדם מצינו אצל חז"ל בכ"מ רמזים שעם חורבן בית המקדש בטלו לגמרי כל הקרבנות: א) בפסחים ק"ט: תניא ריב"ב אומר: בזמן שבית המקדש קיים אין שמחה אלא בבשר, שנאמר וכו', ועכשיו אין בית המקדש קיים אין שמחה אלא ביין. ומלשון "ועכשיו" נראה כמדבר מחורבן שקרה בימיו. ב) וכן בפסחים ע"ב: מעשה בר' טרפון שלא בא אמש לביהמ"ד, לשחרית מצאו ר"ג. א"ל: מפני מה לא באת אמש לביהמ"ד? א"ל: עבודה עברתי. א"ל: כל דברך אינן אלא דברי תימה, וכי עבודה בזמן הזה מניין? ג) וכן במשנה תענית פ"ד, ה"ו: בי"ז בתמוז בטל התמיד. והכוונה לתמיד עד בנין בית המקדש. כי ביטול התמיד לזמן קצר אירע גם מלפני זה. וכן ד) בהגדה של פסח אנו אומרים: "פסח שהיו אבותינו אוכלין בזמן שבית המקדש היה קיים". וכן ה) מר"ג שחותר גדי מקולם, בביצה כ"ב, ע"ב, והדבר פשוט, כי אז לא עשו עוד את קרבן הפסח, כי אם לא כן איך התיר ר"ג, הלא חז"ל אסרו לתודוס איש רומא שכנראה שהקדישו לשם פסח¹⁵ והיו בקדשים בחוץ. ע"כ כמדומה לי, כי לא הביאו קרבנות, גם לא הקריבו ק"פ, ולא הרהיבו בנפשם לעבור על גזרת שופטי רומא ולסכן את נפשם בדבר אשר אינה חובה עוד. וממילא עם חורבן בית המקדש פסקה כל עבודת הקרבנות בישראל¹⁶).

14) ר"ה ט"ז. ועי' שו"ת נוב"ת או"ח צ"ד.

15) ידירי הנאון הנעלה מו"ה רוב רעועל הי"ו עוררני במכתבו אלי על התוספתא סוף אהלות: "מעשה ברבי ור' ישמעאל ב"ר יוסי ור' אלעזר הקפר ששבתו בחנות של עכו"ם בלוד והיה ר"פ בן יאיר יושב לפניהם, אמרו לו: אשקלו מה אתם בה? אמר להם: מוכרים חטין וכו', וטובלין ואוכלין (כפי גירסת הגר"א) את פסחיהם לערב". והנה החכמים הללו היו אחר החורבן, משמע שהקריבו ק"פ אחרי החורבן. ואנכי לא אבין: איך הקריבו ק"פ באשקלון? כי אפילו אם נניח ששחטו ק"פ אחר החורבן, הוא דוקא בירושלים בעזרה.

וזה כמה שנים שלא זכיתי להבין דברי חז"ל בפסחים מ"א, ע"ב: א"ר חסדא, פסח שבשלו בחמי טבריא חייב, היאך אפשר במציאות לבשל הפסח בחמי טבריא, הא לפי דברי חז"ל בפסחים ח' ע"ב: "אין חמי טבריא בירושלים, כדי שלא יהו עולי רגלים אומרים אלמלא לא עלינו אלא לרחוץ בחמי טבריא דיינו". ואת"ל שרש"י לפסחים מ"א הרגיש בזה, ולפי"ז יפרש שם חמי טבריא: מעינות רותחין, אבל הלא בספרי (בתעלות י"א פסוק ט') גרס: "מפני מה לא ברא המקום חמין בירושלים כחמי טבריא", וא"כ לא היה חמין בירושלים כלל, ולהוציא הפסח חוץ לחומת ירושלים אסור, וכבר נפסל. כן עוררני ע"פ המיוחס לרבינו סעדיה גאון ט' כ"ו: "שאדרינוס קיסר החריב את המקדש והשבית זבח המנחה והחריב מקום התמיד", ונראה דס"ל דעד ימי פולמוס אדרינוס שאז נחרש הבית היו מקריבין קרבנות, עכ"ל. והנה על קרבן תמיד יוצא מפורש במשנה תענית הנ"ל ואולי ט"ס יש שם, ובמקום אדריאנוס צ"ל אספינוס שהחורבן נקרא על שמו.

16) הנני נותן תודה לידידי הנאון המפורסם מו"ה אלעזר סילווער, יושב ראש לאגודת הרבנים בארצות הברית הי"ו, שעוררני על כמה מאמרי חז"ל בנוגע למאמרי זה "עם חורבן בית המקדש פסקה כל עבודת הקרבנות בישראל".

אלה שמות הספרים אשר הוציא המחבר לאור עד היום :

- (1) בית יונתן, תולדות הגאון ר' יונתן אייבשיץ.....מסיגט, תרס"ח
- (2) זכרון לראשונים, תולדות רבני ערת מסיגט.....סאטמאר, תרס"ט
- (3) פארי חכמי מדינתנו, שם הגדולים מרבני אונגאריא.....מסיגט, תר"ע
- (4) תולדות הגאון מהר"ם שיק.....לעמבערג, תרע"א
- (5) שרטוטים אחדים ע"ד הקאנגרעס באונגאריא.....לעמבערג, תרע"א
- (6) קורות עיר פרעשבורג וגדוליה.....מסיגט, תרע"ב
- (7) לקורות השבתיים באונגאריא.....ווייצען, תרע"ב
- (8) היהודים באונגאריא.....ווייצען, תרע"ג
- (9) A Chassidismus Magyarorszagon.....בודאפעשט, תרע"ח
- (10) קורות השתדלנים, משפחת ראזנטהל.....בודאפעשט, תרפ"א
- (11) קורות התורה והאמונה באונגאריא.....בודאפעשט, תרפ"א
- (12) Zsido Neplegendak.....בודאפעשט, תרפ"א
- (13) ספר היומן, בעת הייתי בעל מלחמה.....בודאפעשט, תרפ"ב
- (14) ספר תענועים עם מבוא.....בודאפעשט, תרפ"ב
- (15) תולדות הג"ר צבי העללער.....ווארשא, תרפ"ב
- (16) לקורות החסידות באונגאריא.....בודאפעשט, תרפ"ב
- (17) לתולדות הג"ר אפרים הכהן מווילנא.....קלוזש, תרפ"ד
- (18) לפלגות ישראל באונגאריא.....דעווא, תרפ"ט
- (19) קונטרס זכר צדיק.....דעווא, תרפ"ט
- (20) תולדות הכהנים הגדולים.....ניו-יארק, תרצ"ג

ועוד מאמרים וספרים במכתבי עת בשפות שונות.

כתבת המחבר היא :

RABBI L. GREENWALD
719 East Fulton Street, Columbus, Ohio, U. S. A.

(Handwritten signatures and notes in Hebrew, including a large signature on the right and various smaller notes below it.)

עוד אפשר להשיג

הספר

תולדות חבמי ישראל

כולל

תולדות הגאון

ר' אפרים הכהן מוילנא זצ"ל

(נולד בשנת שע"ו, נפטר בשנת תל"ח)

מחבר ספר שערי אפרים

גם

השקפה על קורות ישראל בימים ההם

והריסת עיר אובין בשנת תמ"ו

על פי מקורות חדשים גם ישנים

מאת

יקותיאל יהודה גרינוואלד

מחיר הספר \$1.00

מספרי המחבר, עוד אפשר להשיג הספר לפלגות ישראל באונגאריא

תוכן הספר

מ ב ו א

פרק ראשון

מצב התורה באונגאריא. הישיבות. הריפורם בברלין.
אהרן חאָרין. המהומה אדוּתיו. מלחמת האור עצ
החשך. הגאון בעל ח"ס. ר' משה מינץ. המבקרים.

פרק שני

קטטות ומריבות בתוך הקהלות. רבנים זכו לרבנות
עלידי כסף. מדינת טרנסילוואניאה. אספת פאקש.
הריפורמציאון.

פרק שלישי

הריבולוציה בשנת תר"ח והיהודים. התנועה לריפורם.
איינהאָרן. פרעות ביהודים. קאָשוט. שוין-זכיות.
היהודים בימי המלחמות החדשות.

פרק רביעי

אחרי ימיהמרידה. אספת הרבנים. הקאָנגרעס.
פרודידעות. הפרוד. השלום.

קונטרס

ז כ ר צ ד י ק

הספר, תולדות אאמו"ר זצ"ל, עבודתו, מותו, מכתבי-תנחומין.

מחירו \$1.00